

Årsrapport 2017

KLP

KLP – Norges største pensjonsselskap

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er Norges største pensjonsselskap med 450.000 aktive medlemmer, nærmere 280.000 pensjonister og 215.000 tidligere medlemmer med pensjonsrettigheter. Vi startet i 1949 som et spleiselag av små kommuner over hele landet. I dag er KLP Norges største pensjonsselskap. Vi er et annerledes finansselskap, fordi våre kunder eier oss. All vår verdiskapning kommer kundene til gode. KLPs viktigste jobb er å sørge for at våre eieres ansatte får den pensjonen de har krav på.

KLP ER ET LØNNSOMT FELLESSKAP

Siden KLP eies av arbeidsgivere i kommune- og helse-Norge tilfaller all vår verdiskapning dem. Når KLP går med overskudd, bruker vi dette enten til å styrke soliditeten vår, eller vi gir det til eierne våre. I begge tilfeller er resultatet at de må betale mindre. Vi tar så lite som mulig for at de skal få så mye som mulig til skole og sykehjem, eller andre prioriterte oppgaver som eierne våre har ansvaret for. Hvordan KLP driver virksomheten har dermed direkte påvirkning på hvordan eierne får løst sine samfunnsoppgaver.

VERDIER FOR DAGENS OG FREMTIDENS GENERASJONER

KLPs samfunnsansvar er å levere trygg og konkurransedyktig pensjon på en ansvarlig og bærekraftig måte. Vårt arbeid er basert på internasjonale normer, som FNs konvensjoner, og vi er åpne om hvordan vi jobber og investerer. Ansvarlig forretningspraksis er nøkkelen til bærekraftig utvikling. Målet er å gjøre en forskjell.

Innhold

KLP ÅRSRAPPORT 2017

KONSERNSJEFENS FORORD	4
DETTE ER KLP	8
UTVIKLING SISTE 5 ÅR	11
VEKST OG LØNNSOMHET	13
KLP I TALL	14
KORT OG ENKELT OM PENSJON	16
MILEPÆLER I KLP I 2017	20
KLPS DATTERSELSKAPER	22
KONSERNLEDELSEN I KLP	26
KLP OG SAMFUNNSANSVAR	34
MEDARBEIDERREGNSKAP	38
VESENTLIGHETS- OG SÅRBARHETSANALYSE	40
RISIKOSTYRING OG INTERNKONTROLL I KLP	42
NUES	46
ÅRSBERETNING 2017	53
STYRET I KLP	68
ÅRSREGNSKAP KLP KONSERN	
Resultatregnskap	75
Balanse	76
Egenkapitaloppstilling	78
Kontantstrømoppstilling	79
Noter til regnskapet	81
BÆREKRAFTREGNSKAP	155
ÅRSREGNSKAP KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE	
Resultatregnskap	183
Balanse	185
Egenkapitaloppstilling	189
Kontantstrømoppstilling	190
Noter til regnskapet	191
REVISORS BERETNING	288
FORETAKSFORSAMLINGENS UTTAELSE	295
STYRER I KLP	296
TILLITSVALGTE I KLP	297

Optimisme og fart i økonomien

2017 ble et år preget av god fart i økonomien, både globalt og nasjonalt. Flere er i jobb, og arbeidsledigheten synker både ute og hjemme. Når folk er i arbeid er det velstand i landet – det er bra for kommunene, bra for samfunnet og bra for avkastningen til KLP.

Etter en tung tilpasning for mange etter oljeprisfallet i 2014, kunne vi i fjor glede oss over en bred oppgang i norsk økonomi. Optimismen er tilbake. Selskapene tjener penger, og arbeidsløsheten synker igjen. Det samme bildet ser vi både i USA og Europa. Det er veldig gledelig. Høyere sysselsetting gir vekst og større politisk stabilitet. Det er bra for samfunnet og viktige forutsetninger for langsiktig verdiskaping. Det er denne verdiskapingen som skal gi KLP avkastning på pensjonsfondene vi forvalter.

God avkastning fra investeringer i aksjer og eiendom bidro mest til det gode resultatet i 2017. Avkastningen på kundenes midler ble 6,7 prosent. Med så god avkastning kunne vi sende over fem milliarder kroner til bedriftene, kommunene, fylkene og helseforetakene som eier oss. Resultatet ga også rom for å styrke vår egen soliditet.

PENSJONSSYSTEM I ENDRING

Offentlig tjenestepensjon er i endring, og i 2017 har vi fulgt utviklingen med stor interesse. Vi har også bidratt med beregninger for partene som har forhandlet. Pensjonsreformen i folketrygden fra 2011 forandret det norske pensjonssystemet radikalt, men noen viktige endringer har gjenstått. Hvordan stimulere offentlig ansatte til å stå lenger i jobb, hvordan legge til rette for å kunne kombinere arbeid med å ta ut pensjon, og hvordan øke muligheten for å unngå pensjonstap når man skifter jobb mellom offentlig og privat sektor?

For KLP og medlemmene våre haster det med å få nye pensjonsregler på plass, slik at alle kan få gode svar når de skal planlegge pensjonisttilværelsen. 3. mars 2018 ble en milepæl - da kom partene til enighet om en avtale om ny offentlig tjenestepensjon. Forhandlingsresultatet gir en pensjonsordning som løser disse utfordringene. Men først skal forslaget til ny offentlig tjenestepensjon forankres i de enkelte organisasjonene, før regjeringen kan sende det til Stortinget. Planen er å vedta dette i 2018 med virkning fra 1. januar 2020.

KLP rigger seg for disse endringene. Når gammel og ny pensjonsordning lever side om side med kompliserte overgangsordninger, er det viktig at vi lykkes med å etablere gode løsninger som gir kundene den beste oversikten over egen situasjon, enten de er arbeidsgivere eller ansatte.

TEKNOLOGIEN GIR MULIGHETER

Det er sannsynlig at en ny pensjonsordning vil føre til ny konkurranse. For å lykkes må vi ha den beste avkastningen, de laveste kostnadene, og skape de aller beste kundeopplevelsene. Dette stiller krav til teknologiplattformen vår og de digitale løsningene vi tilbyr. I 2017 har vi derfor intensivert arbeidet med å etablere en fremtidsrettet pensjonsplattform for KLP. Samtidig har vi tatt i bruk roboter i saksbehandlingen, med gode resultater. Økt oppmerksomhet om pensjon og endringer i produktet gir også økt behov for individuell veiledning. I 2017 startet vi derfor arbeidet

Målet om å være ledende i bransjen, og gjøre en forskjell når det gjelder samfunnsansvar og bærekraft, er viktig for oss.

med å forbedre vår pensjonsveileder, som vil gi våre medlemmer enda bedre svar når de skal planlegge sin pensjon. Høsten 2017 lanserte vi også nye nettsider, slik at det skal bli enklere for medlemmene å finne annen informasjon de har behov for.

BRUKER MULIGHETEN TIL Å PÅVIRKE

Verden står overfor store utfordringer innen bærekraft lokalt og globalt. KLP skal bidra gjennom de påvirkningsmulighetene vi har som Norges største pensjonsselskap. Målet om å være ledende i bransjen, og gjøre en forskjell når det gjelder samfunnsansvar og bærekraft, er viktig for oss.

KLP ønsker å styre kapitalen i en bærekraftig retning og øke investeringer vi mener kan utgjøre en forskjell, enten det gjelder direkteinvesteringer i fornybar energi, kommunale utlån eller flere miljøbygg i eiendomsporteføljen vår. I 2017 gikk KLP inn som eier i Lofotkraft, vi ferdigstilte et Abels hus, et nytt miljøbygg i Trondheim, og vi trakk oss ut av investeringer i selskaper som utvinner olje fra oljesand. Samtidig har vi gjort nye investeringer i fornybar energi-prosjekter blant annet i utviklingsland, som vil få betydning for både miljø og økonomi.

KLP er en indeksforvalter, og i 2017 økte vi fra å være investert i cirka 2500 selskaper til over 6000. Vi ønsker en bred eksponering i mange bransjer og mange land, for å få avkastning fra størst mulig andel av verdiskapningen som finner sted. Når vi blir medeiere i så mange selskaper øker sannsynligheten for at vi også investerer i selskaper som kan kritiseres for det de gjør eller hvordan de driver sin virksomhet. Vi tror det er bedre å forsøke å påvirke selskapene gjennom å være kravstore, aktive eiere. Er vi ikke eiere mister vi jo muligheten til å påvirke. I påvirkningsarbeidet prioriterer vi temaer hvor vi kan ha gjennomslagskraft, samt de områdene hvor vi har størst risiko. De siste årene har vi for eksempel fulgt opp temaer som kull, skraping av skip og korrupsjon gjennom eierskap og ekskludering. Gjennom aktivt eierskap, åpenhet om hva vi stemmer på generalforsamlinger og eksklusjon av selskaper som ikke følger internasjonale normer, sender vi et tydelig signal. Vi jobber stadig med å bli bedre i vår jobb med ansvarlige investeringer. Dette har høy prioritet i KLP og hos våre eiere.

Foto: Nadia Frantsen

Å forvalte flere hundre milliarder kroner på vegne av fellesskapet forplikter, og allerede i 2003 signerte vi FN's Global Compact. Hvor godt vi forvalter fellesskapets midler har stor betydning for eierne våre og indirekte for folk flest. Vi er heldige som har samfunnsengasjerte eiere. De har utfordret oss på at vi både skal sikre en god forutsigbar avkastning, og at vi skal være ledende på samfunnsansvar. Den utfordringen har vi tatt. Vi leverer god avkastning for 2017, og har nådd nye mål innen samfunnsansvar. Vi gleder oss til å fortsette dette arbeidet i samarbeid med engasjerte kunder og eiere.

Jeg håper du vil ha glede av å lese mer om hva vi oppnådd gjennom 2017 i denne årsrapporten.

SVERRE THORNES
Konsernsjef

FOTOKONKURRANSE

KLP i bilder

KLPs årsrapporter er illustrert med bilder fra vår årlige interne fotokonkurranse. Våre ansatte leverte 118 flotte bidrag til konkurransen. I denne rapporten kan du se noen av dem.

Marianne Wright Pedersen
Ansatt i KLP Skadeforsikring

Dette er KLP

KLP er Norges største pensjonsselskap og er eid av kommuner, bedrifter og helseforetak med offentlig tjenstepensjon.

Selskapet tilbyr tjenester innen pensjon, bank, fond og forsikring. KLP har 652 milliarder kroner i forvaltningskapital.

KLP SKAPER TRYGGHET

Kundene eier KLP, og all verdiskapning tilfaller dem. Selskapets oppgave er å levere best mulig tjenester til lavest mulig pris. Det aller viktigste KLP gjør, er å passe på at eierne får den beste avkastningen på pensjonsmidlene.

Pensjon er KLPs kjerneprodukt og største virksomhet. Vi har lang erfaring med å forstå hva som er viktig for kundene våre, og gi gode kundeopplevelser.

Vi vet at pensjon kan oppleves som komplisert. Derfor jobber vi i KLP bevisst med å forenkle det vanskelige og være en god veileder når det gjelder pensjon.

VÅRT OVERORDNEDE MÅL

KLP skal være den foretrukne leverandør av pensjon til offentlig sektor. For å nå dette målet må vi levere konkurranse-dyktig avkastning på pensjonsfondene vi forvalter, og vi må ha en effektiv drift som gir markedets laveste administrasjonskostnader. Samtidig er behovet for informasjon om pensjon både for arbeidsgivere og arbeidstagere veldig stort og må dekkes på en god måte ved tilgang til god personlig service og gode nettløsninger.

KLPs kunder innen offentlig tjenstepensjon er også selskapets eiere. Dette skal merkes ved at løsninger, produkter og kommunikasjon bygger på denne nærheten på en måte som skiller KLP positivt fra andre konkurrenter. KLP skal være ledende innen samfunnsansvar og bærekraft.

SELSKAPSFORM

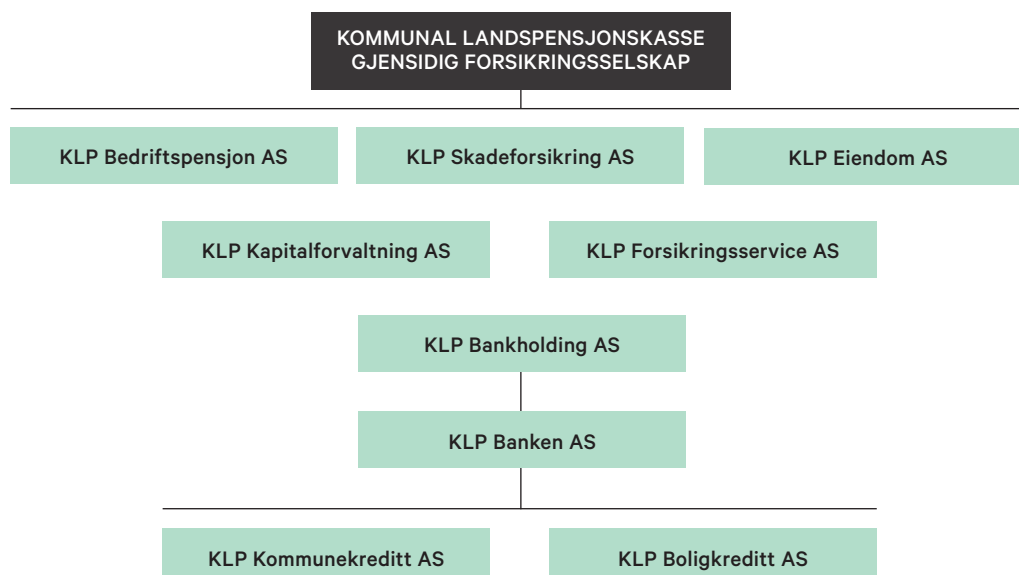
KLP er fellesbetegnelsen på morselskapet, Kommunal Landspensjonskasse - et gjensidig forsikringsselskap med seks heleide datterselskaper organisert som aksjeselskaper:

- KLP Banken AS
- KLP Bedriftspensjon AS
- KLP Eiendom AS
- KLP Forsikringsservice AS
- KLP Kapitalforvaltning AS
- KLP Skadeforsikring AS

Den gjensidige selskapsmodellen er med på å sikre at kundenes interesse settes først. Selskapet har ingen eksterne investorer som skal ha betalt for å stille egenkapital til rådighet for virksomheten.

MEDLEMSSATSING I FREMGANG

KLP tilbyr personkundeprodukter og tjenester innenfor bank, fondssparing

og forsikring. Produktene er rettet mot personer som er ansatt i virksomheter som har KLP som pensjonsleverandør, samt pensjonister som får pensjon fra KLP. 68.000 medlemmer er nå kunder i et eller flere av KLP-konsernets datterselskap – hvilket tilsvarer en netto kundeverkst på 18 prosent fra 2016. Veksten og interessen for KLPs produkter i markedet kan i stor grad tilskrives riktig prissetting og effektive markedsføringsaktiviteter.

God personlig betjening og service er et kjennetegn på KLPs kundearbeid. Det ble nok en gang bekreftet gjennom måling av kundetilfredsheten blant KLPs kunder (personkunder) høsten 2017. Resultatene er svært positive og både bank og forsikring har en score på 77 eller høyere (skala 0-100). Alt i alt representerer resultatene en stabil og høy kundetilfredshet, og kundene er spesielt fornøyd med responstid og personlig betjening.

STERK MERKEVARE

KLP har den sterkeste merkevaren i befolkningen i Nordic Brands årlige merkevareundersøkelse for det norske finansmarkedet. KLP er bransjevinner med en score på 71 på en skala 0 - 100,

sammen med Skandiabanken. Vi er spesielt fornøyd med at vi har den sterkeste merkevaren i den yngste aldersgruppen.

En egen undersøkelse blant beslutningstakere og påvirkere i norske kommuner og helseforetak viser at KLP har en unik posisjon i dette markedet. I denne undersøkelsen har KLP en score på 84. En score på 84 anses å være sjeldent bra for denne typen undersøkelse.

Nordic Brands årlige Bærekraftsbarometret viser samtidig at KLP er det norske finansselskapet som anses best for bærekraft, foran Sparebank1 og Skandiabanken. Undersøkelsen viser at KLP anses spesielt bra for samfunnsansvar, langsiktighet og ærlighet.

De aller fleste kommuner og fylkeskommuner har en kunderelasjon til KLP.

KLPs hovedkontor ligger i Oslo. KLP har også et kontor i Bergen som ivaretar tjenester og service innen liv og pensjon. Eiendomsselskapet har kontorer i Oslo, Trondheim, København og Stockholm. Banken har kontorer i Trondheim og Oslo.

KLPS KUNDER MED OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

399

Kommuner

15

Fylkeskommuner

25

Helseforetak
inkludert regionale
helseforetak

KLPS FORRETNINGSIDÉ

KLP skal levere trygge og konkurransedyktige pensjons-, finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, deres virksomheter og deres ansatte.

2500

Bedrifter

Vidar Stenseth
Ansatt i IT

Utvikling siste fem år

MILLIONER KRONER	2017	2016	2015	2014	2013
KLP KONSERN					
Resultat før skatt	2 474	2 449	5 138	1 189	1 157
Forvaltningskapital	652 167	596 113	543 262	490 894	399 257
Egenkapital	29 564	27 823	23 665	17 558	15 268
Solvensgrad Solvens II	224 %	198 %	-	-	-
Kapitaldekning	-	-	11,5 %	9,2 %	10,0 %
Antall ansatte	961	950	939	899	856
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE					
Resultat før skatt	1 985	2 125	4 876	959	950
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	32 119	33 605	29 541	32 280	24 928
Netto til-/fraflytting av premiereserver og andre fond	130	3 587	10 354	28 677	6 178
Resultat til kunder	7 124	8 339	20 650	6 959	10 420
herav til tilleggs- og bufferavsetninger	1 137	4 011	3 122	3 568	0
herav til premiefond	5 202	4 324	5 138	3 391	5 891
Forsikringsfond	489 159	452 375	412 363	378 602	312 127
Forvaltningskapital	534 784	496 663	457 858	415 030	339 592
Egenkapital	30 626	27 785	23 609	17 454	15 089
Soliditetskapital	116 648	98 856	84 577	73 909	46 897
Soliditetskapital målt mot forsikringsfond med rentegaranti	27,7 %	24,7 %	22,8 %	21,6 %	16,2 %
Solvensgrad Solvens II	242 %	209 %	-	-	-
Kapitaldekning	-	-	12,0 %	9,5 %	10,3 %
Avkastning kollektivportefølje:					
- bokført avkastning	3,9 %	4,4 %	3,6 %	4,3 %	6,4 %
- verdijustert avkastning	6,7 %	5,8 %	4,0 %	6,9 %	6,7 %
- verdijustert avkastning inkl. merverdier i eiendeler bokført til amortisert kost	6,7 %	5,4 %	2,8 %	9,5 %	6,4 %
Avkastning investeringsvalgportefølje	7,5 %	6,2 %	4,0 %	6,7 %	8,8 %
Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader målt mot gjennomsnittlig kundefond	0,23 %	0,28 %	0,25 %	0,23 %	0,28 %
Antall premiebetalende medlemmer	451 443	446 895	435 363	418 133	367 967
Antall pensjonister	278 459	262 877	247 300	230 241	197 837
Antall ansatte	534	528	533	524	502

Utvikling siste fem år - forts.

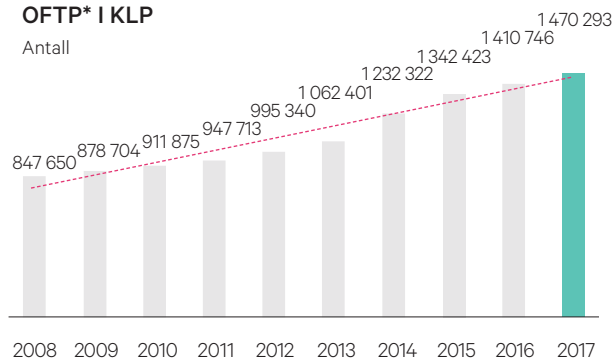
MILLIONER KRONER	2017	2016	2015	2014	2013
KLP BEDRIFTSPENSJON AS					
Resultat før skatt	-24	-27	-24	-23	-22
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	454	389	336	261	188
Netto til-/fraflytting av premiereserver	418	137	129	140	189
Resultat til kunder	17	33	18	24	7
Forvaltningskapital	4 869	3 571	2 943	2 270	1792
Solvensgrad Solvens II	107,0 %	22,0 %	-	-	-
Kapitaldekning	-	-	35,4 %	12,7 %	14,7 %
KLP SKADEFORSIKRING AS					
Resultat før skatt	164	255	183	304	190
Årlig premie (brutto premie)	1 370	1 268	1 113	921	832
Totalkostnadsprosent (Combined ratio)	106,0 %	98,7 %	98,8 %	98,1 %	103,7 %
Solvensgrad Solvens II	232,8 %	261,0 %	-	-	-
Kapitaldekning	-	-	48,9 %	44,0 %	40,0 %
KLP BANKEN KONSERN					
Resultat før skatt	103	91	50	29	87
Innskudd	9 669	8 688	7 426	6 251	4 407
Utlån*	30 763	29 962	26 359	24 946	21 317
Kapitaldekning	21,3 %	19,0 %	17,6 %	16,9 %	19,6 %
*Inkl. opptjente, ikke-forfalte renter					
KLP KAPITALFORVALTNING					
Resultat før skatt	47	18	46	56	33
Midler til forvaltning totalt	488 176	441 943	398 471	370 840	287 077
Herav midler til forvaltning fra eksterne kunder	67 351	54 003	44 797	36 130	28 171

Vekst og lønnsomhet

PERSONER MED OPPTJENING

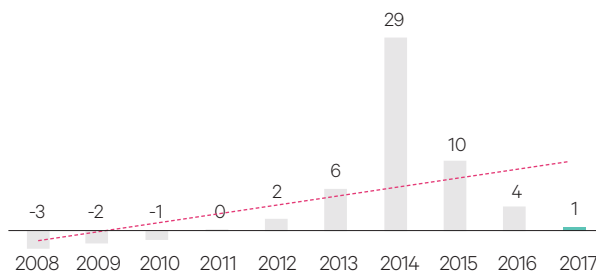
OFTP* I KLP

Antall

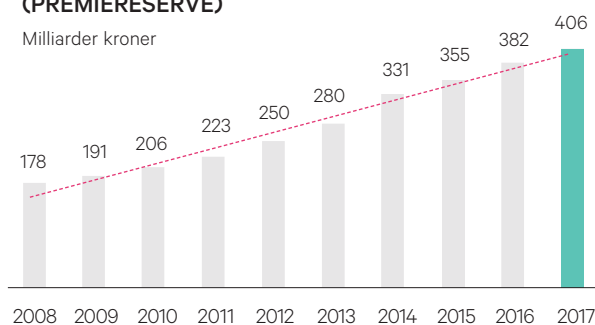
NETTO TILFLYTTING LIVSFORSIKRING

Milliarder kroner

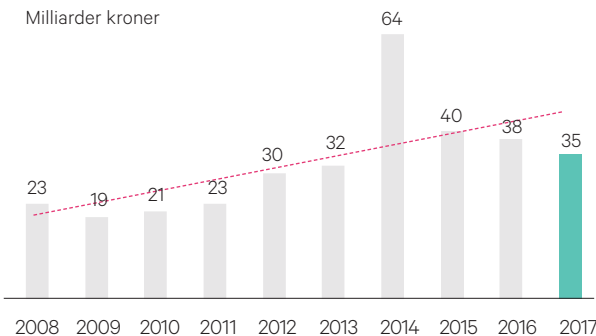
OPPTJENT PENSJON OFTP* I KLP (PREMIERESERVE)

Milliarder kroner

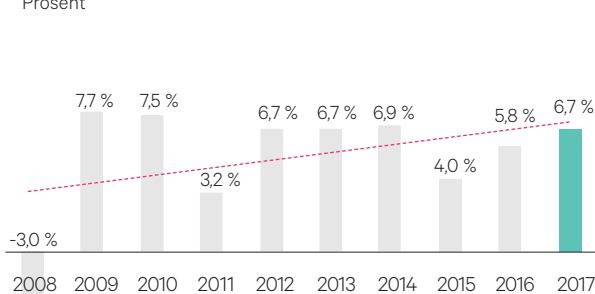
PREMIEINNTEKTER KONSERN

Milliarder kroner

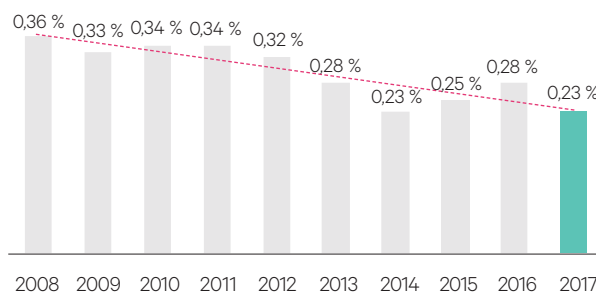
VERDIJUSTERT AVKASTNING PENSJONSFOND (KOLLEKTIVPORTEFØLJE OFTP*)

Prosent

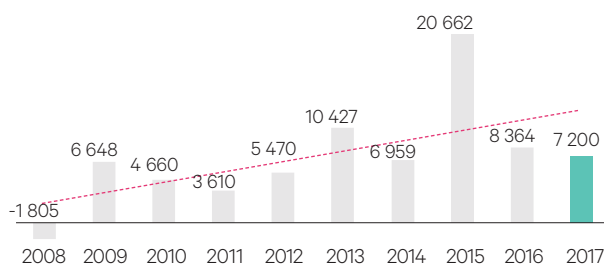
KOSTNADSPROSENT OFTP*

Prosent

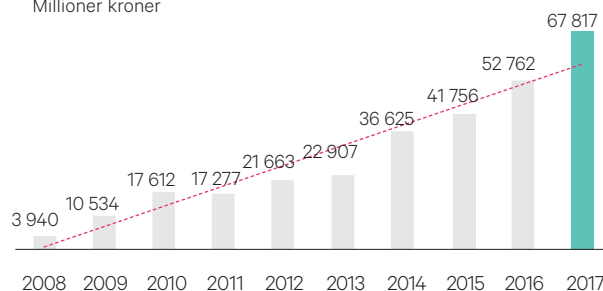
RESULTAT TILFØRT FORSIKRINGSKUNDER

Millioner kroner

KUNDEBUFFERE (TILLEGGSAVSETNINGER OG KURSREGULERINGSFOND)

Millioner kroner

*Offentlig tjenestepensjon

KLP i tall

MEDLEMMER I OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

	2017	2016	2015	2014	2013
Kommuner	399	403	402	387	330
Fylkeskommuner	15	16	16	16	15
Helseforetak	25	24*	29	25	25
Bedrifter med OfTP	2 500	2 500	2 500	2 500	2 500
Medlemmer	451 000	447 000	435 000	418 000	368 000
Oppsatte rettigheter**	220 000	210 000	200 000	167 000	148 000
Pensjonister	278 000	263 000	241 000	231 000	198 000

* Inkl. regionale helseforetak.

** Personer tidligere ansatt mer enn tre år hos arbeidsgiver med offentlig tjenestepensjon.

OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

	2017	2016	2015	2014	2013
Opptjente pensjonsrettigheter	406 mrd	382 mrd	355 mrd	331 mrd	280 mrd
Fakturert premie	31,9 mrd	32,6 mrd	26,5 mrd	33,2 mrd	22,9 mrd
Utbetalte pensjoner	16,2 mrd	15,4 mrd	14,1 mrd	12,5 mrd	10,8 mrd
Administrasjonskostnader	1001 mill	1140 mill*	922 mill	752 mill	807 mill
Antall ansatte i livselskapet	445	451	453	444	427

* Nedskrivning på IT utgjør 165 millioner kroner.

PRIVAT TJENESTEPENSJON

	2017	2016	2015	2014
Avtaler	2 572	2 249	2 033	1 815
Pensjonskapitalbevis	21 913	14 728	10 602	7 518

BANK

	2017	2016	2015	2014	2013
Nye utlån	16,8 mrd	16,3 mrd	14,3 mrd	11,8 mrd	10,3 mrd
Utlån på egen balanse	30,8 mrd	29,7 mrd	25,9 mrd	24,5 mrd	21,1 mrd
Utlån som forvaltes for KLP	57,0 mrd	52,7 mrd	51,0 mrd	41,7 mrd	33,7 mrd
Antall kunder*	54 568 (70 % medlemmer)	46 801 (71 % medlemmer)	39 759 (69 % medlemmer)	33 104 (69 % medlemmer)	27 287 (67 % medlemmer)

*Aktive kunder

EIENDOM

	2017	2016	2015	2014	2013
Eiendomsverdi	62,7 mrd	59,2 mrd	56,9 mrd	45,7 mrd	40,8 mrd
Verdijustert virksomhetsavkastning inkl. eiendomsfond	8,8 %	12,7 %	11,2 %	7,3 %	7,0 %
Økonomisk utleiegrad	96,6 %	96,0 %	95,4 %	95,4 %	97 %

KAPITALFORVALTNING

	2017	2016	2015	2014	2013
Samlet forvaltningskapital	490 mrd	440 mrd	399 mrd	371 mrd	287 mrd
Forvaltning konserneksterne kunder	68 mrd	54 mrd	45 mrd	36 mrd	28 mrd
Antall kunder i KLP Kapitalforvaltning	70 000	57 000	48 000	38 000	31 000

SKADEFORSIKRING

	2017	2016	2015	2014	2013
Antall kunder i offentlig/bedriftsmarkedet					
Kommuner	337	337	318	315	287
Fylkeskommuner	13	14	14	14	14
Helseforetak	15	29	29	31	44
Bedrifter	2 625	3 168	2 885	2 864	2 610
Antall kunder i personmarkedet	48 767	45 249	33 250	28 000	21 808

Kort og enkelt om pensjon

EGEN SPARING

Sparing du selv tar ansvar for.
F.eks. IPS, fondssparing.

TJENESTEPENSJON

Sparing fra arbeidsgiver.
F.eks. offentlig tjenestepensjon,
hybridpensjon eller innskuddspensjon

FOLKETRYGD

Obligatorisk trygdeordning for alle som er bosatt i Norge.
Administreres av Arbeids- og velferdsetaten (NAV).

I Norge er det tre hovedformer for pensjon:

1. Alderspensjon fra folketrygden (NAV), som du tjener opp når du jobber
2. Tjenestepensjon fra arbeidsgiver, som alle har krav på gjennom jobben
3. Sparing til alderdommen

1. ALDERSPENSJON FRA FOLKETRYGDEN

Alle som bor eller jobber i Norge opparbeider rett til alderspensjon fra folketrygden. De som er født etter 1962 tjener opp 18,1 prosent i pensjon i året, av lønn fra første krone, opp til 657.000 kroner. Dette gjelder fra du er 13 til 75 år.

2. PENSJON FRA ARBEIDSGIVER

Alle arbeidstakere har krav på det som kalles tjenestepensjon. I privat sektor kalles dette *obligatorisk tjenestepensjon (OTP)*, mens pensjonsordningen for ansatte innen stat og kommune kalles *offentlig tjenestepensjon (OFTP)*.

Tjenestepensjon i det offentlige er en pensjonsordning hvor nivået på pensjonen din er avtalt på forhånd.

Det du får fra folketrygden og offentlig tjenestepensjon skal til sammen bli om lag 66 prosent av lønn, om du har full medlemstid (30 år). Men dette kan

endre seg i fremtiden. Partene har i år blitt enige om et forslag til ny tjenestepensjon i offentlig sektor. Den nye ordningen skal være bedre tilpasset folketrygden og AFP i privat sektor. Det vil blant annet si at alle år i jobb inntil 75 år skal gi pensjonsopptjening.

De aller fleste kommunene, fylkeskommunene og helseforetakene har offentlig tjenestepensjon i KLP, og de er også eiere. Det samme gjelder en rekke offentlige bedrifter. Noen kommuner har egen pensjonskasse. Lærerne og ansatte i staten får offentlig tjenestepensjon fra Statens Pensjonskasse (SPK). Ordningen dekker alderspensjon, uførepensjon og etterlattepensjon.

Tjenestepensjon i det private er en pensjon som supplerer folketrygden.

Innskuddspensjon er den vanligste pensjonsordningen i privat sektor. Arbeidsgiver setter inn et fast innskudd. Pensjo-

nen blir et resultat av innbetalingen og avkastningen på disse. Den ansatte er selv ansvarlig for forvaltningen og bestemmer avkastningsrisikoen. KLP Bedriftspensjon tilbyr innskuddspensjon til bedrifter.

Pensjonskapitalbevis er oppspart pensjon fra tidligere arbeidsforhold med innskuddspensjon. KLP tilbyr forvaltning av pensjonskapitalbevis, og kommer best ut i gebyrsjekken til Finansportalen.

3. SPARING TIL ALDERDOMMEN

Egen sparing kommer på toppen av det man får fra folketrygden og arbeidsgiver. I 2017 kom det to nyheter som gjør det enklere å spare til pensjon. Den ene er individuell pensjonssparing (IPS) som er et rent pensjonsprodukt med skattefordeler. Den andre er aksjesparekonto (ASK) som gir skattemessige fordeler ved å samle alle aksjefond og aksjer i én og samme konto. KLP tilbyr begge produkter.

Uføreandel og deltidsarbeid blant medlemmene

Mange jobber deltid. I en ny befolkningsundersøkelse som Opinion har gjort for KLP, sier 65 prosent at de jobber deltid frivillig.

Kun 35 prosent av de som jobber deltid svarer at de ønsker seg en heltidsstilling. En undersøkelse KLP har gjort utelukkende mot medlemmene bekrefter funnene. Den nye undersøkelsen viser i tillegg at de under 30 år i langt mindre grad er klar over hva deltidsstilling innebærer for pensjonen enn de som er 30 år og eldre. Med ny offentlig tjenestepensjon blir det mer lønnsomt å jobbe heltid i så mange år som mulig. Når den er på plass, vil yngre årskull få mer og mer av pensjonen sin fra den nye modellen. De negative effektene av å jobbe deltid blir sterkere, ettersom alle år i jobb vil regnes med.

KLP har en viktig rolle når det gjelder å gjøre medlemmene klar over konsekvensene av å jobbe deltid, og dette vil bli enda viktigere når nye regler trer i kraft.

- Blant alle KLPs medlemmer, jobber 51 prosent i deltidsstillinger.
- I kommunesektoren: 59 prosent
- I helseforetakene: 36 prosent
- I bedrifter med offentlig tjenestepensjon: 43 prosent
- I fylkeskommunene: 38 prosent

ARBEID MED SYKEFRAVÆR VIKTIG FOR UFØREUTVIKLINGEN

Ti prosent av KLPs medlemmer mottar uførepensjon.

Andelen uføre stiger med alderen frem til 64 år, og kvinner har en høyere uføreandel enn menn. Kommuner med mange uføre har høye og uforutsigbare pensjonskostnader. Ved å jobbe aktivt med arbeidsmiljøet kan de få færre

uføre. Det vil bidra til lavere pensjonspremie for kommunen, og gjøre hele pensjonsfellesskapet mer stabilt. Det er kunden selv som betaler den uforutsigbare reguleringspremien for hver ansatt som får uførepensjon, i tillegg til den vanlige pensjonspremien. Dette gir et godt økonomisk insentiv til å forebygge uførhet ved å jobbe med arbeidsmiljørettede tiltak. Lavere sykefravær og uførhet øker lønnsomheten i kommunene.

TYDELIG LEDELSE FUNGERER

Forskning har vist at kvaliteten på dialogen de første seks ukene av en sykmelding er avgjørende for om den ansatte kommer tilbake i jobb. Det er også sjelden at de som først har mottatt uførepensjon, kommer tilbake i jobb. Disse funnene er noe av grunnen til at KLP bidrar med ressurser og økonomisk støtte til arbeidsmiljøprosjekter ute i kommunene, og til videre forskning på hva som får ansatte til å trives og stå lenger i jobb.

Uførepensjonister i KLP:

- I kommunesektoren: 11 prosent
- I helseforetakene: 9 prosent
- I bedrifter med offentlig tjenestepensjon: 9 prosent
- Fylkeskommunene: 11 prosent

KLPS MEDLEMMER

2017	Antall
Særalderspensjon	5 346
AFP 62-64	5 248
AFP 65-66	6 525
Alderspensjon	164 960
Ektefellepensjon	25 207
Barnepensjon	2 273
Uførepensjon	68 900
I arbeid	451 443

KLP har en viktig rolle når det gjelder å gjøre medlemmene klar over konsekvensen av å jobbe deltid.

Viktige utviklingstrekk i 2017

Pensjon er kjernevirksomheten i KLP. I 2017 har vi forberedt oss på endringer - både når det gjelder produktet og måten vi jobber på.

ROBOTISERING

Offentlig tjenestepensjon er basert på et omfattende regelverk. Dette er et godt utgangspunkt for robotteknologi. KLP har det siste året automatisert flere prosesser innen pensjonsområdet.

Robotisering er et bredt område. Noe handler om kognitive (lærende) roboter, og noe handler om automatisering. Det er automatisering, ved hjelp av robotteknologi, KLP jobber med. Dette er fordi vi har tunge systemer som det tar tid å bytte ut. Så lenge alt er regelstyrt kan roboter gjennomføre saksbehandling raskere og riktigere enn et menneske ville gjort. Det vil si at robotene kan ta over mer av rutinearbeidet. Mens saksbehandlerne kan bruke tid på oppgaver som krever skjønn, og yte bedre service til kundene.

GIR GODE RESULTATER

I 2017 automatiserte vi 16 prosesser innenfor pensjonsområdet. Erfaringen så langt viser at vi får god støtte fra disse robotene. Teknologien har et stort brukspotensial. Kvaliteten på leveranser er svært god, og leveransetiden for å sette

nye prosesser i drift er betydelig kortere enn tradisjonell IT-utvikling.

Robotisering må imidlertid ikke stå i veien for det langsiktige utviklingsarbeidet. Vi jobber samtidig med å etablere den teknologiplattformen vi ønsker i fremtiden. KLPs pensjonsplattform skal være et konkurransefortrinn.

Viktige satsingsområder for den digitale utviklingen:

- Modernisere pensjonsplattformen
- Etablere rutiner og klargjøre systemer for den nye personvernforordningen (GDPR)
- Kundefrontløsninger for helhetlig kundeopplevelser (digitalt målbilde) og utvikle pensjonsveileder
- Legge om og forbedre lønnsinnrapporteringsrutine (fra arbeidsgiver)
- Systemløsning for ny offentlig tjenestepensjon

DIGITAL PENSJONSVEILEDER

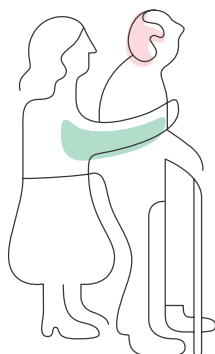
Etterspørselen etter pensjonsveiledning øker, og vi merker at interessen for og kunnskapen om pensjon øker. Dette

stiller krav til at vi har gode digitale selvbetjeningsløsninger, som kan avlaste kundesenteret vårt og møte medlemmenes behov.

I høst lanserte KLP både nye nettsider og startet arbeidet med en helt ny digital pensjonsveileder. Løsningen skal gi medlemmene enkel veiledning og mulighet til å se konsekvenser av ulike valg. Veilederen skal på sikt erstatte dagens kalkulator på Min side og Kundeside, men i første omgang blir det en myk lansering rettet mot målgruppen "snart pensjonist". Deretter kommer vi med hyppige lanseringer - dels for å komme ut tidlig til markedet, og dels for å få testet hvordan løsningen blir mottatt.

SKAL GI FLERE SVAR

Pensjonsveilederen skal gi medlemmene svar på langt flere av spørsmålene enn det vi gjør i dagens kalkulator, og samtidig bidra til færre unødvendige henvendelser. Veilederen er et viktig ledd i KLPs ambisjon om å være, og oppleves som, best på pensjon.

Når robotene tar over mer av rutinearbeidet, kan saksbehandlerne bruke mer tid på oppgaver som krever skjønn, og yte bedre service til kundene.

Endringer i produktet og markedet

Pensjonsreformen i folketrygden fra 2011 forandret det norske pensjonssystemet radikalt, men mange endringer har gjenstått når det gjelder offentlig tjenstepensjon. KLP har fulgt utviklingen tett, og nå har partene kommet til enighet om en avtale.

I privat sektor har man fått nye tjenstepensjoner, og i 2011 trådte pensjonsreformen i folketrygden i kraft. Pensjonsreformen er en helt unik historie i internasjonalt perspektiv. Selv om de store kostnadsbesparende tiltakene, som leveraldersjustering og endret pensjonsregulering, også ble innført i offentlig sektor, kom man ikke i mål med en ny offentlig tjenstepensjon.

AVTALE PÅ BORDET

3. mars 2018 ble en milepæl. Partene kom til enighet om en avtale om ny offentlig tjenstepensjon. Den nye ordningen skal bli bedre tilpasset folketrygden og pensjonsreformen for øvrig. Det betyr at alle år i jobb skal gi pensjonsopptjening, og pensjonen vil kunne tas ut fleksibelt fra 62 år og kan kombineres med inntekt. I tillegg vil AFP legges om til en livsvarig ytelse etter mønster av AFP i privat sektor.

Den nye tjenstepensjonsordningen vil gjelde fra og med 1963-kullet. Opptjening i den nye ordningen starter sannsynligvis i 2020. Personer født i 1962 eller tidligere skal fortsette å tjene opp alderspensjon i dagens ordning og beholder dagens AFP-ordning. Forslaget skal forankres i de enkelte organisasjonene, før regjeringen eventuelt sender det til Stortinget.

KLP ER BEREDT

KLP er beredt til å levere det nye produktet, og vi forbereder systemløsningen. Nå ligger den store jobben i å regne ut hvilke konsekvenser disse endringene har for alle våre kunder og medlemmer.

Når gammel og ny pensjonsordning lever side om side med kompliserte overgangsordninger, er det viktig at vi lykkes med å etablere gode løsninger som gir kundene den beste oversikten over egen situasjon.

MULIGE ENDRINGER I KONKURRANSESITUASJONEN

Både ny offentlig tjenstepensjon og kommunereformen kan få konsekvenser for KLPs konkurransesituasjon.

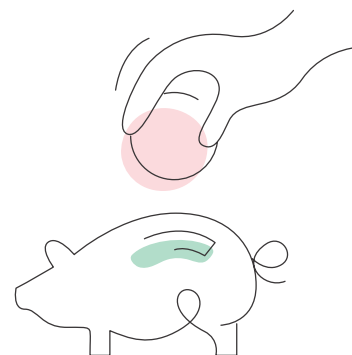
Større kommuner med egen pensjonskasse fusjonerer med mindre kommuner som har forsikret ordning i KLP. Valg av pensjonsløsning etter kommunesammenslåing er blant temaene i pågående prosesser hos kommuner som har vedtatt sammenslåing. I 2017 har ingen kommuner gått ut av KLP som følge av at de har slått seg sammen med større kommuner med egen kasse, men dette er noe vi følger tett. Utviklingen i prosesser knyttet til kommunereformen er en viktig del av det strategiske kundearbeidet.

Ny offentlig tjenstepensjon vil sannsynligvis føre til endringer i konkurransesituasjonen, men det er fortsatt usikkert når andre aktører vil komme på markedet.

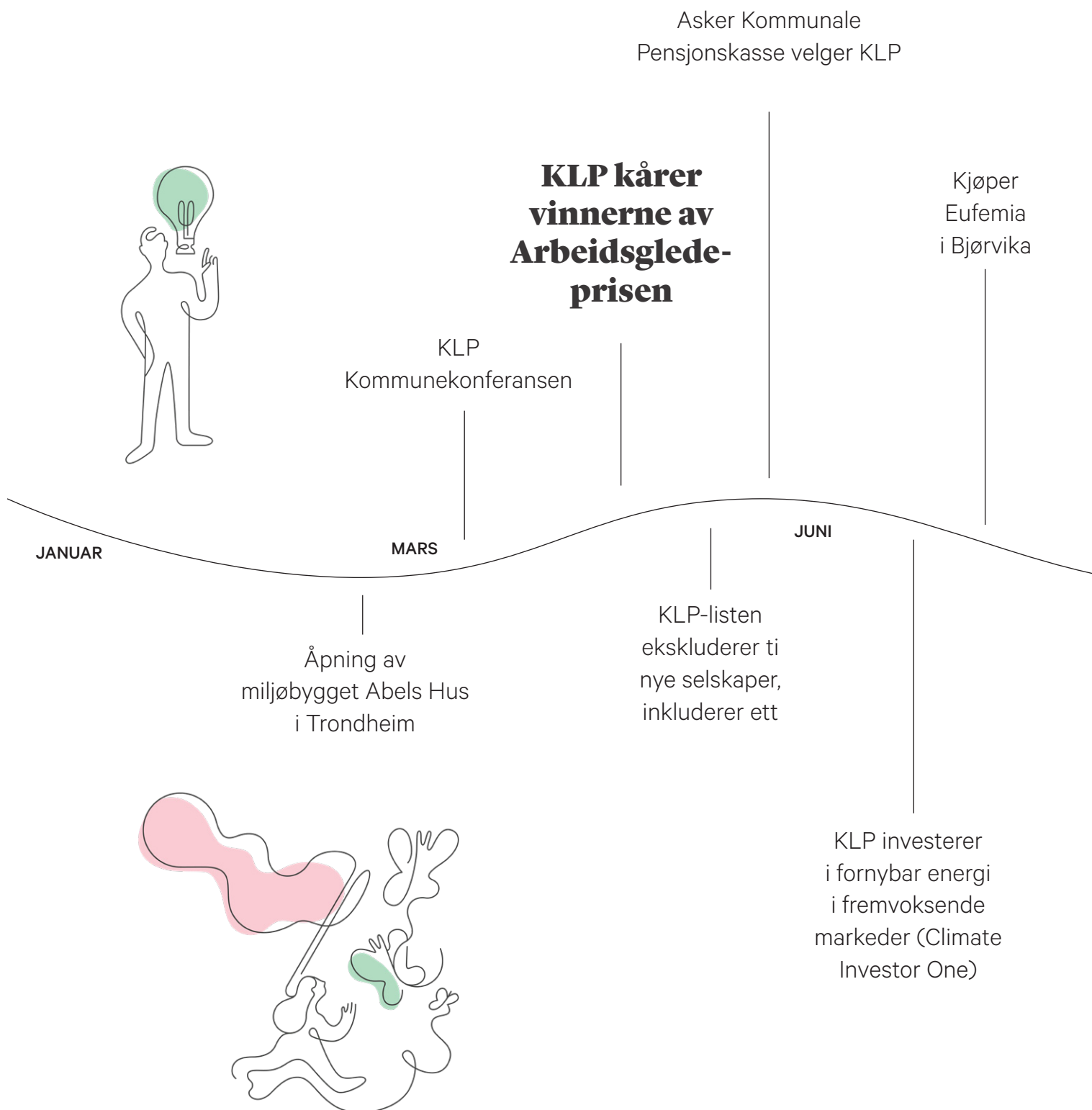
KLP observerer også en utvikling ved at flere bedrifter som har offentlig tjenstepensjon lukker den offentlige ordningen og velger en alternativ pensjonsordning for sine ansatte.

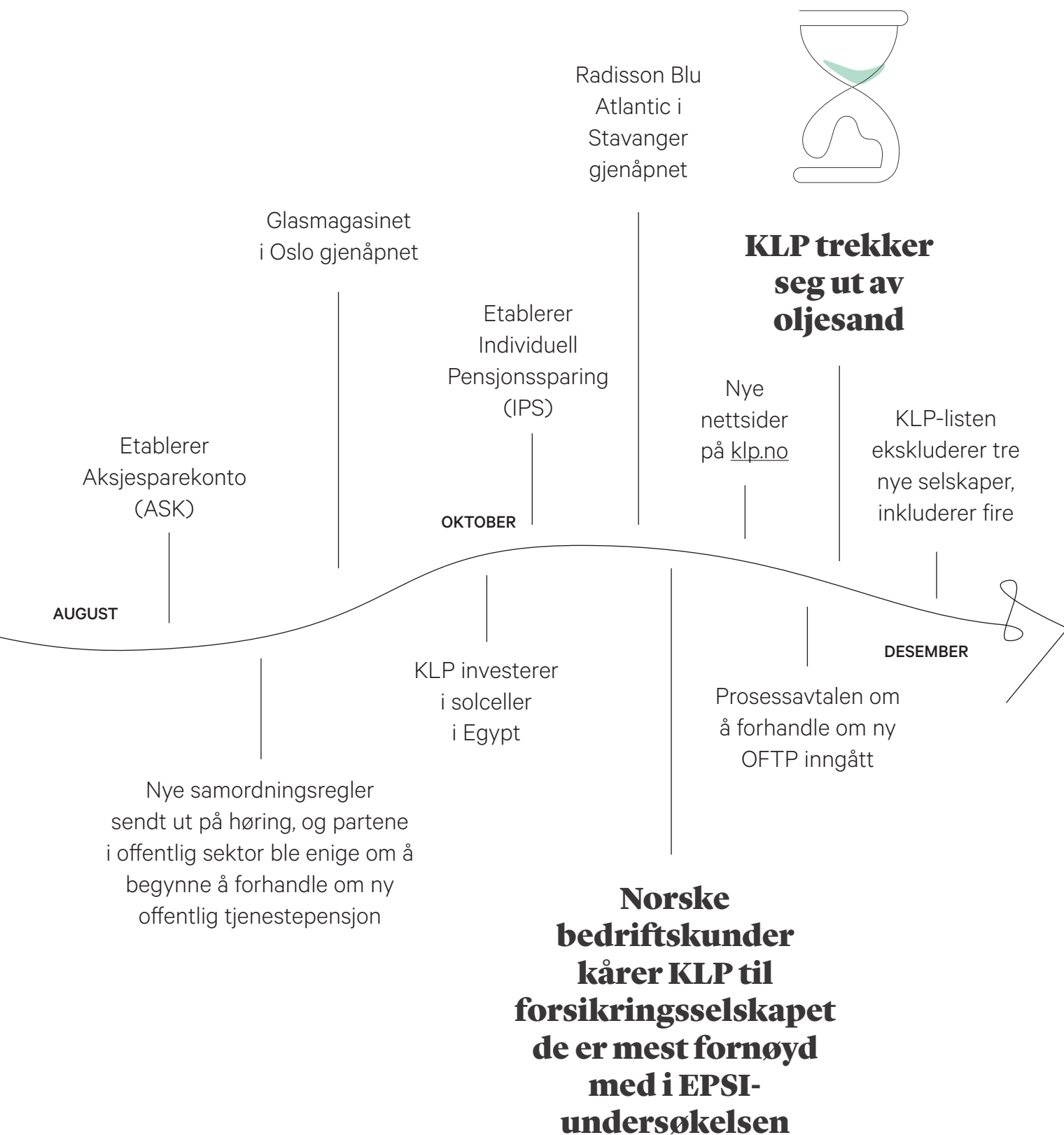

Både ny offentlig tjenstepensjon og kommunereformen kan få konsekvenser for KLPs konkurransesituasjon.

Milepæler i KLP 2017

KLPs datterselskaper

KLPs andre forretningsområder og datterselskaper understøtter KLPs hovedprodukt, pensjon, og utviklingen av dem er styrt av eiernes behov. Datterselskapene skal bidra til økt vekst og lønnsomhet gjennom å tilby konkurransedyktige personmarkedsprodukter og tjenester til medlemmer. Dette skal sikre at KLPs eiere fremstår som attraktive arbeidsgivere ved å tilby medlemmene enkle og relevante tjenester til lave priser.

KLP BEDRIFTSPENSJON AS

KLP Bedriftspensjon AS er et heleid datterselskap av KLP. Selskapet tilbyr innskudds- og foretakspensjon, herunder forvaltning av pensjonskapitalbevis, til bedrifter i privat og offentlig sektor. Selskapet ble etablert i 2006. KLP Bedriftspensjon AS utnytter konsernets konkurransefortrinn i form av høy pensjons- og forvaltningskompetanse, lave kostnader og klar etisk profil i forvaltningen. Selskapet tilbyr en komplett produktpakke for kunder som ikke har kommunal pensjonsordning.

Årets resultater

Selskapet har 4,9 milliarder kroner i forvaltningskapital per 31.12.17. Dette er en økning på 1,3 milliarder kroner siden årsskiftet. Økningen er i hovedsak knyttet til tilflytting av pensjonskapitalbevis og vekst i selskapets innskuddspensjonsportefølje, som nå utgjør 2,7 milliarder kroner. 414 nye bedriftskunder har etablert pensjonsavtale i KLP Bedriftspensjon AS i år, og det er mottatt flyttemidler på over 6200 pensjonskapitalbevis. Fra 2017 har selskapet gjort tilgjengelig en ny spareprofil for innskuddspensjonskundene - KLP Optimal Livsfase. Dette er en spareprofil som gir en kombinasjon av aksjer og renter basert på alder.

Fremtidige utfordringer og mål

Per 31.12.2017 forvaltet selskapet private tjenestepensjoner for 2660 bedrifter med til sammen 49.700 yrkesaktive og pensjonister. Markedet for privat tjenestepensjon er preget av sterk konkurranse, spesielt i segmentet for større bedrifter og virksomheter.

KLP har en ambisjon om å være den foretrukne leverandøren av innskuddspensjon til virksomheter med tilknytning til offentlig sektor.

KLP FORSIKRINGSSERVICE AS

KLP Forsikringsservice AS (KLP FS) tilbyr et bredt spekter av pensjonskassetjenester gjennom egen og konsernets spesialkompetanse på offentlige pensjonsordninger.

Årets resultater

KLP FS er en ledende leverandør av aktuærtjenester til kommunale pensjonskasser, og er ansvarshavende aktuar for 10 av de 23 pensjonskasser som er opprettet av kommuner/fylkeskommuner.

Gjennom året har KLP FS opprettholdt posisjonen som en av Norges ledende leverandør av aktuærtjenester til kommunale pensjonskasser.

Fremtidige utfordringer og mål

Valg av pensjonsløsning etter kommunesammenslåing er blant forhandlingstemaene i pågående prosesser hos kommuner som har vedtatt sammenslåing. KLP er tilbyder av pensjonskasseløsning for de kunder som ønsker dette.

KLP Forsikringsservice skal forbli en ledende leverandør av aktuærtjenester til pensjonskasser og vinne en sterk posisjon som leverandør av total-løsninger for drift av nye og eksisterende kasser som kommer på anbud. I løpet av 2017 fikk KLP FS sin første kunde innenfor totalløsningskonseptet.

KLP BANKEN-KONSERNET

KLP Banken AS er et heleid datterselskap av KLP og er en nettbank for personkunder med spesielt gode vilkår for KLPs medlemmer og pensjonister. KLP Banken AS finansierer også lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver. Banken og datterselskapene KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS har hovedkontor i Trondheim i tillegg til lokaler i Oslo. Konsernet har cirka 70 ansatte.

Banken forvalter utlån for totalt 87,5 milliarder kroner, hvorav 57,0 milliarder kroner er finansiert av KLP og 30,5 milliarder kroner på egen balanse.

KLP Banken har 54.600 personkunder, hvorav rundt 70 prosent er medlemmer i KLP. Utlån til offentlige låntakere teller nærmere 700 bedrifter og kommuner, hvorav 77 prosent er eiere i KLP.

Årets resultater

Bankvirksomheten oppnådde i 2017 et årsresultat før skatt på 103,1 millioner kroner, mot 91,2 millioner kroner i 2016. Resultat etter skatt ble 77,2 millioner kroner mot 68,3 millioner kroner året før.

Fremtidige utfordringer og mål

KLP Bankens primære målgruppe i personmarkedet er medlemmer av KLPs pensjonsordninger. En stor del av Norges befolkning inngår i denne gruppen og mulighetene til å utvikle KLP Banken videre innen dette segmentet vurderes som gode. Etterspørselen etter lån fra kommuner og prosjekter med kommunale garantier og kommunalt eierskap antas å forbli høy i årene fremover.

I personmarkedet har KLP Banken et forretningsmessig mål om 62.000 medlemmer innen utløpet av 2020, en vekst på 8000 i gjennomsnitt i løpet av de neste tre årene. Innen utløpet av 2020 er det forretningsmessige målet totale utlån til det offentlige markedet på 74 milliarder kroner, en vekst på 4 milliarder kroner årlig de neste tre årene.

KLP EIENDOM AS

KLP Eiendom AS er et heleid datterselskap av KLP, og forvalter eiendommer med en markedsverdi på 62,7 milliarder kroner. Selskapet er en av Skandinavias største aktører innen forvaltning, utvikling og drift av eiendom. Eiendomsporteføljen på 2,1 millioner kvadratmeter består av kjøpesentre, hoteller og kontorbygg i tillegg til tomter og prosjekter. KLP Eiendom AS er KLPs redskap for investeringer i eiendomsmarkedet. KLP Eiendom AS har kontorer i Oslo, Trondheim, Luxembourg, Stockholm og København. KLP Eiendom har virksomheter i Norge, Sverige, Danmark, Luxembourg og

London. Eiendommene har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard og effektiv arealutnyttelse.

Årets resultater

Direkte eiendomsinvesteringer

KLP Eiendom hadde i 2017 inntekter på 3,1 milliarder kroner fra direkte eiendom. Kollektivporteføljens direkte eiendomsinvesteringer utgjorde ved årsskiftet 11,9 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen. Eiendomsinvesteringer og forvaltning foretas kun på vegne av selskapene i eget konsern og har derved primært bidratt til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Verdijustert tidsvektet virksomhetsavkastning var 8,9 prosent i 2017 (9,0 prosent i kollektivporteføljen). Eiendomsverdiene ble, uten hensyntagen til valutakontrakter, brutto oppskrevet med 3,2 milliarder i 2017 (hvorav oppskrivningen i kollektivporteføljen utgjorde 3023 millioner kroner).

Indirekte eiendomsinvesteringer – Eiendomsfond

Verdien på KLPs investeringer i norske og internasjonale eiendomsfond utgjorde 2,3 milliarder ved utgangen av 2017. Kollektivporteføljens investeringer i eiendomsfond utgjorde ved årsskiftet 0,5 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

Fremtidige utfordringer og mål

Med en stor prosjektportefølje, gode eiendommer og kompetente medarbeidere er KLP Eiendom godt rustet til å møte utfordringene både når det gjelder ambisjonene om kollektivmidlenes eiendomsandel og god forvaltning av eksisterende eiendomsportefølje. Kollektivporteføljens direkte og indirekte eiendomsinvesteringer utgjorde ved årsskiftet 12,4 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

KLP KAPITALFORVALTNING AS

KLP Kapitalforvaltning AS er et heleid datterselskap av KLP som forvalter cirka 490 milliarder kroner for virksomheter i KLP og eksterne kunder. Selskapet er et av Norges største kapitalforvaltningsselskaper, og Norges ledende indeksforvalter.

KLPs DATTERSELSKAPER

KLP Banken AS

KLP Bedriftspensjon AS

KLP Eiendom AS

KLP Forsikringsservice AS

KLP Kapitalforvaltning AS

KLP Skadeforsikring AS

Se resultater og les mer om KLPs datterselskaper på klp.no.

Siden 2002 har selskapet hatt en ansvarlig investeringsstrategi for å bidra til langsiktig verdiskapning og bærekraftig utvikling. Det innebærer blant annet at 174 selskaper er ekskludert fra KLPs investeringer på grunn av retningslinjer for ansvarlige investeringer. KLP Kapitalforvaltning AS har 70 ansatte.

I KLP Kapitalforvaltning er forvaltningsvirksomheten organisert i de tre områdene indeksnær forvaltning, aktiv forvaltning og private equity, alle med ulik tilnærming til sin investeringsvirksomhet.

KLP Kapitalforvaltning forvaltet ved utgangen av året 44 fond, fordelt på fire fondspakker, ti rentefond, et aktivt aksjefond, to faktorfond, 25 indeksnære aksjefond og to spesialfond.

Årets resultater

Kapitalforvaltningsvirksomheten oppnådde et resultat før skatt på 47 millioner kroner i 2017. Forvaltning på vegne av kunder utenfor KLP-konsernet vokste i løpet av året med 25 prosent. 68 milliarder kroner forvaltes på vegne av eksterne investorer og personkunder ved utgangen av 2017. Totalt er det ca. 70.000 andelseiere i fondene. De institusjonelle kundene er klart største gruppering målt etter forvaltningskapital. Kundene betjenes direkte eller via samarbeidspartnere.

Fremtidige utfordringer og mål

Markedsutsiktene for selskapet vurderes som gode. Det vil over tid være en vekst

i KLP-konsernets forvaltningskapital, der hovedtyngden forventes investert i produkter levert av KLP Kapitalforvaltning. Stabilt gode resultater fra indeksforvaltningen og økt interesse fra eksterne kunder gir grunnlag for videre vekst i kapital til forvaltning. Gode forvaltningsresultater fra selskapets meravkastningsstrategier gir mulighet for at også aktivt forvaltede fond vil bli etterspurt både av interne og eksterne kunder. KLP Kapitalforvaltning har et forretningsmessig mål om å øke kapital til forvaltning. Det er også målsetning om å øke antall personkunder i KLP-fondene. Det er et mål om fallende driftskostnader knyttet til forvaltningskapitalen.

KLP SKADEFORSIKRING AS

KLP Skadeforsikring AS leverer forsikringer til kommuner, fylkeskommuner, bedrifter med offentlig tilknytning og andre utvalgte grupper. Selskapet tilbyr også private forsikringer, med spesielle fordeler for medlemmer i konsernets pensjonsordninger.

Årets resultater

For KLP Skadeforsikring har det vært et godt forsikringsår og et godt finansår, med et resultat før skatt på 164,2 millioner kroner i 2017 (255,4). Selskapet har vokst i alle kundesegmenter i 2017, og premieinntektene økte med 11,3 prosent til 1,4 milliarder kroner. I 2017 økte andelen personkunder som er KLP-medlemmer til 86,4 prosent.

2017 var et år preget av mye flom og kraftig vind, og over halvparten av alle

naturrelaterte skader var knyttet til flom. I løpet av året fikk selskapet meldt inn fem eiendomsskader med en forventet erstatning på over ti millioner kroner. Samlet utgjør disse storskadene 95 millioner kroner.

Fremtidige utfordringer og mål

Selskapet er fortsatt en betydelig aktør i det offentlige markedet, og vil i 2018 jobbe for å forsvare markedsposisjonen på drøye 35 prosent. Selskapet viderefører også ambisjonene om å styrke markedsposisjonen i bedriftsmarkedet, og satser særlig mot segmenter som hotell, varehandel og andre tjenesteytende næringer.

I personmarkedet er det også sterk konkurranse, med 18 prosent årlig mobilitet i markedet. Det stiller store krav til å være best på pris, service, kompetanse og digitale løsninger. Selskapet har ambisjoner om at en stor andel av medlemmene skal velge KLP som sitt forsikringsselskap, og retter alle markedsaktiviteter mot denne målgruppen.

KLP Skadeforsikring har god soliditet og stabil inntjening. Flere kundeundersøkelser i 2017 viser at selskapets kunder i alle markedssegmenter er svært godt fornøyd. Selskapet har satt inn store ressurser på utvikling av gode digitale selvbetjeningsløsninger for alle kundegrupper, og jobber målrettet med å effektivisere arbeidsprosesser. Selskapet er derfor godt rustet til å møte den harde konkurransen i markedet.

For sjuende år på rad kommer KLP Skadeforsikring best ut av EPSI-undersøkelsen med de mest fornøyde bedriftskundene. Åtte av ti bedriftskunder vil anbefale KLP Skadeforsikring.

Anne Westad
Ansatt i HR

Konsern- ledelsen i KLP

Foto: Nicolas Tourrenc

SVERRE THORNES Konsernsjef KLP

Sverre Thornes har vært konsernsjef i KLP siden januar 2008. Før det var han konserndirektør med ansvar for Livsforsikring, og fra 2001 til 2006 ledet Thornes KLP Kapitalforvaltning. Han kom til KLP som renteforvalter i 1995, og har bred erfaring fra forsikring og kapitalforvaltning. Thornes har en Bachelor of Arts degree i administration fra The American College i Paris.

LEIF MAGNE ANDERSEN Administrerende direktør KLP Banken

Leif Magne Andersen kom til KLP og stillingen som administrerende direktør i KLP Banken 1. desember 2011. Han har jobbet i Postbanken- og DnB NOR-systemet siden 1997 hvor han blant annet har vært regiondirektør for personmarkedssatsingen. Før det jobbet han som avdelingsleder i Intenia og han har også bakgrunn fra Forsvaret. Andersen har en Executive MBA i Strategic management fra Norges Handelshøyskole.

GUNNAR GJØRTZ Administrerende direktør KLP Eiendom

Gunnar Gjørtz har vært administrerende direktør i KLP Eiendom siden 1. januar 2011. Før det var han viseadministrerende direktør i samme selskap. Gjørtz har bakgrunn som finansdirektør i blant annet NetCom, Løvenskiold Vækerø og Hafslund. Gjørtz var også fire år i England og Frankrike med det fransk-belgiske konsernet Suez Lyonnaise des Eaux og var i sin tid finansdirektør i det da børsnoterte Nora Eiendom som ble kjøpt opp av KLP i 1995. Han er utdannet Handelsøkonom fra Handelsakademiet i Oslo (nå BI).

HÅVARD GULBRANDSEN Administrerende direktør KLP Kapitalforvaltning

Håvard Gulbrandsen har vært administrerende direktør i KLP Kapitalforvaltning siden 1. september 2009. Han kom fra stillingen som Head of Asset Strategies Equities/ Head of Core Corporate Governance i Norges Bank Investment Management, og har tidligere jobbet som renteforvalter i Storebrand Kapitalforvaltning og investeringsdirektør i DnB Investor AS. Gulbrandsen har en MSc in Management Sciences fra University of Warwick (1988), Master in Finance & Investments (1989) og er autorisert finansanalytiker fra 1992.

KIRSTEN GRUTLE Konserndirektør HR og Interne tjenester

Kirsten Grutle begynte som konserndirektør for HR og Interne tjenester i KLP 1. september 2011 og kom da fra stillingen som HR-direktør i Accenture Norge. Hun har tidligere jobbet i Telenor, EDB Business Partner og Accenture. Grutle har sin utdanning fra Universitetet i Bergen.

Fra venstre: Gunnar Gjørtz, Tore Tenold, Aage E. Schaanning, Marianne Sevaldsen, Sverre Thornes, Gro Myking, Leif Magne Andersen, Kirsten Grutle, Rune Hørnes, Håvard Gulbrandsen.

RUNE HØRNES Konserndirektør IT

Rune Hørnes kom til KLP og stillingen som konserndirektør for IT 1. oktober 2016. Han kom fra stillingen som leder av IT (CIO) i Storebrand, hvor han har hatt ulike stillinger siden 2005. I tiden før Storebrand var Hørnes senior manager i Accenture, innen bank og forsikring. Han har lang og bred erfaring fra arbeidsoppgaver i krysningen mellom forretningsstrategi, IT, organisasjon og arbeidsprosesser. Hørnes er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole i Bergen.

GRO MYKING Konserndirektør Kommunikasjon og Marked

Gro Myking begynte i KLP og stillingen som konserndirektør for kommunikasjon og marked 1. februar 2016. Hun var markedsdirektør i Posten Norge AS fra 2007-2016. Myking har tidligere vært konserndirektør markeds i Hakon Gruppen/ICA Norge, og har drevet eget konsultentselskap. Hun har styreverfaring fra flere store norske selskaper. Myking er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole.

AAGE ELMENHORST SCHAANNING Konserndirektør Økonomi og Finans

Aage Schaanning har siden 2008 vært konserndirektør for økonomi og finans i KLP. Schaanning ledet KLP Kapitalforvaltning fra 2006-2008. Han har tidligere arbeidet med innlån, balansestyring og forvaltning i BNbank og Kredittkassen før han begynte i KLP i 2001 som investeringsdirektør i KLP Kapitalforvaltning. Schaanning har MBA fra University of Colorado i USA og er autorisert finansanalytiker.

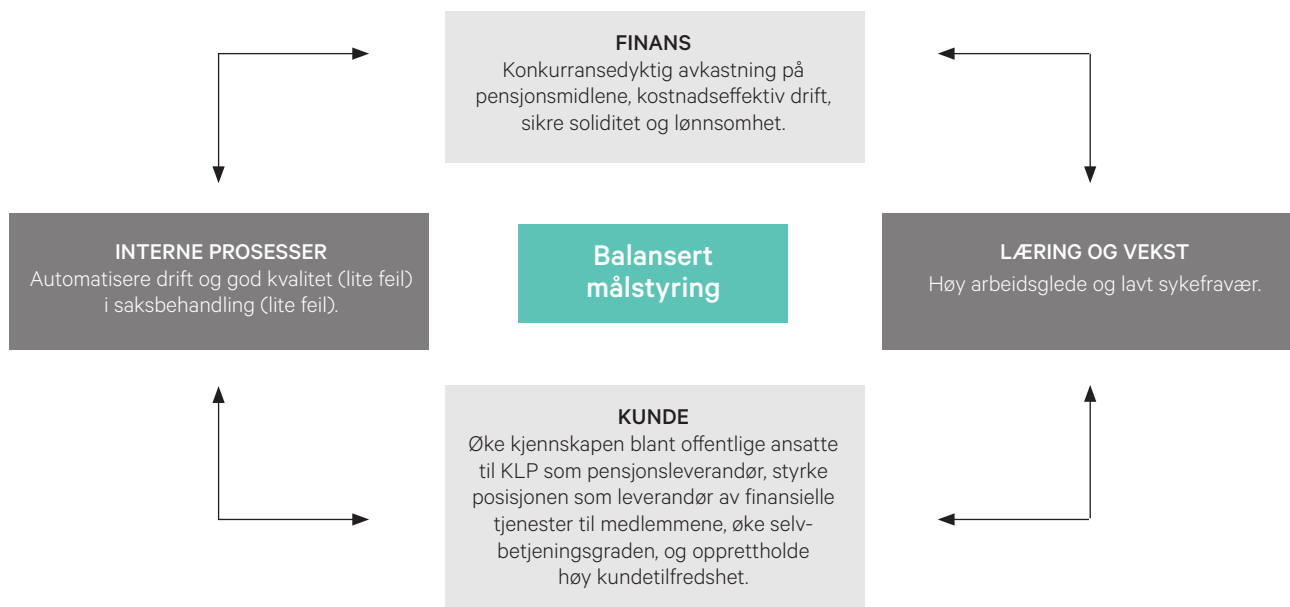
MARIANNE SEVALDSEN Konserndirektør Liv

Marianne Sevaldsen har siden 2013 vært konserndirektør for Livdivisjonen i KLP. Hun kom fra stillingen som direktør for næringsliv i Sandnes Sparebank. Sevaldsen er jurist med forsikringsrett og selskapsrett som spesialfag.

TORE TENOLD Administrerende direktør KLP Skadeforsikring

Tore Tenold kom til KLP og stillingen som administrerende direktør 1. oktober 2012. Han har vært administrerende direktør for SpareBank 1 Skadeforsikring AS, og har tidligere jobbet i Aktiv forsikring og Vesta forsikring. Tenold har sin utdanning fra politiskolen, universitetet og Forsikringsakademiet.

Balansert målstyring

KLP benytter balansert målstyring for å måle prestasjoner i de fire dimensjonene Finans, Kunde, Interne prosesser og Læring og vekst. Den balanserte målstyringen skal sikre at konsernets strategi implementeres og benyttes av organisasjonen fra avdelingsnivå og oppover. Konsernets forretningsplan definerer de sentrale forretningsmessige målene som operasjonaliseres og følges opp via målkortene. Vesentlige, negative avvik fra måloppnåelse medfører krav til å rapportere en avviksanalyse, med beskrivelse av hvilke tiltak som iverksettes for å bedre måloppnåelsen. Rapportering gjennomføres kvartalsvis.

FINANSPERSPEKTIVET (vekt 35 prosent)

God utvikling i finansmarkedene bidro til at konsernets målsetninger på avkastning, lønnsomhet og soliditet ble nådd. Kostnadene ble også innenfor målsetningen.

KUNDEPERSPEKTIVET (vekt 25 prosent)

Konsernet har også god måloppnåelse innenfor kundeperspektivet. KLPs kjennskap som pensjonsleverandør blant målgruppen offentlig ansatte har økt gjennom året, og kundeveksten har

vært som målsatt innen bedriftsmarkedet, mens medlemssatsingen viser en kundevekst rett under målsatt nivå. Kundesentrene har innfridd service-målene som er satt.

INTERNE PROSESSER (vekt 30 prosent)

Konsernet har ikke klart å innfri målene som er satt på forbedring av interne prosesser. Utviklingsprosjekter i IT har i sum levert under målsatt nivå i 2017. Utfordringene som erfares i enkeltprosjekter knytter seg både til teknisk gjeld, kompleks arkitektur og for svak gjennomføringsevne. Det arbeides for fullt med å styrke gjennomføringsevnen ved ytterligere interne forbedringsaktiviteter, konkrete målbilder for fornyelse, samt et mer effektivt samarbeid med eksterne partnere. Konsernets framdrift med utvikling av digitalt målbilde for virksomheten fulgte målsatt plan gjennom året. Ambisjonene om gjennomføring av tiltak som skal sikre en mer målrettet og effektiv i kundekommunikasjonen ble ikke nådd. Dette skyldes at noen av målene viste seg å være satt altfor ambisiøse, noe skyldes problemer med teknisk løsning, og noe skyldes at oppfølgingen ikke

har vært god nok over tid. Det er satt i gang flere tiltak som skal bedre resultatene framover.

LÆRING OG VEKST (vekt 10 prosent)

Som en temperaturmåler på om arbeidsmiljøet er godt, følges utviklingen av sykefraværet. Sykefraværet holder seg over målsatt nivå, og undersøkelser viser at mens det store flertallet har veldig lavt sykefravær, har mindretallet med høyt sykefravær et høyt sykefravær over tid. Det er jobbet med dette over tid uten at det hittil har gitt ønsket resultat. Det arbeides derfor med flere tiltak med mål om å få ned sykefraværet.

KLP er en kompetansebedrift som påvirkes av den teknologiske utviklingen, samtidig som produktene endres. KLP har gjennom året hatt ambisjon om å implementere en strategisk tilnærming til å kartlegge kompetansen i organisasjonen, identifisere kompetanse som blir viktig framover og derigjennom legge plan for hvilken kompetanse som må styrkes. Dette arbeidet ligger noe under målsatt framdrift, og fortsetter videre.

Verdikjede for KLPs hovedprodukt offentlig tjenestepensjon

PENSJON ER SPARING

Verdikjeden i KLPs forretningsmodell tar utgangspunkt i at kundene betaler premie til selskapet. KLP sørger for at riktig sparebeløp blir avsatt og sørger for en trygg og ansvarlig forvaltning av sparekapitalen fram til den kommer til utbetaling.

Premien dekkes i hovedsak av arbeidsgiver. Yrkesaktive medlemmer trekkes to prosent i lønn av arbeidsgiver som et bidrag til pensjonsordningen.

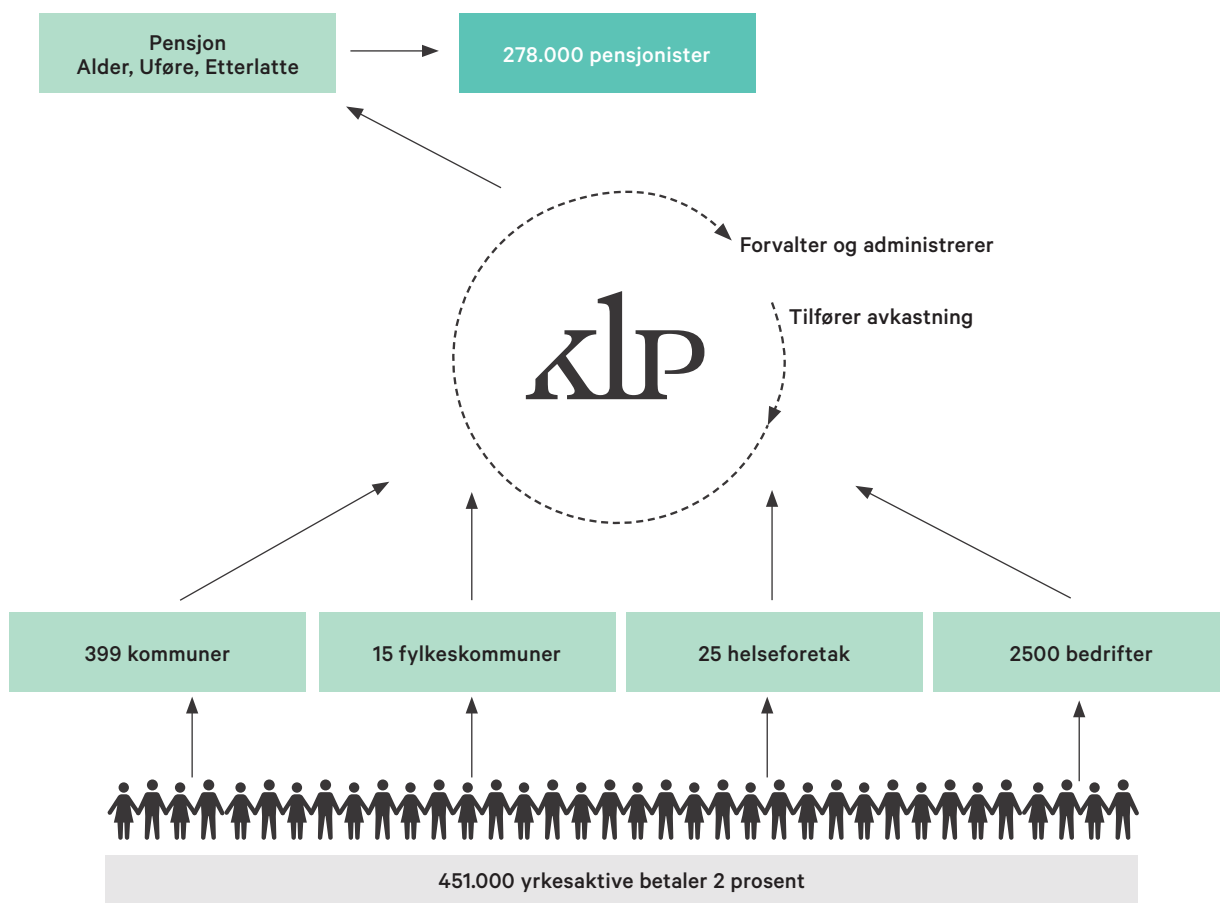
Premien er i hovedsak en sparing til fremtidige pensjoner. Etter de årlige lønns- og trygdeoppgjørene innbetaler arbeidsgiver en reguleringspremie for å justere opp pensjonsrettighetene til yrkesaktive og pensjonister.

Sparemidlene (opptjent pensjon) blir hovedsakelig plassert i aksjer, eiendom, obligasjoner og utlån.

KLP garanterer å tilføre pensjons-sparingen en minsteavkastning hvert

år. For 2017 var denne garantien på 2,6 prosent i gjennomsnitt. Avkastning ut over dette tilhører forsikringskundene og disponeres enten til tilleggsavsetninger eller premiefond. Midlene på premiefond kan benyttes til å betale fremtidig pensjonspremie.

Hvis avkastningen er lavere enn den garanterte avkastningen kan man ved årets slutt tilføre midler fra tilleggsavsetninger. Er dette ikke tilstrekkelig, står selskapet ansvarlig med sin egenkapital.

Ledelse, styre og utvalg i KLP

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) eies av kunder med offentlig tjenestepensjon i selskapet. Eierne er kommuner, fylkeskommuner og helseforetak, samt bedrifter med tilknytning til offentlig sektor.

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning legger til rette for en hensiktsmessig eierstyring og selskapsledelse, og gir en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Selskapet har ikke utstedt omsettelige egenkapital-instrumenter og KLP er følgelig ikke notert på Oslo Børs eller annen markedsplass. KLP har noterte obligasjoner på børsen i London (KLP Banken har obligasjoner notert på Oslo Børs).

KLP har en bred eierstruktur. Utsendinger til generalforsamlingen utpekes gjennom valg møter i de relevante valgkretsene, hvor alle eiere er invitert. Stemmerett beregnes ut fra det enkelte medlems andel av foregående års ordinære premie. Største eier representerer om lag 3 prosent av stemmene. I generalforsamlingen har hver enkelt utsending en stemme.

Selskapets styre omfatter eierrepresentanter, representanter for arbeidstakernes fagforeninger, ett medlem uten tilknytning til de foregående, samt representanter for KLPs ansatte.

KLP følger den norske anbefalingen for god eierstyring og selskapsledelse (NUES), så langt denne er hensiktsmessig i forhold til den gjensidige selskapsformen. Norsk anbefaling for god eierstyring og selskapsledelse gir uttrykk for allment aksepterte prinsipper for selskapsstyring.

Se side 46 for KLPs redegjørelse i forhold til NUES anbefalinger.

Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse. Det er videre et mål å bidra til god eierstyring og selskapsledelse også i de selskap der KLP har eierskap.

KONSERNLEDELSEN

Konsernledelsen består av konsernsjefen, konserndirektør Liv, konserndirektør Økonomi og Finans, konserndirektør Kommunikasjon og Marked, konserndirektør IT, konserndirektør HR, samt de administrerende direktører i KLPs datterselskaper KLP Banken AS, KLP Eiendom AS og KLP Kapitalforvaltning AS. KLP Bedriftspensjon AS og KLP Forsikringsservice AS er representert ved konserndirektør Liv. Se presentasjon på side 26.

KLP står trolig foran store endringer i hvordan vi vil arbeide. Ny teknologi vil gjøre det mulig å arbeide mer effektivt. Vi vil trenge kompetanse til å ta i bruk både ny teknologi og være åpen for nye arbeidsformer.

GENERALFORSAMLINGEN

Generalforsamlingen er selskapets øverste myndighet, og består av valgte representanter for selskapets eiere. Til generalforsamlingen for 2018 er det valgt 173 utsendinger fra 22 valgkretser. 17 av valgkretsene utgjøres av fylkeskommunene og kommunene i hvert fylke. De fire regionale helseforetakene med datterselskaper utgjør hver sin valgkrets. Bedriftene utgjør til sammen én krets. I hver valgkrets avholdes det valgmøte som velger utsendinger til generalforsamlingen.

Generalforsamlingen skal godkjenne årsregnskapet og årsberetningen for selskapet og konsernet, herunder anvendelse av overskudd eller dekning av underskudd. Videre har generalforsamlingen som oppgave å velge 24 av Foretaksforsamlingens 45 medlemmer, samt fastsettelse av godtgjørelse til Foretaksforsamlingen.

FORETAKSFORSAMLINGEN

Foretaksforsamlingen har 15 medlemmer valgt av og blant de ansatte i KLP. 24 medlemmer velges av generalforsamlingen, og 6 medlemmer av arbeidstakerorganisasjonene eller deres forhandlingssammenslutninger. Foretaksforsamlingens oppgave er å føre tilsyn med styrets og konsernsjefens forvaltning av selskapet. Foretaksforsamlingen har blant annet også som oppgave å velge 5 styremedlemmer og styrets leder og nestleder.

STYRET I KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKASSE

Styret er et kollektivt organ som skal ivareta selskapets og eiernes interesser. Styret skal følge opp selskapets etterlevelse av virksomhetsregelverk og konsesjonskrav.

Styret skal sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten, fastsette planer og budsjetter, holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling og plikter, og påse at virksomheten, regnskap og formuesforvaltning er i god stand for betryggende kontroll. Styret skal føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig. Styret består av åtte medlemmer som velges for to år av gangen, slik at halvparten

er på valg hvert år. Fem styremedlemmer med inntil like mange varamedlemmer velges av de medlemmene i foretaksforsamlingen som er valgt av generalforsamlingen. To medlemmer med varamedlemmer velges av og blant de ansatte i KLP. Ett medlem med varamedlem oppnevnes av den arbeidstakerorganisasjon eller forhandlingssammenslutning som har flest medlemmer i pensjonsordningene. I tillegg oppnevnes to observatører fra de organisasjonene som er nummer 2 og 3 med hensyn til antall medlemmer. Konsernsjefen er ikke medlem av styret.

Styret: se presentasjon av styremedlemmene på side 68.

REVISJONSUTVALGET OG KOMPENSASJONSUTVALGET

Styret har tre arbeidsutvalg: et godtgjørelsesutvalg, et revisjonsutvalg og et risikoutvalg. Utvalgene treffer ikke beslutninger på vegne av styret, men legger frem sine vurderinger og anbefalinger til styret.

GODTGJØRELSESUTVALG

Godtgjørelsesutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styrets behandling av kompensasjonsspørsmål. Finanstilsynet ga i 2011 tillatelse til et felles godtgjørelsesutvalg i KLP konsernet. Utvalget fungerer på denne bakgrunn også som godtgjørelsesutvalg for de styrer i KLP konsernet som etter loven skal ha godtgjørelsesutvalg. Utvalget har blant annet ansvaret for å tilrettelegge for at kravene i lov og forskrift om godtgjørelsesordninger i finansinstitusjoner, verdipapirforetak og forvaltningsselskap for verdipapirfond, overholdes for de selskapene

i KLP-konsernet som er underlagt dette regelverket. Medlemmer: Liv Kari Eskeland (leder), Lars Vorland, Jan Helge Gulbrandsen og Susanne Torp-Hansen.

REVISJONSUTVALG

Revisjonsutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styret. Utvalget er opprettet i samsvar med kravene til et revisjonsutvalg som følger av Finansforetaksloven. Utvalget skal bistå i å kvalitetssikre styrets arbeide knyttet til finansiell rapportering, revisjon, risikostyring og internkontroll. Medlemmer: Egil Johansen (leder), Freddy Larsen, Marit Torgersen og Ingjerd Blekeli Spiten*.

**Trådte ut 1. januar 2018 da hun gikk inn i ledelsen i DNB-konsernet.*

RISIKOUTVALG

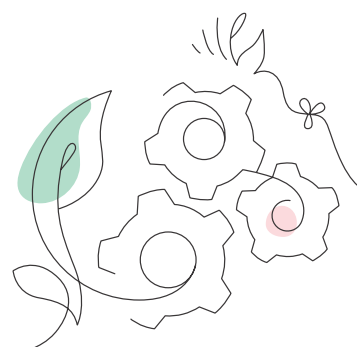
Utvalget fungerer som risikoutvalg for styret i KLP og dets konsernansvar. Risikoutvalgets hovedoppgaver er å bistå styret med å overvåke og styre selskapets samlede risiko og vurdere om selskapets styrings- og kontrollordninger er tilpasset risikonivå og omfang av den samlede virksomheten konsernet.

Utvalget skal videre sikre at selskapets har gode systemer for intern kontroll og risikostyring (etterlevelse) og at andrelinjefunksjonene; Risikofunksjonen, Compliance og Aktuarfunksjonen, fungerer tilfredsstillende.

Utvalget skal også påse at det foreligger tilfredsstillende organisering, klar organisasjonsstruktur, hensiktsmessig ansvarsfordeling og arbeidsfordeling mellom utøvende og kontrollerende funksjoner.

KLP eies av kunder med offentlig tjenestepensjon i selskapet.

Risikoutvalget skal bistå styret ved å forberede styrebehandlingen i øvrige saker som angår risikostyring. Medlemmer: Egil Johansen (leder), Freddy Larsen, Cathrine Klouman, Marit Torgersen og Ingjerd Blekeli Spiten*.

**Trådte ut 1. januar 2018 da hun gikk inn i ledelsen i DNB-konsernet.*

VALGKOMITEEN

Valgkomiteen er vedtektsbestemt og foreslår kandidater ved valg til følgende tillitsverv:

- De medlemmer av foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen, samt foretaksforsamlingens leder og nestleder.
- De styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmer i foretaksforsamlingen, samt styrets leder og nestleder.

Foretaksforsamlingen har vedtatt instruks for valgkomiteens arbeid.

Medlemmer: Nils A. Røhne (leder), Steinar Marthinsen, Anita Eidsvold Grønli og Ole John Østenstad.

FORRETNINGS- OG RISIKOMESSIG STYRING OG KONTROLL

Risikostyringssystemet i KLP er tilpasset det europeiske solvensregelverket, Solvens II. De ulike funksjonene deles inn etter prinsippet om tre forsvarslinjer. Det primære ansvaret for god risikostyring ligger i første linje, de operasjonelle enhetene. Andre linje

består av risikostyringsfunksjonen, aktuarfunksjonen og compliancefunksjonen. Tredjelinjen er Internrevisjonen. I tillegg er det etablert en Risikostyringskomité som er et rådgivende organ for konsernsjefen.

Risikostyrings- og aktuarfunksjonen er integrert i en avdeling som ledes av Risikodirektør. Avdelingen har ansvaret for å overvåke risikostyringssystemet og har oversikt over de risikoer virksomheten er eller kan bli eksponert mot. Både denne avdelingen og compliance er direkte underlagt konsernsjefen for å sikre tilstrekkelig uavhengighet. Lederne for kontrollfunksjonene i andrelinjen har for øvrig rett og plikt til å rapportere til styret i saker som tilligger deres ansvarsområder.

I henhold til Solvens II vil KLP i år redegjøre nærmere for risikomessig styring og kontroll i en egen offentlig rapport, Rapport om Solvens og Finansiell Stilling, internasjonalt benevnt SFCR.

INTERNE OG EKSTERNE KONTROLLORGANER

Konsernets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av om selskaps vesentligste risikoer er tilstrekkelig håndtert og kontrollert. Internrevisjonen evaluerer også hvor hensiktsmessige og effektive konsernets styrings- og kontrollprosesser er.

Internrevisjonen arbeider etter instruks fastsatt av styret og rapporterer til styret. I tillegg til selskapets interne kontrollorganer er selskapet underlagt faglig tilsyn fra Finanstilsynet.

Finanstilsynet kontrollerer at finansinstitusjonene driver på en betryggende måte og i samsvar med lovgivningen. KLP-konsernets eksterne revisor velges av generalforsamlingen. Revisor deltar på styremøte hvor årsregnskapets vedtas. Det avholdes årlig møte mellom ekstern revisor og styret uten at konsernsjefen eller andre fra ledelsen er til stede.

INTERN STYRING OG KONTROLL

Styret har fastsatt egen styreinstruks og instruks for konsernsjefen. Konsernsjefens instruks regulerer utøvelsen av den daglige ledelsen i KLP. KLPs konsernsjef er styreleder i KLP Skadeforsikring AS, KLP Kapitalforvaltning AS, KLP Eiendom AS, KLP Bankholding AS, KLP Banken AS og KLP Forsikrings-service AS.

KLP har etiske retningslinjer for ansatte og tillitsvalgte. Konsernsjefen har fastsatt et eget regelverk for egenhandel med verdipapirer. Regelverket er av særlig betydning for ansatte i KLP Kapitalforvaltning AS og ansatte i KLP med spesielt innsyn i investeringsvirksomheten.

Gisle Hunvik

Ansatt i KLP Kapitalforvaltning

Forvalter verdier for dagens og fremtidens generasjoner

Hva KLP påvirkes av, og hva vi påvirker →

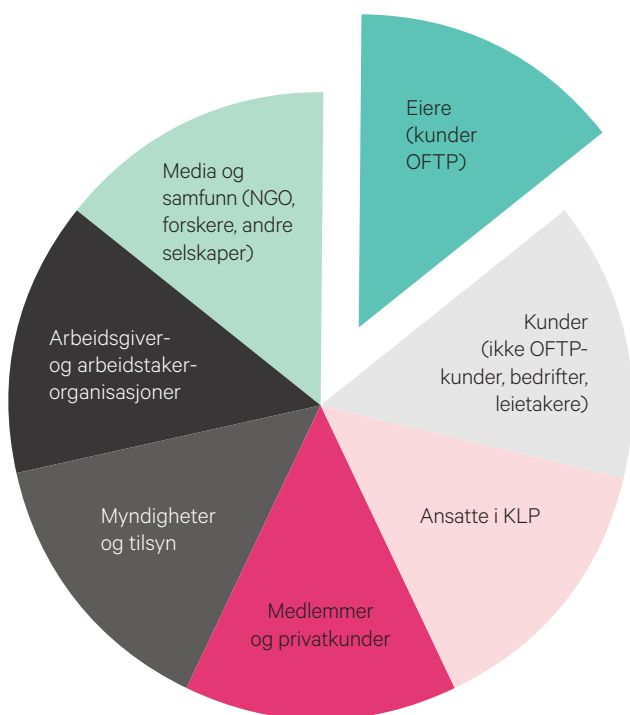
OMGIVELSER OG MEGATRENDER

Verden står overfor store bærekraftsutfordringer – globalt, nasjonalt og lokalt. KLP er en del av dette bildet. Vi både påvirker og blir påvirket av utviklingen. Som for alle næringslivsaktører, står KLP overfor både risikoer og muligheter som følge av dette.

Dette er forhold vi kan være med på å endre gjennom hvordan vi investerer, eller hvordan vi opptre som aksjonær og eier. Vi kan blant annet stille krav når vi gjør innkjøp, eller når vi velger samarbeidspartnere. Vi som er ansatt i KLP tar daglig beslutninger som påvirker kundene våre og samfunnet rundt oss. Det er vår største mulighet til å påvirke.

INTERNASJONALE MÅLSETTINGER OG STANDARDER

I KLP bruker vi FNs bærekraftsmål som et rammeverk for arbeidet vårt med samfunnsansvar. Bærekraftsmålene gir en felles retning for land, næringsliv og sivilsamfunn. Vi har alle et ansvar for å bidra.

VÅRE INTERESSETER

KLP er kommunenes og helse-Norges egen pensjonskasse. Som et gjensidig eid selskap er kundene våre også eierne våre. Det innebærer at de er vår viktigste interessentgruppe. Det de er opptatt av innen samfunnsansvar, og som er relevant for driften vår, det skal også KLP være opptatt av.

Det er viktig for oss å vite hva interessentene våre er opptatt av, og hva de mener om oss. På den måten kan vi ta bedre beslutninger, som er til alles beste.

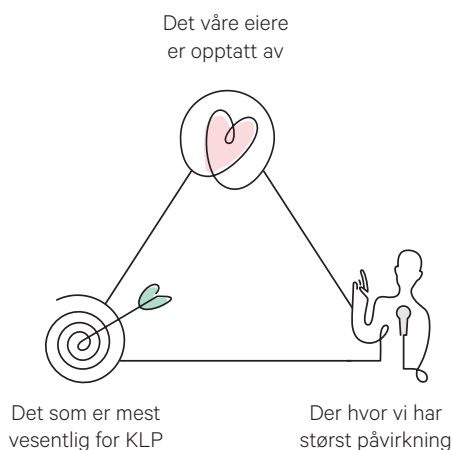
ALLE FNs BÆREKRAFTSMÅL FORPLIKTER, VI VIL LEVERE SÆRLIG PÅ DISSE:

Vårt oppdrag

KLPs samfunnsansvar er å levere trygg og konkurransedyktig pensjon til offentlig virksomhet og deres ansatte på en ansvarlig og bærekraftig måte. Vi gir offentlig virksomhet og deres ansatte en trygg pensjonssparing. Både i dag, og for dagene som kommer.

KLPs ambisjon innen samfunnsansvar og bærekraft er å være ledende i vår bransje.

KLPS VISJON

Den beste partner for dagene som kommer.

KLPS VERDIER

Åpen
Tydelig
Ansvarlig
Engasjert

Våre mål

MÅL 1

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet

MÅL 2

Øke investeringer som fremmer bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål

MÅL 3

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift

MÅL 4

Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling

Våre mål

Hvordan vi har påvirket i 2017

MÅL 1

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet

Vi reduserte antallet flyreiser med 6 prosent i 2017. Over en toårsperiode har antallet flyreiser blitt redusert med 14 prosent. Dette er viktig for målsettingen vår om å halvere klimagassutslippene i perioden 2010-2030. Ved utgangen av 2017 har vi redusert utslippene våre med 30 prosent.

Årets eiendomspris 2017 gikk til KLP for utviklingsprosjektet Abels Hus i Trondheim, med begrunnelsen at bygget er moderne og innovativt, og har de mest moderne løsninger for belysning, varme og ventilasjon.

I KLP har vi hatt flere kommunikasjons tiltak for å øke bevisstheten om mangfold og likestilling i egen organisasjon.

I 2017 startet vi en pilot for å ta mot lærlinger i vår organisasjon. Vi vil i 2018 lage en plan for hvordan vi tar dette videre.

MÅL 2

Øke investeringer som fremmer bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål

I 2017 besluttet vi å ekskludere selskaper som har store deler av inntektene sine fra oljesand. Samtidig bestemte vi oss for å øke investeringene våre i fornybar energi.

Investeringene våre i nye fornybar energiprosjekter har hittil resultert i fem nye kraftparker som er i drift. Disse står samlet for en produksjonskapasitet på 574 megavatt årlig og produserer strøm tilsvarende 643.000 personers strømforbruk i landene hvor kraftparkene er installert. Flere nye prosjekter er under konstruksjon.

Vi økte investeringene i bank og finans i utviklingsland, i samarbeid med Norfund. Det nye investeringsselskapet Arise, hvor vi er medeier, startet sin virksomhet i 2017. Formålet er å bidra til økonomisk og sosial utvikling i Afrika gjennom investeringer i afrikanske banker.

Hvordan vi kan påvirke fremover

Vi setter oss nye energimål for neste fireårsperiode og vil utarbeide egne miljøhandlingsplaner for alle bygg i eiendomsporteføljen vår. Dette vil hjelpe oss med å iverksette enda mer effektive tiltak for å redusere byggenes miljøpåvirkning.

Vi skal gjennomføre minimum ett innovasjonsprosjekt per år i eiendomsporteføljen for å teste ut miljøvennlige teknologier og metoder.

Det er nå lagt planer og budsjetter for å følge opp *Eiendomssektorens* veikart mot 2050, som vil materialisere seg fra og med 2018.

I KLP har vi en relativt god kjønnsfordeling blant ledere, men kjønnsfordelingen er skjev i de høyt betalte fagstillingene. Derfor vil vi utarbeide en handlingsplan for å øke antall kvinner i nettopp denne typen stillinger.

Vi vil fremover øke våre klimavennlige investeringer med 6 milliarder kroner per år.

ØKNING KLIMAVENNLIGE
INVESTERINGER

6

milliarder kroner per år

MÅL 3

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift

Vi har lenge hatt oppmerksomhet på å bruke eierskapet vårt som investor til å påvirke både enkeltelskaper, bransjer og markeder. I 2017 stemte KLP på mer enn 2700 generalforsamlinger i børsnoterte selskaper. Et eksempel på et aksjonærforslag som KLP støttet og som fikk gjennomslag var hos Exxon. Fremover må Exxon redegjøre for sine aksjonærer om hvordan selskapet vil bli påvirket av klimarelaterte risikoer og politikk.

Klima er ett av de prioriterte temaene for KLPs eierskapsutøvelse. Eksempel på aktiviteter i 2017 er at vi i samarbeid med andre investorer gjennom initiativet RE100 har jobbet for at flere børsnoterte selskaper skal forplikte seg til mål for bruk av fornybar energi. I 2017 har ni nye selskaper satt seg mål om dette, blant andre AXA, Telefonica, Tesco, AkzoNobel og Carlsberg Group.

MÅL 4

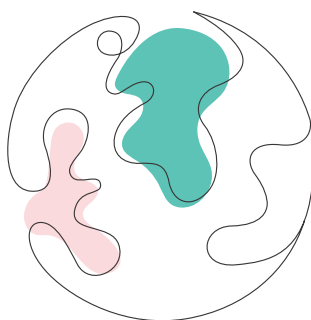
Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling

Kommunene søker også til oss for å lære om brannforebyggende arbeid, og vi jobber tett med kommunene for å redusere risikoen for brann. Derfor har vi arrangert en rekke ulike kurs om skade-forebyggende arbeid, med fokus på å tenke risikobasert – ut fra et "føre var prinsipp".

Sammen med kundene sitter vi i KLP på mye og god kunnskap om arbeidsmiljøprosjekter, og hvordan sykefravær kan forebygges. Vi har derfor opprettet et arbeidsmiljønettverk hvor vi samler de som jobber dedikert med arbeidsmiljø i kommunene, fylkeskommunene og helseforetakene.

Vil du vite mer om hvordan vi jobber og investerer? Se klp.no/samfunnsansvar

Det er ikke bare som investor og eier at KLP har mulighet til å påvirke. KLP er også en stor innkjøper. Vi skal fremover være enda mer bevisst på mulighetene og ansvaret vi har når det gjelder valg av innkjøp av produkter og tjenester, og å påvirke våre leverandører til å jobbe ansvarlig. I 2017 ble KLP medlem av Initiativ for etisk handel (IEH), som et ledd i arbeidet med å videreutvikle hvordan vi arbeider med samfunnsansvar i innkjøp.

Det å jobbe forebyggende, og hindre at skader oppstår, vet vi har stor verdi. Vi skal fortsette å jobbe med å hjelpe eierne våre med å redusere antall skader. Et av våre hovedfokusområder fremover vil være å få ned antall skader på og i kommunale utleieboliger. Som et ledd i dette arbeidet har vi utarbeidet et temahefte med tiltak for hvordan kommunene kan jobbe for å hindre at slike skader oppstår. Vi vil fortsatt ha særlig oppmerksomhet på å forebygge brann.

KLP vurderer nye produkter og tjenester innen bank, fond og forsikring som vil komme kundene våre og samfunnet i sin helhet til gode.

Medarbeiderregnskap

KLP jobber målrettet med sykefraværet, har fokus på kompetansestyring og kontinuerlig forbedring.

JOBBER FOR LAVERE SYKEFRAVÆR

KLPs mål er å ha lavere sykefravær enn 4 prosent. Sykefraværet for 2017 ble totalt på 4,5 prosent, mot 4,6 prosent i 2016. Langtidsfravær over 16 dager utgjør 2,9 prosent og korttidsfravær under 16 dager 1,6 prosent. Langtidsfraværet har økt mens korttidsfraværet har sunket. KLP er på omtrent samme nivå som bransjen for øvrig.

Det er stort fokus på å jobbe systematisk og målrettet med tilrettelegging og oppfølging av sykemeldte. Analyser er gjennomført med formål å se på tiltak for å redusere sykefraværet. Det er gjennomført ekstra lederopplæring der hvor det er spesielt høyt sykefravær.

STRATEGISK KOMPETANSESTYRING

KLP har i 2017 fortsatt fokuset på strategisk kompetansestyring, hvor de ulike forretningsområdene har definert sine viktigste kompetanseutviklingsbehov for å kunne nå sine mål og levere i henhold til strategien. I 2018 arbeides det særlig med å konkretisere, planlegge og gjennomføre kompetanseutviklingstiltak fra konsernets side for å dekke felles kompetansebehov på tvers av organisasjonen.

ETISKE RETNINGSLINJER OG MÅLING AV ETTERLEVELSE

Etter gjennomføringen av etikkbarometeret, en spørreundersøkelse knyttet til etikk og compliance for hele konsernet, fjerde kvartal 2016, ble det gjennomført presentasjoner av resultatene for alle de ulike forretningsområdene og stabene i KLP i løpet av 2017. Dette

ble kombinert med en gjennomgang av etikk som refleksjonsverktøy og resultatene i de ulike enhetene ble diskutert og reflektert over i fellesskap. Det ble også gitt informasjon om viktig innhold i så vel etiske retningslinjer som varslingsreglement. De etiske retningslinjene skal revideres i løpet av 2018.

LEDERUTVIKLING – FRA ORD TIL HANDLING

Et viktig mål for lederutvikling i KLP er å gi ledere holdninger, adferd og kompetanse til å gjennomføre endringer, samt videreutvikle medarbeidere, seg selv og KLPs forretning. Verdier og prinsipper for godt lederskap i KLP er nedtegnet og forsterket i ledermodellen, og i 2017 har vi med god hjelp fra AFF/NHH jobbet med aktuelle temaer på ledersamlinger, i ledergrupper og individuelt. Dette samarbeidet vil fortsette i 2018.

I 2018 vil vi videreføre et lederprogram for 24 ledere i tillegg til ledersamlinger og skreddersydde program for ulike ledergrupper.

KONTINUERLIG FORBEDRING MED KUNDEN I SENTRUM

KLP skal til enhver tid levere produkter og tjenester som kundene er tilfreds med. Leveransen skal være enkel, effektiv og med høy verdi for kunden. Vi har i 2017 fortsatt å gjennomføre flere forbedringsprosjekter med utgangspunkt i filosofien/metodikken Lean hvor kundefokus og kunde verdi står helt sentralt. Videre er involvering av medarbeiderne og systematisk pro-

I KLP skal alle medarbeidere gis like muligheter, uavhengig av alder, kjønn, funksjons- evne, politisk ståsted, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønns- uttrykk og etnisk bakgrunn.

blemløsning viktig. Gjennom tavlemøter og god forbedringsstruktur erfarer vi meget gode resultater og vi fortsetter dette arbeidet i 2018.

MANGFOLD OG LIKESTILLING

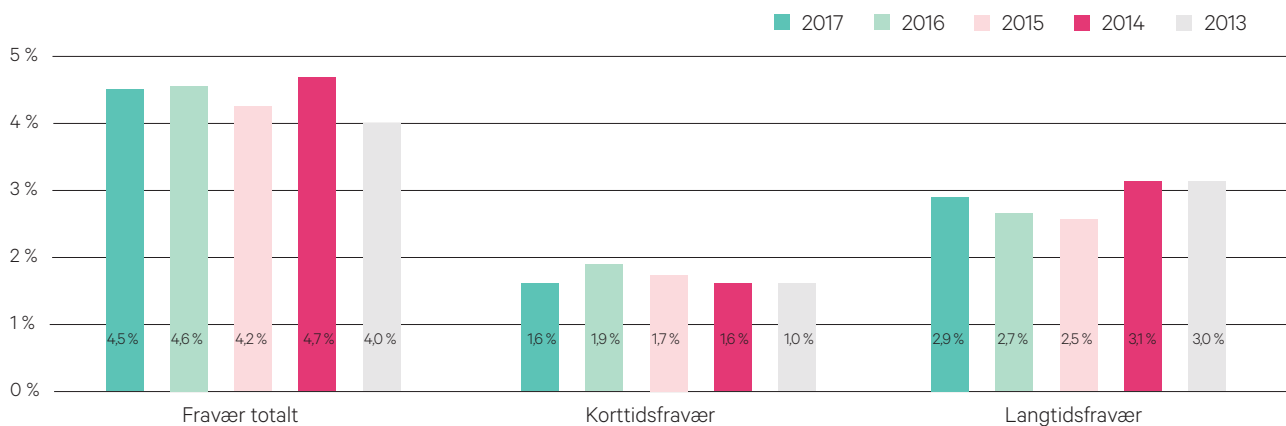
KLP ønsker å være en attraktiv arbeidsplass hvor alle medarbeidere gis like muligheter, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, politisk ståsted, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og etnisk bakgrunn.

I 2017 har KLP gjennomført et kurs til i "Rosa kompetanse" i regi av foreningen FRI – foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. Formålet med kurset er å gi ansatte og ledere gode råd og perspektiver på hvordan man kan snakke trygt om seksuell orientering og kjønnsuttrykk på arbeidsplassen. I tillegg har KLP markert i forkant av Pride og ansatte ble invitert til å gå i paraden sammen med kolleger.

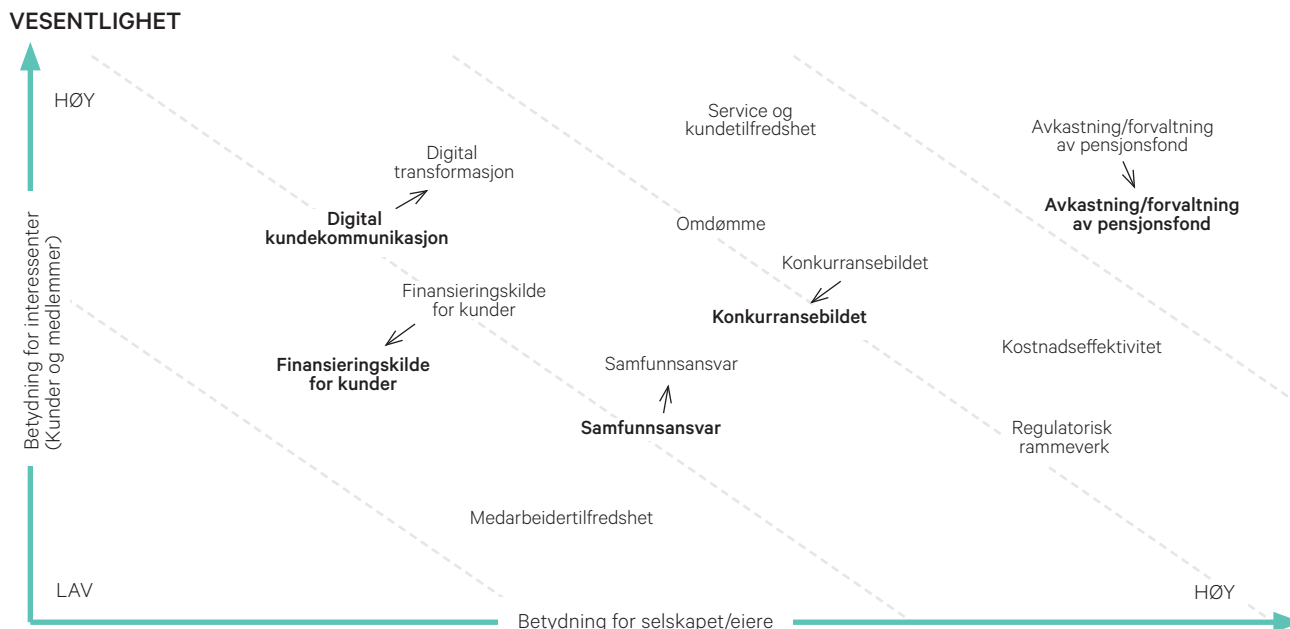
Det er i 2017 gjennomført flere møter i selskapets likestillings- og mangfoldsutvalg som har arbeidet videre med tiltakene som ble vedtatt i 2017 av konsernledelsen. Konkrete tiltak, som lunsjkurs for ansatte med fokus på likestilling, er planlagt i 2018.

Les mer om ansatte, likestilling og faktisk avlønning mellom menn og kvinner i bærekraftregnskapet på side 155.

UTVIKLING I SYKEFRAVÆRET I KLP

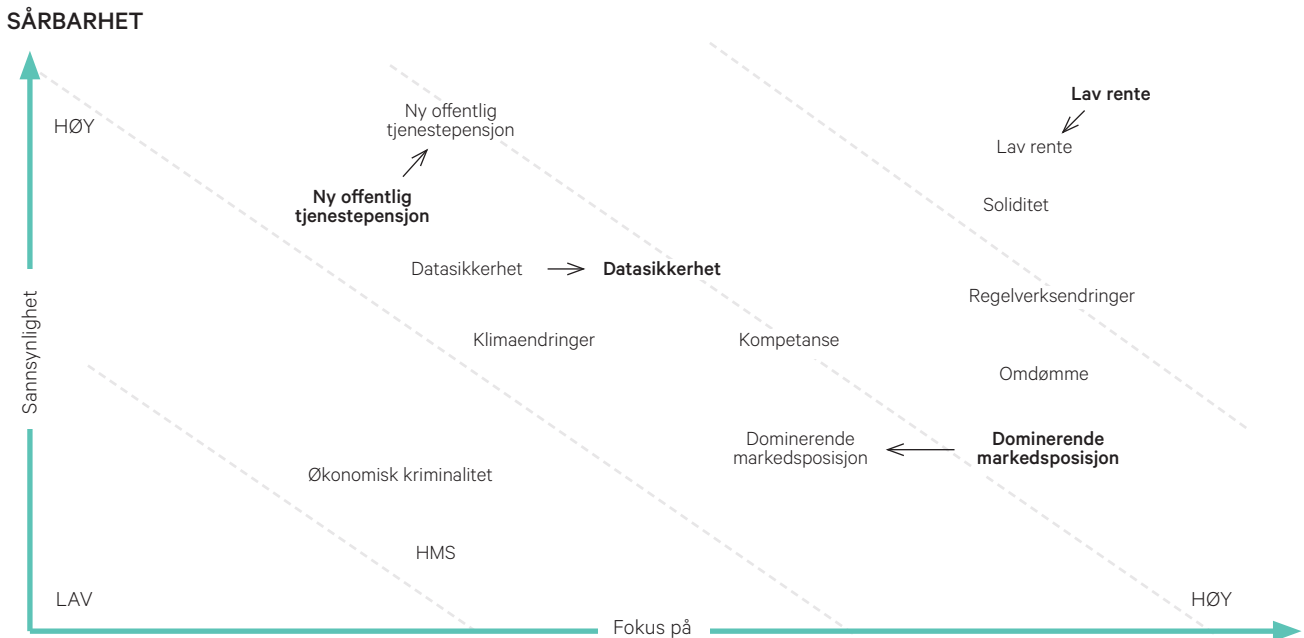
Vesentlighetsanalyse

KLP foretar årlig en gjennomgang av temaer som har stor innvirkning på selskapets kunder og eiere i en vesentlighetsanalyse. Dette er viktige strategiske temaer som både styret og ledelsen jobber med gjennom året. Pilene illustrer endringer fra året før.

TEMA	BESKRIVELSE
Avkastning på, og forvaltning av, pensjonsfond	KLP forvalter store verdier i pensjonsfond. Det er viktig at disse forvaltes trygt og sikkert slik at kundenes framtidige pensjoner sikres. Samtidig søker KLP å oppnå god avkastning på midlene for å redusere økning i egenkapitalbidrag.
Kostnadseffektivitet	KLP drifter effektivt og rasjonelt slik at kostnadene holdes lave. KLPs kostnadseffektivitet kommer kundene til gode da omkostningselementene i premien kan holdes på et lavt nivå.
Service og kundetilfredshet	God service og fornøyde kunder er viktig for at KLP skal være offentlig sektors foretrukne leverandør av pensjon. Hvor fornøyde våre kunder er, både innen pensjon, forsikring og bank, måles jevnlig.
Omdømme	KLPs produktspekter består av pensjon og andre finansielle tjenester som har betydning for kundenes og medlemmenes økonomi. Som leverandør av slike produkter er tillit fra kundene og markedet helt nødvendig. Godt omdømme er derfor avgjørende.
Regulatorisk rammeverk	KLPs virksomhet er underlagt et omfattende regelverk som stadig er i utvikling. KLP må hele tiden være ajour med, og bidra til regelverksutviklingen slik at kunder og eiere blir ivaretatt best mulig.
Samfunnsansvar	KLP som institusjon og de medlemsgrupper selskapet vender seg til, legger stor vekt på samfunnsansvar og bærekraftig utvikling. KLPs drift og forvaltning er derfor innrettet slik at virksomheten bidrar til en slik utvikling.
Digital transformasjon	Den digitale utviklingen skaper rom for nye tjenester og forretningsmodeller, og endrer både våre adferdsmønstre og forventninger til digitale opplevelser. Ny teknologi gir oss også nye muligheter for å effektivisere driften.
Finansieringskilde for kunder	KLP er en betydelig långiver til sine kunder innen offentlig sektor. I tillegg tilbys medlemmene boliglån til gunstige betingelser. Dette er en god måte for KLP å støtte opp om sine kunder og deres virksomhet.
Medarbeidertilfredshet	Motiverte og tilfredse medarbeiderne er utslagsgivende for god service, omdømme og produktivitet. Det er derfor viktig å ha høy arbeidsglede.
Konkurransebildet	KLP opererer i et åpent marked med konkurranse. Endringer i kommunesektoren og i ordningen for offentlig tjenestepensjon kan endre konkurransesituasjonen i fremtiden.

Sårbarhetsanalyse

Sårbarhetskartet viser hvordan enkelte risikotemaer påvirker selskapet. Pilene illustrer endringer fra året før.

RISIKO	BEGRUNNELSE	HÅNDTERING
Lav rente	KLP har avgitt en avkastningsgaranti på kundenes pensjonsfond. Med et lavt rentenivå er det krevende å oppfylle denne garantien.	KLP søker å oppnå stabil god avkastning ved å ha en investeringssammensetning med moderat risiko. Solide buffere gir et godt fundament for å levere avkastningsgarantien i årene fremover, selv med lave renter.
Soliditet	Soliditet er avgjørende for risikotakning, forventet avkastning og stabilitet i innbetalinger til KLPs pensjonsordninger.	Planlegging av kapitalbehov og tilpasning av risikotakning. Selskapet styrker soliditeten ved bl.a. å bygge finansielle buffere i gode tider.
Dominerende markedsposisjon	KLP er for tiden alene om å tilby offentlig tjenestepensjon med forsikret ordning.	Utnytte stordriftsfordeler ved å tilby helhetlig service til lav pris. KLP har konkurranse fra bl.a. pensjonskasser.
Klimaendringer	KLPs forretning vil kunne påvirkes av endringer i klima og de mål og tiltak verdenssamfunnet setter for bærekraftig utvikling.	KLP er engasjert i ulike nasjonale og internasjonale initiativ som pådriver for løsninger til togradersmålet. En rekke tiltak, bl.a. på investeringssiden, er igangsatt. KLPs tiltak står nærmere omtalt under avsnittet «Samfunnsansvar».
Dato sikkerhet	KLPs virksomhet er i stor grad basert på IT, både i kunde-kommunikasjon og i intern saksbehandling. IT-systemene inneholder sensitive og forretningskritiske data.	Det foreligger beredskapsplaner for driftsbrudd, katastrofeøvelser, dialog mellom forretning og IT ved videreutvikling, og oppdaterte sikkerhetsløsninger.
Regelverksendringer	Regelverket er i kontinuerlig endring, og generelt stilles det høye formelle krav til bransjen. I tillegg er pensjon et område i utvikling der det forventes tilpasninger innenfor offentlig tjenestepensjon i fremtiden.	God dialog med partene innen offentlig tjenestepensjon der KLP også er en bidragsyter i høringsinstanser. KLP har et bredt nettverk til å fange opp nye endringer og prosesser rundt regelverk som påvirker pensjonsordningen.
Omdømme	KLP leverer viktige tjenester innen pensjon og andre finansielle tjenester. Kundene og markedets tillit er helt nødvendig for selskapet.	Strenge etiske retningslinjer med rutiner for revisjon, opplæring og dilemma-trening, i tillegg til forutsigbarhet og god forretningskultur, er med på å ivareta KLPs omdømme.
Økonomisk kriminalitet	KLP vil som en forvalter av betydelige finansielle plasseringer være sårbar for økonomisk kriminalitet.	Strenge sikkerhetstiltak er iverksatt innenfor alle forretningsområder og IT-plattformer. Kontinuerlig overvåking av systemer og aktiviteter er viktige tiltak for å unngå økonomisk kriminalitet.
Ny offentlig tjenestepensjon	KLPs hovedprodukt er offentlig tjenestepensjon. Endringer i pensjonsordning for offentlig ansatte vil påvirke selskapet.	Ny offentlig tjenestepensjon forhandles mellom arbeidsgiver og arbeidstakerorganisasjonene. KLP følger utviklingen tett.
HMS	KLPs forsikringsrisiko dekker bl.a. uførhet. Dersom KLP bidrar til å redusere risikoen for uførhet, vil dette kunne bety lavere kostnader for KLPs kunder.	KLPs HMS-team bistår kunder med målrettede preventive tiltak for å redusere sykefravær og uførhet m.m.
Kompetanse	Teknologisk utvikling og endrede kunde- og markedsbegreper vil resultere i redusert behov for ansatte i deler av virksomheten vår og økt behov i andre.	KLP skal gjennom sin kompetansestrategi utvikle organisasjonen i samsvar med dette og hovedmålene til KLP. Kompetansestrategien skal gi oss kontroll på hva slags kompetanse KLP har både på kort og lang sikt og inkludere en plan for hvordan man skal fylle gapet mellom eksisterende og manglende kompetanse.

Risikostyring og internkontroll i KLP

For å sikre at KLP leverer trygge og konkurransedyktige finans- og forsikringstjenester til kundene, samt å sikre eiernes interesser og selskapets eiendeler, er det etablert et system for risikostyring og internkontroll.

Styret i KLP har vedtatt Retningslinje for risikostyring og internkontroll. God risikostyring og internkontroll skal sikre at KLP oppnår sine målsetninger gjennom identifisering og analyse av relevante risikoer som kan hindre måloppnåelse, samt iverksette effektive tiltak for å håndtere, kontrollere og rapportere risikoene. Ved alle beslutninger om vesentlige endringer i virksomheten, skal relevante risikoer og internkontrolltiltak vurderes.

ROLLER OG ANSVAR

Styret har det overordnede ansvar for at KLP har etablert hensiktsmessige og effektive prosesser for risikostyring og internkontroll. Herunder å fastsette overordnet risikoappetitt, samt å sikre at styringen av vesentlige risikoer er hensiktsmessig organisert. Både med hensyn til operasjonelt oppfølgingsansvar og uavhengig overvåkning av at risikoene håndteres i samsvar med overordnet risikoappetitt.

Det er konsernsjefens ansvar å sørge for at styrets føringer for styring og kontroll

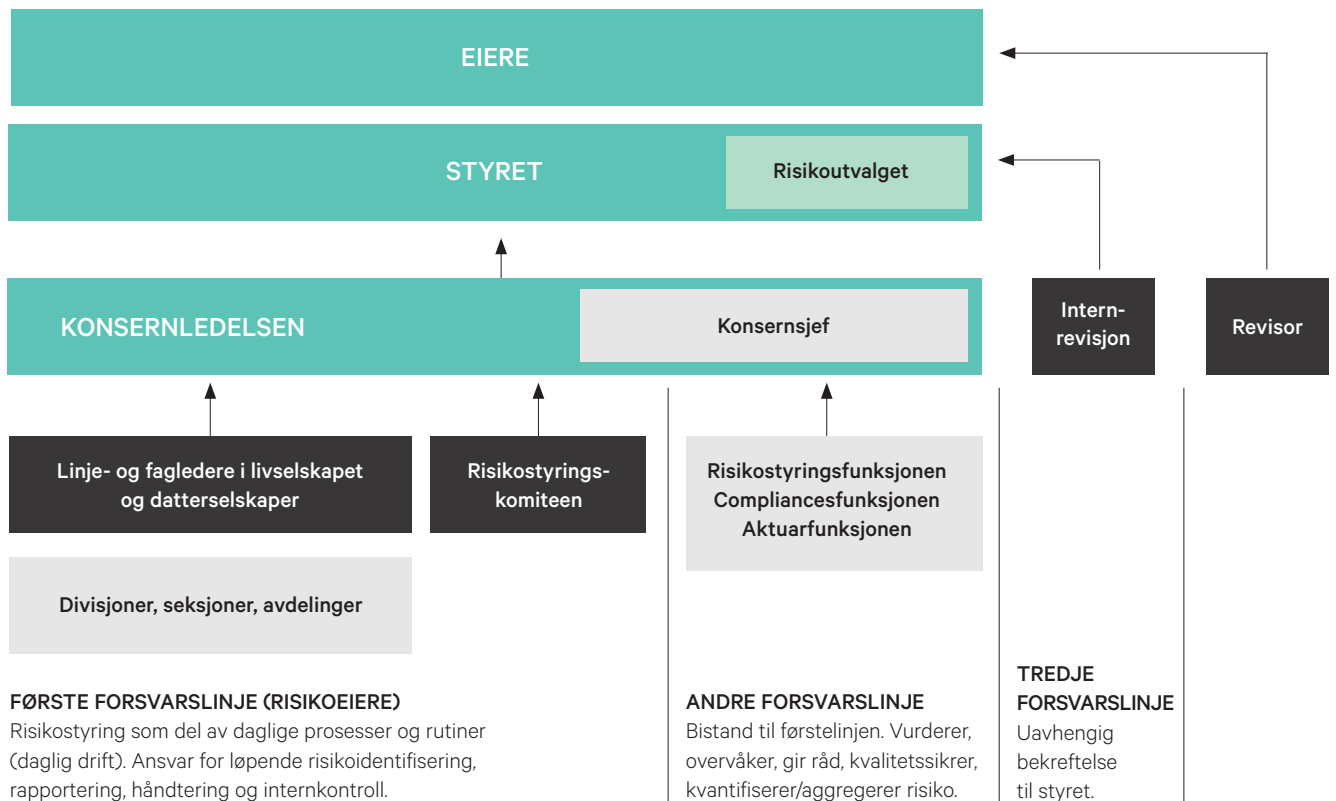
operasjonaliseres og implementeres i virksomheten. KLP har en risikostyringskomité som er konsernsjefens rådgivende organ i alle saker som angår KLPs totale risikoeksponering. Komitéen behandler samlet risikovilje, strategi for samlet risiko, og risikoeksponering med fordeling på alle vesentlige risikofaktorer i morselskapets virksomhet, herunder eierrisiko knyttet til datterselskapene.

KONTROLLFUNKSJONER

KLPs risikostyringsfunksjon overvåker selskapets totale risiko og risikohåndtering, og sørger for at risikostyringskomiteen og styret i KLP til enhver tid er tilstrekkelig informert om konsernets samlede risikoprofil. Risikostyringsfunksjonen vurderer om forutsetningene som benyttes i selskapets risiko-beregninger er fornuftige, og bistår ledelsen med å videreutvikle og implementere et helhetlig rammeverk for KLPs risikostyring, samt påser at dette er i samsvar med eksterne og interne krav.

KLPs compliancefunksjon bistår ledelsen med å sikre at KLP ikke pådrar seg sanksjoner, økonomisk tap eller tap av omdømme som følge av at lover, regler og standarder ikke etterleves ("compliance-risiko"). Compliancefunksjonen bistår ledelsen med å identifisere, vurdere og rapportere compliancerisikoer og gir råd til ledelsen, styret og ansatte om etterlevelse av relevant rammeverk for virksomheten.

Aktuarfunksjonen har kontrollansvaret for blant annet samordning av beregningene av de forsikringstekniske avsetningene, samt sikre at metoder, modeller og forutsetninger i beregningen av forsikringstekniske avsetninger er hensiktsmessige. I tillegg skal beste estimat sammenlignes med KLPs erfaringer. Dataene som benyttes i beregningene skal vurderes i forhold til tilstrekkelighet og kvalitet. Aktuarfunksjonen skal også uttale seg om KLPs reassuranseprogram, og bidra til effektiv gjennomføring av risikostyringssystemet.

Risikostyringsfunksjonen, compliancefunksjonen og aktuarfunksjonen gjør selvstendige, uavhengige vurderinger av risikonivået i selskapet og ser til at etablerte risikoreducerende tiltak er tilstrekkelige.

Selskapets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle risikoer. Etter dialog med styret og ledelsen, foretas vurdering og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn til tilfredsstillende styring og kontroll. Internrevisors rapporter og anbefalinger fremlegges for, og følges opp av ledelsen og styret. Internrevisjonen bidrar til å gi styret og ledelsen trygghet for at selskapet har hensiktsmessige og effektive prosesser for risikostyring, internkontroll, eierstyring og selskapsledelse. Internrevisor avgir årlig sin rapport til styret om KLPs system for risikostyring og internkontroll.

ROLLER OG ANSVAR

Roller og ansvarsforhold knyttet til risikostyring og internkontroll i KLP kan illustreres gjennom en enkel modell for

virksomhetsstyring med tre forsvarslinjer. Det primære ansvaret for risikostyring ligger i førstelinjen, som består av ledere og ansatte i virksomhetsområdene. Compliancefunksjonen, risikostyringsfunksjonen og aktuarfunksjonen er definert som andrelinjefunksjoner i KLP. Andrelinjen overvåker, vurderer, gir råd, aggregerer og rapporterer om risikosituasjonen. Tredjelinjeforsvaret omfatter Internrevisjonens uavhengige bekreftelse på at første- og andrelinjeforsvaret fungerer effektivt, og bekrefter overfor styret modellens robusthet.

I tillegg til de tre forsvarslinjene gir eksternrevisor sin uavhengige tilbakemelding til selskapets eiere om kvaliteten i selskapets system for risikostyring som en del av KLPs organisering av risikostyring og internkontroll.

PROSESS

Med utgangspunkt i fastsatte mål for virksomheten, kartlegges, vurderes og dokumenteres vesentlige risikoer. De kartlagte risikoene vurderes når det gjelder konsekvenser av eventuelle hendelser og sannsynlighet for at

hendelser inntreffer. Basert på denne vurderingen, prioriteres risikoene etter vesentlighet, og det etableres tiltak for løpende håndtering og kontroll av risikoene (internkontroll). Tiltak for håndtering og kontroll av risikoer, gjennomføres løpende gjennom prosessorganisering, retningslinjer og rutinebeskrivelser, fullmakter, stillings- og arbeidsinstrukser, opplæring og hensiktsmessige kontrollmekanismer.

Ved endringer i eksterne- og interne rammebetingelser, produkter, prosesser og organisering, skal det vurderes om risikobildet endres vesentlig som følge av dette.

Det gjennomføres en årlig gjennomgang av alle vesentlige risikoer i alle virksomhetsområder i KLP. Rapporten fra den årlige gjennomgangen behandles av styret som påser at internkontrollen gjennomføres på en god måte og at identifiserte risikoer ivaretas tilfredsstillende. Der gjennomgangen viser at eksisterende internkontroll ikke er tilstrekkelige for å sikre et akseptabelt risikonivå, opprettes planer for etablering

av nye tiltak. Status for etablering av nye tiltak, samt løpende identifisering av nye risikoer rapporteres kvartalsvis til ledelsen i sammenheng med oppfølging av målkort/målstyring.

OVERVÅKING

KLPs ledere, på alle nivåer, skal til enhver tid ha tilstrekkelig oversikt over fastsatte mål, risikoer, nøkkelkontroller og eventuelle uønskede hendelser innenfor sitt område, slik at de løpende kan håndtere risikoer forbundet med virksomheten på en tilfredsstillende måte. Andrelinjefunksjonene skal ha oversikt over risikonivået for KLPs vesentlige risikoområder og følge opp risikoområder som ikke håndteres i tråd med styrets risikoappetitt. Risikostyringsfunksjonen skal ha oversikt over risikonivået for alle vesentlige risiko-

områder i selskapet og følge opp risiko-områder som ikke håndteres i tråd med styrets risikoappetitt.

ORGANISERING OG GJENNOMFØRING AV FINANSIELL RAPPORTERING

KLP offentligjør fire kvartalsregnskaper i tillegg til årsregnskapet. KLPs kvartals- og årsregnskaper utarbeides av konsernregnskapsavdelingen som rapporterer til økonomidirektør. Det er etablert arbeidsdeling hvor verddivurderinger av aktiva og passiva gjennomføres utenfor konsernregnskapsavdelingen. I forkant av hver regnskapsavleggelse gjennomføres det møter mellom konsernregnskapsavdelingen og sentrale fagmiljøer for å identifisere risikoforhold, markedsforhold osv. som kan ha betydning for regnskapet. Det er etablert avstemmings- og kontrollrutiner som sikrer

kvaliteten på den finansielle rapporteringen.

KLPs virksomhet er revisjonspliktig, og eksternrevisor gjennomfører årlig fullstendig revisjon av årsregnskapet. KLPs styre har utnevnt et eget revisjonsutvalg som forbereder styrets regnskapsbehandling med vekt på oppfølging av regnskapsrapporteringsprosessen, sentrale prinsipper og vurderinger som er lagt til grunn i regnskapet. Selskapets eksternrevisor deltar i revisjonsutvalgets behandling av regnskapet. Revisjonsutvalget vurderer og overvåker revisors uavhengighet.

I tillegg til kvartals- og årsregnskap utarbeides det månedlige driftsrapporter med sammenligning mot budsjett og analyser av utviklingen.

Vidar Stenseth
Ansatt i IT

Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse (NUES)

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for selskapets eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse i KLP.

KLPs verdigrunnlag er beskrevet gjennom selskapets visjon om å være "den beste partner for dagene som kommer" og kjerneverdiene åpen, ansvarlig, tydelig og engasjert. Dette gir felles mål og retning for KLPs fremdrift og strategiske prioriteringer. Visjonen forteller hva som er virksomhetens mål og ambisjon. Visjonen omtales nærmere i årsrapport og på selskapets nettsider.

KLP skal levere trygge og konkurranse-dyktige finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

Forretningsidéen slår fast hvilke kunder KLP er til for, og for hvem KLP skal utvikle produkter og tjenester. KLP tilstreber å ha en god balanse mellom konkurransedyktige priser til sine kunder og en tilfredsstillende avkastning til disse som eiere. Dette er egen-skaper som bidrar til at KLP oppleves i tråd med selskapets visjon.

1. REDEGJØRELSE FOR EIERSTYRING OG SELSKAPSLLEDELSE

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP følger på de fleste områder anbefalingene for eierstyring og selskapsledelse slik de er beskrevet i prinsippene nedfelt av Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES). Avvik fra NUES er primært en følge av at enkelte bestemmelser ikke er tilpasset KLPs gjensidige selskapsform.

Samfunnsansvar er en viktig del av KLPs virksomhet og verdigrunnlag. KLP skal bidra til en bærekraftig offentlig sektor og integrere samfunnsansvar i alle forretningsprosesser. Et eksempel på dette er at KLP integrerer samfunnsansvar og bærekraft i sin kapitalforvaltning og har en ambisjon om å være en av de ledende aktørene på dette området. KLPs arbeid innenfor samfunnsansvar er basert på konsernets tilslutning til FNs Global Compact og FNs prinsipper for ansvarlige investeringer.

KLP rapporterer kvartalsvis på ikke-finansielle nøkkelindikatorer innen samfunn, miljø, humankapital og ansvarlige investeringer.

I tillegg er det etablert retningslinjer for etikk, som omhandler blant annet taushetsplikt, habilitet og arrangementer, og en rutine for varsling om eventuelle brudd på disse. KLP har også retningslinjer for likestilling og mangfold.

2. VIRKSOMHET

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLPs vedtektsfestede formål er å forvalte sine eierinteresser i KLP i samsvar med gjeldende lovverk. KLPs hovedformål er å ivareta medlemmenes behov innenfor offentlig tjenstepensjon, og vurderes av styret under årlig gjennomgang av strategiprosessen. Vedtektene finnes i sin helhet på konsernets nettside. Markedet oppdateres om KLPs

mål og strategier gjennom kvartalsvis resultatfremleggelse og rapporter som offentliggjøres på selskapets nettsider.

3. SELSKAPSKAPITAL OG UTBYTTE

Avvik fra anbefalingen.

KLP er et gjensidig forsikringsselskap som har som hovedmålsetting å bidra til en trygg forvaltning av medlemmenes pensjonsmidler til lavest mulig kostnader. Utbyttepolitikk blir i denne sammenheng ikke relevant fordi kundene eier det gjensidige selskapet. Av selskapsvedtektene fremgår det at medlemmene plikter å betale egenkapitalinnskudd i den utstrekning det er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. KLPs finansielle soliditet, kapitalforhold og soliditetsutvikling omtales nærmere i styrets årsberetning.

Bestemmelsen i aksjeloven om styrefullmakt er ikke aktuell for KLP. I KLP er det styret som innkaller og fastsetter satsen for egenkapitaltilskudd som er "nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet". For pensjonsordningen for sykepleiere er det styret i pensjonsordningen som fastsetter egenkapitaltilskudd og Arbeids- og sosialdepartementet som godkjenner.

Styret i KLP vurderer til enhver tid selskapets kapitalbehov i lys av selskapets mål, strategi og risikoprofil. Styret vedtar årlig overskuddsdisponering i lys av at selskapet skal ha tilfredsstillende

soliditet. Selskapet er et gjensidig selskap og forholder seg som sådan ikke til utbytte men til overskuddsdisponering.

4. LIKEBEHANDLING AV AKSJEEIERE OG TRANSAKSJONER MED NÆRSTÅENDE

Avvik fra anbefalingen.

Enkelte elementer i anbefalingen er ikke direkte overførbart til KLP som gjensidig selskap, men vi følger den prinsipielle intensjonen i anbefalingen. Avviket tilskrives spesielt det forhold at selskapet ikke har omsettelig egenkapitalinstrumenter.

5. FRI OMSETTELIGHET

Avvik fra anbefalingen.

Dette punktet er ikke relevant da KLP ikke har omsettelige egenkapitalinstrumenter.

6. GENERALFORSAMLING

Avvik fra anbefalingen.

KLP har valgt en løsning der generalforsamlingen består av valgte utsendinger og vara utsendinger. Selskapet er delt inn i valgkretser. Fylkeskommunen sammen med kommunene i det aktuelle fylket utgjør hver sin valgkrets bortsett fra Oslo kommune som inngår i Akershus valgkrets. De fire regionale helseforetakene sammen med sine datterselskaper helseforetakene, utgjør også hver sin valgkrets. Selskapets øvrige medlemmer (bedriftsmedlemmer) utgjør en valgkrets. Antall utsendinger som velges fra de enkelte kretser er relatert til det premievolum som innbetales fra den aktuelle krets. Anbefalingen i NUES om å legge til rette for stemmegivning ved fullmektig er således ikke relevant for KLP.

Innkalling og saksdokumenter til generalforsamlingen, inkludert valgkomiteens innstillinger på de valg som skal finne sted, sendes de valgte utsendingene senest 14 dager før møtet skal holdes. Fristen er lengre enn minstekravet etter aksjeloven, som er én uke, men kortere enn anbefalingen om at innkallingen og saksdokumentene skal gjøres tilgjengelige på selskapets hjemmeside senest 21 dager før generalforsamlin-

gen. Praksis i KLP er imidlertid at det i starten av året sendes ut et forvarsel til utsendingene om når generalforsamlingen i KLP er berammet, og at det også opplyses om dette på valg- og eiermøter.

Punktet i anbefalingen om at det skal legges til rette for at generalforsamlingen gis mulighet til å stemme på hver av kandidatene til verv i selskapets organer, er ivaretatt ved at møteleder innledningsvis stiller spørsmål til om det er forslag til andre kandidater og ellers om forslaget i så fall kan behandles samlet.

Styrets leder, konsernsjefen, foretaksforsamlingens leder, valgkomiteen og revisor har rett og plikt til å være til stede på ordinær generalforsamling. KLPs generalforsamling åpnes og ledes av foretaksforsamlingens leder.

7. VALGKOMITÉ

Avvik fra anbefalingen.

Ordningen med valgkomité følger av selskapsvedtektene. Det er foretaksforsamlingen som velger medlemmer av valgkomiteen, herunder komiteens leder, samt fastsetter honorar til komiteens medlemmer. Dette avviker fra NUES der man anbefaler at generalforsamlingen velger en valgkomité. Valgkomiteen er sammensatt i samsvar med anbefalingen. Alle medlemmene er uavhengig av styret og ledende ansatte. De ulike eiergrupperingene er representert i komiteen. Hensynet til å oppnå en rimelig kjønnsbalanse skal vektlegges ved alle valg til selskapets organer.

Det informeres om valgkomiteen, hvem som er medlemmer og komiteens oppgaver i årsrapporten, samt på selskapets hjemmeside.

Valgkomiteen foreslår kandidater til de medlemmer av foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen, samt foretaksforsamlingens leder og nestleder. I tillegg foreslås de styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmene i foretaksforsamlingen. Valgkomiteen skal videre avgi innstilling om godtgjørelse til medlemmene i foretaksforsamlingen, styremedlemmer og valgkomiteen. I denne

KLP følger NUES så langt det er mulig for et gjensidig selskap.

prosessen har valgkomiteen aktiv dialog med selskapets forskjellige eiergrupperinger.

Medlemmene av valgkomiteen velges for en periode på to år. Gjenvalg kan skje to ganger.

Valgkomiteen gir skriftlige begrunnelser for sine innstillinger. I tillegg redegjør valgkomiteens leder muntlig for begrunnelsene i de organer der det foretas valg.

8. FORETAKSFORSAMLING OG STYRE, SAMMENSETNING OG UAVHENGIGHET

Ingen avvik fra anbefalingen.

Anbefalingen om bred representasjon fra selskapsmedlemmene i foretaksforsamlingen er ivaretatt gjennom vedtektene, der det fremgår at medlemmene i foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen skal settes sammen slik at foretaksforsamlingen samlet avspeiler selskapets interessegrupper, kundestruktur og samfunnsfunksjon.

Fem styremedlemmer og to varamedlemmer velges av foretaksforsamlingen som er valgt av generalforsamlingen. Styret sammensettes slik at det samlede styret kan ivareta medlemmenes og selskapets interesser, selskapets behov for kompetanse, kapasitet og mangfold. Vurderingen som er gjort, er at bestemmelsen i tilstrekkelig grad ivaretar anbefalingens bestemmelser om uavhengighet i forhold til ledende ansatte, vesentlige forretningsforbindelser og selskapsmedlemmer med tilsvarende innflytelse som hovedaksjeeiere. Det vises til nærmere omtale under punkt 9 nedenfor.

Styrets leder og nestleder velges av foretaksforsamlingen.

Styremedlemmenes funksjonstid er to år. Det er ikke regulert nærmere hvor lenge et styremedlem kan ha vervet, men valgkomiteen har de senere år gått inn for at styremedlemmer normalt ikke bør sitte lenger enn åtte år.

Styret vurderes som uavhengig i forhold til NUES. De eksterne styremedlemmene

er uavhengige av ledende ansatte. Ingen styremedlemmer har noen relasjon til selskapsmedlemmer i KLP som representerer mer enn 10 prosent av stemmene på generalforsamling. Alle styremedlemmer er uavhengige av vesentlige forretningsforbindelser.

9. STYRETS ARBEID

Ingen avvik fra anbefalingen.

Styret fastsetter en årlig plan for sitt arbeid, herunder mål, strategi og handlingsplan.

Styret har fastsatt instruks for styret og daglig leder. Disse er senest revidert i desember 2016.

Styret har tre underutvalg: Godtgjørelsesutvalg, risikoutvalg og revisjonsutvalg. Styret velger årlig minst tre medlemmer og eventuelt et vara til underutvalgene blant styrets medlemmer, og oppnevner utvalgenes leder.

Styret evaluerer sitt eget arbeid og funksjon en gang pr år. I denne forbindelse skal styret evaluere sitt arbeid og kompetanse knyttet til selskapets risikostyring og internkontroll. Resultatet av evalueringen presenteres for valgkomiteen som benytter denne i sitt arbeid.

Styret skal årlig evaluere arbeidsutvalgenes arbeid som en del av styrets egenevaluering. I tillegg foretar underutvalgene årlig en egenevaluering.

Styret har i 2017 avholdt ti møter.

Når det gjelder anbefalingen om uavhengig behandling av saker av vesentlig karakter der styreleder har vært aktivt engasjert, anses denne dekket ved bestemmelsen om habilitet i styreinstruksen.

10. RISIKOSTYRING OG INTERNKONTROLL

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP har et vel etablert system for risikostyring og internkontroll tilpasset omfanget og arten av den virksomheten som drives i selskapet. Systemet for risikostyring og internkontroll er beskrevet på side 42. Internkontrollen

omfatter også selskapets verdigrunnlag og retningslinjer for etikk og samfunnsansvar. Fra 2016 er internkontrollen knyttet til selskapets etiske retningslinjer som et særlig rapporteringspunkt inn til styret i forbindelse med styrets årlige gjennomgang av de viktigste risikoområder og den interne kontroll.

11. GODTGJØRELSE TIL STYRET

Ingen avvik fra anbefalingen.

Godtgjørelsen til styret reflekterer styrets ansvar, kompetanse, tidsbruk og virksomhetens kompleksitet.

12. GODTGJØRELSE TIL LEDENDE ANSATTE

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP er ikke omfattet av regler for godtgjørelse til ledende ansatte i børsnoterte selskaper. Som finansforetak vedtar KLPs styre retningslinjer for godtgjørelse til samtlige ansatte i selskapet, herunder særskilte regler for lønn til ledende ansatte.

KLP har ikke børsnoterte egenkapitalinstrumenter og tildeler ikke opsjonsprogrammer eller bonus til sine ansatte. Fremleggelse og vedtakelse av selskapets retningslinjer for godtgjørelse til ledende ansatte blir fremlagt for generalforsamlingen.

Mer informasjon om godtgjørelse til ledende ansatte finnes i note 30 til konsernregnskapet og på klp.no.

13. INFORMASJON OG KOMMUNIKASJON

Ingen avvik fra anbefalingen.

Styret har fastsatt retningslinjer for selskapets rapportering av finansiell og annen informasjon, samt selskapets kontakt med medlemseiere utenfor generalforsamlingen. KLPs finanskalender blir offentliggjort på selskapets hjemmeside. Finansiell informasjon offentliggjøres i kvartalsrapporter og årsrapporter. Dokumentasjonen som offentliggjøres er tilgjengelig på selskapets nettsider. KLP har også kontakt med selskapsmedlemmene utenfor generalforsamlingen, blant annet i forbindelse med valgmøter, eiermøter,

ressursgruppemøter mv. All rapportering er basert på åpenhet og under hensyn til krav om likebehandling av aktørene i verdipapirmarkedet og reglene om god børsskikk.

14. SELSKAPSOVERTAKELSE

Avvik fra anbefalingen.

Her avviker vi fordi dette ikke er relevant for KLP som et gjensidig selskap.

15. REVISOR

Ingen avvik fra anbefalingen.

Revisor velges av foretaksforsamlingen, og foretar finansiell revisjon. KLP har valgt PwC som revisor.

Revisor avgir revisjonsberetning i forbindelse med årsregnskapet, og en uttalelse vedrørende forenklet revisorkontroll på kvartalsregnskapet dersom kvartalsregnskapet har vært gjenstand for en slik kontroll. Revisor utgir videre en uavhengig uttalelse vedrørende ikke-finansielt regnskap som KLP utarbeider og som inngår i KLPs årsrapport.

Revisor deltar i alle møter i revisjonsutvalget, og i styremøtet der årsregnskapet behandles. Revisjonsutvalget vurderer årlig revisors uavhengighet.

KLPs styre har fastsatt retningslinjer for kjøp av tilleggstenester med videre fra revisor. Retningslinjene bidrar til å sikre at revisors uavhengighet blir ivaretatt.

Revisor deltar på møtet i foretaksforsamlingen hvor årsregnskapet behandles og ellers ved behov.

Styret har i 2017 hatt ett møte med revisor uten at administrasjonen har vært til stede. Styrets revisjonsutvalg har avholdt tre møter med revisor uten at administrasjonen har deltatt.

Revisors godtgjørelse blir fastsatt av generalforsamlingen.

Redegjørelse i henhold til regnskapsloven § 3-3b, 2. ledd

Her følger en oppsummering av de forhold KLP skal redegjøre for i henhold til regnskapsloven § 3-3b, 2. ledd. Punktene følger nummereringen i bestemmelsen.

Annet ledd nr. 1, 2, 3, 5 og 6 gjelder ikke for regnskapspliktige som ikke har utstedt aksjer eller egenkapitalbevis som er notert på et regulert marked eller på en multilateral handelsfasilitet, jf. Verdipapirhandelsloven 2 § 2-3 fjerde ledd. KLP gir her henvisning til NUES redegjørelsen rundt alle punktene selv om kun nr. 4,7 og 8 gjelder for selskapet:

1. Prinsipper for eierstyring og selskapsledelse i KLP er utarbeidet i tråd med norsk lov, og basert på den norske anbefalingen for eierstyring og selskapsledelse utgitt av Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse, NUES.
2. Anbefalingen fra Norsk utvalg for eierstyring og selskap er tilgjengelig på www.nues.no.
3. Eventuelle avvik fra anbefalingen er kommentert under hvert punkt i ovenstående redegjørelse.
4. Beskrivelse av hovedelementene i KLPs systemer for internkontroll og risikostyring knyttet til regnskapsrapporteringsprosessen er omtalt i punkt 10 ovenfor.
5. Vedtektsbestemmelser som gjelder bestemmelser i allmennaksjelovens kapittel 5 vedrørende generalforsamlingen er omtalt i punkt 6 ovenfor.
6. Sammensetningen til ledende organer, samt beskrivelse av hovedelementene i gjeldende instruksjer og retningslinjer, følger i punktene 6, 7, 8 og 9 ovenfor.
7. Vedtektsbestemmelser som regulerer oppnevning og utskiftning av styremedlemmer er omtalt i punkt 8 ovenfor.
8. Vedtektsbestemmelser og fullmakter som gir styret adgang til å beslutte å kjøpe tilbake eller utstede egne aksjer er omtalt i punkt 3 ovenfor.

KLP

Årsberetning 2017

Torun Wahl

Ansatt i KLP Bedriftspensjon

KLP

Årsberetning 2017

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) oppnådde i 2017 et godt resultat som gir overskudd til kundene samtidig som selskapet styrker soliditeten. Den verdijusterte avkastningen ble 6,7 prosent. Bokført avkastning ble 3,9 prosent. Dette er godt over 2,6 prosent, som er den avkastningen som selskapet har lovet sine kunder. KLPs satsing mot kundenes ansatte har gitt gode resultater og bidratt til vekst i datterselskapene. Selskapets soliditet er sterk og solvenskapitaldekningen var 242 prosent ved årsslutt.

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) er morselskap i KLP-konsernet. KLP er opprettet av og for offentlig sektor for å ivareta dette markedets behov for tjenestepensjonsordninger. Hovedkontoret ligger i Oslo.

Et godt finansresultat med 6,7 prosent (5,8)¹ verdijustert avkastning og bokført avkastning på 3,9 prosent (4,4) i kollektivporteføljen gir rom for å tilføre overskuddsmidler til kundenes premiefond, samt å styrke bufferkapitalen. Avkastning på 4,0 prosent (4,7) i selskapsporteføljen styrker selskapets soliditet.

Overskudd til forsikringskundene utgjør 7,1 milliarder kroner (8,3), hvorav 1,1 milliarder kroner anvendes til å styrke tilleggsavsetningene, mens 5,2 milliarder kroner overføres til kundenes premiefond. Resultat til selskapet utgjør 1,5 milliarder kroner (2,9).

Totalt ble bufferkapitalen i form av tilleggsavsetninger og kursreserver økt med 15,1 milliarder kroner gjennom 2017, og utgjør tilsammen 67,7 milliarder kroner.

KONSERNETS RESULTAT

Konsernets totalresultat gir et overskudd på 1,4 milliarder kroner (2,9).

Egenkapitalen i konsernet har i løpet av 2017 økt med 1,7 milliarder kroner, til 29,6 milliarder kroner. Av dette ble 1,4 milliarder kroner innbetalt egenkapitaltilskudd.

Konsernets samlede forvaltningskapital økte med 56,1 milliarder kroner, til 652,2 milliarder kroner ved utgangen av 2017. Økningen skyldes i hovedsak veksten i pensjonskundernes fond som følge av ny pensjonsopptjening og gode resultater.

Resultatbidrag fra datterselskap (før skatt) i millioner kroner i tabellen under.

MORSELSKAPETS RESULTAT

KLP er både det operative selskapet innenfor konsernets hovedaktivitet som er offentlig tjenestepensjon, og konsernspiss som eier av de operative datterselskapene innenfor konsernets andre aktiviteter. Kundene innenfor offentlig tjenestepensjon er eiere av det gjensidige selskapet. Det innebærer at verdiskapingen i konsernet kommer kundene til gode. Det skjer både direkte ved tilføring av overskudd, og indirekte ved å styrke selskapets egenkapital og soliditet.

Resultatene for året ble preget av:

- God avkastning på aksje- og eiendomsinvesteringene
- Stabilt lave renter
- Tilfredsstillende marginer i forsikringsrisiko for fellesordningene
- Fortsatt økning i kursreserver
- God soliditet
- Planmessig vekst i datterselskaper

¹ Tall i parentes angir verdi for tilsvarende periode i 2016.

RESULTATBIDRAG FRA DATTERSELSKAPER

MILLIONER KRONER	2017	2016
KLP Banken-konsern	103	91
KLP Skadeforsikring	164	255
KLP Bedriftspensjon	-24	-27
KLP Kapitalforvaltning	47	18
KLP Forsikringsservice	-1	0

KLP hadde en verdijustert avkastning på 6,7 prosent i 2017.

Selskapsporteføljen, som hovedsakelig består av KLPs ansvarlige kapital plassert i obligasjoner og eierskap i døtre, oppnådde en avkastning på 4,0 prosent i 2017.

Samlet bokført resultat tillagt andre resultatelementer, før fordeling mellom pensjonskundene og selskapet, ble 8,6 milliarder kroner i 2017 (11,2).

Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for hvordan utviklingen av dødelighet og uførhet i forsikringsstanden har vært i forhold til forventningene som er lagt til grunn ved den årlige premiefastsettelsen.

Risikoresultatet i KLPs fellesordninger, det vil si ansatte og tidligere ansatte med opparbeidet pensjonsrettighet i kommuner, bedrifter, fylkeskommuner og helseforetak, utgjør 752 millioner kroner. Det er utvikling i dødeligheten som forklarer det gode resultatet, og bekrefter at nåværende tariff og levealdersforutsetninger har betryggende marginer.

Gruppelivsordningene i KLP viser et risikoresultat på -2 millioner kroner.

I yrkesordningene, det vil si pensjonsordningen for sykehusleger og pensjons-

ordningen for sykepleiere, er årets risikoresultat godt, med et overskudd på 147 millioner kroner. I disse pensjonsordningene er levealderen høyere enn i fellesordningene. Selv om KLP har hensyntatt dette i sine tariff, viser utviklingen at KLP har hatt behov for å styrke avsetningene i yrkesordningene ytterligere. KLP har derfor oppresvert disse ordningene med 1 360 millioner kroner i 2017 slik at disse er fullt reservert ved utgangen av året. Av dette ble 279 millioner kroner dekket ved omdisponering av reserver internt i ordningene mens resterende 1 081 millioner kroner er finansiert over årets resultat og bruk av risikoutjevningfond.

Det totale risikoresultatet for 2017 uten reservestyrking i yrkesordningene ble dermed på 897 millioner kroner.

Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultatet viser et overskudd på 141 millioner kroner mot et underskudd på 51 millioner kroner i 2016. Endringene skyldes primært nedskrivninger i 2016 knyttet til IT investeringer.

KLP har stordriftsfordeler som følge av sin høye markedsandel innen offentlig tjenestepensjon, og kan dermed opprettholde god service til konkurransedyktig

pris. Selskapet har en klar ambisjon om å effektivisere driften videre gjennom å automatisere og forenkle saksbehandlingen på pensjon de neste årene.

Avkastningsresultat

Finansinntektene på kundemidlene utgjør 31,0 milliarder kroner (24,7), tilsvarende en avkastning på 6,7 prosent. Av dette ble 13,9 milliarder kroner knyttet til urealisert verdistigning på finansielle omløpsmidler som avsettes til kursreguleringsfondet. Resterende finansinntekter på 17,1 milliarder kroner, tilsvarende 3,9 prosent, overstiger med god margin den garanterte avkastningen som utgjør 10,3 milliarder kroner eller 2,6 prosent. Avkastningsresultatet utgjør således 6,8 milliarder kroner (8,1).

Årets kunderesultat endte på 7,1 milliarder kroner. Dette ble anvendt til styrking av kundenes tilleggsavsetninger med 1,1 milliarder kroner, mens 5,2 milliarder kroner overføres til kundenes premiefond og 0,8 milliarder kroner går til oppreservering fra kunderesultat.

Solide buffere gir grunnlag for å oppnå god avkastning også fremover, til tross for et lavt rentenivå. Det muliggjør en investeringsstrategi med et langsiktig

MORSELSKAPETS RESULTAT

MILLIONER KRONER	Resultat til kunder	Resultat til selskap	Sum 2017
Avkastningsresultat	6 601	168	6 769
Risikoresultat	523	373	897
Rentegarantipremie		711	711
Administrasjonsresultat		141	141
Netto inntekter fra selskapsportefølje		887	887
Skatt		-496	-496
Andre resultatelementer		-322	-322
Sum resultat	7 124	1 465	8 588

DISPONERING AV RESULTATET

MILLIONER KRONER	Resultat til kunder	Resultat til selskap	Sum 2017
Til tilleggsavsetninger	1 137		1 137
Til premiefond	5 201		5 201
Til bufferavsetning	2		2
Til oppreservering fra kunderesultat	783		783
Til oppreservering fra risikoutjevningfond		-298	-298
Til risikoutjevningfond		545	545
Til annen opptjent egenkapital		1 218	1 218
Sum disponert 2017	7 124	1 465	8 588
Sum disponert 2016	8 339	2 874	11 213

perspektiv med sikte på stabilitet og forutsigbarhet. Styret er derfor tilfreds med at årets kunders resultat gir rom for å prioritere videre styrking av finansiell bufferkapital gjennom bygging av tilleggsavsetninger og kursreserver, samtidig som store deler av overskuddet tilføres kundene over premiefondet.

Styret i KLP anser at resultatregnskapet og balansen for 2017 med noter, kontantstrømoppstilling og oppstilling over endringer i egenkapital, gir god informasjon om driften gjennom året og selskapets økonomiske stilling ved utgangen av året. Regnskapet er avlagt i samsvar med forutsetningen om fortsatt drift og styret bekrefter at denne forutsetningen er tilstede. Styret vurderer risikoen ved selskapets virksomhet som forsvarlig. Selskapsregnskapet for KLP er avlagt etter årsregnskapsforskriften for livforsikringsselskaper. Konsernregnskapet er avlagt i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (IFRS/IAS) som er godkjent for bruk i EU/EØS.

VIRKSOMHETSOMRÅDENE

Pensjon

Offentlig tjenestepensjon

Pensjonsordninger innenfor offentlig sektor tilbys og administreres av konser-

nets morselskap, KLP. Av konsernets forvaltningskapital på 652,2 milliarder kroner, utgjør 498,0 milliarder kroner pensjonsmidler tilhørende denne kundegruppen.

Konkurransesituasjonen

KLP er størst i markedet for offentlig tjenestepensjon, forsikret ordning. Andre leverandører har de siste årene trukket seg fra dette markedet og konkurransen foregår i dag ved at kundene kan velge å etablere egen pensjonskasse eller inngå i en interkommunal pensjonskasse utenfor KLP. KLP tilbyr administrasjon av pensjonskasser gjennom datterselskapet KLP Forsikringsservice AS.

Det pågår en kommune- og regionreform hvor målet er en sammenslåing til færre og større enheter. Dette kan innebære at administrasjon av pensjonsordning settes på dagsorden, spesielt i kommuner og regioner hvor en av partene har egen pensjonskasse.

Dette kan både lede til at noen velger å legge ned pensjonskassen for å gå inn i forsikret ordning i KLP, eller at noen går ut av forsikret ordning i KLP og inn i en pensjonskasse. Det er fortsatt tidlig å si hva resultatet blir, men foreløpig virker omfanget å

være begrenset sett i forhold til balansen til KLP.

God soliditet, gode resultater over tid og høy kundetilfredshet har lagt forholdene til rette for å styrke KLPs posisjon i markedet for offentlig tjenestepensjon.

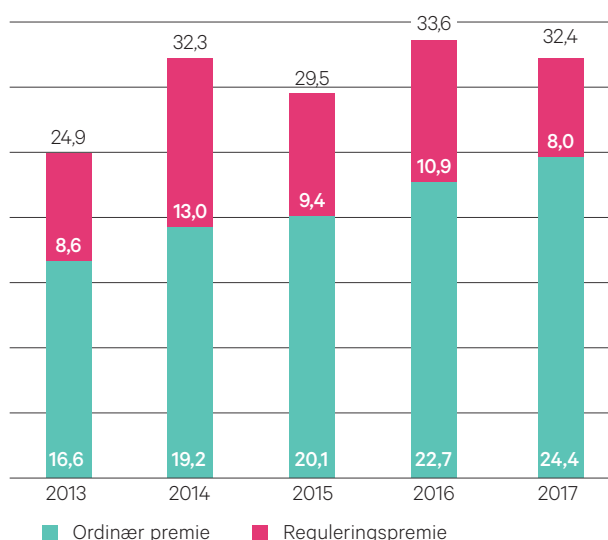
Drift og forvaltning

Det forventes fortsatt organisk vekst i KLPs bestand som en følge av vekst i sysselsetting hos kundene. Dette vil igjen føre til en økning i årskullene som tar ut pensjon fremover.

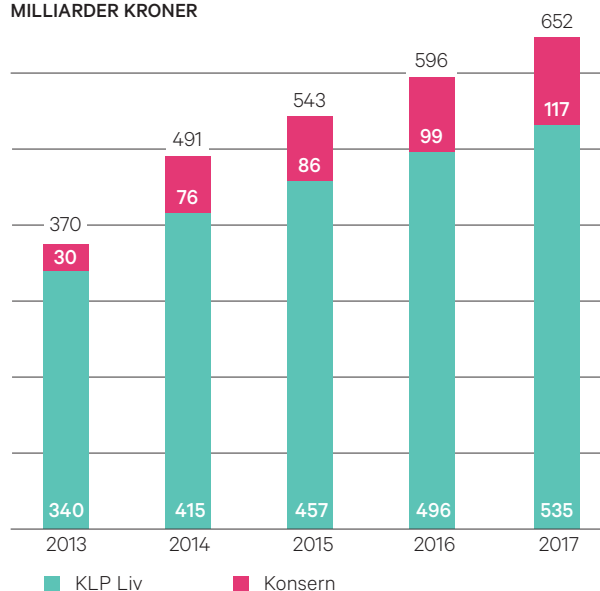
Åjouritet og kvalitet i saksbehandlingen på pensjon er en av KLPs viktigste oppgaver. Det legges ned betydelig innsats både gjennom systemutvikling og kontinuerlig forbedring av arbeidsprosesser for å opprettholde og forbedre KLPs gode leveransequalität i fremtiden. Det er derfor gledelig å konstatere at kundetilfredshetsundersøkelser bekrefter at KLPs kunder er fornøyde.

KLP har et mål om å levere langsiktig, konkurransedyktig avkastning i kundeporteføljene, og stabil avkastning i selskapsporteføljen. Dette skal oppnås ved å spre investeringene på ulike aktivaklasser og geografiske områder. Investeringene i kollektivporteføljen

PREMIEUTVIKLING MILLIARDER KRONER

FORVALTNINGSKAPITAL MILLIARDER KRONER

er fordelt mellom de ulike kategorier finansielle eiendeler slik det fremgår av tabellen under.

Privat tjenestepensjon

KLP tilbyr private tjenestepensjoner, herunder forvaltning av pensjonskapitalbevis gjennom datterselskapet KLP Bedriftspensjon AS. Primærmarkedet til KLP Bedriftspensjon AS er bedrifter med tilknytning til offentlig sektor. Selskapet har også kunder i privat sektor. Kundetilgangen er god og foretaket kan vise til god volumvekst. Forvaltningskapitalen økte med 1,3 milliarder kroner gjennom 2017 til 4,9 milliarder kroner.

KLP Bedriftspensjon AS inngikk avtale med 414 nye bedriftskunder på innskuddspensjon i 2017, hvorav 29 prosent utgjør tilflyttinger fra andre livsforsikringselskap. Det var 42 kunder som flyttet fra KLP Bedriftspensjon AS. Selskapet har gjennom 2017 hatt en økning på hele 500 prosent i tilflytting av pensjonskapitalbevis. Totalt ble 543 millioner kroner overført fra andre foretak, og nytegnet premievolum utgjorde 72 millioner kroner.

Per 31.12.2017 forvaltet selskapet private tjenestepensjoner for 2 660 bedrifter med til sammen 49 700 yrkesaktive og pensjonister. Markedet for privat tjenestepensjon preges av sterk konkurranse, spesielt i segmentet for større bedrifter og virksomheter.

Selskapet ble tilført 240 millioner kroner i ny egenkapital i 2017. Dette er i tråd med KLPs strategi om å oppkapitalisere selskapet i en vekstfase, samt for å styrke soliditeten. Solvenskapitaldekning ved årsslutt var 107 prosent uten overgangsregler, og med overgangsregler for tekniske avsetninger ble solvenskapitaldekningen 299 prosent.

Selskapet oppnådde et totalresultat på minus 25,3 millioner kroner (minus 27,6).

Skadeforsikring

KLP Skadeforsikring AS er en betydelig leverandør av skadeforsikring til kommuner og fylkeskommuner. Videre har selskapet et større antall bedrifter med offentlig tilknytning og andre utvalgte grupper, i tillegg til en voksende portefølje av personmarkeds kunder.

KLP Skadeforsikring AS oppnådde et resultat før skatt på 164,2 millioner kroner i 2017 (255,4). Oppløste reserver knyttet til tidligere forsikringsårganger hadde en positiv resultateffekt på 76,2 millioner kroner. Finansavkastning var 5,6 prosent. Det var i særlig grad aksjeavkastningen som var høy, men også markedsverdijustering av selskapets eiendomsinvesteringer bidro positivt til denne avkastningen.

Det ble innrapportert fem enkeltskader over 10 millioner kroner, med samlet erstatningskostnad på 94,9 millioner kroner. I tillegg kommer kostnader

knyttet til flommen på Sørlandet i oktober 2017 med beregnet skadekostnad på 26 millioner kroner.

Det generelle bilde av skadekostnader er positivt, men utviklingen innen eiendomsforsikring i det offentlige markedet og gruppelivsrelaterte kontrakter ikke ble som forutsatt. Selskapets totale skadeprosent steg således i 2017 og ble samlet sett 84,2 prosent. Ser man bort fra reservejusteringer av skader inntruffet før 2017, var skadeprosenten 90,1, hvorav skadeprosenten for det Offentlige/Bedriftsmarkedet var 96,3 prosent og Personmarkedet 79,8 prosent.

Selskapets økonomiske stilling anses som god med en solvenskapitaldekning (SCR) på 233 prosent ved utløpet av året.

Bank

KLPs bankvirksomhet utføres av underkonsernet KLP Bankholding gjennom selskapene KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Formålet til KLPs bankvirksomhet er finansiering og forvaltning av boliglån og lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver, samt banktjenester til privatsegmentet. Banken har som mål å tilby gode og brukervennlige finansielle tjenester til en lav pris, til glede for kunder og deres ansatte.

I tillegg forvalter bankvirksomheten utlånsporteføljer for KLPs kollektivportefølje.

INVESTERINGENE I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN

MILLIARDER KRONER	Allokering 31.12.2017 ¹	Avkastning 2017	Allokering 31.12.2016	Avkastning 2016
Aksjer	110,3	16,5 %	91,3	7,3 %
Omløpsobligasjoner	93,9	3,2 %	90,9	3,5 %
Likviditet/pengemarked	35,8	1,5 %	40,2	1,7 %
Anleggs- /HTF- obligasjoner	132,6	4,0 %	121,9	4,3 %
Utlån	57,0	2,2 %	52,7	2,4 %
Eiendom	60,4	8,9 %	56,9	12,5 %
Sum	490,1		453,9	

¹ Tallene som er oppgitt i tabellen viser nettoeksposering, mens de offisielle balansetall fra regnskapet er presentert brutto. Derfor vil det kunne oppstå avvik mellom tallene i denne tabellen og regnskapet.

Bankvirksomheten tilbyr utlån og inn-skuddsprodukter som er tilpasset mål-gruppen i offentlig sektor og er rettet mot personer tilknyttet KLPs pensjons-ordninger. Konsernets samlede utlåns-forvaltning ved utløpet av 2017 ble på 87,5 milliarder kroner. Av dette var 30,5 milliarder kroner finansiert av bank-konsernet, det resterende ble finansiert av KLP. Utlånene var fordelt med 17,6 milliarder kroner i boliglån til privat-personer og 69,9 milliarder kroner i lån til offentlige virksomheter og bedrifter. Utlånsbalansen inkludert forvaltede lån for KLP økte med 5,1 milliarder kroner i 2017.

KLP Banken AS forvalter boliglån på egen balanse og gjennom KLP Bolig-kreditt AS. I tillegg forvaltes boliglån for morselskapet KLP. Boliglånsporte-føljen hadde en god utvikling også i 2017 med en vekst på 1,7 milliarder kroner (1,8).

KLP Banken AS har siden 2010 tilbudt et kredittkortprodukt gjennom en ekstern forvalter. I mai 2017 hadde denne porteføljen et utestående volum av trukket kreditt på 55,6 millioner kroner fordelt på 5 200 utstedte kort, og KLP Banken AS benyttet en opsjon til å kjøpe porteføljen fra forvalter. Ved utløpet av 2017 ble volumet økt til 60,5 millioner kroner og antall utstedte kort ble 6 500.

KLP-konsernets utlånsvirksomhet mot offentlig sektor drives av KLP Banken

AS. På bankvirksomhetens egen balanse er lån til offentlige låntakere registrert i datterselskapet KLP Kommunekreditt AS. Bankvirksomhe-ten forvalter også utlån til offentlig sektor på vegne av KLP. Samlet utlånsvolum til offentlig sektor økte med 4,6 milliarder kroner i 2017. Offentlige lån på egen balanse ble redusert med 0,9 milliarder kroner og forvaltede offentlige lån økte med 5,5 milliarder kroner.

KLP Banken AS gjennomførte en aksjekapitalutvidelse på 150 millioner kroner i desember 2017. Gjeldende kapitalkrav inklusive kapitalbuffer er 14,1 prosent kjernekapitaldekning og 17,6 prosent kapitaldekning. Videre vil KLP Banken ha en buffer på minimum 0,5 prosent over det faktiske kapital-kravet for Pilar I og Pilar II-risikoer, slik at kapitalmålet er 18,1 prosent. Ved utløpet av 2017 var kapitaldekningen 20,5 prosent.

Resultatet i KLP Banken-konsern ble 103,1 millioner kroner (91,2) før skatt og andre resultatkomponenter. Avkast-ningen på KLP Bankens egenkapital var 5,6 prosent før skatt.

Kapitalforvaltning

KLP Kapitalforvaltning AS utgjør kon-sernets forvaltningsmiljø innenfor verdipapir- og fondsforvaltning. Totalt ble det forvaltet 489 milliarder kroner ved utgangen av 2017. Hoveddelen av

midlene blir forvaltet på vegne av KLP og datterselskapene i KLP-konsernet. KLP Kapitalforvaltning tilbyr også fondsprodukter til medlemmer og andre eksterne investorer.

Forvaltningen økte med 47 milliarder kroner fra 2016. Netto nytegnning i KLPs verdipapirfond fra eksterne investorer og personkunder utgjorde 5,3 milliarder kroner i 2017. I løpet av året trådte ordningen for aksjesparekonto (ASK) og en ny og forbedret ordning for indi-viduell pensjonssparing (IPS), i kraft. KLP Kapitalforvaltning tilbyr begge disse produktene. Totalt forvalter KLP Kapitalforvaltning 71 milliarder kroner for kunder utenfor KLP. Forvaltnings-mandatene vinnes i konkurranse med både norske og utenlandske forvaltningsmiljøer.

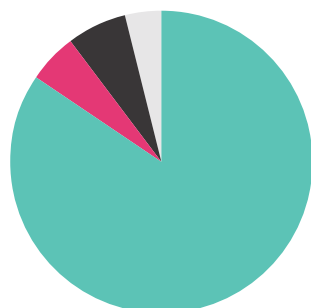
KLP Kapitalforvaltning AS oppnådde et resultat før skatt på 46,7 millioner kroner for 2017.

Eiendom

All forvaltning og utvikling av KLP-konsernets egne eiendommer utføres gjennom det heleide datterselskapet KLP Eiendom AS. Selskapet er en av Skandinavias største eiendomsaktører, og har virksomhet i Norge, Sverige, Danmark, Luxembourg og Storbritannia. KLP-konsernets eiendommer har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard, og effektiv arealutnyttelse. Eiendomsselskapet vektlegger energi-

FORSIKRINGSFORPLIKTELSE

Kontraktsfastsatte

- Premiereserve 406 mrd.
- Tilleggsavsetninger 20 mrd.
- Kursreguleringsfond 21 mrd.
- Øvrige avsetninger til forsikringsfond 15 mrd.

Ekskl. særskilt investeringsportefølje på 2 mrd. kroner
Særskilt investeringsportefølje kommer i tillegg.

sparing og miljø, og er miljøsertifisert etter ISO 14001 i Norge, Sverige og Danmark.

Eiendomsporteføljen har vokst betydelig de senere årene, og utgjør 12,3 prosent av kollektivmidlene. Investeringene innenfor eiendom har bidratt med god avkastning.

Eiendomsmarkedet har hatt et sterkt prisnivå også gjennom 2017. Samtidig har leieprisene fortsatt å holde seg på et høyt nivå, og til dels også økt – særlig i Stockholm.

Eiendomsforvaltning drives kun på vegne av selskapene i eget konsern, og har derved primært bidratt til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Virksomhetsavkastning fra eiendom, inkludert eiendomsfond, for kollektivporteføljen ble 8,9 prosent.

Rådgivning og tjenester

KLP Forsikringsservice AS tilbyr forsikringsrelaterte tjenester til kommunale og fylkeskommunale pensjonskasser. Disse tjenestene baserer seg på kompetanse og systemer som er utviklet for pensjonsvirksomheten i KLP.

KLP Forsikringsservice AS har utviklet et nytt konsept for leveranse av et bredt spekter av tjenester til kommunale

pensjonskasser. Med dette som utgangspunkt gis det tilbud til pensjonskasser som legger pensjonskassetjenester ut på anbud. I 2017 ble den første kommunale pensjonskassen tatt inn i selskapets nye konsept.

KLP Forsikringsservice AS er i dag ansvarshavende aktuar for ti pensjonskasser opprettet av kommuner og én pensjonskasse opprettet av et energiselskap.

FINANSIELL SOLIDITET OG KAPITALFORHOLD

KLP er gjennom finansforetaksloven underlagt soliditetsregelverket Solvens II. I dette regelverket beregnes det et kapitalkrav ut fra den totale risikoeksponeringen foretaket har innen forsikringsrisiko, markedsrisiko, operasjonell risiko, risiko for flytting m.m. Bufferkapital i form av kursreguleringsfond, tilleggsavsetninger og risiko-utjevningfond reduserer kapitalkravet. Resterende kapitalkrav må dekkes av solvenskapitalen.

I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdsettelse i regnskapet blir verdien justert slik at den representerer virkelig verdi i Solvens II-balansen. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse

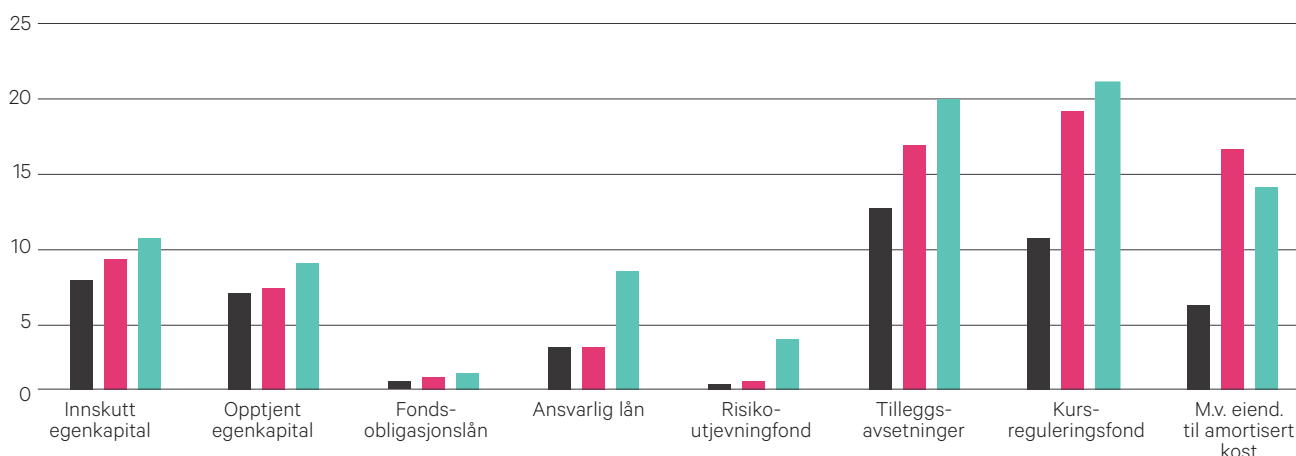
beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

KLP har gjennom 2017 styrket både bufferkapitalen og solvenskapitalen. Bufferkapitalen er styrket gjennom økning i kursreguleringsfondet med 13,9 milliarder kroner til 42,3 milliarder kroner, mens tilleggsavsetningene ble styrket med 1,1 milliarder kroner til 25,4 milliarder kroner. Til sammen utgjør disse bufferne nå over seks ganger årlig rentegaranti, mot fem ganger årlig rentegaranti ved inngangen til året. Dagens lave rentenivå sammenlignet med den årlige garanterte avkastningen på pensjonsmidlene, gjør det nødvendig å ha buffere i dette omfang. Risikoevnen opprettholdes dermed slik at forventet avkastning kan holdes over den årlige rentegarantien selv om rentenivået forblir lavt over tid. Risikoutjevningfondet ble styrket med 247 millioner kroner til 4 154 millioner kroner.

Solvenskapitalen ble økt gjennom innbetaling av egenkapitaltilskudd med 1,4 milliarder kroner, og årets resultat har tilført egenkapital med 1,5 milliarder kroner. Av det innbetalte egenkapitaltilskuddet skyldes 1,3 milliarder kroner den planmessige og varslede årlige inn-

SOLIDITETSKAPITAL Milliarder kroner

■ 2015 ■ 2016 ■ 2017

kallingen av egenkapitaltilskudd. Dette sikrer en effektiv egenkapitalbygging i KLP, og muliggjør at premieelementer som tilfaller selskapet kan holdes lavere enn de ellers måtte vært. Øvrig endring skyldes nettoeffekten av inn- og utbetalinger av egenkapitaltilskudd i forbindelse med flytting til og fra KLP med oppgjør i 2017.

KLPs gjensidige selskapsform og kredittverdige eiere gir en god trygghet for at selskapet kan innfri sine forpliktelser. Dette gjenspeiles godt under Solvens II-regelverket, hvor dette kan telles med som solvenskapital etter nærmere regler. Finanstilsynet har i den forbindelse godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes inn med inntil 2,5 prosent av premiereserven som solvenskapital. Dagens godkjenning gjelder til og med 31.12.2019.

Ettersom kapitalen ikke er innbetalt, rangeres den som kapital i kapitalgruppe 2 som såkalt supplerende kapital. Solvens II deler inn solvenskapitalen i tre nivåer etter tapsabsorberende evne hvor gruppe 1 er best og består typisk av innbetalt egenkapital som er uten restriksjoner med tanke på å dekke ethvert tap i virksomheten. Ettersom KLPs premiereserve har vokst gjennom året, har den supplerende kapitalen økt med 0,5 milliarder kroner til

10,1 milliarder kroner. Selskapet har med dette mer kapital enn det som kan brukes i beregningen, slik at innfrielse av ansvarlig lån med JPY 9,5 milliarder i oktober 2017 ikke medførte reduksjon i solvenskapitaldekningen.

Øvrig kapital i kapitalgruppe 2 består av ansvarlig lån, fondsobligasjonslån og risikoutjevningfond. KLPs fondsobligasjonslån og ansvarlige lån tilfredsstiller de regulatoriske kravene til kapital under Solvens II.

Solvenskravet til KLP ble redusert i 2017 fra 15,0 milliarder kroner til 13,8 milliarder kroner. Den tellende solvenskapitalen økte med 2,2 milliarder kroner til 33,5 milliarder kroner. Dermed styrket KLPs soliditet seg gjennom året. Uten bruk av overgangsregler er selskapets kapitaldekning på 242 prosent (209). Med overgangsordningen for tekniske avsetninger ble kapitaldekningen 352 prosent (304). Kapitaldekningen ligger dermed godt over det interne målet på 150 prosent og myndighetskravet utgjør 100 prosent.

KLPs finansielle soliditet er vurdert til A2 hos Moody's Investor Service og A hos Standard & Poor's. Begge med tilleggsopplysning om forventet stabil utvikling i KLPs soliditet.

Risiko

Kontroll og styring av risiko er en forutsetning for god verdiskaping og trygghet for pensjonsmidlene. Å identifisere, vurdere og styre risikofaktorene knyttet til både forsikrings- og finansforvaltning, er derfor en sentral del av KLPs virksomhet. Risikobildet overvåkes innenfor de enkelte operative enhetene og vurderes både selskapsvis og samlet på konsernnivå.

KLP gjennomfører årlig en egenvurdering av selskapets risiko og solvens (ORSA). Gjennomgang av selskapets risiko og solvens vurderes som gjennomgående god på alle områder. Kontrollfunksjonene for risikostyring og aktuarfunksjoner er samlet i seksjonen for Risikostyring og Kontroll.

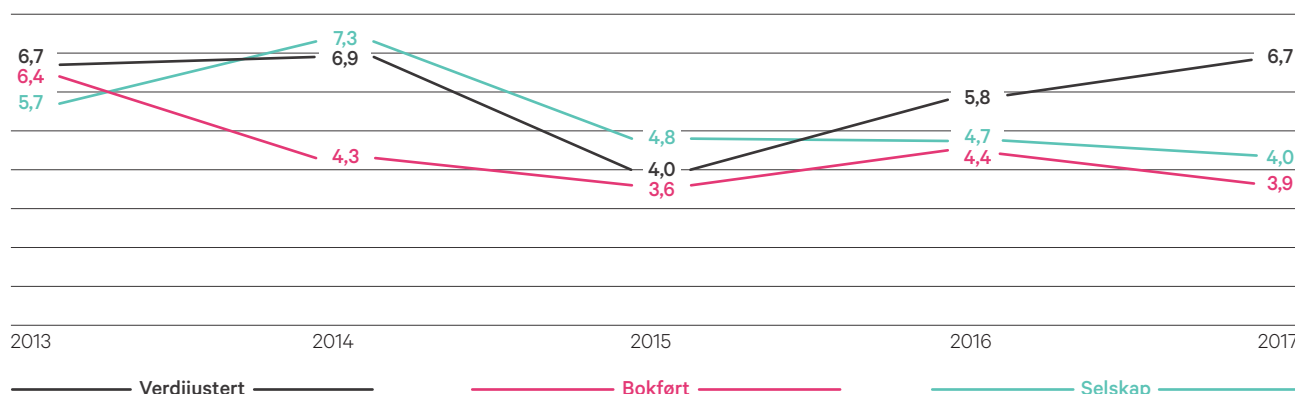
Forsikringsmessig risiko

KLPs hovedvirksomhet er offentlig tjenestepensjon. Denne bransjen er preget av forutsigbarhet og i begrenset grad av enkelthendelser som i vesentlig grad kan påvirke resultatene. Utviklingen innenfor uførehypighet og levealder påvirker risikobildet.

Alle norske livsforsikringsselskaper og pensjonskasser har innarbeidet nye forutsetninger om levealder-tariffen K2013. Endringene var i tråd med observert dødelighet i forsikringsbestandene til og

AVKASTNING I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN OG SELSKAPSPORTEFØLJEN

Prosent

med 2009, samt forventet økning i levealder fremover etter Statistisk sentralbyrås framskrivninger. KLP benytter en sterkere tariff enn K2013 for Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger, ettersom de forsikrede i disse ordningene har en lengre observert levetid enn øvrige grupper. Marginene i forutsetningene om levealder oppfattes å fortsatt være betryggende i fellesordningene.

KLP innførte nye uføretariffer fra 01.01.2015 i tråd med risikoerfaringene i de senere år. Fra samme dato ble uføreytelsene i offentlig tjenstepensjon tilpasset til ny uføretrygd i folketrygden. Sistnevnte forhold reduserer tjenstepensjonsordningens uføreytelser betydelig, samtidig som folketrygdens ytelser til uføre øker vesentlig. Nye uføretariffer reflekterer en lavere uførehypighet enn tidligere, noe som trekker ned premier og premiereserver for en gitt ytelse. KLP har mulighet til å prise risiko knyttet til utviklingen av levealder og uførhet gjennom årlig premiefastsettelse.

Avkastningsrisiko

KLP garanterer en årlig minsteavkastning på forvaltning av kundenes pensjonsmidler knyttet til ytelsesbaserte ordninger. For å stille denne garantien kan KLP kreve en årlig rentegaranti-premie. Rentegarantipremien bestem-

mes av KLPs soliditet, den investeringsrisiko som KLP tar og utviklingen i det generelle rentenivået. Rentegarantipremien prises på nytt hvert år, noe som bidrar til å begrense risikoen knyttet til avkastningsgarantien. Med den gode soliditet som er bygget opp, vil rentegarantipremien fortsatt kunne holdes lav.

Finansiell risiko

KLP utarbeider årlig en strategi for hvordan pensjonsmidlene skal investeres. Investeringsstrategien legger vekt på å utnytte selskapets risikobærende evne innenfor en ramme som tilsier stabilitet og langsiktighet i kapitalforvaltningen. Det defineres rammer for ulike finansielle risikoer som kreditt-risiko, motpartseksposering, valutarisiko, bruk av derivater og likviditetsrisiko. Det er også nedfelt en kredittpolicy for konsernet, og kreditttrammer for total-eksposering mot de enkelte motparter fastsettes av konsernets kredittkomité.

Den finansielle risikoen følges opp løpende for å påse at risikoen er tilpasset risikoevnen innenfor de rammene som investeringsstrategien har fastsatt. Med dagens lave rentenivå tas det ikke større risiko enn at selskapet skal kunne tåle flere år med svak avkastning uten å miste evnen til å ta finansiell risiko.

Ansvar for operasjonell risikostyring og aktivaallokering ivaretas av en egen

organisatorisk enhet, Strategisk aktivaallokering. Enheten styrer KLPs forvaltningsstrategi gjennom mandater og påser at kapitalforvaltningen er innenfor rammer fastsatt av styret. En uavhengig kontrollenhet, ledet av CRO (Risikosjef) har ansvar for å føre tilsyn med og rapportere hvorvidt forvaltningen av selskapets midler skjer innenfor fastsatte rammer, gjeldende fullmakter og retningslinjer gitt av styret.

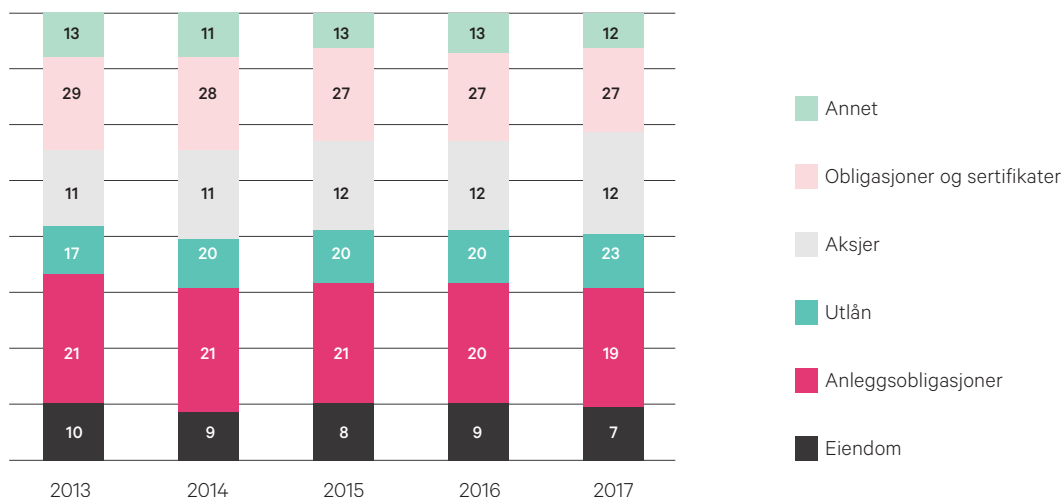
Likviditetsrisiko

KLP har god likviditet, med en betydelig beholdning av likvide verdipapirer som kan realiseres på kort sikt. Netto kontantstrømmer fra operasjonelle aktiviteter inneholder premieinnbetalinger til dekning av forpliktelser som forfaller flere år fram i tid.

Operasjonell risiko

KLPs operasjonelle risiko er knyttet til uønskede hendelser som følge av svikt i interne arbeidsprosesser, feil begått av ansatte, misligheter og kriminalitet eller eksterne hendelser. Alle prosesser i hele verdikjeden er eksponert for ulike typer operasjonell risiko. KLP har etablert rutiner for å identifisere, overvåke og treffe nødvendige tiltak som reduserer risikoen for uønskede hendelser. Det er et daglig lederansvar på alle nivåer å identifisere og følge opp de avvik som inntreffer.

UTVIKLING AKTIVAALLOKERINGEN I KLP
Eiendeler (% av finansielle eiendeler)

Konsernledelsen har en årlig gjennomgang av vesentlige operasjonelle risikoer i virksomheten, og disse er fordelt med eierskap til en operativ leder i konsernledelsen. Styret behandler årlig risikovurderinger med dokumentasjon på etablerte styrings- og kontrolltiltak sammen med en total risikooversikt. Det er etablert rutiner for uavhengig kontroll og rapportering på forskjellige nivåer. Oppgaver og funksjoner er fordelt slik at interessekonflikter unngås og ansvar tydeliggjøres.

Internrevisjon

Selskapets uavhengige internrevisjon foretar vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle risikoer. Etter dialog med styret og konsernledelsen, foretas vurderinger og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn på tilfredsstillende styring og kontroll. Resultatet med eventuelle anbefalinger om nødvendige tiltak, fremlegges for konsernledelsen og styret, og følges opp. Mer om dette kan leses på side 42 om risikostyring og internkontroll.

Etterlevelse av lover og regler

Complianceseksjonen i KLP bistår ledelsen, styret og de ansatte med å sikre etterlevelse av vesentlige lover, forskrifter, bransjestandarder, interne retningslinjer og etiske standarder. Leder for seksjonen rapporterer til konsernsjef/styret og seksjonen har både en rådgivende og kontrollerende funksjon for å sikre at vesentlige risikoer for manglende etterlevelse håndteres effektivt i KLP. Ytterligere beskrivelse av selskapets etterlevelse av god eierstyring og selskapsledelse beskrives i årsrapporten på side 46 (NUES), samt under beskrivelsen av Risikostyring og internkontroll på side 42.

Personvern og informasjonssikkerhet i KLP

25. mai 2018 innføres ny personvernlov-givning i Norge og Europa (the General Data Protection Regulation, GDPR). Det betyr at det innføres nye regler for personvern i Norge. De nye reglene gir virksomheter nye plikter, og enkeltpersoner (kunder, medlemmer og ansatte) nye rettigheter. Som ledd i tilpasningen

til GDPR, gjennomfører KLP et konsernovergripende prosjekt.

KLP har mye på plass, men det er mange nye krav som i særlig grad treffer IT-systemene. I arbeidet med tilpasning til den nye loven har selskapet gjennomført en omfattende kartlegging av nåsituasjonen for konsernets IT-styring og IT-systemer. Det er behov for å gjennomføre en rekke tilpasninger for å sikre etterlevelse. Personvernkrav må i større grad implementeres i IT-utvikling og IT-drift.

Målet er å skape en god plattform for videre utvikling, planlagte digitalisering og etterlevelse av selskapets behandling av personopplysninger til KLPs medlemmer og kunder.

Kommunikasjon og Marked

Kommunikasjon og markeds hovedleveranser for å realisere selskapets strategi er å øke kjennskap til KLP som leverandør av pensjons-, forsikrings-, og banktjenester. Selskapet skal styrke relasjonen til eiere og deres ansatte, bidra til enkel og lettfattelig kommunikasjon og forbedre kundeopplevelsen i digital kundefront.

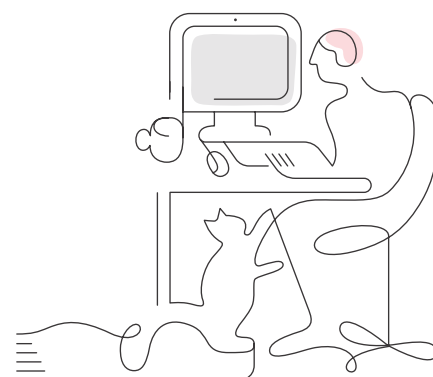
Det at kundene også er eiere, er med på å skape en god og tett relasjon. KLP ønsker at markeds kommunikasjon skal ivareta og styrke interessene til både eierne og deres ansatte. Derfor er en viktig del av selskapets kommunikasjonsstrategi å løfte frem kommune- og helsearbeideres arbeid, med mål om både å fremheve yrkes stolthet og skape allmenn oppmerksomhet om den viktige jobben de gjør for fellesskapet. Slike markedsaktiviteter skapte mye engasjement og oppmerksomhet om KLP i 2017.

En viktig målsetting er å bli tydeligere og få mer gjennomslag som den pensjonseksperthen KLP er. Det har blant annet resultert i at KLP ble talsperson i nesten dobbelt så mange pensjonsrelaterte mediesaker i 2017 sammenlignet med året før.

KLP videreførte satsingen på klarspråk. I løpet av 2017 har KLP gjennomført flere interne aktiviteter og tiltak med

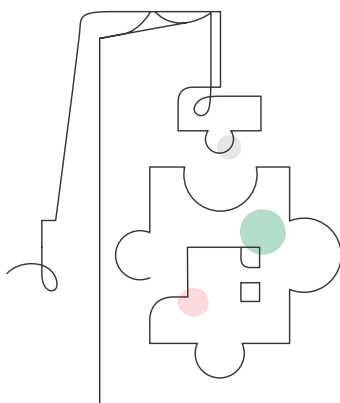

KLP blir et stadig bedre kjent merkenavn, og i oktober 2017 ble det notert rekordmåling.

KLP skal bidra til en bærekraftig utvikling og søke å integrere samfunnsansvar i alle forretningsprosesser.

gode resultater. Et av de større prosjektene har vært å jobbe med å forenkle og forbedre innholdet på klp.no.

Den samlede innsatsen av både betalt og ubetalt markedskommunikasjon har gitt uttelling. I oktober ble måling av kjennskapen til KLP rekordhøy.

De digitale flatene blir en stadig viktigere kanal for kundekommunikasjonen, salg av produkter, selvbetjening og for kundeopplevelsen generelt. Selskapet legger derfor inn mye innsats både for å løfte de eksisterende løsninger, og for å tilby nye tjenester. Den viktigste leveransen i 2017 var en fullstendig relansering av påloggingssidene med enklere og mer brukervennlige websider.

Satsing på teknologi og digitalisering

Mulighetene som ligger i den teknologiske utviklingen skaper høye forventninger til digitale opplevelser, samtidig som det skapes rom for nye tjenester og forretningsmodeller. KLP har ambisjoner om å utvikle løsninger som gir bedre brukeropplevelser for selskapets kunder og medlemmer. I 2017 ble det lansert en ny versjon av klp.no for å skape gode brukerløsninger. Det er løpende behov for å effektivisere forretningsprosessene for å holde tritt med økende medlemsmasse og fremtidige pensjonistkull. Robotteknologi er blitt brukt i flere prosesser som tidligere krevde manuell håndtering. KLP opplever positive resultater fra denne satsingen.

Regulatoriske og markedsmessige endringer stiller strenge krav til teknologistøtte for KLPs kjernevirksomhet. KLP har i løpet av året lansert løsninger knyttet til Individuell Pensjonssparing (IPS) og Aksjesparekonto (ASK). Det ble også tilrettelagt en systemløsning for pensjonskasser i KLP Forsikrings-service AS.

KLPs pensjonsplattform skal være et konkurransefortrinn, og det arbeides med å utvikle denne videre slik at den er tilpasset fremtidig markedsituasjon. Utvikling av tjenester basert på kundeinnsikt og etablering av enkle selvbetjenings- og veiledningsløsninger prioriteres.

For å bedre sikkerhet og funksjonalitet på dagens systemer, styrker nå selskapet sine ressurser innenfor IT. For at KLP skal lykkes med den digitale transformasjonen, ligger det et behov for å bedre selskapets evne til planmessig endring. Arbeidet med utvikling av intern kompetanse pågår, der smidige og tverrfaglige arbeidsformer etableres.

En viktig suksessfaktor er gode eksterne samarbeidspartnere som kan inspirere til innovasjon og bedre selskapets gjennomføringskraft knyttet til nye IT-prosjekter. Gjennom året har det vært gjennomført omfattende prosesser med selskapets leverandører. KLP søker færre og mer strategiske partnere som kan dele kompetanse og redusere leveranserisiko. Dette skal bidra til effektiv forretningsdrift, digital transformasjon, og innovasjon til en mer fremtidsrettet systemportefølje. I tillegg styrkes selskapets drift gjennom økt kvalitet, økt leveransehastighet, bedre risikostyring og kostnadseffektivisering.

Samfunnsansvar

KLPs samfunnsansvar er å levere trygg og konkurransedyktig pensjon på en ansvarlig og bærekraftig måte. KLP skal bidra til en bærekraftig utvikling, og søker å integrere samfunnsansvar i alle forretningsprosesser. Selskapet skal forvalte og utvikle verdier for dagens og fremtidens generasjoner. I 2017 vedtok selskapet en ny strategi for samfunnsansvar. Samfunnsansvar er ett av fem fokusområder i konsernstrategien.

Det er fire pilarer som ligger til grunn for KLPs samfunnsansvar; internasjonale normer, åpenhet, samarbeid og systematisk tilnærming. Med denne tilnærmingen mener KLP at selskapet kan gjøre en forskjell. Mer informasjon om KLPs samfunnsansvar finner du på klp.no.

Internasjonale normer

KLP har forpliktet seg til å bidra til en bærekraftig utvikling ved å signere FNs Global Compact og FNs prinsipper for ansvarlige investeringer.

Med FNs bærekraftsmål har verdenssamfunnet definert hva som skal til for en bærekraftig utvikling. Målene gir en

felles global retning for land, næringsliv og sivilsamfunn. Regjeringen er tydelige på at næringslivet er en del av løsningsen, og særlig finanssektoren trekkes frem som en nøkkel for å nå bærekraftsmålene. Derfor har det vært naturlig for KLP å bruke bærekraftsmålene som rammeverk for strategien.

KLP-konsernet leverer på mange av de 17 bærekraftsmålene. Basert på KLPs prioriteringer om hva som er viktig for eiere og kunder og hvor KLP kan skape størst endring, har selskapet valgt å løfte opp fem bærekraftsmål som særskilt relevante. Disse er god helse, ren energi, anstendig arbeid, bærekraftige samfunn og stoppe klimaendringene.

Åpenhet

Åpenhet er en av KLPs kjerneverdier, og selskapets eiere og investorer er opptatt av hvordan pensjonspengene investeres og forvaltes. KLP søker i størst mulig grad å kommunisere åpent og aktivt med de som berøres av selskapets drift og investeringer.

I 2014 utelukket KLP selskaper som har sin hovedinntekt fra kullvirksomhet fra investeringsuniverset. I 2017 ble det besluttet å gjøre det samme med selskaper som jobber med oljesand. Gjennom å ekskludere selskaper fra disse bransjene fortsetter KLP å innrette sine investeringer slik at de bidrar til en bevegelse mot et lavutslippssamfunn.

KLPs største miljøeffekt er gjennom investeringer som øker verdens tilgang på fornybar energi. KLP har avsatt egne midler for utviklingsinvesteringer, der selskapet støtter opp under FN's bærekraftsmål. Det skal investeres for å oppnå utviklingseffekt og samtidig konkurransedyktig finansiell avkastning. KLP blir ofte spurt om det ikke kan være mulig å trekke alle investeringer i olje- og gasselskaper, og kun investere i fornybar energi. Til det utgjør fossil energi en for stor del av investeringsuniverset. Dersom en stor investor som KLP trekker seg helt ut av selskaper som har deler av sine inntekter fra fossil energi, vil investeringsuniverset bli vesentlig mindre, i tillegg til at mange av de samme selskapene gjør store investeringer i fornybar energi som bidrar til det

grønne skiftet. For KLP handler det om å forvalte og utvikle verdier for fremtidens generasjoner, og for fremtidens pensjonsberettigede.

Flere av eierne var i 2017 opptatt av KLPs investeringer i Dakota Access Pipeline, en oljerørledning under utbygging i USA. Dette var en utfordrende sak som KLP fulgte opp aktivt. KLP var i dialog med de involverte selskapene, urbefolkningen på det omstridte området, urbefolkningens advokat, miljø- og menneskerettighets-organisasjoner, eksperter på rørledninger og demonstranter i området der rørledningen skulle bygges. Da FN's spesialutsending for urfolks rettigheter slo fast at det faktisk forelå en uakseptabel risiko knyttet til brudd på menneskerettigheter i deler av området der rørledningen skal legges, konkluderte KLP med å selge seg ut av investeringene. Samlet hadde KLP investeringer i både aksjer og obligasjoner for cirka 580 millioner kroner i fire av selskapene knyttet til dette prosjektet.

Samarbeid

Sammen med kundene sitter KLP på mye og god kunnskap om arbeidsmiljøprosjekter. Derfor har KLP opprettet et arbeidsmiljønettverk hvor målet er å bli bedre sammen. Nettverket arbeider med å gi faglig påfyll og skape prosesser som bidrar til innovasjon, forbedringer og helsefremmende arbeidsplasser. I KLPs arbeidsmiljønettverk samler selskapet de som jobber dedikert med arbeidsmiljø i kommuner, fylkeskommuner og helseforetak. Å jobbe systematisk og langsiktig for å få til et godt arbeidsmiljø, er lønnsomt for både arbeidsgivere og ansatte.

En sunn arbeidsplass gir fornøyde arbeidstakere, som igjen gir mindre sykefravær, letter rekrutteringen og bidrar til økt produktivitet. Hvert år hjelper KLP flere av kundene med prosjekter rundt dette temaet. KLP ønsker å samarbeide med sine kunder slik at de kan skape et godt, sikkert og helsefremmende arbeidsmiljø.

Systematisk tilnærming

KLP ønsker å være en god samarbeidspartner og pådriver for skadeforebyggende aktiviteter hos kundene. Sam-

arbeid mellom ulike kommunale tjenesteytere er en viktig forutsetning for systematisk brannforebygging. Kommunale utleieboliger har en høyere brannrisiko enn boliger generelt. Dette er særlig knyttet til beboergrupper med spesielle behov og utfordringer. Erfaring viser også at det er unormalt mange skader knyttet til vannlekkasjer og hærverk for disse beboergruppene.

God forvaltning og kontinuerlig arbeid med å redusere risikoen for brann og skader i kommunale utleieboliger gir økonomisk gevinst. Det er vanskelig å gi eksakte tall på de kostnader som brukes årlig på å utbedre skader som følge av hærverk, hard eller feil bruk av kommunale utleieboliger. Med utgangspunkt i at det finnes 105 000 kommunale boliger, og at kommunene bruker 40 000 kroner i snitt per bolig for å rette opp i skader som oppstår, utgjør det 1,76 milliarder kroner i året. Derfor har skadevirkningsheten i konsernet i 2017 hatt særlig oppmerksomhet på å jobbe systematisk for å hjelpe kommunene til å redusere risikoen i bygg.

KLP er en av landets og Nordens største eiendomsbesittere. Selskapet har som mål å bygge miljøvennlige bygg for framtiden og være en pådriver for bærekraftig eiendomsutvikling. Som ansvarlig eier med ansvar for drift av eiendom, er selskapet godt posisjonert for å jobbe smart og aktivt knyttet til miljø. Målet er å redusere energiforbruket i selskapets egedriftende bygg med 3-5 prosent per år.

ANSATTE OG HELSE, MILJØ OG SIKKERHET (HMS)

Ansatte

Bidraget fra selskapets ansatte er den viktigste innsatsfaktoren for at KLP skal nå sine mål. De ansattes helse, sikkerhet og trivsel er derfor viktig slik at skader og uheldige påvirkninger unngås. Det er en målsetting å legge til rette for et godt fysisk og psykososialt arbeidsmiljø preget av arbeidsglede. Dette er viktige premisser for god kvalitet i arbeidet, bedre resultat for virksomheten, større konkurransekraft, tillit hos kunder og arbeidslyst hos den enkelte. Det ble ikke rapportert om alvorlige yrkesskader i 2017.

KLP har satt mål om å ha sykefravær på under 4,0 prosent. Sykefraværet har økt fra 4,5 prosent i 2016 til 4,9 prosent i 2017. Selskapet har stort fokus på å jobbe systematisk og målrettet med tilrettelegging og oppfølging av sykemeldte. Analyser er gjennomført med formål å se på tiltak for å redusere sykefraværet.

Antallet som slutter i KLP anses som lavt og turnover var på 6 prosent i 2017.

Likestilling og mangfold

KLP ønsker å være en attraktiv arbeidsplass hvor alle medarbeidere og kvalifiserte kandidater gis like muligheter, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, politisk ståsted, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og etnisk bakgrunn.

KLP har valgt å inngå et samarbeid med foreningen FRI, foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold, for å gjennomføre kursopplegget "Rosa kompetanse". Formålet er å gi ansatte og ledere gode råd og perspektiver på hvordan man kan snakke trygt om seksuell orientering og kjønnsuttrykk på arbeidsplassen. KLP skal være en inkluderende arbeidsplass hvor alle kan være seg selv.

I introduksjonsprogrammet gjennomgår nye medarbeidere KLPs verdigrunnlag, etiske retningslinjer og retningslinje for likestilling og mangfold.

KLP har fokus på tilrettelegging for egne ansatte med redusert arbeidsevne. I tillegg tilbyr KLP, i samarbeid med NAV, praksisplasser for personer utenfor KLP som har behov for å prøve ut sin arbeidsevne.

KLP har i 2016 og 2017 deltatt i Røde Kors' praktikantprogram for innvandrerkvinner og tilbudt praktikantplass, for å bidra til å gi viktig erfaring med norsk arbeidsliv og gjøre det lettere å skaffe seg fast jobb.

KLP har gjennomført analyser og foretatt tiltak for å øke kvinners andel av menns lønn. Disse tiltakene går ut på å få en bedre kjønnsbalanse i alle typer stillinger, i særlig grad flere kvinner som ledere og fagspesialister. Det er satt konkrete mål knyttet til andel av hvert kjønn på de ulike ledernivåene, i fagspesialiststillinger og på lederutviklingsprogram. Målet er å ha minst 40 prosent av hvert kjønn blant ledere. I dag er det kun i de to høyeste lederkategoriene at KLP ligger under målet. Målet med dette er å få kvinners lønnsandel opp på 95 prosent av menns innen 2020. Andre tiltak er knyttet til rekruttering, holdningsarbeid blant alle ansatte og identifisering og utvikling av talenter.

Prinsipper for avlønning

KLPs mål er å tilby sine medarbeidere gode, markedstilpassete lønns- og arbeidsbetingelser. Datterselskapet KLP Kapitalforvaltning AS opererer i marke-

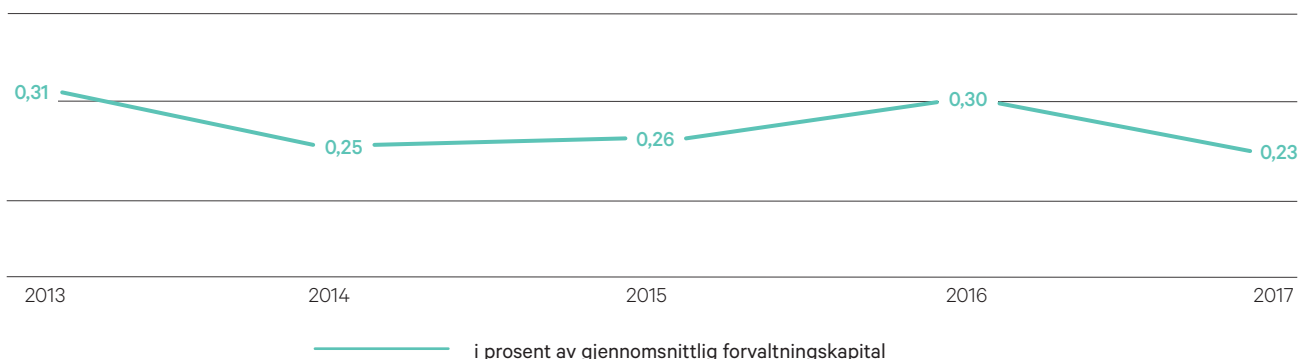
der hvor deler av lønnen er basert på oppnådde resultater, og tilbyr derfor lønn som delvis er resultatavhengig til ansatte som har direkte resultatansvar. I tråd med regelverket fordeles utbetaling av en slik lønn over flere år og er delvis tilknyttet verdiutviklingen i utvalgte verdipapirfond, siden KLP som gjensidig selskap ikke har egne børsnoterte egenkapitalinstrumenter. Det er ikke prestasjonslønn i andre deler av konsernet.

Ytre miljø

Verden står overfor store bærekraftsutfordringer. Klimaendringene har fått synlige konsekvenser i mange deler av verden og temperaturøkningen bør begrenses til 1,5-2 grader for å unngå ødeleggende klimaendringer. KLPs påvirkning på ytre miljø og klima kommer fra egen aktivitet, indirekte via samarbeidspartnere og leverandører, samt via investeringer i selskaper og eiendom. KLP har ambisiøse mål om å redusere dette fotavtrykket. Derfor har selskapet vedtatt miljø- og klimamål for egen drift. Ett av KLPs overordnede miljømål er å halvere klimagassutslippene innen 2030, med utgangspunkt i utslippene i 2010. Hovedfokuset i 2017 har vært på flyreiser som ble redusert med 6 prosent sammenlignet med året før. Klimagassutslippene fra konsernets flyreiser ble redusert med 3 prosent i samme periode. Totalt ble antall flyreiser redusert med 15 prosent, eller i overkant av 500 flyreiser, siden arbeidet

ADMINISTRASJONSKOSTNADER

Prosent

startet for to år siden. Dette er et godt bidrag mot det overordnede miljømålet, og FNs bærekraftsmål nummer 13; å stoppe klimaendringene.

RAMMEBETINGELSER

Endringer i pensjonsmarkedet - offentlig tjenestepensjon

Gjennom flere år har Arbeids- og sosialdepartementet sammen med partene i arbeidslivet hatt en prosess med sikte på å starte forhandlinger om en ny langsiktig modell for alderspensjon i offentlig tjenestepensjon. Departementet la følgende forutsetninger for fremtidig modell til grunn; alleårsopptjening, livsvarig pensjon, garantert regulering av opptjente rettigheter og pensjon under utbetaling, samt kjønns- og aldersnøytrale premier. Overgangsregler og grunnlovsværn av opptjente rettigheter er andre sentrale spørsmål. Regjeringen og partene i arbeidslivet ble enige om ny pensjonsordning 3. mars 2018. Det vil bli laget et lovforslag basert på avtalen som vil bli sendt på ordinær høring før det oversendes til Stortinget for endelig behandling.

Målet for ny modell for alderspensjon er at den i større grad skal støtte opp under arbeidslinjen og legge til rette for bedre mobilitet mellom offentlig- og privat sektor. KLP bidrar inn i dette arbeidet med vurderinger og beregninger av konsekvensene av de ulike alternativene og forbereder løsninger for de endringer som kan komme. KLP tar også grep slik at man organisatorisk skal være beredt til å implementere ny modell når denne måtte være på plass. Prosessen ventes å være ferdig våren 2018.

De offentlige tjenestepensjonsordningene er forankret dels i lov og dels i tariffavtaler mellom partene i arbeidslivet.

Kommune- og regionreformen

I juni 2017 vedtok Stortinget ny kommunestruktur og regionreform. Dette vedtaket betyr at det fra 2020 vil være 354 kommuner og 11 regioner i Norge. Noen kommuner og regioner er allerede slått sammen fra januar 2018. Før kommunereformen hadde Norge 428

kommuner og 19 fylker. Det er særlig befolkningsutvikling, sentralisering og økt krav til kompetanse og kapasitet som er bakgrunnen for endret kommune- og regionstruktur.

Den nye regjeringen slår fast i sin regjeringsplattform at regionreformen skal gjennomføres og kommunereformen skal videreføres. Det er varslet at det kommer nye forslag i kommuneoppsisjonen i mai 2018 som vil legge til rette for flere kommunesammenslåinger. Man ønsker blant annet å sørge for et inntektssystem som gir mulighet til gode, likeverdige tjenester over hele landet, og som bidrar til nødvendige endringer i kommunestrukturen.

I dag har de fleste av landets kommuner og fylkeskommuner pensjonsordningen sin hos KLP. Flere av disse kommunene har nå vedtatt å slå seg sammen med kommuner som har egen pensjonskasse. Kommunesammenslåing kan også gi nye kommuner en størrelse som gjør at noen kan vurdere å opprette sin egen pensjonskasse. Disse faktorene kan påvirke markedet innen offentlig tjenestepensjon.

Solvens II

Det europeiske soliditetsregelverket for forsikring, Solvens II, er gjeldende i Norge gjennom finansforetaksloven og tilhørende Solvens II-forskrifter. Det innføres stadig nye deler av regelverket. I 2017 utarbeidet KLP sin første Rapport om Solvens og Finansiell Stilling (SFCR). Rapporten gir informasjon om selskapets drift, risikostyring og soliditet utover det som finnes i årsrapporten. Siden regelverket stiller detaljerte krav til rapportens innhold og struktur, er den også egnet til å sammenligne selskaper. Rapporten er offentlig og er tilgjengelig på klp.no.

I tillegg til SFCR-rapporten, leverte KLP samtidig sin første Regelmessige Tilsynsrapport (RSR). Denne rapporten følger samme struktur som SFCR, men går i dybden på de forutsetninger og vurderinger som selskapet gjør på dette området. Rapporten er ikke offentlig, men skal sendes til Finanstillstyret. Rapporten gir regulerende myndighet jevnlig innsikt i selskapets risikostyring og

KLP tar grep for å være beredt til å implementere ny modell for offentlig tjenestepensjon.

forhold rundt beregning av solvenskapitaldekning. Den inngår således i en omfattende rapportering til Finanstilsynet sammen med årlig Egenvurdering av Risiko og Solvens (ORSA) og kvantitativ rapportering (kvartalsvis og årlig).

Kapitalkravet under Solvens II beregnes med utgangspunkt i både forsikringsrisiko og markedsrisiko, i tillegg til motpartsrisiko og operasjonell risiko. Finanstilsynet tillater enkelte overgangsordninger og permanente ordninger som reduserer kapitalkravet. KLP benytter enkelte av disse, men har så god solvenskapitaldekning at det oppfyller kravene uten å bruke overgangsordninger.

ANDRE FORHOLD

Endringer i KLPs styre

Styrets leder Liv Kari Eskeland ble valgt inn på Stortinget, og har i den forbindelse medelt valgkomiteen i KLP at hennes posisjon står på valg ved neste generalforsamling i 2018. I forbindelse med at styremedlem Ingjerd Blekeli Spiten har fått ny stilling i et annet finanskonsern, har hun fratrådt sitt verv i KLP.

Eierrelasjoner

KLP legger vekt på en god dialog med sine eiere. Dette gir selskapet viktige impulser når det gjelder strategiske spørsmål og nyttige tilbakemeldinger på den daglige drift. I 2017 arrangerte KLP eiermøter rundt i landet. I tillegg deltok selskapet på direktørmøter i helseforetakene. Det ble også gjennomført ressursgruppemøter for rådmenn.

Eierstyring og selskapsledelse

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Styret i KLP foretar årlig en gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse i selskapet så langt den passer for KLPs gjensidige selskapsform. Siden KLP ikke har utstedt egenkapitalinstrumenter og følgelig heller ikke er børsnotert, vil det være noen avvik fra NUES som er nærmere angitt på side 46 i årsrapporten. Valgprosedyrer til foretaksforsamling og styre er gjennom selskaps

vedtekter tilpasset den direkte eierform samtidig med at viktige interessegrupper er sikret representasjon i foretaksforsamlingen.

Styret har nedsatt revisjonsutvalg, kompensasjonsutvalg og risikoutvalg. Styret foretar årlig en evaluering av egen virksomhet og kompetanse.

Veien fremover

Selskapets visjon ligger fast der KLP skal være den den beste partner for dagene som kommer. Dette er et bilde på hvordan selskapet ønsker at eiere og kunder skal oppleve KLP. Vi skal styrke deres økonomi, lette deres hverdag, bidra til å gjøre kundene til attraktive arbeidsgivere og bidra til en mer bærekraftig offentlig sektor. Sentralt i dette arbeidet står verdiene åpen, tydelig, ansvarlig og engasjert, som alle medarbeidere skal følge i relasjon til selskapets kunder og kollegaer.

KLPs hovedmål er å være Norges ledende leverandør av pensjon til offentlig sektor. KLP skal levere trygge og konkurransedyktige pensjons-, finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter tilknyttet denne og deres ansatte. KLPs viktigste oppgave er derfor å levere pensjon med konkurransedyktig avkastning over tid, til de laveste kostnader, og med høy servicegrad.

I tillegg til strukturendringer i kommunal sektor er hovedproduktet offentlig tjenestepensjon i endring. Disse skiftene stiller hver for seg krav til KLPs strategiske beredskap og evne til kontinuerlig forbedring og endring. Det arbeides med risikovurderinger og overvåkning for å avdekke hvilke konsekvenser dette vil kunne få for KLPs virksomhet, samt tiltak for å møte utviklingen.

Å levere god avkastning over tid er krevene i dagens markeder. Lave renter og ustabile finansmarkeder reduserer forutsigbarheten i forhold til å holde en stabil god avkastning. For å sikre finansiell handlefrihet har KLP styrket kursreguleringsfondet og tilleggsavsetningene gjennom 2017. Selskapet står i dag bedre rustet til å tåle en svak markedsutvikling. KLP er i en god posisjon til å

opprettholde investeringer i risikoklasser som ventes å gi avkastning over den garanterte renten over tid. Kapitalforvaltningen innrettes slik at man skal tåle minst ett dårlig år uten at evnen til å ta risiko i det etterfølgende året blir for sterkt redusert. De finansielle buffere ble styrket med 15,1 milliarder kroner, mens resultatet i selskapsporteføljen på 1,5 milliarder kroner ble tilført egenkapitalen.

At kundene eier KLP, medfører at verdiskapingen tilfaller eierne. Når selskapet går med overskudd, brukes dette enten til å styrke soliditeten, eller gis til kundene i form av lavere kostnader. I begge tilfeller er resultatet at kundene slipper å betale like mye til KLP fra egen lomme. Dermed blir det mer til skoler og sykehjem, eller andre prioriterte oppgaver som eierne har ansvaret for. Hvordan KLP driver virksomheten, har dermed direkte påvirkning på hvordan eierne får løst sine samfunnsoppgaver.

KLPs sterke posisjon i markedet for offentlig tjenestepensjon er et stort ansvar, men gir samtidig selskapet en mulighet til å videreutvikle kjernevirksomheten og styrke øvrig forretningsvirksomhet i KLP-konsernet. KLP sikrer fremtiden best ved å satse målrettet mot offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

Dagens posisjon gir KLP en unik mulighet til å bli en god leverandør av en ny offentlig tjenestepensjon når den blir vedtatt. Det forutsetter evne til å levere godt på flere områder. KLP vil utvikle nye og mer effektive teknologiske løsninger, tilpasse kompetanse for å være konkurransedyktig, samt et målrettet arbeid med å få kostnadsnivået videre ned. God og helhetlig kundeopplevelse utvikles med utgangspunkt i hva som gir best kunde verdi. Kundene forventer selvbetjente løsninger og enkle prosesser med høy brukervennlighet og kort responstid.

Kommunikasjon er et sentralt virkemiddel for å styrke relasjonene mellom KLP og kundene, samt deres ansatte. Hele organisasjonen har gjennomført opplæring for å gi en felles forståelse av hva KLP mener er god kommunikasjon i

form og tone. Kundene skal oppleve at kommunikasjonen med KLP er enkel, forståelig, presis, relevant og interessant. Målet er at kunder og deres ansatte skal sitte igjen med inntrykket at: «KLP snakker tydelig og enkelt med et språk jeg forstår. Jeg føler meg ivaretatt».

Å forvalte flere hundre milliarder kroner på vegne av fellesskapet forplikter. Hvor godt fellesskapets midler forvaltes har stor betydning for KLPs eiere og dermed indirekte for folk flest. KLP har samfunnsengasjerte eiere som ønsker at selskapet både skal sikre en god forutsigbar avkastning, men også være ledende på samfunnsansvar i bransjen. Ikke minst ønsker eierne at KLP skal bidra til at den globale oppvarmingen begrenses.

Verden står overfor store bærekraftutfordringer lokalt og globalt. KLP er en del av dette bildet, og disse utfordringene innebærer både risikoer og muligheter. KLP skal aktivt bruke de påvirkningsmulighetene selskapet har, som Norges største livsforsikringsselskap, for et mer bærekraftig miljø. Ønsket om å være ledende innen bransjen, og gjøre en forskjell når det gjelder samfunnsansvar og bærekraft, er sentralt i KLPs daglige drift. Et aktivt forhold til samfunn, miljø og ansvarlige investeringer skal bidra til en god utvikling i et langsiktig perspektiv. Samfunnsansvar integreres i alle forretningsprosesser gjennom blant annet ansvarlig forvaltning av pensjonsmidler, arbeid med etikk og antikorrupsjon i møte med kunder og leverandører og høye

miljøstandarder i bygg som KLP eier. KLP har forpliktet seg til å investere i ny produksjonskapasitet for fornybar energi i utviklingsland, og vil øke dette beløpet i 2018. KLP har i tillegg gjort betydelige investeringer i fornybarprosjekter i Europa og USA, samt innenfor kraft-produksjon og -distribusjon i Norge. Også her har selskapet som ambisjon om å øke investeringene ytterligere.

Med et godt avkastningsresultat i 2017 og styrket soliditet, er KLP godt skodd til å videreutvikle virksomheten på en måte som fortsatt skal skape gode langsiktige verdier for kunder, eiere og deres ansatte.

Oslo, 21. mars 2018

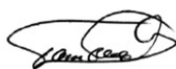
Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

LIV KARI ESKELAND
Leder

EGIL JOHANSEN
Nestleder

MARIT TORGERSEN

JAN HELGE GULBRANDSEN

TOM TVEDT

LARS VORLAND

SUSANNE TORP-HANSEN
Valgt av og blant de ansatte

FREDDY LARSEN
Valgt av og blant de ansatte

SVERRE THORNES
Konsernsjef

LIV KARI ESKELAND
Styreleder

Liv Kari Eskeland ble valgt inn som nestleder i KLPs styre i mai 2012 og har vært styreleder siden 2014. Bakgrunn: Eskeland var leder i Hordaland Høyre fra 2009-2016, og satt da også i Høyres sentralstyre og var ordfører i Stord fra 2007-2015. Hun er utdannet sivilarkitekt, og jobber blant annet for Statoil og Unitech Research and Design center. Andre sentrale verv: Eskeland ble høsten 2017 innvalgt på Stortinget fra Hordaland. Liv Kari Eskeland har meddelt valgkomiteen at hun ikke tar gjenvalg våren 2018.

EGIL JOHANSEN
Nestleder i styret

Egil Johansen ble valgt inn i KLPs styre i 2011, og har vært nestleder siden 2014. Bakgrunn: Egil Johansen har vært fylkesrådmann i Vestfold fylkeskommune, og har tidligere erfaring som rådmann både i Porsgrunn og Re kommune. Han har også arbeidet i Olje- og energidepartementet og i Aker konsernet. Fra 1. januar 2018 er Egil Johansen ansatt som prosjektleder for å lede sammenslåingen av Re og Tønsberg kommuner, og han blir rådmann i den nye sammenslåtte kommunen fra 1. januar 2020. Johansen er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole.

JAN HELGE GULBRANDSEN
Styremedlem i KLPs styre siden mars 2010

Bakgrunn: Gulbrandsen er medlem av Arbeidsutvalget i Fagforbundet og representerer den arbeidstakerorganisasjonen som har flest medlemmer i KLP.

FREDDY LARSEN
KLP-ansattes representant i styret siden mai 2009

Bakgrunn: Han har vært ansatt i KLP siden 1986 og jobber som forretningsarkitekt i Forretningsanalyse ved Bergenskontoret. Freddy Larsen har tidligere arbeidserfaring fra Uteseksjonen og Teknisk Etat i Askøy kommune fra 1985-1986. Andre sentrale verv: Hovedtillitsvalgt i Bergen.

HILDE ROLANDEN
2. varamedlem i styret fra 2013

Bakgrunn: Rolanden er eierdirektør Helse Nord RHF.

Styret i KLP

MARIT TORGENSEN
Styremedlem i KLPs styre siden 2011

Bakgrunn: Marit Torgersen er direktør konsernstab i Eidsiva Energi AS. I mars 2018 starter hun i jobben som direktør for digitalisering og infrastruktur ved Høgskolen i Innlandet. Tidligere arbeidet Torgersen som assisterende IT-direktør i Norges Bank. Hun har en mastergrad fra London School of Economics and Political Science i informasjonssystemer og organisasjonsendring. Andre sentrale verv: Styremedlem i Energi Norge.

SUSANNE TORP-HANSEN
KLP-ansattes representant i styret siden mai 2013

Bakgrunn: Torp-Hansen har vært ansatt i KLP siden 1999 og er tilknyttet Opplæringsavdelingen i Livdivisjonen. Hennes utdanning består av juridiske fag fra Universitetet i Oslo, og informasjons- og organisasjonsfag fra BI. Andre sentrale verv: Susanne Torp-Hansen er hovedtillitsvalgt i KLP.

TOM TVEDT
1. vara fast møtende til KLPs styre fra 2014

Bakgrunn: Tom Tvedt er idrettspresident i Norges idrettsforbund og Olympiske og paralympiske komité. Han har vært ordfører i Randaberg kommune fra 1999 til 2007 og fylkesordfører i Rogaland fra 2007 til 2011. Tvedt har lang erfaring innen privat, kommunal- og fylkeskommunal sektor. Tvedt er valgt til Fylkestinget i Rogaland for perioden 2015-2019. Andre sentrale verv: Tom Tvedt er styreleder i Sparebankstiftelsen Sr-Bank.

LARS VORLAND
Styremedlem i KLPs styre siden april 2015

Bakgrunn: Lars Vorland er administrerende direktør i Helse Nord RHF. Vorland er utdannet cand. Med, cand. Real, Master of Public Health samt dr. Med. Vorland har lang praksis som lege, og har vært avdelingsoverlege ved Universitetssykehuset i Nord-Norge i nesten 25 år. Før dette var han divisjonsdirektør ved Nasjonalt Folkehelseinstitutt. Andre sentrale verv: Leder for Beslutningsforum for nye metoder.

ERIK ORSKAUG
Unio
Observatør til styret

DAG BJØRNAR JONSRUD
Delta/YS
Varaobservatør til styret

Fra venstre: Freddy Larsen, Lars Vorland, Susanne Torp-Hansen, Dag Bjørnar Jonsrud, Liv Kari Eskeland, Tom Tvedt, Jan Helge Gulbrandsen, Egil Johansen, Marit Torgersen, Erik Orskaug. Ikke tilstede: Hilde Rolanden.

Foto: Nicolas Tourrenc

KLP KONSERN

Årsregnskap

Innhold

KLP KONSERN

RESULTATREGNSKAP	75
BALANSE	76
EGENKAPITALOPPSTILLING	78
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	79

NOTER TIL REGNSKAPET

Note 1	Generell informasjon	81
Note 2	Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene	81
Note 3	Viktige regnskapsestimater og vurderinger	92
Note 4	Segmentinformasjon	95
Note 5	Netto inntekter fra finansielle instrumenter	97
Note 6	Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	98
Note 7	Virkelig verdi hierarki	103
Note 8	Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	106
Note 9	Risikostyring	107
Note 10	Likviditetsrisiko	111
Note 11	Renterisiko	113
Note 12	Valutarisiko	115
Note 13	Kreditrisiko	117
Note 14	Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	120
Note 15	Pantelån og andre utlån	121
Note 16	Investerings eiendommer	123
Note 17	Investeringer i tilknyttede foretak og felleskontrollert virksomhet	123
Note 18	Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	124
Note 19	Sikringsbokføring	125
Note 20	Innlån	127
Note 21	Forsikringstekniske forhold	129
Note 22	Driftsmidler	137
Note 23	Skatt	137
Note 24	Overførte eiendeler med restriksjoner	139
Note 25	Immaterielle eiendeler	141
Note 26	Kapitalkrav	142
Note 27	Kapitalavkastning	143
Note 28	Pensjonsansvar egne ansatte	145
Note 29	Antall ansatte	148
Note 30	Ytelser og lån til ledende ansatte m.v.	148
Note 31	Honorar til revisor	151
Note 32	Driftskostnader	151
Note 33	Andre inntekter og kostnader	151
Note 34	Annen kortsiktig gjeld	151
Note 35	Betingede forpliktelser	152
Note 36	Betingende eiendeler	152
Note 37	Opptjent egenkapital	152
Note 38	Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter	153

Vidar Stenseth
Ansatt i IT

Resultatregnskap

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	2017	2016
21	Premieinntekter for egen regning	34 590	38 497
5	Netto avkastning fra finansielle eiendeler	14 184	13 489
5	Netto renteinntekter bank	244	196
5	Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	22 050	10 476
16	Netto inntekter fra investeringseiendommer	4 953	6 726
33	Andre inntekter	1 040	945
Sum netto inntekter		77 061	70 330
21	Erstatninger for egen regning	-18 665	-17 370
21	Endring i forsikringsmessige avsetninger	-24 425	-27 973
	Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	-527	382
32	Driftskostnader	-1 673	-1 756
33	Andre kostnader	-992	-957
	Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	-8 648	-3 061
Sum kostnader		-54 931	-50 736
Driftsresultat		22 130	19 594
21	Til(-) / fra(+) kursreguleringsfond i livsforsikring	-13 904	-6 876
21	Til(-) / fra(+) tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring	-1 188	-4 026
21	Midler tilført forsikringskundene i livsforsikring	-4 564	-6 244
Resultat før skatt		2 474	2 449
23	Skattekostnad ¹	1 143	359
Resultat		1 332	2 808
28	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger - ytelser til ansatte	-30	-32
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	2	0
23	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	7	8
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-21	-24
	Revaluering eiendommer til bruk i egen virksomhet	110	95
16	Valutaomregning utenlandske datterselskaper	937	-1 625
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	-937	1 625
23	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-27	-24
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		82	72
Sum utvidet resultat		61	47
Totalresultat		1 393	2 855

¹ Andelseieres andel av skattekostnad i konsoliderte verdipapirfond

-181

-172

Balanse

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
23	Utsatt skattefordel	68	372
25	Andre immaterielle eiendeler	313	324
22	Varige driftsmidler	1 715	1 604
17	Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet	773	532
7,16	Investeringseiendom	63 519	59 497
6,13	Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	31 131	32 791
6,13	Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	121 377	106 720
6,7,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat	1 016	1 381
6,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost	86 943	81 541
6,7,13	Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat	172 427	171 021
6,7	Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat	161 736	130 700
6,7,13,14	Finansielle derivater	1 529	1 815
6	Fordringer	4 118	3 173
6,8	Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	2 684	1 674
13	Kontanter og bankinnskudd	2 820	2 968
SUM EIENDELER		652 167	596 113

Balanse

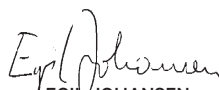
KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
	Innskutt egenkapital	13 125	11 726
37	Opptjent egenkapital	16 439	16 097
	SUM EGENKAPITAL	29 564	27 823
6,18,19,20	Fondsobligasjonslån	1 534	1 650
6,18,20	Ansvarlig lån	5 977	6 220
28	Pensjonsforpliktelser	797	712
21	Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	490 803	453 943
6,21	Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	2 684	1 674
21	Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 364	2 245
6,20	Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	21 451	21 095
6,20	Gjeld til kredittinstitusjoner	4 587	5 050
6,20	Gjeld til og innskudd fra kunder	9 669	8 688
6,7,14	Finansielle derivater	4 760	5 871
23	Utsatt skatt	1 733	403
34	Annen kortsiktig gjeld	5 919	4 823
	Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond	70 325	55 916
	SUM GJELD	621 512	568 290
	SUM EGENKAPITAL OG GJELD	652 167	596 113
35	Betingede forpliktelser	15 483	14 196

Oslo, 21. mars 2018

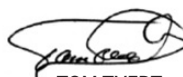
Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

 LIV KARI ESKELAND
 Leder

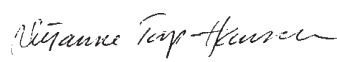

 EGIL JOHANSEN
 Nestleder

 MARIT TORGERSEN

 JAN HELGE GULBRANDSEN

 TOM TVEDT

 LARS VORLAND

 SUSANNE TORP-HANSEN
 Valgt av og blant de ansatte

 FREDDY LARSEN
 Valgt av og blant de ansatte

 SVERRE THORNES
 Konsernsjef

Egenkapitaloppstilling

KLP KONSERN

2017 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2016	11 726	16 097	27 823
Utsatt skatt på risikoutjevningssfond, naturskadefond og garantiordningen ¹⁾		-1 028	-1 028
Prinsippendring ²⁾		-24	-24
Egenkapital 01.01.2017	11 726	15 046	26 772
Resultat		1 332	1 332
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-21	-21
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		82	82
Sum utvidet resultat		61	61
Sum totalresultat		1 393	1 393
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 399		1 399
Sum transaksjoner med eierne	1 399		1 399
Egenkapital 31.12.2017	13 125	16 439	29 564

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2015	10 422	13 242	23 665
Resultat		2 808	2 808
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-24	-24
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		72	72
Sum utvidet resultat		47	47
Sum totalresultat		2 855	2 855
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 303		1 303
Sum transaksjoner med eierne	1 303		1 303
Egenkapital 31.12.2016	11 726	16 097	27 823

¹⁾ I henhold til Forskrift om årsregnskap for livsforsikringsselskaper §3-2 skal ikke morselskapet i KLP konsern balanseføre utsatt skatt på risikoutjevningssfond. Det samme gjelder i henhold til Forskrift om årsregnskap for skadeforsikringsselskaper §3-4 vedrørende utsatt skatt på avsetning til naturskadefondet og garantiordningen. Tidligere har KLP lagt den samme vurderingen til grunn i sitt konsernregnskap. Etter en fornyet vurdering har KLP kommet til at det er korrekt å avsette for utsatt skatt på risikoutjevningssfondet, naturskadefondet og garantiordningen i konsernregnskapet. Utsatt skatt på risikoutjevningssfondet, naturskadefondet og garantiordningen utgjør henholdsvis NOK 977 millioner, NOK 40 millioner og NOK 11 millioner per. 31.12.2016. Denne korreksjonen er ført mot inngående balanse slik at endringen i utsatt skatt gjennom året er reflektert i skattekostnaden for 2017 for KLP konsern.

²⁾ For ytterligere informasjon se note 2.1.1. c)

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	2017	2016
KONTANTSTRØM FRA OPERASJONELLE AKTIVITETER		
Innbetalte premier direkte forsikring	27 233	32 052
Utbetalte gjenforsikringspremier	-61	-49
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-17 405	-16 468
Innbetalte gjenforsikringsoppgjør for erstatninger og forsikringsytelser	-192	-36
Innbetalinger ved flytting	711	1 774
Utbetalinger ved flytting	-336	-171
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-1 555	-1 350
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinnskudd, arbeidsgiveravgift mv.	-942	-825
Utbetalinger av renter	-832	-949
Innbetalinger av renter	10 775	10 534
Innbetalinger av utbytte	6 663	6 824
Inn-/utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-467	-721
Innbetalinger til eiendomsvirksomheten	3 095	3 345
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-4 655	-6 294
Netto innbetalinger på kundeinnskudd bank	980	1 263
Innbetalinger ved salg av aksjer	20 251	25 521
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-42 516	-43 808
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	91 918	103 780
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-104 476	-133 790
Innbetalinger ved salg av eiendom	529	2 052
Utbetalinger ved kjøp av eiendom	-1 401	-2 983
Inn-/utbetalinger til investering i eiendeler med investeringsvalg	311	-316
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	283	2 650
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	-12 405	-17 964
KONTANTSTRØM FRA INVESTERINGSAKTIVITETER		
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-79	-94
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-79	-94

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	2017	2016
KONTANTSTRØM FRA FINANSIERINGSAKTIVITETER		
Netto innskudd fra andelseiere i konsoliderte verdipapirfond	12 052	18 564
Utbetalinger av ansvarlig lånekapital	-668	-2 860
Innbetalinger ved låneopptak	4 074	8 588
Utbetalinger ved låneopptak	-4 537	-6 970
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 405	1 306
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-6	-3
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	12 320	18 625
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	-164	567
Effekt valutakursendringer på kontanter og kontantekvivalenter	16	-23
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	2 968	2 424
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	2 820	2 968

Noter til regnskapet

KLP KONSERN

NOTE 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (selskapet) og dets datterselskap (samlet *konsernet*) leverer pensjons-, finans-, bank- og forsikringstjenester til privatpersoner, kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv-pensjonsforsikring. Innen pensjons-

forsikring tilbyr konsernet kommunal tjenestepensjon, foretakspensjon og innskuddspensjon. I tillegg tilbyr konsernet gruppelivs- og skadeforsikring, banktjenester, fond- og kapitalforvaltning.

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er et gjensidig forsikringsselskap registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemias gate 10, Oslo.

Årsregnskapet til konsernet er tilgjengelig på klp.no.

Konsernet har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange og deler av konsernets obligasjoner med fortrinnsrett er notert på Oslo Børs.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

Nedenfor følger en beskrivelse av de vesentligste regnskapsprinsippene som er benyttet i konsernregnskapet. Disse prinsippene er benyttet konsistent for alle perioder som er presentert.

2.1 BASISPRINSIPPER

Konsernregnskapet for KLP er utarbeidet i samsvar med International Financial Reporting Standards (IFRS) godkjent av EU med enkelte tillegg som følger av regnskapsloven og årsregnskapsforskriften for forsikrings-selskaper.

Konsernregnskapet er utarbeidet med utgangspunkt i prinsipp om historisk kost, med følgende unntak:

- Investerings eiendom målt til virkelig verdi
- Eiendommer konsernet selv benytter er revaluert til virkelig verdi
- Finansielle eiendeler og gjeld (herunder finansielle derivater) vurdert til virkelig verdi over resultatet
- Finansielle eiendeler og gjeld vurdert etter reglene om virkelig verdisikring

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimater og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke konsernets regnskaps-

førte verdier av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimater. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige vurderinger og estimater av vesentlig betydning for konsernet er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner uten desimal med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

a) Nye og endrede standarder tatt i bruk av konsernet

Konsernet har tatt i bruk endringer i IAS 7 *Oppstilling over kontantstrømmer*. Det er ingen øvrige nye eller endrede IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2017 årsregnskapet som påvirker regnskapet til konsernet i vesentlig grad.

b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor konsernet ikke har valgt tidlig anvendelse

IFRS 9 Finansielle instrumenter regulerer klassifisering, måling og innregning av finansielle eiendeler- og forpliktelser, innfører nye regler for sikringsbokføring og en ny nedskrivningsmodell for finansielle eiendeler. Finansielle eiendeler skal klassifiseres i tre kategorier:

- Amortisert kost
- Virkelig verdi med verdiendring over resultatet
- Virkelig verdi med verdiendring utvidet resultat

Målekategori bestemmes ved første gangs regnskapsføring. Klassifiseringen avhenger av foretakets/konsernets forretningsmodell for styring av sine finansielle instrumenter og karakteristikkene av kontantstrømmene til det enkelte instrument. Standarden trer i kraft med virkning fra og med 2018. Foretak/konsern med forsikringsdominert virksomhet er gjennom bestemmelser i IFRS 4 *Forsikringskontrakter*, gitt to alternative midlertidige unntak fra de nye kravene i IFRS 9. Unntakene har sin bakgrunn i bekymring over at IFRS 9 trer i kraft før ny standard om Forsikringskontrakter IFRS 17.

1) Foretak/konsern med forsikringsdominert virksomhet har adgang, men

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

ikke plikt, til å anvende gjeldende regler for finansielle instrumenter (IAS 39) ved utarbeidelsen av IFRS regnskap for regnskapsårene 2018, 2019 og 2020. For å anse å drive forsikringsdominert virksomhet, er kravet at forsikringsforpliktelsen må utgjøre minst 90 % av totale forpliktelser eller minst 80 %, forutsatt at virksomheten ikke er involvert i vesentlige aktiviteter som ikke er knyttet til forsikring. For å beregne om vilkåret er oppfylt, skal man ta utgangspunkt i tall pr 31.12.2016.

For KLP Konsernet anses 93,9 % virksomheten å være knyttet til forsikring, og kriteriet for å kunne benytte seg av midlertidig unntak, er således oppfylt. Dette er vist i tabellen nedenfor.

KLP Konsernet vil benytte seg av dette midlertidige unntaket, og vil således ikke implementere IFRS 9 før 01.01.2021.

2) Konsern med forsikringsvirksomhet som vil implementere IFRS 9, kan velge å foreta omklassifisering mellom resultatposter og postene for andre inntekter og kostnader (utvidet resultat) i samsvar med reglene etter IFRS 4 for

regnskapsårene 2018, 2019 og 2020. Metoden åpner for å ta ut forskjeller i verdsetting mellom IAS 39 og IFRS 9 på noen utvalgte finansielle eiendeler. KLP konsernet har ikke valgt å benytte seg av dette midlertidige unntaket.

- IFRS 16 *Leiekontrakter* vil resultere i at nesten alle leieavtaler blir balanseført, ettersom skillet mellom operasjonell og finansiell leasing er fjernet. Under den nye standarden, er retten til å bruke en leid gjenstand en eiendel og forpliktelsen til å betale leie en gjeld som skal balanseføres. Unntakene er kortsiktige leieavtaler og leieavtaler med lav verdi. Den regnskapsmessige behandlingen for utleiende vil ikke bli vesentlig endret. Konsernet vil ta i bruk standarden fra og med 2019. Overgang til IFRS 16 forventes ikke å ha vesentlig virkning på konsernets regnskap.

For øvrig er det ingen andre IFRS-er eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

c) Endring av regnskapsprinsipp/korrigerende av tidligere års feil

Morselskapet i konsernet har endret prinsipp for føring av resultatandel fra datterselskaper etter egenkapitalmetoden. Tidligere regnskapsførte morselskapet resultatandel fra datterselskaper som resultat før skatt, mens man nå har endret til å regnskapsføre resultat etter skatt. Dette kommer som en følge av at selskapet har begynt å balanseføre utsatt skatt. Endringen har hatt en egenkapitaleffekt på 24 millioner kroner per 01.01.2017.

2.1.2 Endringer av regnskap i forhold til tidligere perioder

Det er ikke foretatt endringer i regnskapet i forhold til tidligere perioder.

2.2 KONSOLIDERINGSPRINSIPPER

2.2.1 Datterselskaper

Som datterselskaper regnes alle enheter der konsernet har bestemmende direkte eller indirekte innflytelse/kontroll. Bestemmende innflytelse oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balanse dagen. Datterselskaper blir konsolidert

FORSIKRINGSRELATERTE FORPLIKTELSER

MILLIONER KRONER	
Fondsobligasjonslån	1 650
Ansvarlig lån	6 220
Pensjonsforpliktelser	712
Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	453 943
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 674
Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 245
Finansielle derivater	5 871
Utsatt skatt	403
Annen kortsiktig gjeld	4 823
Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond	55 916
Sum forsikringsrelaterede forpliktelser	533 456
Sum totale forpliktelser	568 290
Andel forsikringsrelaterede forpliktelser	93,9 %

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

fra det tidspunkt hvor konsernet overtar kontrollen, og de utelates fra konsolideringen når kontrollen opphører.

I tråd med definisjonen av kontroll i IFRS 10 anser konsernet at det foreligger kontroll som medfører konsolideringsplikt for en stor andel av KLPs investeringer i verdipapirfond. Konsernet har lagt vekt på følgende forhold ved vurdering av om det foreligger konsolideringsplikt:

- Konsernet tar initiativ til verdipapirfondet og definerer investeringsstrategi, forvaltningshonorar mv. til verdipapirfondets vedtekter
- Konsernet forestår forvaltningen innenfor verdipapirfondets vedtektsfestede handlingsrom
- Konsernet mottar alt forvaltningshonorar i fondet
- Konsernet utnytter synergier ved å selv foreta forvaltning (unntak for noen "fond i fond" strukturer)
- Konsernet har betydelig eierandel i fondet (som oftest over 20 prosent)

Reglene medfører bruk av skjønn i vurderingen av hvilke enheter konsernet anses å ha kontroll over. I konsernets regnskap konsolideres slike fond 100 prosent i balansen, der ikke kontrollerende eierinteresser (minoritetens andel av verdipapirfondet) inngår i regnskapslinjen "andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond" og klassifiseres som gjeld.

Kjøp av datterselskaper regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes og pådratte forpliktelser ved overføring av kontroll. Det oppkjøpte selskapets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterselskapet, balanseføres overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet.

Konserninterne transaksjoner og mellomværende mellom konsernselskaper er eliminert. Dersom konsernselskaper avlegger regnskaper etter andre prinsipper enn konsernet, omarbeides disse for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper før de konsolideres. Konsernets regnskap presenteres i norske kroner, og datterselskaper som fører regnskap i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs. Ved konsolidering av resultatposter i utenlandsk valuta, benyttes gjennomsnittlig valutakurs.

2.2.2 Tilknyttede selskaper

Tilknyttede selskaper er enheter hvor konsernet har betydelig innflytelse uten å ha kontroll. Normalt oppnås betydelig innflytelse ved eierandel mellom 20 - 50 prosent av stemmeberettiget kapital. Konsernet har i tillegg til å eie minst 20 prosent av stemmeberettiget kapital, betydelig innflytelse gjennom styrerepresentasjon eller på annen måte, i alle selskaper som er definert å være tilknyttet selskap.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i tilknyttet selskap til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at konsernets andel av over- eller underskudd i tilknyttede selskaper resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg forpliktelser på vegne av det tilknyttede selskapet.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i tilknyttede selskap endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.3 Felleskontrollerte ordninger

Felleskontrollerte ordninger er investeringer hvor konsernet har felles kontroll med et annet selskap. "Felles kontroll" er den avtalte delingen av kontroll over en felleskontrollert ordning, som bare

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

foreligger når beslutninger om relevante aktiviteter krever enstemmighet mellom de partene som deler kontrollen.

Etter IFRS 11 skal investeringer i felleskontrollerte ordninger klassifiseres enten som felleskontrollerte driftsordninger eller felleskontrollerte virksomheter avhengig av de avtalemessige rettighetene og forpliktelsene til hver enkelt investor. Konsernet har vurdert sine felleskontrollerte ordninger og kommet til at de er felleskontrollerte virksomheter.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i felleskontrollert virksomhet til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at konsernets andel av over- eller underskudd i felleskontrollert virksomhet resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg forpliktelser på vegne av den felleskontrollerte ordningen.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i felleskontrollert virksomhet endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.4 Strukturerte enheter

Enkelte fond har blitt konsolidert i konsernets balanse da konsernet anses at definisjonen av kontroll begrepet etter IFRS 10 er oppfylt. Dette gjelder i sin helhet fond som er eid av konsernet.

2.3 VIRKSOMHETSSEGMENTER

Konsernets forretningsmessige segmenter er definert i forhold til forretningsområder hvor risiko og avkastning skiller seg fra hverandre. Konsernets forretningssegmenter er gruppert i følgende områder: kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank, kapitalforvaltning og øvrig virksomhet. Segmentene er nærmere omtalt i note 4.

2.4 OMREGNING AV TRANSAKSJONER I UTENLANDSK VALUTA**2.4.1 Funksjonell valuta og presentasjonsvaluta**

Konsernregnskapet presenteres i norske kroner, som er den funksjonelle valutaen til morselskapet.

2.4.2 Transaksjoner og balanseposter

Transaksjoner i utenlandsk valuta er omregnet til norske kroner ved å benytte valutakursen på transaksjonstidspunktet. Valutagevinster- og tap på transaksjoner i utenlandsk valuta resultatføres. Tilsvarende gjelder for omregning av pengeposter (eiendeler og gjeld) på balansedagen.

Omregningsdifferanser på ikke-pengeposter inngår som del av gevinst og tap ved vurdering til virkelig verdi. Omregningsdifferanser knyttet til ikke-pengeposter som aksjer til virkelig verdi over resultatet, inngår som et element i resultatført verdiendring.

2.4.3 Konsernselskaper

Enheter som konsolideres, og som har annen funksjonell valuta enn presentasjonsvalutaen, behandles som følger:

- Balansen er omregnet til balanse-dagens kurs
- Resultatregnskapet er omregnet til gjennomsnittskurs (dersom gjennomsnittskurs ikke totalt sett gir et rimelig estimat på bruk av transaksjonskurs, brukes transaksjonskursen)
- Omregningsdifferanser føres over utvidet resultat

2.5 VARIGE DRIFTSMIDLER

Konsernets varige driftsmidler består i hovedsak av kontormaskiner, inventar, biler, kunst og fast eiendom som benyttes av konsernet i dets virksomhet.

Fast eiendom benyttet av konsernet revalueres til virkelig verdi basert på periodiske verddivurderinger utført av konsernet, med fradrag for avskrivninger. Verddivurderingen utføres regelmessig. Prinsippene for verddivurdering av

eiendommene er de samme som for investeringseiendom, og er nærmere beskrevet i forbindelse med prinsippene for regnskapsmessig behandling av investeringseiendom.

Øvrige varige driftsmidler er regnskapsført til anskaffelseskost inkludert kostnader som kan direkte henføres til driftsmidlet, med fradrag for av- og nedskrivninger.

Påfølgende kostnader vedrørende driftsmidler aktiveres som en del av driftsmidlet dersom det er sannsynlig at påkostningen bidrar til fremtidige økonomiske fordeler for konsernet, og kostnaden kan måles pålitelig. Reparasjon og vedlikehold resultatføres i den perioden utgiftene pådras.

Avskrivning er i all hovedsak beregnet ved bruk av lineær metode, slik at anleggsmidlenes anskaffelseskost, eller revaluert verdi, avskrives til restverdi over forventet brukstid, som er:

Bygninger:	50 år
Kontormaskiner:	3 – 5 år
Biler:	5 år
Inventar:	3 – 5 år

Bygninger dekomponeres dersom vesentlige deler har signifikant ulik brukstid. Hver komponent avskrives i forhold til komponentens brukstid.

Årlig vurderes driftsmidlenes utnyttbare levetid. Ved indikasjoner på verdifall utover restverdi, foretas det beregning av gjenvinnbart beløp. Dersom gjenvinnbart beløp er lavere enn restverdi foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp.

2.6 INVESTERINGSEIENDOM

Fast eiendom som ikke benyttes av konsernet, er klassifisert som investeringseiendom. Dersom en eiendom delvis benyttes av konsernet, og delvis er utleid til eksterne, klassifiseres den delen som leies ut til eksterne som investeringseiendom dersom den kan seksjoneres ut.

Investeringseiendom består av bygninger og tomter, og vurderes til

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

virkelig verdi på balansedagen. Konsernet benytter en verdsettelsesmodell for å beregne markedsverdi.

Verdsettelsesmetoden er basert på neddiskontering av eiendommens forventede netto kontantstrøm med markedets avkastningskrav.

Ved beregning av netto kontantstrøm benyttes i utgangspunktet markedsleie til någjeldende betingelser, mens det for perioder etter kontraktsutløp fastsettes en antatt markedsleie. Videre hensyntas et inntektsfradrag basert på forventet ledighet, forventede påkostninger og normale driftskostnader.

Forventet kontantstrøm neddiskonteres med et avkastningskrav som fastsettes med grunnlag i den risikofrie renten (10 - års norsk statsobligasjonsrente) justert med et tillegg for estimat på en 20 - års risikofri rente. Estimater på 20 - årsrenten tilsvarer helningen på swapkurven mellom 10 og 20 år. Den risikofrie renten tillegges så en generell eiendomsrisiko for å finne avkastningskrav for prime eiendommer. Til sist legges det på en risikopremie som fastsettes ut i fra risikovilligheten blant investorene i eiendomsmarkedet hensyntatt eiendomsspesifikke forhold som geografi, eiendomstype, kontrakter, leietakere og teknisk tilstand på eiendommen.

Kvartalsvis takseres et utvalg av eiendomsmassen til konsernet av eksterne, uavhengige og kvalifiserte aktører. Ved vesentlig avvik fra egen vurdering av

virkelig verdi analyseres differansene og verdsettelsesmodellens parametere justeres dersom dette viser seg nødvendig. Endringer i virkelig verdi resultatføres under linjen "Netto inntekter fra investeringseiendommer".

Dersom en investeringseiendom tas i bruk av konsernet, reklassifiseres eiendommen til varig driftsmiddel. Virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet utgjør kostpris for den reklassifiserte eiendommen.

Dersom en eiendom konsernet har benyttet blir leid ut til eksterne, reklassifiseres eiendommen til investerings-eiendom. Enhver differanse mellom bokført verdi og virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet posterer mot egenkapitalen som en revaluering.

Det er tatt hensyn til utsatt skatt på verdiendring for investeringseiendom.

2.7 IMMATERIELLE EIENDELER

Konsernets immaterielle eiendeler består i all hovedsak av aktiverte IT-systemer. Ved kjøp av nytt IT-system aktiveres direkte henførbare kostnader utbetalt til systemleverandør, ekstern konsulentbistand og internt medgåtte kostnader for å få systemet installert og klart til bruk.

Ved videreutvikling av IT-systemer aktiveres både eksterne og interne kostnader jfr. ovenfor. Systemendringer som betraktes som vedlikehold kostnadsføres løpende.

Når et IT-system er ferdigstilt, avskrives aktiverte kostnader lineært over forventet brukstid. Ved senere aktiveringer grunnet videreutvikling avskrives disse over den opprinnelig fastsatte brukstid med mindre påkostningen øker systemets totale forventede brukstid.

Ved indikasjon på at balanseført verdi av et aktivert IT-system er høyere enn gjenvinnbart beløp, foretas det test for verdifall. Hvis balanseført verdi er høyere enn gjenvinnbart beløp (nåverdi ved fortsatt bruk/eie), foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp

2.8 FINANSIELLE INSTRUMENTER**2.8.1 Klassifisering**

Finansielle instrumenter blir ved første gangs innregning klassifisert i en av følgende kategorier

Finansielle eiendeler

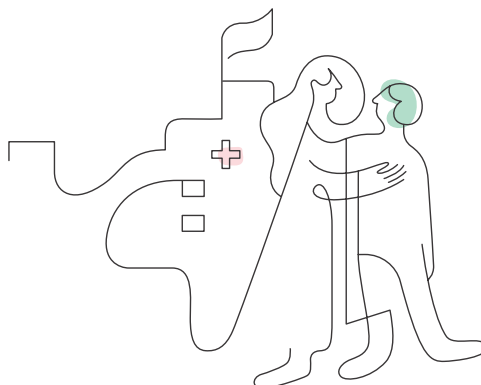
- a) Finansielle eiendeler regnskapsført til virkelig verdi over resultatet
- b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost
- c) Hold - til - forfall - investeringer regnskapsført til amortisert kost

Finansielle forpliktelser

- a) Finansielle forpliktelser til virkelig verdi over resultatet
- d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

a) Finansielle eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi over resultatet

Innenfor denne kategorien kan tilordningen være pliktig eller bestemt

regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet.

- Finansielle eiendeler holdt for omsetning er eiendeler som er anskaffet primært med henblikk på å gi fortjeneste fra kortsiktige prissvingninger. Konsernets derivater inngår i denne kategorien med mindre de inngår som en del av en regnskapsmessig sikring etter reglene om sikringsbokføring.

- Finansielle eiendeler og forpliktelser bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet er klassifisert i denne kategorien dersom de finansielle instrumentene enten forvaltes som en gruppe, og hvor deres inntjening vurderes og rapporteres til ledelsen på grunnlag av virkelig verdi eller dersom klassifiseringen eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens i målingen.

De finansielle eiendelene omfatter aksjer og andeler, obligasjoner, sertifikater og utlån, mens de finansielle forpliktelsene omfatter gjeld til kredittinstitusjoner og derivater.

b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost

Utlån og fordringer er finansielle eiendeler, med unntak av derivater, med faste eller bestembare betalinger, og som ikke omsettes i et aktivt marked med unntak for:

- De som konsernet har intensjon om å selge på kort sikt eller har øremerket til virkelig verdi over resultat.

- De som konsernet har øremerket tilgjengelig for salg
- De som innehaver kanskje ikke vil kunne gjenvinne hele sin opprinnelige investering i, bortsett fra svekket kredittverdighet, og som skal klassifiseres som tilgjengelig for salg

Utlån og fordringer til amortisert kost består av:

- Lån og fordringer tilknyttet investeringsvirksomheten
- Lån og fordringer øvrige inklusive fordringer på forsikringstakere

Lån og fordringer i investeringsvirksomheten omfatter gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer dvs. obligasjoner som ikke er priset i et aktivt marked, samt utlån til kommuner, bedrifter og personkunder.

c) Hold til forfall investeringer regnskapsført til amortisert kost

Hold til forfall investeringer består av finansielle eiendeler, som ikke er derivater, og som har faste eller bestembare betalinger og et definert forfallstidspunkt, og som konsernet har intensjon og evne til å holde til forfall med unntak for.

- De som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker til virkelig verdi over resultatet
- De som foretaket har øremerket tilgjengelig for salg
- De som oppfyller definisjonen til lån og fordringer.

Kategorien omfatter obligasjoner som regnskapsføres til amortisert kost.

d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

Kategorien omfatter ansvarlig lån, fondsobligasjonslån og utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett, samt gjeld til- og innskudd fra kunder.

2.8.2 Regnskapsføring og måling

Kjøp og salg av finansielle instrumenter regnskapsføres til virkelig verdi på handelsdato, det vil si når konsernet har forpliktet seg til å kjøpe eller selge det finansielle instrumentet. Direkte kjøpsomkostninger inkluderes i anskaffelseskost med unntak for kjøpsomkostninger knyttet til finansielle instrumenter til virkelig verdi over resultat. For disse instrumentene kostnadsføres kjøpsomkostningene direkte. Finansielle eiendeler fraregnes når konsernet ikke lenger har rett til å motta kontantstrømmen fra eiendelen eller konsernet har overført all risiko og rettigheter knyttet til eierskapet. Finansielle forpliktelser fraregnes når den underliggende plikten i kontrakten er oppfylt, kansellert eller utløpt.

a) Verdimåling til virkelig verdi

Prinsippene for beregning av virkelig verdi relatert til de ulike instrumentene fremkommer av note 6.

b) Verdimåling til amortisert kost

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten.

c) Nedskrivning av finansielle eiendeler som måles til amortisert kost

Ved vurderingen av om det foreligger verdiforringelse av en finansiell eiendel legges det vekt på hvorvidt utsteder/debitor har vesentlige finansielle vanskeligheter og om det foreligger kontraktsbrudd, herunder mislighold. Det vurderes om det er sannsynlig at skyldner går konkurs, hvorvidt det finnes et aktivt marked for eiendelen på grunn av finansielle vanskeligheter, eller om det observeres målbar nedgang i forventet kontantstrøm fra en gruppe finansielle eiendeler. Vurderingen baseres utelukkende på historiske forhold, fremtidige hendelser vurderes ikke uansett grad av sannsynlighet.

Dersom det foreligger objektive bevis for verdifall foretas det nedskrivning. Nedskrivningen beregnes ved å sammenligne ny, forventet kontantstrøm med opprinnelig kontantstrøm diskontert med hhv. opprinnelig effektiv rente (eiendeler med fast rente) eller med effektiv rente på måletidspunktet (eiendeler med flytende rente). Nedskrivningen reduserer eiendelens balanseførte verdi og innregnes i resultatregnskapet under regnskapslinjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

Tapsvurdering og tapsnedskrivning foretas kvartalsvis på individuelle utlån. Låneengasjement med ubetalte terminer eldre enn 90 dager eller kreditter med overtrekk eldre enn 90 dager gjennomgås på balansedagen. I tillegg foretas det en løpende vurdering av andre låneengasjementer hvor det foreligger objektive bevis for verdifall.

Utlån vurderes også gruppevis. Dersom det foreligger objektive bevis for at en gruppe av utlån har verdifall foretas det en nedskrivning.

2.8.3 Presentasjon i balanse og resultatregnskap**a) Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat**

Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet presenteres i balansen enten som "Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat", "Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat" eller "Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat". Renteinntekter og aksjeutbytte inkluderes i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen "Netto renteinntekt bank". Øvrige verdiendringer inngår i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

b) Utlån og fordringer til amortisert kost

Utlån og fordringer til amortisert kost presenteres i balansen enten som "Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer", "Utlån til kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost", "Fordringer" eller "Kontanter og bankinnskudd". Renteinntekter inkluderes i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen "Netto renteinntekt bank". Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt valutaendringer inngår i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

c) Finansielle eiendeler som holdes til forfall

Finansielle eiendeler som holdes til forfall består av obligasjoner notert i et aktivt marked og presenteres i balansen som "Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall". Renteinntekter etter effektiv rente metoden inkluderes i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall, samt urealiserte valutaendringer inngår i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

d) Gjeld til og innskudd fra kunder

Gjeld til og innskudd fra kunder bokføres til virkelig verdi i balansen når innskuddet blir registrert som overført til

kundens konto. I etterfølgende perioder regnskapsføres gjeld til- og innskudd fra kunder med flytende rente til amortisert kost etter effektiv rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen "Netto renteinntekt bank".

e) Utstedte ansvarlig lån

Ansvarlige lån regnskapsføres til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader. Ved påfølgende måling regnskapsføres ansvarlig lån til amortisert kost med bruk av effektiv rentemetode. Metoden benyttes for å tilordne rentekostnadene over en relevant periode, og posterer over resultatet på linjen "Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån". Ansvarlig lån i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagen. Verdiendring som følge av valutaendringen posterer over resultatet, og inngår i linjen "Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån".

f) Utstedt fondsobligasjonslån

Fondsobligasjonslån regnskapsføres til pålydende på utstedelsestidspunktet, og vurderes deretter til amortisert kost. På fondsobligasjonslån som er sikret mot valuta- og renteendringer (virkelig verdisikring), justeres bokført verdi med verdiendring i sikret risiko. Verdiendringen føres over resultatet på linjen "Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån".

g) Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett

Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett regnskapsføres første gang til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader, det vil si pålydende justert for eventuell over-/underkurs ved utstedelse. Ved etterfølgende måling er obligasjonslånene vurdert til amortisert kost etter effektiv rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen "Netto renteinntekt bank" i resultatregnskapet.

Utstedte obligasjonslån med fast rente regnskapsføres etter reglene om virkelig verdisikring i den grad disse er sikret mot endring i rentenivået.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.**h) Gjeld til kredittinstitusjoner**

Gjeld til kredittinstitusjoner balanseføres til markedsverdi ved anskaffelse. Ved etterfølgende måling benyttes virkelig verdi da dette eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens. Rentekostnadene inngår i linjen "Netto renteinntekt bank" mens øvrige verdiendringer inngår i linjen "Netto verdiendring på finansielle instrumenter" i resultatregnskapet.

i) Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond

Minoritetseier i de konsoliderte verdipapirfondene kan kreve utløsning av sine eierandeler, og som følge av dette er minoritetens andel av fondene klassifisert som en gjeld på regnskapslinjen "Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond". Minoritetens andel av verdiendringer i verdipapirfondene posteres over resultatet, og inngår i linjen "Andelseieres verdiendring i konsoliderte verdipapirfond".

j) Derivater og sikring

Finansielle derivater balanseføres til virkelig verdi på det tidspunktet avtalen inngås. Ved etterfølgende måling regnskapsføres derivatene til virkelig verdi og presenteres som en eiendel dersom verdien er positiv og som en forpliktelse dersom verdien er negativ. Regnskapsføringen av tilhørende gevinster og tap avhenger av hvorvidt derivatet er utpekt som et regnskapsmessig sikringsinstrument, og i hvilken type regnskapsmessig sikring derivatet inngår.

For derivater som ikke inngår i regnskapsmessig sikringsforhold, resultatføres gevinster og tap løpende på linjen for "Netto verdiendring på finansielle instrumenter". Disse inngår i kategorien finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat.

Konsernet har i to tilfeller benyttet seg av regnskapsmessig sikring (sikringsbokføring). I ett tilfelle er sikringsbokføring benyttet ved sikring av utstedt fondsobligasjon (sikringsobjekt) mot verdiendringer som følge av endringer i rente- og valutakurs (virkelig verdisikring). Sikringsinstrumentet er

en kombinert rente- og valutaswap. Sikringsforholdet er dokumentert og sikringens effektivitet måles løpende. Det andre tilfellet er virkelig verdi sikring av fastrente utlån. Sikringsforholdet er dokumentert og effektiviteten måles løpende.

Endring i virkelig verdi på sikringsinstrumentet er innregnet i resultatregnskapet på linjen "Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter". Verdiendringer på sikringsobjektet som kan henføres til den sikrede risikoen, er regnskapsført som en korleksjon av sikringsobjektets balanseførte verdi og innregnet i resultatet på linjen for "Netto kostnader ansvarlige lån og fondsobligasjonslån" og "Netto renteinntekter bank". I de tilfeller hvor et verdipapir har innebygde derivater som ikke er skilt ut, vil derivatets verdi inngå i papirets verdi som helhet.

2.9 MOTREGNING

Finansielle eiendeler og finansiell gjeld er bare motregnet i den grad det foreligger en ubetinget juridisk rett til å motregne eiendel mot gjeld, videre at man har intensjon om å motregne, samt at forfallstidspunktet for eiendelen svarer med forfallstidspunktet for gjelden.

2.10 KONTANTER OG KONTANT-EKVIVALENTER

Kontanter og bankinnskudd er definert som fordringer på kredittinstitusjoner uten oppsigelsestid. Beløpet inkluderer ikke fordringer på kredittinstitusjoner som er knyttet til kjøp og salg av verdipapirer i forvaltningen av verdipapirporteføljene.

2.11 KONSERNETS EGENKAPITAL

Egenkapitalen i konsernet er delt i to hovedelementer:

2.11.1 Innskutt egenkapital

Konsernets morselskap er et gjensidig selskap eid av sine kunder. I KLP er kundene (medlemmene) forpliktet til å innbetale egenkapitaltilskudd ved etablering av kundeforhold (tilflytting). I tillegg belastes medlemmene årlige tilskudd etter vurdering av behov. Styret

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

kan videre beslutte at medlemmene skal innbetale egenkapitaltilskudd i andre tilfeller, dersom dette er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. Egenkapitaltilskudd fastsettes i forhold til medlemmets relative størrelse målt i premiereserve, og beregnes særskilt for den enkelte fellesordning.

Egenkapitaltilskuddet kan benyttes til dekning av tap eller underskudd ved løpende drift. Egenkapitaltilskudd kan bare tilbakebetales i forbindelse med flytting av kundeforholdet fra selskapet og forutsetter blant annet godkjennelse av styret og forhåndssamtykke fra Finanstilsynet. Gjenstand for eventuell tilbakebetaling er en andel av det faktiske oppsamlede egenkapitaltilskuddet på opphørstidspunktet, beregnet i henhold til medlemmets andel av selskapets samlede premiereserve.

Utdeling av avkastning på egenkapitaltilskuddet avhenger av selskapets resultater.

Egenkapitaltilskuddet er ikke omsettelig.

2.11.2 Opptjent egenkapital

Konsernets opptjente egenkapital består av risikoutjevningfond, revalueringsfond og øvrig opptjent egenkapital.

Alminnelige selskapsrettslige regler gjelder så langt de passer for eventuell utdeling eller bruk av annen opptjent egenkapital. Forsikringsvirksomhetslovens regler gjelder for eventuell bruk av risikoutjevningfond.

2.12 REGNSKAPSFØRING AV INNTEKTER**2.12.1 Premieinntekter**

Premieinntekter inntektsføres med det beløp som forfaller i regnskapsåret. Periodisering av opptjent premie ivaretas ved avsetning mot uopptjent premie. Årets tilflyttede reserver føres over resultatregnskapet, og inngår i premieinntektene. Andel av periodens brutto premieinntekt som tilfaller reassurandør i forbindelse med gjenforsikring går til fradrag i brutto premieinntekt.

2.12.2 Renteinntekter/-kostnader

Renteinntekter og rentekostnader tilknyttet alle rentebærende finansielle instrumenter vurderes til amortisert kost og inntektsføres ved bruk av effektiv rentemetode. Etableringsgebyr ved utlån inngår i amortiseringen, og inntektsføres over lånets forventede løpetid.

For rentebærende finansielle investeringer som måles til virkelig verdi, klassifiseres renteinntekten som "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen "Netto renteinntekt bank", mens øvrige verdiendringer klassifiseres som "Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle eiendeler."

2.12.3 Leieinntekter og andre inntekter

Inntekter fra utleie av fast eiendom inntektsføres lineært over leiekontraktens løpetid. Inntekten inngår i linjen "Netto inntekter fra investeringseiendommer". Honorar for kapitalforvaltning inntektsføres i henhold til utført forvaltning for perioden frem til balansedagen. Inntekten inngår i linjen "Andre inntekter". Øvrige tjenester inntektsføres lineært over kontraktsperioden.

2.13 SKATT

Konsernet driver skattepliktig virksomhet. Forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige vurderinger av eiendeler og gjeld som vil reversere på et senere tidspunkt, gir grunnlag for beregning av utsatt skattefordel eller utsatt skatt i regnskapet. Utsatt skattefordel og utsatt skatt nettes i den grad de har en juridisk rett til å motregne de innregnede beløpene og har til hensikt å gjøre dem opp på nettogrunnlag eller å realisere eiendelen og gjøre opp forpliktelsen under ett.

Konsernets morselskap har store fremførbare underskudd som kan benyttes til å motregne eventuelle skattepliktige overskudd i norske datterselskaper ved hjelp av konsernbidrag med skattemessig effekt.

Ved avleggelsen av konsernregnskapet vurderes balanseføring av norsk utsatt

skatt på konsernnivå. Utsatt skatt og skattefordel er beregnet som forskjeller mellom regnskapsmessig og skattemessig verdi på eiendeler og gjeld. Utsatt skattefordel balanseføres i den grad det kan sannsynliggjøres at selskapene i konsernet vil ha tilstrekkelig skattemessig overskudd til å nyttiggjøre seg skattefordelen. Ved vurdering av sannsynlighet legges det vekt på historisk inntjening og forventet fremtidig skattemessig inntekt.

For utenlandske datterselskaper regnskapsføres betalbar- og utsatt skatt/skattefordel i henhold til lokale skatteregler. Skatten kan ikke utlignes mot morselskapets fremførbare underskudd ved hjelp av konsernbidrag med skattemessig effekt. I konsernregnskapets balanse fremkommer denne skatten på linjene for "Utsatt skatt" og "Utsatt skattefordel". I resultatregnskapet fremkommer denne kostnaden på linjen "Skattekostnad".

I konsernet inngår både selskaper som omfattes og som ikke omfattes av finansskatt. Ved balanseføring av utsatt skatt/skattefordel i konsernregnskapet benyttes derfor selskapsskattesatsen gjeldende for det enkelte selskap i konsernet.

Skattekostnaden er ytterligere spesifisert i note 23.

2.14 FORSIKRINGSKONTRAKTER

I henhold til IFRS 4 må det være knyttet betydelig forsikringsrisiko til kontrakten for at den skal kunne defineres som en forsikringskontrakt.

Forsikringsproduktene konsernet tilbyr tilfredsstiller kravet om betydelig forsikringsrisiko, og er regnskapsført i samsvar med IFRS 4. I henhold til IFRS 4, vurderes forsikringskontraktene samlet som en forsikringskontrakt selv om den inneholder en finansiell del.

Det er gjennomført tilstrekkelighetstest for å kontrollere at nivået på de regnskapsførte forpliktelsene på forsikringskontraktene står i forhold til forsikringskundernes kontraktsmessige rettigheter.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

Konsernets avsetninger tilfredsstiller kravene i denne testen, og IFRS 4 stiller derfor ikke ytterligere krav til reserve- ring. Konsernet har derfor benyttet gjeldende norsk regelverk for regn- skapsføring av forsikringskontrakter.

2.14.1 Bransjer

Konsernet tilbyr produkter til sine kunder innen følgende bransjer:

- a) Kollektiv pensjon (offentlig og privat)
- b) Gruppeliv
- c) Skadeforsikring.

a) Kollektiv pensjon offentlig består i hovedsak av ytelsesbaserte kommunale ordninger som omfatter alderspensjon, etterlattepensjon, uførepensjon og premiefritak under ervervsuførhet.

De kollektive pensjonsordninger er basert på lineær opptjening. Dette innebærer at den enkeltes opptjente ytelser til enhver tid utgjør den forholds- messige del av de ytelser vedkommende vil ha rett til ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder. Den forholdsmessige del fremkommer som forholdet mellom den tjenestetid vedkommende allerede har opptjent og den samlede tjenestetid vedkommende vil oppnå ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder, dog slik at sistnevnte størrelse ikke kan overstige 40 år ved beregningen av den forholds- messige del. Ordningene er basert på sluttlønnsprinsippet. Regulering av løpende pensjoner i takt med regulering i folketrygden samt regulering av opp-

satte rettigheter i takt med grunnbeløp er en del av pensjonsordningens defi- nerte ytelser. Ordningenes ytelser fast- settes etter gjeldende regler for offentlig tjenstepensjon som blant annet inn- befatter samordning med folketrygdens ytelser for alderspensjonen for å sikre et definert brutto pensjonsnivå.

Regulering av løpende pensjoner og opptjente pensjonsrettigheter finansieres i sin helhet ved en særskilt regulerings- premie. En del offentlige særtrekk er ikke forhåndsfinansiert og finansieres ved engangspremier ved oppstart og eventuelt senere endringer av pensjonen (bruttogaranti).

Premiereserve i pensjonsordningene er fastsatt som netto engangspremie for de opptjente alders-, uføre- og etterlatte- pensjoner. I tillegg er det avsatt adminis- trasjonsreserve ut fra konsernets faktiske omkostninger til utbetaling av pensjon.

I premiereserven inngår også avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte for- sikringstilfeller, herunder karens- avsetning for uførerisiko.

I tillegg til bruttoordningene beskrevet over, tilbys privat tjenstepensjon.

Innskuddspensjon er en pensjonsspare- ordning hvor kunden betaler innskudd i samsvar med en avtalt innskuddsplan til medlemmenes fremtidige alders- pensjon. Den innskuddsbaserte

pensjonsordningen har en tilknyttet risikoytelse som pr. 31.12.2017 besto av innskuddsfritak og uførepensjon uten fripoliseopptjening, begge deler med 12 måneders karens. For risikoytelsene foretas en karensavsetning (IBNR/ RBNS) på 12 måneders risikopremie.

Avsetninger i livsforsikringer med inves- teringsvalg består av kundenes innbe- talte sparekapital og tilført avkastning.

b) Gruppeliv er i hovedsak konsentrert om kommunegruppeliv og lærergruppe- liv som omfatter kun dødsrisiko. Andre dekninger forekommer for et mindre antall kunder. I tillegg kommer gjelds- gruppeliv som omfatter dødsrisiko og for en stor del av eksisterende kunder også uførerisiko.

De forsikringstekniske avsetninger i gruppelivsforsikring er basert på risiko- teoretiske metoder. Erstatningsreserven inkluderer avsetninger til de forventede utbetalinger til inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, uavhengig av om disse er rapportert eller ikke.

c) I skadeforsikring tilbys følgende produkter:

Yrkesskade, Trygghet og Ulykke

Forsikringskontrakter som dekker kundenes arbeidstagere for yrkesskader som faller inn under yrkesskadeloven og hovedtariffavtalen. I tillegg tegnes forsikringskontrakter som dekker

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

arbeidstagerne for ulykke i fritiden. Det tegnes også forsikringskontrakter som dekker kunden for ulykker i fritiden, herunder også skoleelever i skoletiden.

Brann-Kombinert

Forsikringskontrakter som dekker skade på kundenes eiendommer og eventuelle verditap som påføres kunden ved skade eller tap av eiendommen. Produktet inkluderer også en obligatorisk natur-skadedekning. Risikoen for selskapet reduseres gjennom tegning av reassuransekontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp pr. skade.

Motorvogn

Forsikringskontrakter som dekker skade oppstått ved bruk av kundenes motorvogner. Risikoen for selskapet reduseres gjennom tegning av reassuransekontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp pr. skade.

Ansvar

Forsikringskontrakter som dekker skade påført tredjeperson som en følge av kundenes virksomhet. Dekningen gjelder både for tingskader og personskader.

Reise

Forsikringskontrakter som dekker kundene for skader og tap oppstått på reiser.

Barneforsikring

Forsikringskontrakter som dekker utgifter ved ulykker eller alvorlig sykdom samt inntektsbortfall (uførepensjon).

Gruppeliv

Forsikringskontrakter som dekker kunden for dødsfall og uførhet.

Risikoen for konsernet reduseres gjennom tegning av reassuransekontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp per skade i alle bransjer nevnt over med unntak for gruppeliv. Konsernet skal til enhver tid ha forsikringstekniske avsetninger som gir full dekning av det forsikringstekniske ansvar og annen risiko avledet av forsikringsvirksomheten. Konsernets avsetninger skal i alle tilfeller til enhver tid oppfylle de minstekrav til avsetninger som følger av forskrifter og lover.

2.14.2 Avsetninger i forsikringsfond

I det følgende omtales konsernets vesentligste forsikringsfond.

a) Premiereserve

Premiereserven utgjør den forsikringstekniske kontantverdien av pensjonsrettigheter som er opptjent på beregningstidspunktet. Premiereserven inkluderer også administrasjonsreserve etter Konsernets beregningsgrunnlag, samt avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensavsetning for uførerisiko.

b) Tilleggsavsetninger

Tilleggsavsetninger føres i resultatregnskapet under linjen "Til tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring" som pliktige avsetninger. Tilleggsavsetningene er fordelt til kundene med betinget virkning og kan anvendes til dekning av eventuelt avkastningsunderskudd. Eventuell negativ avkastning kan ikke dekkes av tilleggsavsetninger.

c) Premiefond

Premiefond inneholder forskuddsbetalte premier og eventuelle overskuddsmidler som fordeles til den enkelte kundes premiefondskonto. Premiefondsmidler kan benyttes til dekning av fremtidige premier.

d) Kursreguleringsfond

Kursreguleringsfondet er definert i norsk forsikringslovgivning, og det er knyttet til kollektivporteføljen i livsforsikring.

Kursreguleringsfondet består av netto urealiserte gevinster tilknyttet finansielle omløpsmidler. Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet.

Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

2.14.3 Avkastningsgaranti

Konsernets ytelsesbaserte forsikringskontrakter i bransjen kollektiv pensjon inneholder en avkastningsgaranti (grunnlagsrente). Avkastningsgarantien skal oppfylles årlig.

Fra 01.01.2015 er all ny opptjening foretatt på grunnlagsrente 2,0 prosent. I perioden 01.01.2012-31.12.2014 ble ny opptjening gjort på grunnlagsrente 2,5 prosent. Opptjening forut for dette er på 3,0 prosent for det meste av bestanden. En liten del av bestanden har noe opptjening på 2,75 prosent, 3,4 prosent og 4,0 prosent.

Total gjennomsnittlig avkastningsgaranti i bransjen kollektiv pensjon offentlig utgjorde ved utgangen av 2017 2,53 prosent. For kollektiv pensjon privat er avkastningsgarantien 2,95 prosent.

2.14.4 Dødelighet og uførhet

For uførerisiko benyttes det ulike pristariffer for kollektiv pensjon offentlig og privat. Pristariffene for uførerisiko er fastsatt basert på erfaringer i Konsernets egen bestand. Pristariffene for dødelighet er lik beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet har fastsatt. For Pensjonsordningen for sykepleiere og Fellesordningen for sykehusleger benyttes et noe sterkere grunnlag.

2.15 RESULTATELEMENTER I LIVSFORSIKRING**2.15.1 Avkastningsresultat**

Avkastningsresultat oppstår på forsikringskontrakter med avkastningsgaranti. Avkastningsresultatet består av faktisk oppnådd avkastning fratrasket garantert avkastning (grunnlagsrente). Positivt avkastningsresultat tilfaller kunden, mens negativt avkastningsresultat må dekkes inn fra kundens tilleggsavsetninger og/eller fra egenkapitalen. Selskapet fakturerer et særskilt premieelement (rentegaranti-premie) for å innestå avkastningsgarantien. Dette premieelementet inngår i resultat til selskap/konsern.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

I innskuddsbasert livsforsikring er det ikke gitt avkastningsgaranti og finansavkastningen tilskrives kunde uavhengig av oppnådd avkastning.

2.15.2 Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for forskjellen mellom dødelighet og uførhet i den forsikrede bestanden i perioden i forhold til det som er forutsatt i selskapets pristariff. Et positivt risikoresultat tilbakeføres til kundene, men det er anledning til å holde tilbake inntil halvparten av et positivt risikoresultat i risikoutjevningfond. Risikoutjevningfondet kan kun benyttes til å dekke inn senere underskudd på risikoresultat. Risikoutjevningfondet kan maksimalt utgjøre 150 prosent av årets risikopremie.

Et negativt risikoresultat må dekkes av risikoutjevningfond eller egenkapitalen.

2.15.3 Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultat beregnes som inntekter fra administrasjonspremie fratrasket selskapets faktiske omkostninger. Administrasjonsresultatet tilfaller i sin helhet selskapet.

2.16 FRIPOLISER

For fripoliser er det overskuddsdeling, slik at minst 80 prosent av oppnådd avkastning på midlene til forvaltning tilfaller kundene, maksimalt 20 prosent tilfaller selskapet.

2.17 OVERSKUDDSMIDLER AVSATT TIL KUNDER

Overskudd til kundene tilføres premiefond, og inngår som en del av de forsikringsmessige forpliktelsene på balansetidspunktet.

2.18 PENSJONFORPLIKTELSE EGENE ANSATTE

Konsernets pensjonsforpliktelser er forsikringsmessig delvis dekket gjennom offentlig tjenestepensjon i KLP ved medlemskap i Fellesordningen for kommuner og bedrifter ("Fellesordningen"). Pensjonsansvar utover disse ordningene dekkes over driften. Pensjonskostnadene er behandlet i samsvar med IAS 19. Selskapet har en ytelsesbasert pensjonsordning for sine ansatte.

Regnskapsmessig forpliktelse for ytelsesordninger er nåverdien av forpliktelsen på balansedagen, med fradrag for virkelig verdi av pensjonsmidlene. Bruttoforpliktelsen er beregnet med lineærmetoden. Bruttoforpliktelsen diskonteres til nåverdi ved bruk av rentene på norske høykvalitetsobligasjoner. Gevinster og tap som oppstår ved rekalkulering av forpliktelsen som følge av erfaringsavvik og endringer i aktuariemessige forutsetninger føres mot egenkapitalen via utvidet resultat i perioden de oppstår. Virkningen av

endringer i ordningens ytelser resultatføres umiddelbart.

Presentasjon av pensjonskostnaden i resultatregnskapet følger av IAS 1. Av denne standarden fremkommer det valgdgang for netto renteelementet som kan klassifiseres enten som en driftsrelatert kostnad eller som en finanskostnad. Det valget som selskapet gjør må følges konsekvent for senere perioder. Konsernet har presentert pensjonskostnaden under regnskapslinjen "Driftskostnader" og finanskostnaden under regnskapslinjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

Estimatavviket er klassifisert under "Poster som ikke vil bli omklassifisert til resultatet" under regnskapslinjen "Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger".

Fellesordningen er en flerforetaksordning, dvs. at den forsikrings-tekniske risiko er fordelt mellom alle kommuner og bedrifter som deltar i ordningen. De økonomiske og aktuariemessige forutsetninger som ligger til grunn for beregning av netto pensjonsforpliktelser baserer seg derfor på forutsetninger som er representative for hele fellesskapet.

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Konsernet utarbeider estimater og antakelser om fremtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige fremtidige hendelser vurdert ut ifra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i fremtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Den største forsikringsrisikoen i konsernet er risiko for feil estimering av forventet levealder. Ved fastsettelse av premietariffer benyttes egne analyser på forsikret bestand og analyser av hele Norges befolkning. Usikkerhet rundt den fremtidige levealderen, som er basert på estimater langt frem i tid, gir en tilsvarende risiko for belastning av egenkapital som følge av krav til høyere avsetninger, for å dekke utbetaling over en lenger periode.

Det vil også være forsikringsrisiko knyttet til uførhet, men denne

forsikringsrisikoen er vesentlig lavere. Usikkerhet i beregninger av sannsynligheter for uførhet kan, på samme måte som økt levealder, føre til redusert

resultat for eiere, men her er det større mulighet til å korrigere premietariffene, gitt at uførepensjon har en kortere tidshorisont på utbetalingene.

Forsikringsrisiko knyttet til dødelighet er betydelig lavere, og må sees i sammenheng med forsikringsrisiko knyttet til levealder. Økt dødelighet vil gi et negativt risikoresultat på dødsrisiko, men vil motvirkes av et positivt

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger - forts.

risikoresultat på levealder. I tillegg er forsikringsytelsene på ektefelle- og barnepensjon, som utgjør risikoresultat for død, betydelig lavere enn forsikringsytelsene på alderspensjon (levealdersrisiko).

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjonsforsikring, benyttes forutsetninger om utførelsesrisiko basert på erfaringer i KLP med utgangspunkt i egen bestand. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsesrisiko, benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt.

I offentlig tjenstepensjon faktureres gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Den forsikringstekniske årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon i KLP med utgangspunkt i en lønn på kroner 430 000 er vist i tabellen under:

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjene gruppeliv og offentlig tjenstepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene fastsettes ved hjelp av statistiske modeller. Modellene hensyntar erfaringer basert på innmeldte endringer i forsikringsbestanden.

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjen skadeforsikring

er det foretatt individuell skadereservering for alle meldte skader (RBNS). Reserveringene justeres i takt med løpende skadebehandling. Alle åpne skader skal ha en spesiell vurdering minst én gang i året.

Avsetning for inntrufne skader som ikke er meldt til virksomheten (IBNR) skjer ved hjelp av statistiske modeller. Modellene hensyn tar det erfaringsbaserte meldemønsteret innenfor de forskjellige risikogruppene.

I skadevirksomheten foretas det også målinger og justeringer av de totale erstatningsavsetningene (RBNS+IBNR) slik at det totale avsetningsnivået blir målt opp mot endringer i risikoelementer som skadefrekvens, storskadeinnslag, bestandssammensetning og bestandsstørrelse. Erstatningsavsetningene er vurdert til forventningsrett nivå, dvs. at det ikke er sikkerhetsmarginer i denne. Erstatningsavsetningen er ikke neddiskontert.

Erstatningsavsetningen inneholder en avsetning for fremtidige indirekte skadebehandlingskostnader (ULAE). Denne beregnes med utgangspunkt i størrelsen på RBNS og IBNR.

Avsetning for ikke opptjent premie utgjør den proratariske delen av forfalt premie som opptjenes etter regnskapsavslutningen.

Sensitivitetsoversikten er nærmere spesifisert i note 9.

3.2 INVESTERINGSEIENDOMMER

Bygninger og andre faste eiendommer vurderes til virkelig verdi slik dette er definert i IFRS 13. Med virkelig verdi menes det beløp bygninger og andre faste eiendommer kan omsettes for i en transaksjon på armlengdes avstand mellom velinformerte, frivillige parter. Det anses ikke å være et aktivt marked for omsetning av konsernets investeringseiendommer.

Per 31.12.2017 ble bygninger og faste eiendommer verdsatt ved hjelp av konsernets interne verdivurderingsmodeller. Modellen tar utgangspunkt i neddiskontering av beregnet 20 års kontantstrøm, og diskonteringssatsen som ble benyttet tilsvarer normalt markedets avkastningskrav for tilsvarende eiendommer. For de norske eiendommene ble det per 31.12.2017 benyttet en diskonteringsfaktor i intervallet 6,15 - 9,10 prosent, for konsernets svenske eiendommer 5,75 - 7,05 prosent og for danske eiendommer 6,75 - 7,69 prosent. Følgende hovedkomponenter inngår i fremtidig kontantstrøm:

- Gjeldende betingelser, kontraktsutløp og antatt markedsleie
- Ledige arealer med antatt markedsleie
- Parkeringsinntekter, parkeringsareal og antall plasser
- Antatt årlig inflasjon
- Årlig leieregulering i prosent av inflasjon
- Generell ledighet
- Normale årlige driftskostnader

FORSIKRINGSTEKNISK ÅRLIG PREMIE

MENN

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	18 522 kr	31 664 kr	39 577 kr

KVINNER

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	23 759 kr	37 694 kr	42 953 kr

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger - forts.

- Normale årlige felleskostnader per. m²
- Oppgraderingskostnader per. m² ved nytteleie
- Evtentuellet ytterligere oppgraderingskostnader (år og beløp)
- Antall måneder ledighet ved hvert kontraktsutløp
- Antatt sluttverdi år 20
- Nominelt avkastningskrav

Som en del av verddivurderingen utføres også yieldbetraktninger for den enkelte eiendom og for totalporteføljen. I tillegg til verdsettelse ved bruk av KLP Eiendoms verddivurderingsmodell innhentes eksterne verddivurderinger for et utvalg av eiendommene. Disse benyttes for å fastsette egne beregningsparametere og for å kvalitetssikre de interne verddivurderingene.

Mindre endringer i avkastningskravet vil gi relativt store utslag i eiendomsverdiene og det antas i tillegg at vesentlige endringer i "Antatt markedsleie" også vil påvirke regnskapstillene i størst grad.

Sensitivitetsanalysen nedenfor viser hvordan verdien av en av konsernets sentralt beliggende kontoreiendommer i Oslo endrer seg ved visse endringer i sentrale parametere i konsernets verdsettelsesmodell. Analysen viser endring i verdi (angitt som prosentvis endring) for gitt endring i en parameter under forutsetning av at alle andre

parametere holdes uendret. I realiteten vil det være slik at det er innbyrdes sammenheng mellom flere variabler, slik at en endring i en parameter vil medføre endring i en eller flere andre parametere. Oppgitte sensitivitetstall fanger ikke opp slike sammenhenger mot andre variabler, og er kun vist for illustrative formål. Virkningene av endringer i parametere vil variere noe fra eiendom til eiendom.

I analysen forstås avkastningskravet som den rente som benyttes ved nediskontering av fremtidige kontantstrømmer i modellen. Markedsleie forstås som forventet leie ved reforhandling av eksisterende kontrakter eller ved skifte av leietager. Exit yield forstås som den yielden som benyttes til å beregne sluttverdi ved verddivurderingsmodellens siste analyseperiode (år 20).

3.3 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Størstedelen av konsernets finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet, er i stor grad eiendeler som omsettes i et aktivt marked, slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet.

Når det gjelder konsernets prising av unoterte verdipapirer, vil det være usikkerhet knyttet til dette. Dette gjelder spesielt de verdipapirer som prises på bakgrunn av ikke-observerbare forutsetninger. Det benyttes

ulike verdsettelsesteknikker for å kunne fastsette virkelig verdi av disse investeringene.

Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets prising av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verdsettelsesmodeller.

Prisingsmetodene og regnskapstillene er nærmere omtalt i note 6.

3.4 TAP PÅ FINANSIELLE EIENDELER

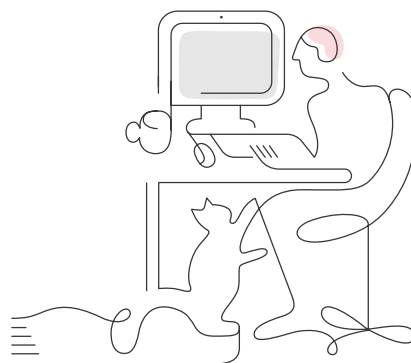
For finansielle eiendeler som ikke måles til virkelig verdi, vurderes det på balansedagen om det eksisterer objektive indikasjoner på om en finansiell eiendel eller en gruppe av finansielle eiendeler har falt i verdi. I denne vurdering anvises en viss grad av skjønn, samt forhold relatert til kreditt-, marked og likviditetsrisiko. Dette er nærmere beskrevet i note 2.

For konsernets portefølje av anleggsobligasjoner, inkludert anleggsobligasjoner som holdes til forfall, vurderes nedskrivningsbehov enkeltvis hvert kvartal. Nedskrivningsbehov beregnes som verdien av opprinnelig forventet kontantstrøm og ny forventet kontantstrøm.

Det vil være usikkerhet til beregning av ny, forventet kontantstrøm.

SENSITIVITETSANALYSE

	Endring i parameter	Endring i verdi
Avkastningskrav	+100 bps	-12 %
	-100 bps	15 %
Markedsleie	+10 %	8 %
	-10 %	-8 %
Exit yield	+100 bps	-10 %
	-100 bps	17 %
Inflasjon	+50 bps	7 %
	-50 bps	-6 %

NOTE 4 Segmentinformasjon

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjon offentlig		Kollektiv pensjon privat		Skadeforsikring		Bank	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	32 328	36 773	997	574	1 266	1 135	0	0
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	89	81	0	0	21	15	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	32 157	24 994	343	192	243	253	237	205
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	1 016	938	2	3	1	1	12	10
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	235	338	0	0	0	0	57	57
Sum inntekter	65 825	63 124	1 343	769	1 531	1 404	306	272
Erstatninger for egen regning	-17 386	-16 387	-199	-112	-1 080	-871	0	0
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	-23 358	-27 373	-1 064	-599	-4	-2	0	0
Kostnader innlån	-527	382	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-951	-911	-59	-52	-281	-269	-197	-176
Avskrivninger	-74	-261	-3	-2	-2	-6	-4	-4
Andre kostnader	-992	-960	0	0	0	0	-3	-1
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond								
Sum kostnader	-43 289	-45 510	-1 325	-764	-1 366	-1 148	-203	-181
Driftsresultat	22 536	17 613	18	5	164	255	103	91
Midler tilført forsikringskundene ²	-20 551	-15 488	-42	-33	0	0	0	0
Resultat før skatt	1 985	2 125	-24	-28	164	255	103	91
Skattekostnad	-492	781	0	0	-19	-48	-25	-22
Resultat etter skatt	1 493	2 906	-24	-28	145	207	78	69
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-28	-33	-1	0	-3	-2	-1	-1
Totalresultat	1 465	2 874	-25	-28	141	205	77	68
Eiendeler	534 784	496 663	4 869	3 571	4 594	4 489	34 986	34 388
Gjeld	504 158	468 878	4 346	3 263	2 822	2 777	32 904	32 533

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

NOTE 4 Segmentinformasjon - forts.

MILLIONER KRONER	Kapitalforvaltning		Øvrige		Eliminerings		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	0	0	0	0	0	15	34 590	38 497
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	0	0	0	0	-110	-96	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	3	4	0	0	8 446	5 240	41 430	30 888
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	0	0	9	8	0	-14	1 040	945
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	456	299	0	0	-748	-694	0	0
Sum inntekter	459	303	9	8	7 589	4 450	77 061	70 330
Erstatninger for egen regning	0	0	0	0	0	0	-18 665	-17 370
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	0	0	0	0	0	0	-24 425	-27 973
Kostnader innlån	0	0	0	0	0	0	-527	382
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-402	-280	-9	-7	346	244	-1 554	-1 451
Avskrivninger	-10	-6	0	0	-26	-26	-119	-305
Andre kostnader	0	0	0	0	3	5	-992	-957
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond					-8 648	-3 061	-8 648	-3 061
Sum kostnader	-413	-285	-9	-7	-8 326	-2 839	-54 931	-50 736
Driftsresultat	47	18	-1	0	-737	1 612	22 130	19 594
Midler tilført forsikringskundene ²	0	0	0	0	937	-1 625	-19 656	-17 146
Resultat før skatt	47	18	-1	0	200	-13	2 474	2 449
Skattekostnad	-10	-4	0	0	-617	-360	-1163	344
Resultat etter skatt	37	15	-1	0	-417	-373	1 311	2 792
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-4	-2	0	0	119	101	81	63
Totalresultat	33	12	-1	0	-298	-272	1 393	2 855
Eiendeler	468	414	12	12	72 445	56 576	652 167	596 113
Gjeld	214	192	5	3	78 155	60 648	622 603	568 290

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

KLP konsernets virksomhet er inndelt i de seks områdene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank og kapitalforvaltning. All virksomhet er rettet mot kunder i Norge.

KOLLEKTIV PENSJON OFFENTLIG
Kommunal Landspensjonskasse tilbyr kollektiv offentlig tjenestepensjon.

KOLLEKTIV PENSJON PRIVAT
KLP Bedriftspensjon AS tilbyr produkter til foretak innen både offentlig og privat sektor.

SKADEFORSIKRING

KLP Skadeforsikring AS tilbyr ting- og personskadeprodukter til arbeidsgivere innen offentlig og privat sektor. I tillegg tilbys et bredt spekter av standard forsikringsprodukter til personmarkedet.

BANK

KLPs bankvirksomhet omfatter selskapene KLP Bankholding AS og dets heleide datterselskaper: KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Bankvirksomheten omfatter tjenester som innskudd og utlån til personmarkedet, kredittkort, samt utlån med offentlig garanti.

KAPITALFORVALTNING

Kapitalforvaltning tilbys fra selskapet KLP Kapitalforvaltning AS. Selskapet tilbyr et bredt utvalg av verdipapirfond både til personkunder og institusjonelle kunder. Verdipapirforvaltningen har en samfunnsansvarlig profil.

ØVRIG

Øvrige segmenter består av KLP Forsikringsservice AS som tilbyr et bredt tjenestespekter til kommunale pensjonskasser.

NOTE 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

MILLIONER KRONER	2017	2016
Renteinntekter bankinnskudd	49	55
Renteinntekter derivater	34	63
Renteinntekter gjeldsinstrumenter virkelig verdi	3 451	3 400
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	3 534	3 519
Renteinntekter rentepapirer amortisert kost	5 515	5 299
Renteinntekter utlån amortisert kost	1 221	1 186
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	6 735	6 485
Utbytte/renter aksjer og andeler	3 913	3 506
Andre inntekter og kostnader	2	-21
Sum andre løpende kostnader og inntekter	3 915	3 486
Netto avkastning fra finansielle eiendeler	14 184	13 489
Renteinntekter utlån virkelig verdi	226	225
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	226	225
Renteinntekter utlån amortisert kost	510	474
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	510	474
Rentekostnader gjeld til kredittinstitusjoner	-94	-120
Rentekostnader obligasjon med fortrinnsrett	-271	-272
Rentekostnader gjeld og innskudd fra kunder	-128	-118
Andre inntekter og kostnader	0	7
Sum andre inntekter og kostnader bank	-493	-503
Netto renteinntekter bank ¹	244	196
Verdiendring aksjer og andeler	15 791	1 992
Verdiendring derivater	950	2 644
Verdiendring gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	-3 174	-3 313
Verdiendring utlån virkelig verdi	17	52
Verdiendring innlån virkelig verdi	0	0
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	13 584	1 375
Verdiendring utlån til amortisert kost	124	-1 110
Andre urealiserte verdier	-51	-135
Sum andre urealiserte verdier	73	-1 245
Netto urealiserte gevinster fra finansielle instrumenter	13 657	130

¹ Netto renteinntekt bank er inntekter og kostnader tilknyttet bankvirksomheten.

Noten spesifiserer netto inntekter fra finansielle instrumenter. Verdiendringer som skyldes endring i kredittrisiko er ikke medtatt i denne tabellen grunnet systemmessige begrensninger.

NOTE 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter - forts.

MILLIONER KRONER	2017	2016
Realiserte aksjer og andeler	4 889	2 746
Realiserte derivater	165	6 861
Realiserte gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	3 545	1 047
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	8 600	10 654
Realiserte obligasjoner til amortisert kost ²	-172	-370
Realiserte utlån til amortisert kost	0	118
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	-172	-251
Andre finansielle inntekter og kostnader	-34	-57
Sum andre finansielle inntekter	-34	-57
Netto realiserte gevinster fra finansielle instrumenter	8 394	10 346
Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	22 050	10 476
Sum netto inntekter fra finansielle instrumenter	36 478	24 161

² Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindrev verdier på valuta. Papirer denominert i utenlandsk valuta blir sikret, noe som resulterer i minimal nettoeffekt av valutaendringer (reflekteres i verdiendring / realiserte derivater). Se note 9 og 12 for mer informasjon.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benytter konsernet verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimatenes bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare

markedsdata, og i liten grad på selskaps-spesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST

Denne kategorien inkluderer:

- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)
- Annen utstedt gjeld (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved

diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

Denne kategorien inkluderer:

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi
- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskapskategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

- **INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL**
- **OBLIGASJONER KLASSIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING**
- **GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI**

a) Utenlandske rentepapirer

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil. Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indicies
- Bloomberg
- Reuters

Barclays Capital Indicies har første-prioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Sisteprioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer - stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å avdekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer – annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. De papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing, prises teoretisk. Teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkupongkurve. Nullkupongkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas. Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskaps-spesifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital.

For selskaper hvor Nordic Bond Pricing ikke leverer spreadkurver, benyttes spreadkurver fra tre norske banker. Når spreadkurver er tilgjengelig fra flere av disse bankene, benyttes et likevektet gjennomsnitt.

d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner

Virkelig verdi beregnes etter samme hovedprinsippene som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor.

e) Fordringer på kredittinstitusjoner

Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontrakts-betingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

f) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurve som direkteutlånene, men kredittmarginen er justert til markedsnivå for aktuell kombinasjon av garantistkategori og garantiform. Garantisten er enten stat, fylkeskommune, kommune eller bank.

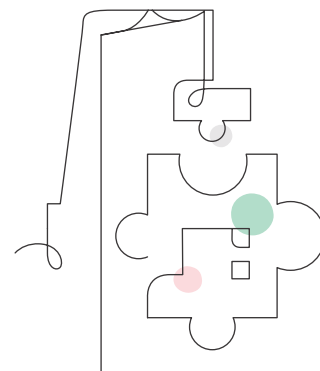
g) Lån med sikkerhet i pant

Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.

EGENKAPITALINSTRUMENTER

h) Aksjer (noterte)

Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

Følgende kilder benyttes for norske aksjer:

- Oslo Børs (primærkilde)
- Morgan Stanley Capital International (MSCI) / Reuters
- Bloomberg

Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:

- Morgan Stanley Capital International (MSCI) (primærkilde)
- Reuters
- Bloomberg

i) Aksjer (unoterte)

Konsernet benytter, så langt det lar seg gjøre, bransjebefalingene til Verdi-papirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:

Sist omsatt kurs har hovedprioritet.

Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskurs justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisbildet anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Selskapet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer.

For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønnsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.

j) Private Equity

Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond. Fondenes virkelige verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines (IPEV Guidelines). Disse retningslinjene fastsettes av European Venture Capital Association

(EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markedsvurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for konsernet.

DERIVATER**k) Futures/FRA/IRF**

Alle futureskontrakter til konsernet handles på børs. Bloomberg benyttes som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Bloomberg er korrekte. Reuters fungerer som sekundærkilde.

l) Opsjoner

Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.

m) Renteswaper

Renteswaper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.

n) FX-swaper

FX-swaper med forfall på ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid og det skal benyttes basisjusterte swapkurver.

GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER**o) Plasseringer hos kredittinstitusjoner og deposits**

Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Deposits prises på swapkurver.

ANSVARLIG LÅNEKAPITAL, ANNEN UTSTEDT GJELD OG INNSKUDD FRA KUNDER**p) Virkelig verdi av ansvarlige lån**

For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut i fra en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.

q) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjonslån

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

r) Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

s) Innskudd fra kunder

Alle innskudd er uten rentebinding. Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

Tabellen under gir en nærmere spesifikasjon av innholdet i de ulike klassene av eiendeler og forpliktelser.

MILLIONER KRONER	31.12.2017		31.12.2016	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER SOM HOLDES TIL FORFALL				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske hold til forfall obligasjoner	6 380	7 093	8 339	9 248
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	24 752	26 205	24 452	25 771
Sum gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	31 131	33 298	32 791	35 019
GJELDSINSTRUMENTER KLASSIFISERT SOM LÅN OG FORDRINGER				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske obligasjonslån	39 092	41 777	33 018	35 785
Utenlandske obligasjonslån	81 825	87 465	72 879	77 806
Norske sertifikater	200	200	790	787
Utenlandske sertifikater	200	200	0	0
Andre fordringer	59	59	33	33
Sum gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	121 377	129 700	106 720	114 411
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	1 016	1 016	1 381	1 381
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	1 016	1 016	1 381	1 381
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Utlån med sikkerhet i pant	17 673	17 685	15 953	15 969
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	61 441	62 083	56 484	57 135
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	7 829	7 872	9 105	9 143
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	86 943	87 640	81 541	82 247
GJELDSINSTRUMENTER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Norske obligasjoner	59 289	59 289	58 661	58 661
Norske sertifikater	11 154	11 154	12 519	12 519
Utenlandske obligasjoner	85 144	85 144	82 933	82 933
Utenlandske sertifikater	0	0	161	161
Plassering hos kredittinstitusjoner	16 839	16 839	16 747	16 747
Sum gjeldsinstrumenter	172 427	172 427	171 021	171 021
EGENKAPITALINSTRUMENTER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Aksjer	150 221	150 221	121 236	121 236
Aksjefond	10 641	10 641	8 688	8 688
Eiendomsfond	119	119	287	287
Alternative investeringer	756	756	489	489
Sum egenkapitalinstrumenter	161 736	161 736	130 700	130 700

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

MILLIONER KRONER	31.12.2017		31.12.2016	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FORDRINGER				
Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	1 026	1 026	753	753
Fordringer i forbindelse med gjenforsikringsforretninger	118	118	119	119
Gjenforsikringsandel av brutto erstatningsavsetning	0	0	1	1
Fordringer ved verdipapirhandel	2 161	2 161	1 763	1 763
Fordskuddsbetalt husleie tilknyttet eiendomsvirksomheten	116	116	106	106
Andre fordringer	697	697	431	431
Sum lån og fordringer øvrige inkl. fordringer på forsikringstakere	4 118	4 118	3 173	3 173
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Fondsobligasjonslån	1 534	1 463	1 650	1 292
Ansvarlige lån	5 977	6 849	6 220	6 554
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 603	1 603	2 356	2 356
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	21 451	21 451	21 095	21 095
Gjeld til og innskudd fra kunder	9 669	9 669	8 688	8 688
Sum finansiell gjeld	40 235	41 036	40 010	39 986
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 983	2 983	2 694	2 694
Sum finansiell gjeld	2 983	2 983	2 694	2 694
Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	2 684	2 684	1 674	1 674
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	2 684	2 684	1 674	1 674

MILLIONER KRONER	31.12.2017		31.12.2016	
	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser
FINANSIELLE DERIVATER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Valutaterminer	631	3 849	795	4 534
Renteswaper	368	903	375	1 338
Rente- og valutaswaper	530	0	645	0
Aksjeopsjon	0	7	0	0
Sum finansielle derivater	1 529	4 760	1 815	5 871

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investerings eiendom	0	0	63 519	63 519
Tomter	0	0	982	982
Eiendomsfond	0	0	2 454	2 454
Bygg	0	0	60 083	60 083
Utlån til virkelig verdi	0	1 016	0	1 016
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	45 303	110 287	0	155 590
Sertifikater	7 834	3 320	0	11 154
Obligasjoner	23 984	106 967	0	130 952
Obligasjonsfond	13 485	0	0	13 485
Utlån og fordringer	15 418	1 419	0	16 837
Aksjer og andeler	145 905	5 393	10 438	161 736
Aksjer	144 045	4 518	1 658	150 221
Aksjefond	1 861	0	75	1 935
Eiendomsfond	0	119	0	119
Spesialfond	0	756	0	756
Private Equity	0	0	8 705	8 705
Finansielle derivater	0	1 529	0	1 529
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	206 627	119 643	73 956	400 226
FORPLIKTELSE REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	4 760	0	4 760
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	2 025	1 089	0	3 113
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	2 025	5 848	0	7 873

¹ Linjen Gjeld til kredittinstitusjoner i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 1 473 millioner kroner per 31.12.2017 og 2 338 millioner kroner per 31.12.2016.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investerings eiendom	0	0	59 497	59 497
Tomter	0	0	982	982
Eiendomsfond	0	0	1 831	1 831
Bygg	0	0	56 684	56 684
Utlån til virkelig verdi	0	1 381	0	1 381
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	45 368	108 901	0	154 269
Sertifikater	7 377	5 303	0	12 680
Obligasjoner	25 058	103 598	0	128 656
Obligasjonsfond	12 933	0	0	12 933

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
Utlån og fordringer	15 071	1 681	0	16 752
Aksjer og andeler	117 815	4 312	8 573	130 700
Aksjer	116 264	3 536	1 436	121 236
Aksjefond	1 552	0	84	1 636
Eiendomsfond	0	287	0	287
Spesialfond	0	489	0	489
Private Equity	0	0	7 052	7 052
Finansielle derivater	0	1 815	0	1 815
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	178 254	118 090	68 069	364 414

FORPLIKTELSE REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI

Finansielle derivater gjeld	0	5 871	0	5 871
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	1 648	1 064	0	2 712
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	1 648	6 936	0	8 584

¹ Linjen Gjeld til kredittinstitusjoner i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 1 473 millioner kroner per 31.12.2017 og 2 338 millioner kroner per 31.12.2016.

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM	Bokført verdi 2017	Bokført verdi 2016
Inngående balanse 01.01.	59 497	56 436
Netto tilgang	816	724
Urealiserte endringer	3 206	2 364
Øvrige endringer	236	-28
Utgående balanse 31.12	63 519	59 497
Realisert gevinst / tap	129	82

ENDRINGER I NIVÅ 3, AKSJER	Bokført verdi 2017	Bokført verdi 2016
Inngående balanse 01.01.	1 436	1 439
Solgt	-116	-181
Kjøpt	147	201
Urealiserte endringer	190	-23
Utgående balanse 31.12.	1 658	1 436
Realisert gevinst / tap	56	50

ENDRINGER I NIVÅ 3, AKSJEFOND	Bokført verdi 2017	Bokført verdi 2016
Inngående balanse 01.01.	84	76
Solgt	-6	0
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	-3	9
Utgående balanse 31.12.	75	84
Realisert gevinst / tap	0	0

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki - forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3, PRIVATE EQUITY	Bokført verdi 2017	Bokført verdi 2016
Inngående balanse 01.01.	7 052	6 494
Solgt	-1 593	-1 107
Kjøpt	1 552	1 833
Urealiserte endringer	1 694	-168
Utgående balanse 31.12.	8 705	7 052
Realisert gevinst / tap	389	326
Sum nivå 3 per 31.12.	73 949	68 069

Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap reflekteres på linjen "Netto inntekter på finansielle instrumenter" i konsernresultatet for noterte aksjer og Private Equity. Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap for investerings-eiendom reflekteres på linjen "Netto inntekter fra investeringseiendommer".

Tabellene "Endringene i nivå 3" viser endringer i nivå 3 klassifiserte papirer i perioden angitt.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

NIVÅ 2:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra observerbare markedsdata. Dette inkluderer priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens og derfor ikke

anses som omsatt i et aktivt marked, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner.

NIVÅ 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes i markeder ansett som inaktive. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos konsernet er blant annet noterte aksjer og Private Equity.

"På eiendeler som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort noen sensitivitetsanalyse, foruten eiendom i annen note. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5 % gi en endring på 3 697 millioner kroner pr 31.12.2017 og 3 403 millioner kroner pr 31.12.2016 for eiendelene i nivå 3. Alt av investeringseiendom inngår i nivå 3. For sensitivitetsanalyse for investerings-eiendom henvises det til note 3.

I perioden fra 01.01.2017 til 31.12.2017 er det flyttet aksjer og andeler for 932 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2 og 69 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. Dette er for øvrig netto flyttinger gjennom året. For aksjer skyldes dette endringer i likviditet; basert på regler knyttet til handelsdager og omsetning. Det er flyttet 26 millioner kroner til fra nivå 3 til nivå 2 i perioden, dette skyldes at et papir gikk fra å være unotert til å bli notert. Ingen endringer i nivåplassering på gjeldsinstrumenter.

De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6, med unntak av investeringseiendom som er beskrevet i note 3.

I note 6 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlig lån fordelt i nivå 1 og fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6.

Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring er ikke inkludert i tabellen. Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring har 2 684 millioner kroner i finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi, alt i nivå 1. Per 31.12.2017 vil de 2 684 millioner kronene inngå med 1 679 millioner i aksjer og andeler i nivå 1, 995 millioner kroner i gjeldsinstrumenter til virkelig verdi i nivå 1 og det resterende er utlån og fordringer i nivå 1.

NOTE 8 Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring

MILLIONER KRONER	Org. nummer	Antall andeler	Kurs	Virkelig verdi 31.12.2017	Gj.sn. avkastning per andel %	Gj.sn. avkastning per andel hele kroner	Virkelig verdi 31.12.2016
ANDELER I AKSJEFOND							
KLP Aksjglobal Indeks II	987570199	340 061	2 385,63	811	18,10 %	366	605
KLP Aksjenorge Indeks	988425958	148 898	2 517,10	375	19,08 %	403	275
KLP Framtid	918126767	417 577	1 179,49	493	17,24 %	173	13
Sum andeler i aksjefond		488 959		1 679			893
ANDELER I OBLIGASJONSFOND							
KLP Obligasjon 5 år	979518315	339 269	1 292,23	438	2,99 %	38	348
KLP Obligasjon Global I	989753746	404 562	1 165,31	471	4,14 %	49	372
KLP Nåtid	918126740	17 093	1 000,75	17	2,55 %	26	0
Sum andeler i obligasjonsfond		743 832		927			720
ANDELER I PENGEMARKEDSFOND							
KLP Pengemarked	979518218	67 668	1 000,37	68	1,37 %	14	49
Sum andeler i pengemarkedsfond		67 668		68			49
Sum andeler i verdipapirfond				2 673			1 662
Utlån og fordringer				7			9
Andre eiendeler				3			2
Sum eiendeler i forsikring med investeringsvalg				2 684			1 674
PROSENT				1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal
Avkastning per kvartal				2,47 %	1,67 %	3,79 %	3,34 %

Beholdningens avkastning er verdiendring på innskutt beløp, og tar hensyn til transaksjoner i perioden. Dette betegnes som pengevektet avkastning. Fondets avkastning er den totale avkastningen for fondet, også kalt tidsvektet avkastning.

Dersom det ikke er foretatt transaksjoner i perioden, er beholdningens og fondets avkastning den samme.

NOTE 9 Risikostyring

Konsernet er gjennom sin virksomhet eksponert både for forsikringsrisiko og finansiell risiko. For konsernet er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at konsernet til enhver tid imøtekommer de forpliktelsene forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostrategier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostrategi implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

9.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko er i henhold til IFRS 4 definert som "En kontrakt der den ene parten (forsikringsgiveren) påtar seg en betydelig forsikringsrisiko for en annen part (forsikringstakeren) ved å samtykke i å betale erstatning til forsikringstakeren dersom en angitt usikker framtidig hendelse (den forsikrede hendelsen) påvirker forsikringstakeren negativt. Usikkerheten på porteføljenivå er i tillegg påvirket av faktorer som lovendringer og rettsavgjørelser. Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo flere kontrakter det er i porteføljen.

Konsernets forsikringsvirksomhet er fordelt på bransjene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat og skadeforsikring. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførerisiko og opplevelsesrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende. Gruppeliv omfatter primært dødsrisiko, mens gjeldsgruppeliv omfatter dødsrisiko og, for en stor del av eksisterende kunder, uførerisiko. I skadevirksomheten er det utarbeidet retningslinjer for hvilke typer risiko virksomheten aksepterer i sin portefølje. I utgangspunktet aksepterer risikoer fra kunder som ligger innenfor konsernets primære målgruppe på skadeforsikring,

så sant forsikringsomfanget ligger innenfor de standardproduktene konsernet tilbyr. Den samlede forsikringsrisikoen vil også bli mindre ved at porteføljen har en geografisk spredning og er spredt på forskjellige forsikringsprodukter.

Innenfor skadeforsikring styres forsikringsrisiko generelt gjennom avsetninger for fremtidig forventede erstatninger på eksisterende kontrakter, prising av risikoelementet i forsikringspremien, og gjennom reassuransekontrakter. I tillegg er det gjennomført mer spesifikke tiltak i henhold til den forsikringsmessige dekningen som tilbys.

Forsikringsrisiko innenfor bransjene kollektiv pensjon offentlig / privat og gruppeliv styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derav følgende endring av tariffene. Konsernet er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassuranse.

9.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er satt til et forventningsrett nivå, med tillegg av sikkerhetsmarginer avhengig av bransje. I tillegg er det avsatt til risikoutjevningssfond innenfor kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførerisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på KLPs uføreerfaringer. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet fastsatte i 2013. I pensjonsordningen for sykepleiere og pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametere for øvrig, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

9.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i konsernets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utviklingen i forsikret risiko baseres på observasjoner

og/eller risikoteoretiske modeller som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig, med unntak for bransjen skadeforsikring. Der vurderes premien fortløpende, mens premie fakturert til kunde gjelder for ett år av gangen.

I bransjen kollektiv pensjon offentlig har konsernet en stor bestand som gir høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen. I skadeforsikring differensieres premien ut i fra den enkelte kundes risiko.

I skadeforsikringsvirksomheten er det utarbeidet retningslinjer for hvilke typer risiko virksomheten aksepterer i sin portefølje. I utgangspunktet aksepterer risikoer fra kunder som ligger innenfor foretakets primære målgrupper så sant forsikringsomfanget ligger innenfor de produktene foretaket ordinært tilbyr. Premie differensieres ut fra den enkelte kundes risiko. Ved grensetilfeller følges særskilte beslutningsrutiner før risiko kan overtas.

9.1.3 Reassuranse og reassuranseprogram**a) Kollektiv pensjon offentlig / privat og gruppelivsforsikring**

Slik forsikringskontraktene er fastsatt er løpende risiko generelt innenfor rammen av konsernets risikobærende evne. Behovet for reassuranse er derfor begrenset.

Konsernet har tegnet en katastrofereassuranseavtale for kollektiv pensjon offentlig. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover selskapets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. For kollektiv pensjon privat dekker denne avtalen inntil 20 millioner kroner utover selskapets egenregning på 5 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 3 personer dør eller blir uføre. Avtalene dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

b) Skadeforsikring

Reassuransekontraktene dekker alle erstatninger over et gitt beløp per

NOTE 9 Risikostyring - forts.

hendelse/ulykke. Det er fastsatt retningslinjer for å minimere motpartsrisikoen i reassuransekontraktene i skadeforsikring. Blant annet er det satt maksimalgrenser for den enkelte reassurandør, og det er definert et minimumsnivå på reassurandørenes kredittrating.

9.1.4 Konsentrasjonsrisiko i skadeforsikring

Det foretas løpende vurdering av konsentrasjonsrisikoen. Selskapet reduserer sin konsentrasjonsrisiko ved reassuransedekninger som begrenser foretakets egenregning per skade. For å redusere kredittrisiko mot reassurandører benyttes kun reassuranseforetak med tilfredsstillende kredittrating. I tillegg fordeles hver enkelt reassuransekontrakt mellom flere uavhengige reassurandører.

9.1.5 Følsomhetsberegning

9.1.5.1 Følsomhetsberegning i kollektiv pensjon offentlig og privat

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehypighet ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 189 millioner kroner (herav 7 millioner kroner i kollektiv pensjon privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i uførehypighet vil være en økning på 1 272 millioner kroner (herav 16 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 179 millioner kroner (herav 1 millioner kroner i kollektiv pensjon privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 8 734 millioner kroner (herav 31 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

Konsernets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

9.1.5.2 Følsomhetsberegning

i skadeforsikring

I tabellen under vises resultateffekten ved 1 prosent endring i kostnader, premienivå, skadeutbetalinger og erstatningsavsetning:

1 prosent endring i kostnader	2,8 mill kroner
1 prosent endring i premienivå	13,4 mill kroner
1 prosent endring i skadeutbetalinger	9,9 mill kroner
1 prosent endring i erstatningsavsetning	18,8 mill kroner

9.2 FINANSIELL RISIKO

Konsernets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten tilfredsstiller eksterne og interne krav. Konsernet har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset konsernets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

Konsernets finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittrisiko.

9.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at konsernet ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld, ikke innkalte restforpliktelser som måtte komme til forfall og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inneholder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten forvaltes internt etter mandater.

Ikke innkalt restforpliktelse på 15 483 millioner kroner består av kommitterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. Summen er nærmere

NOTE 9 Risikostyring - forts.

spesifisert i note 35 betingede forpliktelser. Avtalene regulerer mellom annet krav om solvens for at trekket kan godkjennes for utbetaling.

9.2.2 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og andre verdipapirer. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for konsernets resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivasiden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til rente, kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. Konsernets renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årlig prising av rentegarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom konsernet hovedsakelig tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil konsernet prise rentegarantien helt til den forsikrede dør, noe som innebærer at avkastningsrisikoen som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

Konsernet valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle konsernets renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta har sikringsgraden i 2017 vært mellom 70 og 90 prosent med tillatte svingninger mellom 60 og 105 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålingssystem som muliggjør simulering og overvåkning av

aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom fastsatte rammer i forhold til porteføljens referanseindeks.

For å redusere risikoen for negative resultater fra kapitalforvaltningen benytter konsernet handlingsregler i kundeporteføljene for daglig styring av markedsrisikoen. Dette innebærer at en tilpasser risikoen i porteføljen i tråd med risikobærende evne. Handlingsregler gir en avkastningsprofil som passer med det overordnede målet om å beskytte egenkapitalen, samt å bevare risikokapasitet over tid. I tillegg har konsernet en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen.

Derivater kan benyttes i styring av markedsrisiko for kostnads- og tids-effektiv implementering av risikoen, samt valutasikring.

Via livselskapet utgjør aksjerisikoen den klart største markedsrisikoen i konsernet. Målt ved stresstester utgjør denne i overkant av 50 prosent. Resten av markedsrisikoen fordeler seg jevnt på eiendomsrisiko, rente- og kredittrisiko. Tar man hensyn til at store deler av rente- og kreditteksponeringen føres til amortisert kost, endres det relative bilde for markedsrisikoen. Aksje og eiendomsrisikoen utgjør da mer enn 80 prosent av den totale markedsrisikoen.

Sensitivitetsanalyse markedsrisiko

I forbindelse med konsernets egen-vurdering av risiko og solvens (ORSA) er det også i år utført flere scenarioanalyser. Scenarioanalysene fokuserer på situasjonen etter flere påfølgende år med svært negativ markedsutvikling. Gitt KLPs gode kapitaldekning virker interne mål for risikotagning begrensende før selskapet kommer i konflikt med regulatoriske minstekrav. Kapital i gruppe 2 som i dag ikke er tellende bidrar særlig til dette. Analysene viser også hvordan eierne påvirkes i et slikt vedvarende negativt scenario. Forventede overføringer til premiefond synker samtidig med at rentegarantipremiene øker.

Solvensberegninger

Det nye europeiske soliditetsregelverket for forsikringsforetak, Solvens II, har som hovedformål å beskytte og ivareta forsikringskundernes interesser. Solvens II trådte i kraft 1. januar 2016, og KLP foretar kvartalsvise solvensberegninger i henhold til bestemmelsene i det nye soliditetsregelverket.

I henhold til standard beregningsmetode i Solvens II har konsernet en solvenskapitaldekning på 224 prosent, som er noe høyere enn ved utgangen av 2016 da solvenskapitaldekningen var på 198 prosent. Solvenskapitaldekningen ligger godt over konsernets målsetning på 150 prosent. Myndighetens minimumskrav er 100 prosent.

Det er utført flere sensitivitetsanalyser knyttet til solvenskapitaldekningen. Rentefølsomheten beregnes til 9 prosentpoeng i kapitaldekning per 50 basispunkter renteendring. Dette må sies å være lavt, i hvert fall i forhold til det man ser på privat tjenstepensjon, og skyldes i hovedsak at man i OfTP unngår problemet med fripoliser. Et fall i aksjemarkedet på 25 prosent reduserer kapitaldekningen med noe over 50 prosentpoeng når handlingsregelen hensyntas. Dette er betydelig fall, men nivået på kapitaldekningen vil likevel være over nivået hvor tiltak skal vurderes. Tidligere beregninger har vist at med de sikkerhetsmarginene som ligger i selskapets tariffer og med dagens nivå på risikoutjevningfondet er solvenskapitaldekningen lite følsom for endringer i opplevelsese- og uførerisiko.

9.2.3 Kreditt- og konsentrasjonsrisiko

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kreditttrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kreditttrisiko i utlånene og investeringene er det nedsett en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kreditttrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner,

NOTE 9 Risikostyring - forts.

og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av konsernets samlede kreditteksponering er 31 prosent plassert i utstedere med rating AA- eller bedre. Tar en hensyn til kommuneeksponering uten rating og forutsetter at disse har rating AA, øker andelen til 48 prosent. Konsernet har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje og innslaget av statsobligasjoner er også betydelig i den norske obligasjonsporteføljen.

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør 17,6 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større

verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

Konsernet har begrenset konsentrasjonsrisiko. Fordi ingen eksponeringer kommer over terskelverdiene som definert i Solvens II regelverket, får ikke konsernet noe kapitalkrav for konsentrasjonsrisiko under standard metoden. Innretningen av forvaltning av rente- og aksjeporteføljene vil i utgangspunktet bidra til å begrense konsentrasjonsrisiko gjennom utstrakt bruk av indeksforvaltning. Konsernet fastsetter eksplisitte rammer for kredittgivningen som begrenser konsentrasjon på enkelt-navn og gruppe. Oppfølgingen av sektorkonsentrasjon skjer gjennom månedlig og kvartalsvis rapportering.

Selv om konsernets investeringer er godt diversifisert er det en klar overvekt av plasseringer i Norge. Dette er en bevisst og en naturlig konsekvens av virksomheten med hovedsakelig offentlig tjenstepensjon.

9.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO FOR KONSERNET

Konsernets samlede maksimale eksponering for kredittrisiko består av de bokførte verdier på finansielle eiendeler og forpliktelser (se note 13 om mer informasjon om konsernets kredittrisiko). De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 6 virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser.

NOTE 10 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer foretakets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantsstrømmer.

2017 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Fondsobligasjonslån ¹	0	60	238	298	1 466	2 062
Ansvarlig lån	0	250	1 002	6 644	0	7 897
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	999	20 641	630	0	22 269
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 225	677	817	0	0	3 719
Gjeld til og innskudd fra kunder	9 669	0	0	0	0	9 669
Leverandørgjeld	162	0	0	0	0	162
Betingede forpliktelser	15 483	0	0	0	0	15 483
Sum	27 538	1 985	22 698	7 572	1 466	61 260

FINANSIELLE DERIVATER

Finansielle derivater brutto oppgjør

Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	3 987	2 716	431	-7	-196	6 931
Sum finansielle derivater	3 987	2 716	431	-7	-196	6 931

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en måned med 197 millioner kroner, gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. reduseres med 288 millioner kroner og derivater med forfall innen 1 til 12 måneder reduseres med 169 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 67 537 millioner kroner.

2016 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Fondsobligasjonslån ¹	0	63	251	313	1 567	2 194
Ansvarlig lån	0	961	926	6 373	0	8 260
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	1 263	20 819	0	0	22 082
Gjeld til kredittinstitusjoner	4 823	783	1 631	0	0	7 237
Gjeld til og innskudd fra kunder	8 688	0	0	0	0	8 688
Leverandørgjeld	676	0	0	0	0	676
Betingede forpliktelser	14 196	0	0	0	0	14 196
Sum	28 383	3 070	23 627	6 687	1 567	63 334

FINANSIELLE DERIVATER

Finansielle derivater brutto oppgjør

Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	4 518	1 939	1 105	10	-252	7 320
Sum finansielle derivater	4 518	1 939	1 105	10	-252	7 320

¹ Lånet er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en måned med 296 millioner kroner, gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. reduseres med 231 millioner kroner og derivater med forfall innen 1 til 12 måneder reduseres med 180 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 69 946 millioner kroner. Tabellen over viser finansielle forpliktelser konsernet har samlet på rentebetalinger og tilbakebetaling av hovedstol, basert på forfall. Bankvirksomheten innehar den største delen av de finansielle forpliktelsene i konsernet.

NOTE 10 Likviditetsrisiko - forts.

Risikoen for at konsernet ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kort-siktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av konsernets eiendeler er likvide. Konsernet har betydelige midler investert i penge-marked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. Konsernets likviditetsstrategi innebærer at konsernet til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte konsernets forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i konsernets porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på konsernets likviditet. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. Konsernets enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Konsernstyret fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for konsernet. Likviditets-

strategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

De største forpliktelsene i konsernet er forsikringsrelaterte og gjelder i all vesentlighet pensjonsforpliktelser. Disse forpliktelsene er fullfunderte og likviditetsstyringen håndteres på tilsvarende vis som øvrige forpliktelser. Nedenfor er en tabell som viser en forventet utbetalingsprofil ut i fra periodens forutsetninger.

FORVENTET UTbetalingsPROFIL PENSJONSFORPLIKTELSE

2017 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	17 099	70 508	112 221	281 135	321 069	295 129	202 424	147 903	1 447 488

2016 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	16 184	66 684	106 985	268 794	309 977	284 108	196 594	143 099	1 392 425

Utbetalingsprofilen for forsikringsforpliktelser er basert på udiskonterte verdier og gjelder livsforsikring og skadeforsikring.

Forsikringsforpliktelser relatert til livsforsikringsvirksomhetene er i regnskapet neddiskontert og viser nåverdien på balanse-tidspunktet. Erstatningsavsetningene er ikke neddiskontert i regnskapet til skadeforsikring.

NOTE 11 Renterisiko

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontant- strøm 01.01.2017 - 31.12.2017	Sum	Sum justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	51	5	-36	-240	-27	-248	-237
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-55	-60	-1 275	-2 099	-1 732	371	-4 851	-4 221
Rentefondsandeler	-813	0	0	0	0	0	-813	-813
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	130	126	102
Utlån	0	0	0	0	0	611	611	611
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	28	28	28
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	44	44	44
Sum eiendeler	-869	-12	-1 271	-2 135	-1 972	1 163	-5 096	-4 479
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-97	-97	-97
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	1	0	0	0	-229	-228	-228
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-1	8	70	149	-35	41	232	225
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	59	73	0	132	132
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-26	-26	-26
Sum forpliktelser	-1	9	70	208	38	-310	14	6
Sum før skatt	-870	-3	-1 201	-1 927	-1 934	853	-5 083	-4 472
Sum etter skatt	-653	-2	-901	-1 445	-1 451	640	-3 812	-3 354

¹ Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 11 Renterisiko - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontant- strøm 01.01.2016 - 31.12.2016	Sum	Sum justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	6	5	7	-48	-237	-45	-313	-302
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-53	-89	-1 269	-1 942	-1 592	307	-4 639	-4 030
Rentefondsandeler	-811	0	0	0	0	0	-811	-811
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	158	155	135
Utlån	0	0	0	0	0	474	474	474
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	17	17	17
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	69	69	69
Sum eiendeler	-859	-87	-1 263	-1 990	-1 829	987	-5 041	-4 441
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-87	-87	-87
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	3	63	0	0	-235	-169	-169
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-5	4	92	105	2	55	253	253
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	69	81	0	150	150
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-30	-30	-30
Sum forpliktelser	-5	6	155	174	83	-297	116	117
Sum før skatt	-864	-80	-1 108	-1 816	-1 746	690	-4 925	-4 324
Sum etter skatt	-648	-60	-831	-1 362	-1 310	517	-3 694	-3 243

¹ Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved en økning i markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene, sortert etter forfallstidspunkt på papirene, og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen "Endring i kontantstrøm" (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Rentepapirer, med følgende egenskaper og klassifiseringer, faller inn under noten; verdipapirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). Konsernet har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLP konsernets investeringer i rente-instrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 12 Valutarisiko

31.12.2017	Balanseposter eksl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum valuta		Netto- posisjon	Netto- posisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld	Valuta/NOK	Eiendeler	Gjeld	NOK	
Amerikanske dollar	13 889	-1 454	6 920	-16 744	8,179	21 210	-18 198	24 638	13 186
Euro	4 013	-352	1 762	-5 037	9,822	5 949	-5 389	5 503	3 278
Japanske yen	141 139	-194	64 018	-164 795	0,073	205 157	-164 989	2 917	1 462
Svenske kroner	4 273	0	10 533	-23 313	0,999	25 797	-23 314	2 481	524
Hong Kong dollar	3 713	0	945	-2 539	1,046	4 657	-2 539	2 217	1 305
Britiske pund	1 217	-1	1 113	-2 582	11,065	2 783	-2 583	2 213	1 199
Koreansk won	222 321	0	0	0	0,008	222 321	0	1 699	1 208
Canadiske dollar	1 048	0	548	-1 355	6,528	1 596	-1 355	1 574	1 069
Australske dollar	746	0	402	-927	6,397	1 148	-927	1 415	960
Taiwan new dollar	4 768	0	0	0	0,275	4 768	0	1 311	932
Sveitsiske franc	433	0	221	-526	8,393	654	-526	1 076	561
Danske kroner	1 464	-229	3 885	-8 039	1,319	9 071	-8 267	1 060	171
Indisk rupi	7 492	0	0	0	0,128	7 492	0	960	683
Sør-afrikansk rand	1 318	0	0	0	0,661	1 318	0	871	619
Brasilianske real	291	0	0	0	2,466	291	0	717	510
Andre valutaer								2 427	1 782
Sum kortsiktige valutaposisjoner								53 078	29 450
Danske kroner	895	-70	0	0	1,319	895	-70	1 088	1 088
Japanske yen	16 113	-10 096	0	0	0,073	16 113	-10 096	437	437
Svenske kroner	450	0	0	-450	0,999	450	-450	0	0
Canadiske dollar	0	0	0	0	6,528	0	0	-2	-2
Amerikanske dollar	1 888	-98	0	-1 798	8,179	1 888	-1 896	-64	-64
Britiske pund	27	0	0	-61	11,065	27	-61	-379	-379
Euro	612	-615	0	-58	9,822	612	-673	-598	-598
Sum langsiktige valutaposisjoner								482	482
Sum valutaposisjoner før skatt								53 561	29 933
Sum valutaposisjoner etter skatt								40 171	22 450

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Nettoposisjon i NOK justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 86 og 91 prosent, for henholdsvis 2017 og 2016.

NOTE 12 Valutarisiko - forts.

31.12.2016	Balanseposter eksl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum valuta		Netto- posisjon	Netto- posisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld	Valuta/NOK	Eiendeler	Gjeld	NOK	
Amerikanske dollar	12 575	-665	9 287	-19 443	8,608	21 862	-20 108	15 101	5 185
Euro	3 857	-224	2 641	-5 958	9,079	6 498	-6 183	2 865	993
Svenske kroner	14 302	0	6 254	-18 125	0,948	20 557	-18 125	2 304	1 232
Hong Kong dollar	2 310	-27	924	-1 562	1,110	3 234	-1 590	1 825	1 295
Japanske yen	107 453	-300	106 649	-190 814	0,074	214 101	-191 114	1 696	445
Britiske Pund	1 573	0	1 186	-2 604	10,636	2 759	-2 604	1 639	798
Koreansk won	157 493	0	0	0	0,007	157 493	0	1 122	865
Taiwan new dollar	3 728	0	0	0	0,267	3 728	0	996	767
Canadiske dollar	957	0	687	-1 510	6,419	1 644	-1 510	857	381
Australske dollar	654	0	691	-1 214	6,233	1 345	-1 214	817	405
Sveitsiske franc	380	0	376	-672	8,469	755	-672	708	245
Danske kroner	4 781	-61	3 113	-7 266	1,221	7 894	-7 327	692	133
Indisk rupi	4 981	0	0	0	0,127	4 981	0	632	487
Sør-afrikansk rand	927	0	0	0	0,629	927	0	583	450
Brasilianske real	211	0	0	0	2,645	211	0	558	430
Andre valutaer								1 614	1 190
Sum kortsiktige valutaposisjoner								34 010	15 300
Danske kroner	534	0	1	-1	1,221	535	-1	652	652
Japanske yen	41 608	-29 499	0	-6 505	0,074	41 608	-36 005	414	414
Amerikanske dollar	1 669	-103	0	-1 550	8,608	1 670	-1 654	139	139
Britiske Pund	26	0	0	-50	10,636	26	-50	-254	-254
Euro	601	-615	120	-154	9,079	721	-769	-437	-437
Sum langsiktige valutaposisjoner								514	514
Sum valutaposisjoner før skatt								34 524	15 814
Sum valutaposisjoner etter skatt								25 893	11 860

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Nettoposisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 86 og 91 prosent, for henholdsvis 2017 og 2016.

Konsernet valutasikrer hoveddelen av investeringer gjort i utenlandsk valuta. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i globale markeder legges det opp til noe lavere sikringsgrad i 2018. Pr. 31.12.2017 var sikringsgraden på aksjer i utviklede

markeder og de mest likvide valutaene i fremvoksende markeder 70 prosent. Denne skal reduseres gradvis gjennom 2018 til 60%, med mulige svingninger mellom 80-50 prosent. Øvrige valutaer, dvs. mindre likvide valutaer i utviklede markeder og valutaer i fremvoksende markeder med unntak av de mest likvide valutaene, er ikke valutasikret. Bakgrunnen for dette er at disse valutaene ikke har et stort nok marked og/eller likviditet til at det er hensiktsmessig å

valutasikre. Denne reduksjonen i sikringsgraden på aksjer, samt usikrede utenlandske aksjefond, bidrar til å øke nettoposisjonene i utenlandsk valuta.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i samme retning vil dette påvirke resultatet med 536 millioner kroner før skatt. For 2016 ville resultateffekten av en 1 prosents endring i valutakursene vært 345 millioner kroner før skatt.

NOTE 13 Kreditrisiko

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	28 893	0	31	0	0	0	2 207	31 131	31 131
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	92 315	0	6 281	100	0	0	22 680	121 377	121 318
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	115 270	1 003	5 539	7 266	0	0	13 018	142 095	128 012
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	13 485	13 485	13 485
Utlån og fordringer	16 847	0	0	0	0	0	0	16 847	13 755
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 525	0	0	4	0	0	0	1 529	1 407
Kontanter og innskudd	2 775	0	0	45	0	0	0	2 820	1 996
Utlån	0	0	62 329	0	14 928	2 694	8 007	87 959	87 959
Sum	257 625	1 003	74 180	7 415	14 928	2 694	59 397	417 242	399 062

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80 % av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80 % pantsikkerhet av verdigrunnlag.

MILLIONER KRONER	AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE					
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	12 438	4 027	8 717	3 711	28 893
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	16 127	18 885	44 380	12 924	92 315
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	43 799	9 320	35 591	26 560	115 270
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	10 959	5 887	0	16 847
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	71	1 450	4	1 525
Kontanter og innskudd	0	315	2 460	0	2 775
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	72 363	43 577	98 485	43 199	257 625

NOTE 13 Kredittrisiko - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Invest- ment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boli- glån < 80%	¹ Boli- glån > 80%	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	29 599	0	31	0	0	0	3 161	32 791	32 791
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	85 774	0	1 346	0	0	0	19 600	106 720	106 689
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	113 346	83	8 379	7 805	0	0	11 722	141 335	128 293
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 933	12 933	12 933
Utlån og fordringer	16 529	0	0	223	0	0	0	16 752	14 814
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 815	0	0	0	0	0	0	1 815	1 759
Kontanter og innskudd	2 968	0	0	0	0	0	0	2 968	2 146
Utlån	0	0	58 384	0	14 637	1 266	8 636	82 922	82 922
Sum	250 032	83	68 140	8 028	14 637	1 266	56 052	398 237	382 347

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80 % av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80 % pantsikkerhet av verdigrunnlag.

	AAA	AA	A	BBB	Sum Investment grade
SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE					
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	13 620	4 095	7 650	4 234	29 599
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	22 029	20 310	38 717	4 718	85 774
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	45 355	14 559	35 458	17 975	113 346
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	2 350	13 970	210	16 529
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	236	1 579	0	1 815
Kontanter og innskudd	0	440	2 528	0	2 968
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	81 003	41 989	99 902	27 137	250 032

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP Konsernet. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det ned-

satt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debtors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Konsernet har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's, Moodys

og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som "Øvrige" er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 59 milliarder kroner per 31.12.2017. KLP Konsernet har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

NOTE 13 Kredittrisiko - forts.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som

befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost). Konsernregnskapet viser enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. Dette gir inntrykk av en høyere risiko

enn hva som er reelt, da risiko som konsernet ikke bærer vises i regnskapet. I ytterste kolonne vises det kun selskaper, og faktisk eierskap i fond som konsernet har ved periodeslutt.

MILLIONER KRONER	31.12.2017		31.12.2016	
	Konsolidert	Justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond	Konsolidert	Justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond
TI STØRSTE MOTPARTER				
Motpart 1	15 988	15 820	16 787	16 359
Motpart 2	8 274	8 137	10 871	10 189
Motpart 3	8 137	8 067	8 551	8 551
Motpart 4	7 427	5 579	6 865	6 343
Motpart 5	5 746	5 577	6 678	5 454
Motpart 6	5 642	5 511	5 428	5 334
Motpart 7	4 698	4 698	5 010	4 951
Motpart 8	4 361	3 959	4 698	4 698
Motpart 9	3 999	3 360	3 601	3 235
Motpart 10	3 131	3 122	3 566	3 205
Totalt	67 404	63 830	72 056	68 319

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP konsernet har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. "Totalt justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond" inkluderer kun det som er i konsernets eie og hvor konsernet innehar reell kredittrisiko. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

PREMIEFORDRINGER OG FORDRINGER I FORBINDELSE MED REASSURANSE

MILLIONER KRONER	2017	2016
Premiefordringer	947	486
Nedskrivninger av premiefordringer	0	0
Sum	947	486

Konsernets premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kredittrisikoen vurderes som lav. Hovedbransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen for offentlig sektor.

Denne overførings-avtalen har en sikringsordning som skal bidra til å sikre pensjonsrettigheter opparbeidet hos arbeidsgivere som opphører eller som ikke betaler premie ved forfall etter nærmere regler. KLP kan således søke

dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikringsordningens bestemmelser.

NOTE 14 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2017 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto				Netto beløp justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
	Brutto finansielle eiendeler/ gjeld	Brutto eiendeler/ gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdi-papirer	Netto beløp	
EIENDELER								
Finansielle derivater	1 529	0	1 529	-941	-729	0	8	15
Repoer	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 529	0	1 529	-941	-729	0	8	15
GJELD								
Finansielle derivater	4 760	0	4 760	-941	-1 080	-4 362	457	467
Repoer	1 089	0	1 089	0	0	0	1 089	1 090
Sum	5 849	0	5 849	-941	-1 080	-4 362	1 547	1 557

31.12.2016 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto				Netto beløp justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp	
EIEDELER								
Finansielle derivater	1 815	0	1 815	-1 125	-836	0	23	23
Repoer	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 815	0	1 815	-1 125	-836	0	23	23
GJELD								
Finansielle derivater	5 871	0	5 871	-1 125	-3 611	-1 565	62	72
Repoer	1 065	0	1 065	0	0	0	1 065	1 065
Sum	6 936	0	6 936	-1 125	-3 611	-1 565	1 127	1 137

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i konsernet; hvilke muligheter konsernet har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som

gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen.

De konsoliderte tallene inkluderer alle enheter KLP konsernet anses å ha

kontroll over. I tillegg viser ytterste kolonne hvilket reelt nettobeløp som gjenstår om konsernet motregner avtalene; noe som kun inkluderer konsernselskaper av ordinær art.

NOTE 15 Pantelån og andre utlån

MILLIONER KRONER	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneide foretak ¹	Private organisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum 31.12.2017	Sum 31.12.2016
Akershus	2 244	226	517	2 963	5 950	5 255
Aust-Agder	1 796	16	3	206	2 021	1 489
Buskerud	4 793	4 596	1 362	1 066	11 817	10 034
Finnmark	1 143	222	0	309	1 675	1 623
Hedmark	2 932	448	77	660	4 117	4 083
Hordaland	2 595	2 875	408	1 389	7 268	6 599
Møre og Romsdal	4 263	537	188	645	5 634	5 787
Nordland	3 130	523	384	730	4 766	4 347
Nord-Trøndelag	1 785	154	25	197	2 161	2 045
Oppland	2 151	118	7	458	2 733	2 435
Oslo	33	0	1 340	2 044	3 417	3 002
Rogaland	2 542	130	89	1 557	4 319	3 952
Sogn og Fjordane	2 175	8	125	246	2 554	2 326
Sør-Trøndelag	4 475	13	67	822	5 376	5 232
Telemark	870	112	620	303	1 906	1 993
Troms	2 100	65	235	742	3 143	2 932
Vest-Agder	1 436	50	8	339	1 833	1 864
Vestfold	3 274	150	87	1 033	4 544	4 560
Østfold	2 297	182	17	1 891	4 388	3 735
Svalbard og Jan Mayen	109	0	0	0	109	60
Utlandet	0	0	7 794	0	7 794	9 105
Ufordelt	0	0	0	0	0	0
Påløpte renter	185	42	66	19	312	288
Verdijustering					123	177
Sum	46 327	10 467	13 422	17 619	87 959	82 922

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneide foretak, også kommunal forretningsdrift.

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kreditt-risiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med offentlige garantier. Utlån sikret med

pant i bolig utgjør rundt 17,6 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i konsernet er meget liten, da en meget høy andel av utlånene er rettet mot offentlig sektor. Konsentrasjonsrisikoen dette antyder er likevel en lite reell risiko å hensynta, da utlånene

omfattes av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

I balansen må de to utlånsrelaterte linjene hensyntas for å finne tilsvarende sum som i noten.

NOTE 15 Pantelån og andre utlån - forts.

MILLIONER KRONER	2017	2016
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER PÅ UTLÅN TIL AMORTISERT KOST		
Antall lån ¹	10	10
Sum hovedstol før nedskrivninger	7,4	4,2
Nedskrivninger	3,0	2,0
Sum hovedstol etter nedskrivninger	4,4	2,1
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	2,0	2,5
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	0,0	-0,5
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	1,3	0,8
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,2	-0,7
Nedskrivning på individuelle utlån 31.12.	3,1	2,0
GRUPPEVIS NEDSKRIVNING		
Nedskrivning på grupper av utlån 01.01.	0,8	0,0
Periodens nedskrivning på grupper av utlån	-0,1	0,8
Nedskrivning på grupper av utlån 31.12.	0,7	0,8
MILLIONER KRONER	2017 Restgjeld	2016 Restgjeld
FORFALTE, IKKE NEDSKREVNE LÅN		
Forfalt		
30-90 dager	61	44
over 90 dager	16	25
Sum forfalte utlån	77	69

¹ Antall er absolutte tall og beløp er gjengitt i millioner kroner. Misligholdte utlån gjelder utlån målt til amortisert kost. Alle nedskrivninger gjelder utlån med pant i bolig.

NOTE 16 Investeringsseidommer

MILLIONER KRONER	2017	2016
Netto leieinntekter	2 550	2 638
Netto finansinntekt/-kostnad	5	17
Netto realisert gevinst/tap	129	82
Endring i virkelig verdi	2 269	3 989
Netto inntekter fra investeringseiendom	4 953	6 726
Valutaomregning utenlandske datterselskaper, ført i utvidet resultat	937	-1 625
Netto inntekter fra investeringseiendom inkludert valutaomregning	5 889	5 101

MILLIONER KRONER	2017	2016
Bokført verdi 01.01.	59 497	56 436
Tilgang som følge av kjøp	463	2 279
Tilgang som følge av aktiveringer	748	499
Avgang som følge av salg	-396	-2 081
Netto opp-/nedskrivning som følge av endring i virkelig verdi inkl. valutaomregning	3 206	2 364
Bokført verdi 31.12.	63 519	59 497

NOTE 17 Investeringer i tilknyttede foretak og felleskontrollert virksomhet

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eierandel %	EK ved 1.gangs anskaffelse	Anskaffelseskost	Bokført verdi 31.12.16	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultatandel	Egenkapitaltransaksjon	Utbytte	Bokført verdi 31.12.17
Norfinance AS Fridtjof Nansens plass 4 0160 OSLO	912764729	46,5 %	92,3	319,0	269,9	89,4	31,4	0,0	0,0	0,0	390,7
Norsk Pensjon AS Hansteens gate 2 0253 Oslo	890050212	25,0 %	20,0	2,5	4	0,0	0,0	0,2	-2,5	0,0	1,6
Fylkeshuset AS, Fylkeshuset 6404 Molde	930591114	48,0%	0,10	0,05	0,05	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,05
KLP Norfund Investments IS Støperigata 2 0250 OSLO	999548636	49,0 %	0,1	288,1	257,7	80,7	56,9	0,0	0,0	-14,8	380,5
Copenhagen Infrastructure III GP APS Nørregade 21 1165 København K., Danmark		33,3 %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum aksjer i tilknyttede foretak og felleskontrollerte virksomheter				609,7	531,6	170,2	88,3	0,2	-2,5	-14,8	772,9

Alle aksjer har lik stemmeandel.

KLP Norfund Investment IS er et felleskontrollert selskap, mens de resterende selskapene er tilknyttede selskaper.

NOTE 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2017 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ³	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
LÅNEOPPTAK¹				
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 977	2045
Sum ansvarlige lån		5 163	5 977	
April 2004	JPY 15 000	984	1 534	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 534	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 146	7 511	

2016 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
LÅNEOPPTAK¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	706	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 514	2045
Sum ansvarlige lån		5 717	6 220	
April 2004	JPY 15 000	984	1 650	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 650	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 700	7 870	

¹ Rentekostnader på ansvarlige lån var 283 millioner kroner (303 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2017. Tall i parentes er 2016 tall.

² OIF = opptjente ikke forfalte renter

³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

EUR 600

Renten på lånet er fast 4,25 prosent p.a. Lånet ble utstedt 10. Juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av konsernet etter 10 år, og på hver renteinnbetalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000

Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom konsernet ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med 1 prosentpoeng til 6 mnd. JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valuta-swap, der konsernet betaler 3 mnd.

NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Dette innlånet er gjenstand for sikringsbokføring. Sikringsforretningen er vist i note 19 i konsernet.

NOTE 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån - forts.

2017 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	665	5 849	2025
Sum sikringsforretninger		5 152	31	665	5 849	

2016 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	66	703	2017
Obligasjoner	EUR 596	5 152	29	221	5 402	2025
Sum sikringsforretninger		5 787	31	287	6 105	

¹ Rentekostnader på ansvarlige lån var 283 millioner kroner (303 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2017. Tall i parentes er 2016 tall.

² OIF = opptjente ikke forfalte renter ³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

Det ansvarlige lånet på JPY 9,5 mrd. ble innløst i Oktober 2017.

NOTE 19 Sikringsbokføring

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2017
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-551	-1 534
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	530	530
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2017		98 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		98 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
SIKRINGSOBJEKT			
Utlån til privat kunder fast rente i NOK	159	10	169
SIKRINGSINSTRUMENT			
Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	161	-10	151
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2017		105 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		105 %	

NOTE 19 Sikringsbokføring - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2016
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-667	-1 650
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	629	629
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2016		96 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		96 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
SIKRINGSOBJEKT			
Utlån til privat kunder fast rente i NOK	213	12	225
SIKRINGSINSTRUMENT			
Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	179	-12	166
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2016		101 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		101 %	

Noten viser de finansielle instrumentene i konsernet som sikringsbokføres, med tilhørende sikringsinstrumenter. Per 31.12.2017 har konsernet to sikringsforhold; ett i Kommunal Landspensjonskasse og ett i KLP Bankholding Konsern. Sikringseffektiviteten ligger på henholdsvis 98 prosent og 105 prosent per 31.12.2017, noe som innebærer en relativt lav resultateffekt for det som er gjenstand for sikringsbokføring i konsernet.

FONDSOBLIGASJON I UTENLANDSK VALUTA MED FAST RENTE

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutaswap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. I praksis innebærer sikringen bytte av valuta betingelser (15 mrd JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente

på 5,07% mot NIBOR + 2,6475%) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutaswapen. Sikringseffektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

UTLÅN MED FAST RENTE

Sikringen av utlånet er gjort ved en renteswap der konsernet betaler flytende og mottar fast. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdi sikring, og formålet med denne sikringen er å sikre renterisikoen på utlånet. Sikringsobjektet og sikringsinstrumentet er inn-

gått på samme villkår. Sikringseffektiviteten blir målt ved å sammenligne akkumulert verdiendring på sikringsinstrumentet mot akkumulert verdiendring på sikringsobjektet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

GENERELT

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet. Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet.

Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

NOTE 20 Innlån

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 31.12.2017	Bokført verdi 31.12.2016
EVIGVARENDE ANSVARLIG LÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	0	JPY	Fast ¹	Evigvarende	0	706
TIDSBEGRENSET ANSVARLIG LÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	5 163	EUR	Fast ²	2045	5 977	5 514
Sum ansvarlige lån	5 163				5 977	6 220
FONDSOBLIGASJONSLÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	984	JPY	Fast ³	2034	1 534	1 650
Sum fondsobligasjonslån	984				1 534	1 650
UTSTEDTE OBLIGASJONSLÅN MED FORTRINNSRETT						
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Fast	2017	0	319
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Flytende	2017	0	596
KLP Kommunekreditt AS	1 096	NOK	Flytende	2018	1 097	3 975
KLP Kommunekreditt AS	4 500	NOK	Flytende	2019	4 505	4 506
KLP Kommunekreditt AS	2 500	NOK	Flytende	2020	2 509	2 510
KLP Kommunekreditt AS	750	NOK	Fast	2020	752	752
KLP Kommunekreditt AS	4 000	NOK	Flytende	2021	4 012	4 014
KLP Kommunekreditt AS	600	NOK	Fast	2021	602	602
KLP Kommunekreditt AS	3 100	NOK	Flytende	2022	3 104	0
KLP Kommunekreditt AS	500	NOK	Fast	2027	508	0
KLP Boligkreditt AS	0	NOK	Flytende	2017	0	43
KLP Boligkreditt AS	600	NOK	Flytende	2019	600	600
KLP Boligkreditt AS	2 000	NOK	Flytende	2020	2 006	2 007
KLP Boligkreditt AS	1 700	NOK	Flytende	2021	1 703	1 103
Annet					55	67
Sum utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	21 346				21 451	21 095

¹ Lånet ble innløst i 4.kvartal 2017.² Lånet har et renteendringstidspunkt i 2025.³ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2034.

NOTE 20 Innlån - forts.

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 31.12.2017	Bokført verdi 31.12.2016
GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER						
KLP Banken AS	0	NOK	Fast	2017	0	308
KLP Banken AS	0	NOK	Flytende	2017	0	443
KLP Banken AS	200	NOK	Fast	2018	202	202
KLP Banken AS	457	NOK	Flytende	2018	458	502
KLP Banken AS	813	NOK	Flytende	2019	814	902
KLP Fond	0	NOK	Fast	2017	0	1 064
KLP Fond	1 089	NOK	Fast	2018	1 089	0
KLP Fond	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	0	744
KLP Fond	1 346	NOK/EUR/USD	Flytende	2018	1 346	0
Kommunal Landspensjonskasse	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	0	885
Kommunal Landspensjonskasse	679	NOK/EUR/USD	Flytende	2018	679	0
KLP Banken AS	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	0	1
Annet					-2	-1
Sum gjeld til kredittinstitusjoner	4 584				4 587	5 050
GJELD TIL OG INNSKUDD KUNDER⁴						
Privat	7 691	NOK			7 691	6 938
Næring	1 956	NOK			1 956	1 729
Utlandet	22	NOK			22	21
Sum gjeld til og innskudd fra kunder	9 669				9 669	8 688
Sum innlån	41 745				43 218	42 704

¹ Lånet ble innløst i 4.kvartal 2017.² Lånet har et renteendringstidspunkt i 2025.³ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2034.⁴ Det er ikke kontraktfestet forfall på innskudd.

Noten viser finansiell gjeld konsernet har ved periodeslutt, hvor mesteparten er finansiering til KLP Bank konsernet. De angitte selskapene er utstedere av den finansielle gjelden som er beskrevet. Innskudd hører inn under KLP Banken AS.

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold

Tabellene i denne noten spesifiserer forsikringstekniske forhold per bransje. Dette medfører at noen av tallene i noten ikke er direkte avstembare mot regnskapslinjene i resultatregnskapet og balansen.

FORSIKRINGSFORPLIKTELSE PER HOVEDBRANSJE

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppe- livs-forsikring	Sum 31.12.2017	Sum 31.12.2016	Endring 2017
Premiereserve og pensjonskapital	405 737	4 152			409 889	385 506	24 383
Tilleggsavsetning	25 540	106			25 646	24 472	1 174
Kursreguleringsfond	42 277	31			42 309	28 404	13 904
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	15 592	39			15 631	17 224	-1 593
Tenkniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten			2 298	80	2 378	2 255	123
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2017	489 146	4 328	2 298	80	495 852	457 861	37 992
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2016	452 364	3 241	2 191	64		457 861	

FORSIKRINGSFORPLIKTELSE PER DELBRANSJE

Delbransje i hovedbransje kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg	Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg	Sum 31.12.2017	Sum 31.12.2016	Endring 2017
Premiereserve og pensjonskapital	403 888	1 849	405 737	382 414	23 324
Tilleggsavsetning	25 399	140	25 540	24 424	1 115
Kursreguleringsfond	42 277		42 277	28 337	13 940
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	15 206	386	15 592	17 189	-1 598
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2017	486 771	2 375	489 146	452 365	36 781
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2016	450 183	2 181		452 365	

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer

MILLIONER KRONER	Foretaks-pensjonsordninger uten investeringsvalg	Fripoliser uten investeringsvalg	Innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg	Pensjonskapitalbevis med investeringsvalg	Sum 31.12.2017	Sum 31.12.2016	Endring 2017
Premiereserve og pensjonskapital	566	910	1 586	1 089	4 152	3 092	1 060
Tilleggsavsetning	38	68	0	0	106	48	59
Kursreguleringsfond	11	20	0	0	31	67	-36
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	23	7	9	0	39	35	4
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2017	639	1 005	1 595	1 089	4 328	3 241	1 087
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2016	768	799	1 187	487		3 241	

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Forsikringsforpliktelser i hovedbransjene ulykkesforsikring og andre skadebransjer, og gruppelivsforsikring - hovedbransjen uten delbransjer**

MILLIONER KRONER	Ulykkesfor- sikring og andre skade- bransjer	Gruppelivs- forsikring	Sum 31.12.2017	Sum 31.12.2016	Endring 2017
Premieavsetning	358	25	383	343	40
Erstatningsavsetning	1 940	55	1 994	1 912	82
Sum tenkniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten 31.12.2017	2 298	80	2 378	2 255	123
Sum tenkniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten 31.12.2016	2 191	64		2 255	

Endringer i forsikringsforpliktelser i perioden til dekning av foretakets forpliktelser under kontrakter med kontraktsfastsatte forpliktelser

MILLIONER KRONER	Premie- reserve	Tilleggs- avsetning	Kurs- regulerings- fond	Premie og innskudds- fond	Tenkniske avsetninger for skade- forsikrings- virksomheten	Sum 2017	Sum 2016
Inngående balanse	382 085	24 339	28 404	16 933	2 244	454 005	413 906
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser							
Netto resultatførte avsetninger	23 328	-12	13 904	280	120	37 620	34 629
Overskudd på avkastningsresultatet	0	1 132	0	5 506	0	6 638	6 254
Risikoresultat tilordnet forsikringskontrak- tene	0	0	0	519	0	519	404
Annen tilordning av overskudd	0	61	0	15	0	76	31
Sum resultatførte endringer	23 328	1 180	13 904	6 320	120	44 852	44 268
Justering av forsikringsforpliktelser fra andre resultatposter	0	0	0	-930	0	-930	1 617
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser							
Overføringer mellom fond/disp. til premiebetaling	1	-3	0	-7 093	0	-7 096	-3 218
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.	-35	-11	0	7	0	-38	381
Sum ikke resultatførte endringer	-34	-14	0	-7 086	0	-7 134	-2 836
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	23 294	1 166	13 904	-1 697	-3	36 665	40 099
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2017	405 375	25 506	42 309	15 236	2 367	490 793	454 005

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Endringer i forsikringsforpliktelser i perioden til dekning av foretakets forpliktelser knyttet til verdien av særskilt investeringsvalgsporfølje

MILLIONER KRONER	Pensjonskapital	Tilleggs-avsetning	Premie- og innskuddsfond	Sum 2017	Sum 2016
Inngående balanse	3 431	133	291	3 855	3 218
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser					
Netto resultatførte avsetninger	1 097	0	7	1 104	585
Overskudd på avkastningsresultatet	0	6	107	112	63
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	2	2	2
Annen tilordning av overskudd	0	0	1	1	0
Sum resultatførte endringer	1 097	5	117	1 219	649
Justering av forsikringsforpliktelser fra andre resultatposter	0	0	-5	-5	8
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser					
Overføringer mellom fond/disp. til premiebetaling	-4	0	-11	-15	-39
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.	1	2	2	4	19
Sum ikke resultatførte endringer	-4	2	-9	-11	-20
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	1 093	7	103	1 204	637
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2016	4 524	140	395	5 059	3 855

Endringer i forsikringsforpliktelser i hovedbransje ulykkesforsikring og andre skadebransjer og hovedbransje gruppelivsforsikring

MILLIONER KRONER	Tekniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten			
	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppelivsforsikring	Sum 2017	Sum 2016
Forsikringsforpliktelser 01.01.	2 191	64	2 255	2 150
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser				
Netto resultatførte avsetninger	107	16	123	105
Overskudd på avkastningsresultatet				
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene				
Annen tilordning av overskudd				
Sum resultatførte endringer	107	16	123	105
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser				
Overføringer mellom fond	0	0	0	0
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.			0	0
Sum ikke resultatførte endringer	0	0	0	0
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	107	16	123	105
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2016	2 298	80	2 378	2 255

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Forsikringsteknisk regnskap per hovedbransje**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjons-forsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for forenings-medlemmer		Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter	32 413	36 851	997	574	1 140	1 020
Netto inntekter investeringer	30 973	24 715	334	184	0	0
Andre forsikringsrelaterte inntekter	984	933	3	3	2	2
Erstatninger	-17 384	-16 381	-199	-112	-926	-734
Endring forsikringsforpliktelser	-38 707	-38 539	-1 089	-622	0	0
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-5 199	-4 319	-17	-9	0	0
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 001	-1 138	-62	-53	-255	-241
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-980	-934	-1	-1	0	-11
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	1 100	1 188	-34	-35	-38	37

Forsikringsteknisk regnskap per hovedbransje - forts.

MILLIONER KRONER	Gruppelivsforsikring		Sum	
	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter	150	134	34 700	38 579
Netto inntekter investeringer	0	0	31 308	24 900
Andre forsikringsrelaterte inntekter	0	0	990	938
Erstatninger	-163	-149	-16 672	-17 375
Endring forsikringsforpliktelser	0	0	-39 796	-39 161
Midler tilordnet forsikringskontrakter	0	0	-5 216	-4 328
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-26	-24	-1 343	-1 455
Andre forsikringsrelaterte kostnader	0	0	-981	-945
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	-38	-38	989	1 152

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Forsikringsteknisk regnskap per delbransje - hovedbransjen ulykkesforsikring og andre skadebransjer og hovedbransjen gruppelivsforsikring har ingen delbransjer.

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner.

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter	32 281	36 717	132	134	32 413	36 851
Netto inntekter investeringer	30 809	24 588	164	127	30 973	24 715
Andre forsikringsrelaterte inntekter	980	929	5	4	984	933
Erstatninger	-17 302	-16 297	-82	-84	-17 384	-16 381
Endring forsikringsforpliktelser	-38 612	-38 431	-95	-108	-38 707	-38 539
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-5 095	-4 265	-104	-54	-5 199	-4 319
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-996	-1 133	-5	-5	-1 001	-1 138
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-976	-930	-4	-4	-980	-934
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	1 088	1 178	11	9	1 100	1 188

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer.

MILLIONER KRONER	Foretakspensjonsordninger uten investeringsvalg		Fripoliser uten investeringsvalg		Innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter	63	123	35	0	0	0
Netto inntekter investeringer	29	47	6	0	53	37
Andre forsikringsrelaterte inntekter	3	3	0	0	0	0
Erstatninger	-37	-43	-8	0	-35	-21
Endring forsikringsforpliktelser	-56	-108	-32	0	13	-19
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-8	-7	-1	0	-7	-2
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-6	-11	0	0	-11	-8
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-1	-1	0	0	0	0
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	-13	5	0	0	13	-14

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer - forts.

MILLIONER KRONER	Innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg		Pensjonskapitalbevis med investeringsvalg		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter	898	352	99	99	1 096	574
Netto inntekter investeringer	247	73	27	27	361	184
Andre forsikringsrelaterte inntekter	0	0	0	0	3	3
Erstatninger	-120	0	-48	-48	-247	-112
Endring forsikringsforpliktelser	-1 014	-417	-78	-78	-1 167	-622
Midler tilordnet forsikringskontrakter	0	0	0	0	-17	-9
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-45	-24	-10	-10	-72	-53
Andre forsikringsrelaterte kostnader	0	0	0	0	-1	-1
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	-34	-16	-10	-10	-44	-35

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Resultatanalyse per hovedbransje**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppelivs-forsikring	Sum 2017	Sum 2016
RESULTAT TIL FORSIKRINGSKUNDER						
Avkastningsresultat	6 602	76			6 678	8 117
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement - kundeandel	521	2			523	247
Sum resultat til forsikringskunder	7 124	78			7 201	8 364
Oppreservering lengre levetid	784				784	7
Overført til tilleggsavsetninger	1 137	61			1 198	4 033
Avsatt til kundenes premiefond	5 202	17			5 218	4 324
Sum disponert resultat til kunder	7 124	78			7 201	8 364
RESULTAT TIL FORSIKRINGSGIVER						
Andel av avkastningsresultat	168	2			170	151
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement	378	-2			376	394
Administrasjonsresultat	141	-39			102	-81
Vederlag for rentegaranti og fortjenesteelement	711	6			716	698
Annet	0	-1	-38	-38	-78	-1
Oppreservering fra egenkapital	-298	0			-298	-12
Resultat til forsikringsgiver	1 100	-34	-38	-38	989	1 152

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Resultatanalyse per delbransje - hovedbransjen ulykkesforsikring og andre skadebransjer og hovedbransjen gruppelivsforsikring har ingen delbransjer

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjeneste- pensjons- ordninger uten investe- ringsvalg	Tjeneste- pensjons- ordninger med investe- ringsvalg	Sum 2017	Sum 2016
RESULTAT TIL FORSIKRINGSKUNDER				
Avkastningsresultat	6 492	110	6 602	7 950
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement - kundeandel	519	2	521	394
Sum resultat til forsikringskunder	7 011	112	7 124	8 343
Oppreservering lengre levetid	784	0	784	0
Overført til tilleggsavsetninger	1 132	6	1 137	4 019
Avsatt til kundenes premiefond	5 095	107	5 202	4 324
Sum disponert resultat til kunder	7 011	112	7 124	8 343
RESULTAT TIL FORSIKRINGSGIVER				
Andel av avkastningsresultat	166	2	168	151
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement	376	2	378	394
Administrasjonsresultat	140	1	141	-49
Vederlag for rentegaranti og fortjenesteelement	703	7	711	690
Annet	0	0	0	0
Oppreservering fra egenkapital	-297	-1	-298	0
Resultat til forsikringsgiver	1 088	11	1 100	1 188

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjons- forsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer		Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-17 168	-16 254	-71	-64	-926	-734
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	0	0	-9	-45
Sum	-17 168	-16 254	-71	-64	-934	-779

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Gruppelivsforsikring		Sum	
	2017	2016	2017	2016
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-163	-149	-18 328	-17 200
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	-9	-45
	-163	-149	-18 337	-17 246

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Flytting per hovedbransje ekskl. ulykkesforsikring og andre skadebransjer**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer		Gruppelivsforsikring	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
TILFLYTTETDE MIDLER						
Premiereserve	298	3 250	543	185		
Mottatte midler ført over resultatet	298	3 250	543	185	0	0
Premiefond	24	287	3	0		
Tilleggsavsetninger til fond	22	176	0	0		
Sum mottatte midler	344	3 713	546	185	0	0
Antall kontrakter	1	50	120	70	0	0
FRAFLYTTETDE MIDLER						
Premiereserve	190	113	125	48		
Tilleggsavsetning	13	7	0	0		
Kursreserver	9	4	0	0		
Avgitte midler ført over resultatet	212	124	125	48	0	0
Premiefond	2	2	2	2		
Sum avgitte midler	214	126	127	50	0	0
Antall kontrakter	4	3	42	31	0	0

Nytegning

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer		Gruppelivsforsikring	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premievolum	7	32	72	80	8	5
Antall kontrakter	38	6	414	314	753	70

NOTE 22 Driftsmidler

MILLIONER KRONER	2017				2016			
	Eiendom til eget bruk	Transportmidler	Maskiner/Inventar	2017	Eiendom til eget bruk	Transportmidler	Maskiner/Inventar	2016
Bokført verdi 01.01.	1 525	1	79	1 604	1 271	1	74	1 346
Anskaffelseskost 01.01.	1 082	12	291	1 385	914	12	273	1 198
Akkumulert avskrivninger tidligere år	-171	-11	-212	-394	-144	-11	-199	-354
Akkumulert verdiregulering tidligere år	614	0	0	614	501	0	0	501
Tilgang	22	0	26	49	168	1	24	192
Eiendeler holdt for salg	-5	0	-5	-9	0	0	-6	-6
Verdireguleringer	110	0	0	110	112	0	0	112
Avskrivninger	-31	0	-15	-46	-26	0	-14	-40
Valutaeffekt	7	0	1	8				
Anskaffelseskost 31.12.	1 099	12	312	1 424	1 082	12	291	1 385
Akkumulert avskrivninger 31.12.	-201	-11	-227	-440	-171	-11	-212	-394
Akkumulert verdiregulering 31.12	730	0	1	731	614	0	0	614
Bokført verdi 31.12.	1 628	1	86	1 715	1 525	1	79	1 604
Økonomisk levetid	50 år	5 år	3 - 5 år		50 år	5 år	3 - 5 år	
Avskrivningsplan	Lineært	Saldo/ Lineært	Saldo/ Lineært		Lineært	Saldo/ Lineært	Saldo/ Lineært	

NOTE 23 Skatt

MILLIONER KRONER	2017	2016
Resultat før skatt	2 474	2 449
Utvidet resultat eksklusiv skatt	81	63
FORSKJELLER MELLOM REGNSKAPSMESSIG- OG SKATTEMESSIG RESULTAT		
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	8 648	0
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	3 624	5 510
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	-15 957	-6 423
Tilbakeføring av verdiøkning eiendommer	-3 206	-2 364
Regnskapsmessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	1 312	2 040
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-6 383	-7 978
Skattemessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	1 426	5 086
Skattemessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	0	-14
Tilbakeføring av 3% skattefrie inntekter etter fritaksmetoden	37	21
Andel av skattemessig inntekter i deltagerlignede selskaper	0	28
Andel av regnskapsmessige inntekter i deltagerlignede selskaper	-3 405	-27
Andre permanente forskjeller	-2 483	-28
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-677	-4 038
Skattemessig resultat	-14 508	-5 675
Årets underskudd overføres til fremførbart underskudd	-14 508	-5 675

NOTE 23 Skatt - forts.

MILLIONER KRONER	2017	2016
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-54 005	-47 225
Forskjellen mellom beregnet og ilignet skattegrunnlag	2 694	-1 104
Årets endring i fremførbart underskudd	-14 508	-5 675
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse pr 31.12.	-65 820	-54 005
AVSTEMMING AV GRUNNLAG FOR UTSATT SKATT		
SKATTEØKENDE MIDLERTIDIGE FORSKJELLER		
Driftsmidler	2	1
Gevinst- og tapskonto	3	0
Bygninger og andre faste eiendommer	22 176	18 550
Finansielle instrumenter	107	0
Risikoutjevsningsfond	4 156	3 907
Naturskadefond	164	160
Garantiordningen	49	44
Verdipapirer	43 330	30 901
Andeler i deltakerlignende selskaper	220	191
Sikkerhetsavsetning	540	540
Utlån til kunder og kredittforetak	34	46
Andre forskjeller	0	208
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	70 781	54 548
Forskjell som ikke inngår i grunnlag for utsatt skatt	0	-4 111
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	70 781	50 437
SKATTEREDUSERENDE MIDLERTIDIGE FORSKJELLER		
Gevinst- og tapskonto	-55	4
Langsiktige gjeld	-1 152	-964
Finansielle instrumenter	0	0
Utestående fordringer	0	-1
Pensjonsforpliktelse	-797	-712
Innlån	-16	-21
Andre forpliktelser	-66	-63
Verdipapirer	-26	0
Andre forskjeller	-1	-1
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-2 112	-1 757
Netto midlertidige forskjeller	68 669	48 680
Fremførbart underskudd	-65 820	-54 005
Grunnlag for utsatt skatt/-skattefordel	2 849	-5 325
25% utsatt skatt/-skattefordel	712	-1 331
Nedvurdering av utsatt skattefordel	953	1 300
Netto utsatt skatt	1 665	-31

NOTE 23 Skatt - forts.

MILLIONER KRONER	2017	2016
BALANSEFØRT UTSATT SKATTEFORDEL/-SKATT		
- herav balanseført utsatt skattefordel	68	372
- herav balanseført utsatt skatt som ikke kan utlignes	1 733	403
Utsatt skatt ført direkte mot egenkapitalen 01.01.2017	1 051	0
Resultatført endring av utsatt skattefordel	-304	339
Resultatført endring av utsatt skatt	-279	432
Resultatført betalbar skatt	-378	-225
Resultatført kildeskatt	-202	-196
For lite/mye avsatt skatt tidligere år	0	-7
Skattekostnad	-1 163	344
Skattekostnaden er ført på følgende poster i resultatregnskapet		
Skattekostnad	-1 143	359
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	7	8
Skatt på poster senere vil bli omklassifisert til resultatet	-27	-24
Skattekostnad	-1 163	344

NOTE 24 Overførte eiendeler med restriksjoner**OVERFØRTE EIENDELER SOM FORTSATT BALANSEFØRES**

Alle overførte eiendeler er innregnet i balansen dersom konsernet fortsatt er eksponert for endringer i eiendelens virkelige verdi. Dette gjelder for gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirutlån.

Gjenkjøpsavtaler er en form for innlån med sikkerhet hvor konsernet selger

verdipapirer med en avtale om å kjøpe de tilbake til en forhåndsavtalt pris. Kontanter mottatt blir innregnet som innskudd (gjeld). Overførte verdipapirer i forbindelse med gjenkjøpsavtaler blir ikke fraregnet i balansen.

Avtaler vedrørende verdipapirutlån er transaksjoner hvor konsernet låner ut verdipapirer til en motpart og mottar en provisjon for dette.

Ettersom både gjenkjøpsavtaler og verdipapirutlån resulterer i at verdipapirene blir returnert til konsernet, er risikoen for verdiendringer hos konsernet. Verdipapirene er imidlertid ikke tilgjengelige for konsernet i perioden hvor de er overført.

Verdipapirene som fremdeles er rapportert i balansen, og tilhørende gjeld, er vurdert til virkelig verdi.

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
GJENKJØPSAVTALER		
Sertifikater og obligasjoner	1 092	1 088
VERDIPAPIRUTLÅN		
Aksjer	6 846	3 576
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	7 938	4 664

NOTE 24 Overførte eiendeler med restriksjoner - forts.**FORPLIKTELSE TILKNYTTET EIENDELENE**

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
GJENKJØPSAVTALER		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	1 089	1 064
VERDIPAPIRUTLÅN		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	1 232	637
Sertifikater og obligasjoner	5 950	3 113
Sum forpliktelser	8 270	4 814

Alle eiendelene i tabellen over er gjenstand for videregående eller sikkerhetsstillelse hos motpart.

OVERFØRTE EIENDELER SOM IKKE ER FRAREGNET OG TILHØRENDE FORPLIKTELSE

Konsernet mottar sikkerheter under

omvendte gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirinnlån, som i henhold til avtalene er tillatt solgt eller pantsatt. Transaksjonene gjennomføres i henhold til standard avtaler som anvendes av partene i finansmarkedet. Generelt krever avtalene at det stilles tilleggssikkerhet hvis verdiene av verdi-

papirer faller under et forhåndsbestemt nivå. I avtalene har mottakeren av sikkerheten en ubegrenset rett til å selge eller pantsatte sikkerheten mot å levere tilsvarende sikkerheter på oppgjørsdagen.

MOTTATTE VERDIPAPIRER SOM ER TILLAT SOLGT ELLER PANTSATT

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
VERDIPAPIRINNÅN		
Aksjer	603	483
Hvorav solgt eller pantsatt	603	483
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	603	483

Dersom man justerer for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond og kun hensyntar KLP Konsern sin reelle risiko og faktiske eierskap, så reduseres eiendeler som balanseføres med 2 577 millioner kroner og forpliktelsene tilknyttet eiendelene med 2 694 millioner kroner per 31.12.2017.

NOTE 25 Immaterielle eiendeler

MILLIONER KRONER	IT-systemer	Andre	2017	IT-systemer	Andre	2016
Bokført verdi 01.01.	309	16	324	510	16	526
Anskaffelseskost 01.01.	1 302	16	1 318	1 225	16	1 241
Total tilgang	64	10	73	77	0	77
herav internt opparbeidet	10	0	10	14	0	14
herav kjøpt	53	10	63	63	0	63
Kostnadsført eiendel	0	0	0	0	0	0
Anskaffelseskost 31.12.	1 366	25	1 391	1 302	16	1 318
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-993	0	-993	-715	0	-715
Årets ordinære avskrivninger	-77	-3	-80	-92	0	-92
Årets nedskrivning ¹	-4	0	-4	-186	0	-186
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-1 075	-3	-1 078	-993	0	-993
Bokført verdi 31.12.	290	23	313	309	16	324
Avskrivningstid	3 til 10 år		3 til 10 år		3 til 10 år	

¹ Ved utgangen av 2016 ble det identifisert flere IT-systemer hvor bokført verdi oversteg antatt gjenvinnbart beløp. Antatt gjenvinnbart beløp er beregnet ved å estimere framtidig inntjening med bokført verdi. I hovedsak omfatter dette investeringer som ikke lenger har verdi. Det er flere årsaker til dette. Blant annet knytter det seg til utdatert funksjonalitet grunnet regelendringer og/eller teknologisk utvikling. I tillegg har deler av systemutviklingen ikke oppnådd ønsket effektiviseringsgrad. Dette resulterte i følgende vurdering:

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
Bokført verdi før nedskrivning	4	313
Gjenvinnbart beløp	0	127
Nedskrivning	4	186

Nedskrivningen inngår som en del av driftskostnadene i resultatoppstillingen.

NOTE 26 Kapitalkrav

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I

tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapital-kostnader ved å overta disse forpliktelserne.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningsfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital

med et beløp tilsvarende 2,5 % av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50 % av kapitalkravet. Det ansvarlige lånet, med renteendring i 2017, kunne dermed innfris uten at det påvirket solvensgraden.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 224 % som er godt over foretakets mål om minst 150 %. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 322 %.

	31.12.2017	31.12.2016
SOLVENSGRAD	224 %	198 %

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2017	31.12.2016
Eiendeler, bokført	542	502
Merverdier HTF/lån og fordringer	10	10
Merverdier øvrige utlån	1	1
Øvrige mer/mindreverdier	0	0
Utsatt skattefordel	0	1
Sum eiendeler etter solvens II	552	513

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2017	31.12.2016
Beste estimat	493	456
Risikomargin	13	13
Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8	8
Andre forpliktelser	8	9
Utsatt skatteforpliktelse	1	0
Sum forpliktelser etter solvens II	524	486
Eiendeler minus forpliktelser	29	27
- Utsatt skattefordel	0	-1
- Risikoutjevningsfond	-4	-4
+ Fondsobligasjonslån	2	2
Basiskapital - kapitalgruppe 1	26	24
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	26	24

NOTE 26 Kapitalkrav - forts.

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2017	31.12.2016
Ansvarlige lån	6	7
Risikoutjevsningsfond	4	4
Basiskapital - kapitalgruppe 2	11	11
Supplerende kapital	10	10
Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	10	10
Fradrag for maks. kapital i gruppe 2	-13	-12
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	7	8
Utsatt skattefordel	0	0
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0	0
Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	33	31
Solvenskapitalkrav (SCR)	15	16
Solvensgrad	224 %	198 %

NOTE 27 Kapitalavkastning

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE PROSENT	2017	2016	2015	2014	2013
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I - Bokført ¹	3,9	4,4	3,6	4,3	6,4
Avkastning II - Verdijustert ²	6,7	5,8	4,0	6,9	6,7
KOLLEKTIVPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER					
Balansert portefølje 1					
Avkastning I - Bokført ¹	3,9	4,5	3,6	4,2	6,0
Avkastning II - Verdijustert ²	6,7	5,8	4,0	7,0	6,3
Balansert portefølje 2					
Avkastning I - Bokført ¹	4,0	4,4	3,7	4,7	7,3
Avkastning II - Verdijustert ²	6,8	5,8	3,9	6,9	7,5
Moderat portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	3,1	4,2	3,6	4,5	5,2
Avkastning II - Verdijustert ²	6,0	5,5	3,7	6,5	5,4
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN	7,5	6,2	4,0	6,7	8,8
SELSKAPSPORTEFØLJEN	4,0	4,7	4,7	7,3	5,7

¹ Avkastning I = Bokført avkastning

² Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er bokført avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond

NOTE 27 Kapitalavkastning - forts.

KLP BEDRIFTSPENSJON AS PROSENT	2017	2016	2015	2014	2013
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I - Bokført ¹	8,3	5,3	4,8	4,6	4,0
Avkastning II - Verdijustert ²	5,6	5,7	4,7	6,1	6,2
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN	11,9	7,0	2,1	8,8	13,5
INVESTERINGSVALGSPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER					
Avkastning II - Verdijustert²					
Profil 90 ³	17,1	9,8	3,4	8,9	24,8
Profil 70 ³	14,0	8,5	3,0	8,9	19,4
Profil 60 ³	12,5	7,8	2,7	9,1	16,9
Profil 50 ³	11,0	7,1	2,4	9,2	14,4
Profil 40 ³	9,5	6,4	2,1	9,3	11,9
Profil 30 ³	7,8	5,6	2,0	8,4	9,3
Profil 20 ³	6,1	4,6	1,6	8,2	7,3
Profil 10 ³	4,4	3,8	1,4	7,3	4,8
SELSKAPSPORTEFØLJEN	2,3	2,4	0,9	3,6	3,1

¹ Avkastning I = Bokført avkastning² Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er bokført avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond³ Underporteføljens andel aksjer i prosent

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter ("Fellesordningen"). Konsernet tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenstepensjon (OTP). Selskapet har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2017	Felles- ordningen	Over drift	2016
PENSJONSKOSTNADER						
Nåverdi av årets opptjening	116,6	9,9	126,6	105,4	10,1	115,5
Administrasjonsomkostning	3,0	0,0	3,0	2,9	0,0	2,9
Arbeidsgiveravgift - Pensjonskostnad	16,9	1,4	18,3	15,3	1,4	16,7
Finansskatt - Pensjonskostnad	5,2	0,4	5,6	0,0	0,0	0,0
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift, finansskatt og adm.	141,7	11,7	153,5	123,6	11,5	135,1
NETTO FINANSKOSTNAD						
Rentekostnad	43,6	4,9	48,6	40,0	4,5	44,5
Renteinntekt	-30,9	0,0	-30,9	-28,2	0,0	-28,2
Forvaltningsomkostning	2,6	0,0	2,6	2,5	0,0	2,5
Netto rentekostnad	15,3	4,9	20,3	14,9	4,5	19,4
Arbeidsgiveravgift - netto rentekostnad	2,2	0,7	2,9	2,1	0,6	2,7
Finansskatt - netto rentekostnad	0,7	0,2	0,9	0,0	0,0	0,0
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	18,2	5,9	24,0	17,0	5,2	22,1
ESTIMATAVVIK PENSJONER						
Aktuarielt tap (gevinst)	13,6	11,9	25,5	-9,0	14,0	4,9
Arbeidsgiveravgift	1,9	1,7	3,6	-1,3	2,0	0,7
Finansskatt	0,6	0,6	1,2	18,7	8,2	26,8
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	16,2	14,1	30,3	8,4	24,1	32,5
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	176,1	31,7	207,8	148,9	40,8	189,7
PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	1 786,7	204,0	1 990,7	1 573,7	183,0	1 756,7
Pensjonsmidler	1 318,2	0,0	1 318,2	1 156,4	0,0	1 156,4
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift og finansskatt	468,4	204,0	672,5	417,3	183,0	600,3
Arbeidsgiveravgift	61,4	26,6	88,0	54,9	24,0	78,9
Finansskatt	25,5	11,3	36,8	22,6	10,0	12,7
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	1 873,6	241,9	2 115,5	1 651,2	217,0	1 868,2
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	555,4	241,9	797,3	494,8	217,0	711,8
AVSTEMMING PENSJONSFORPLIKTELSE						
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 01.01.	494,8	217,0	711,8	450,9	182,7	633,6
Resultatført pensjonskostnad	141,7	11,7	153,5	123,6	11,5	135,1
Resultatført finanskostnad	18,2	5,9	24,0	17,0	5,2	22,1
Aktuarielle gevinst og tap inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	16,2	14,1	30,3	8,4	24,1	32,5
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-13,7	-0,8	-14,6	-13,0	-0,8	-13,8
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-4,3	-0,3	-4,6	0,0	0,0	0,0
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-97,5	-5,7	-103,2	-92,0	-5,7	-97,7
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12.	555,4	241,9	797,3	494,8	217,0	711,8

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2017	Felles- ordningen	Over drift	2016
ENDRING I PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01.	1 651,2	217,0	1 868,2	1 463,1	182,7	1 645,8
Nåverdi av årets opptjening	116,6	9,9	126,6	105,4	10,1	115,5
Rentekostnad	43,6	4,9	48,6	40,6	4,5	45,1
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	79,3	14,1	93,5	59,5	24,1	83,6
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	16,9	1,4	18,3	15,3	1,4	16,7
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	2,2	0,7	2,9	2,1	0,6	2,7
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-13,7	-0,8	-14,6	-13,0	-0,8	-13,8
Finansskatt av pensjonskostnad	5,2	0,4	5,6	0,0	0,0	0,0
Finansskatt av netto rentekostnad	0,7	0,2	0,9	0,0	0,0	0,0
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-4,3	-0,3	-4,6	0,0	0,0	0,0
Utbetalinger	-22,5	-5,7	-28,2	-21,8	-5,7	-27,4
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	1 875,2	241,9	2 117,1	1 651,2	217,0	1 868,2
ENDRING I PENSJONSMIDLER						
Pensjonsmidler 01.01.	1 156,4	0,0	1 156,4	1 012,2	0,0	1 012,2
Renteinntekt	30,9	0,0	30,9	28,2	0,0	28,2
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	63,1	0,0	63,1	51,2	0,0	51,2
Administrasjonsomkostning	-3,0	0,0	-3,0	-2,9	0,0	-2,9
Finansomkostning	-2,6	0,0	-2,6	-2,5	0,0	-2,5
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	97,5	5,7	103,2	92,0	5,7	97,7
Utbetalinger	-22,5	-5,7	-28,3	-20,7	-5,7	-26,2
Pensjonsmidler 31.12.	1 319,8	0,0	1 319,8	1 156,4	0,0	1 156,4
PENSJONSORDNINGENS OVER-/ UNDERFINANSIERING						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	1 875,2	241,9	2 117,1	1 651,2	217,0	1 868,2
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	1 319,8	0,0	1 319,8	1 156,4	0,0	1 156,4
Netto pensjonsforpliktelse	555,4	241,9	797,3	494,8	217,0	711,8

PROSENT	31.12.2017	31.12.2016
ØKONOMISKE FORUTSETNINGER (FELLES FOR ALLE PENSJONSORDNINGENE)		
Diskonteringsrente	2,40 %	2,60 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %

Til målingen av pensjonskostnaden for 2017 anvendes forutsetninger per 31.12.2016, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen 31.12.2017 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2017. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2017 og er i samsvar med anbefaling fra Norsk Regskapsstiftelse.

Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

AKTUARIELLE FORUTSETNINGER

KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter ("Fellesordningen")

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjonsordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livs-forsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivninger.

Uttak av AFP (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere):

Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 42,5 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoneringen som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

FRIVILLIG AVGANG FOR FELLESORDNING (I %)						
Alder (i år)	<24	24-29	30-39	40-49	50-55	>55
Turnover	25 %	15 %	7,5 %	5 %	3 %	0 %

Pensjoner over driften

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013E lagt til grunn som i Fellesordningen.

ANTALL	Felles- ordningen	Over drift	2017	Felles- ordningen	Over drift	2016
MEDLEMSTATUS						
Antall aktive	950	63	1 013	945	67	1 012
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	652	37	689	630	35	665
Antall pensjoner	229	50	279	201	43	244

	2017	2016
PENSJONSMIDLENES SAMMENSETNING:		
Eiendom	12,3 %	12,5 %
Utlån	11,6 %	11,6 %
Aksjer	22,5 %	20,1 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner	27,1 %	26,8 %
Omløpsobligasjoner	19,2 %	20,0 %
Likviditet/pengemarked	7,3 %	8,9 %
Sum	100,0 %	100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 6,7 prosent i 2017 og 5,8 prosent i 2016.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar – 31. desember 2018 er 159,3 millioner kroner.

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

SENSITIVITETSANALYSE PER 31.12.2017	
Diskonteringsrenten reduseres med 0,5%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	10,09 %
Årets opptjening	14,35 %
Lønnsvekst økes med 0,25%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,32 %
Årets opptjening	3,29 %
Dødeligheten styrkes med 10%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,50 %
Årets opptjening	1,90 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det et lite sannsynlig scenario og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning brutto pensjonsforpliktelse i balansen. Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1 år.

NOTE 29 Antall ansatte

	2017	2016
Antall fast ansatte 31.12.	961	950
Antall midlertidig ansatte 31.12.	30	38
Totalt antall ansatte 31.12.	991	988
Antall årsverk fast ansatte	920	909
Antall årsverk midlertidig ansatte	29	38
Totalt antall årsverk	949	947

NOTE 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv.

Styret i KLP har fastsatt prinsipper og retningslinjer for godtgjørelse som gjelder for hele konsernet, samt etablert et godtgjørelsesutvalg som er et underutvalg av styret. Utvalget innstiller på og fører kontroll med at godtgjørelsesordningene i konsernet er i tråd med styrets prinsipper og retningslinjer.

Ledende ansatte er definert som ledergruppen i konsernet Kommunal Landspensjonskasse. Dette innbefatter konsernsjef, konserndirektører i KLP og administrerende direktører for enkelte datterselskap.

Alle ledende ansatte som ble medlem av konsernledelsen før 1. mai 2013 har pen-

sjonsalder på 65 år, men kan velge å endre denne til 70 år. Ingen i den aktuelle gruppen har valgt å endre pensjonsalderen per 31.12.2017. De som ble medlemmer av konsernledelsen fra og med 1. mai 2013 har pensjonsalder på 70 år. Konsernsjefen har etterlønn tilsvarende en årslønn inkludert tilleggsgoder ved eventuelt opphør av ansettelsesforholdet. Det foreligger ingen forpliktelser til å gi styreleder særskilt vederlag eller andre fordeler ved opphør eller endring av vervet. KLP betaler styreansvarsforsikring for sine styremedlemmer.

En av de ledende ansatte hadde tidligere en avtale om prestasjonslønn (bonus) i tillegg til fastlønn. Ordningen

ble avskaffet med virkning fra 1. juli 2013 slik at ingen av de ledende ansatte har slik ordning lenger. Opptjent bonus fram til avskaffelsestidspunktet beholdes, og har en utbetalingsperiode som strekker seg over tre år. Oppgitt bonusutbetaling gjelder utbetalt bonus i 2017 som er opptjent tidligere år som forfalt til utbetaling i 2017.

Alle medarbeidere i konsernet kan oppta lån i KLP - konsernet til lånevilkår for ansatte. Ingen ledende ansatte har vilkår som avviker fra dette. Lån til eksterne styremedlemmer/eksterne medlemmer av foretaksforamlingen blir kun gitt til ordinære lånevilkår.

NOTE 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. - forts.

Honorar for styremedlemmer fastsettes av foretaksforsamlingen. Honorar til vararepresentanter og observatører i styret er ikke oppgitt.

Alle ytelser er oppgitt uten tillegg for arbeidsgiveravgift og finansskatt. For styremedlemmer som er valgt av og blant de ansatte opplyses det kun om ytelser og lån som kan knyttes til vervet som styremedlem.

Det vises forøvrig til beskrivelse av hovedprinsippene til fastsettelse av godtgjørelse i KLP-konsernet som kan søkes opp på klp.no.

2017 TUSEN KRONER	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdragsplan ¹
LEDENDE ANSATTE							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 900	-	205	1 457	13 556	2,10-2,35	A45/A47
Marianne Sevaldsen	2 655	-	167	1 140	4 439	2,10	A43
Aage E. Schaanning	3 413	-	167	1 223	5 991	2,10	Fleksilån
Gro Myking	1 933	-	160	480	-	-	-
Rune Hørnes	2 288	-	160	372	-	-	-
Kirsten Grutle	1 542	-	120	505	4 066	2,10-2,35	A46
Tore Tenold	2 889	-	156	955	2 497	2,10	Fleksilån
Håvard Gulbrandsen	3 111	122	176	1 048	4 962	2,10-2,35	Fleksilån
Gunnar Gjørtz	3 038	-	164	1 145	3 698	2,10	Fleksilån
Leif Magne Andersen	2 059	-	164	713	4 403	2,10-2,35	A42/A44
STYRET²							
Liv Kari Eskeland, leder (10 av 10)	361	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (10 av 10)	322	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (8 av 10)	217	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (9 av 10)	217	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-
Ingjerd Blekli Spiten (9 av 10)	252	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (6 av 10)	209	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-
FORETAKSFORSAMLING							
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter	599	-	-	-	40 082	-	-
ANSATTE							
Lån til ansatte i konsernet med subsidiert rente		-	-	-	835 722	-	-
Lån til ansatte i konsernet til ordinære vilkår		-	-	-	476 088	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

NOTE 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. - forts.

2016 TUSEN KRONER	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdragsplan ⁹
LEDENDE ANSATTE							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 807	-	206	1 413	11 840	1,95-2,35	A46
Marianne Sevaldsen	2 593	-	165	1 084	4 439	1,95	A43
Aage E. Schaanning	3 338	-	164	1 193	5 680	1,95	Fleksilån
Gro Myking	1 566	-	140	434	-	-	-
Rune Mæland ²	1 242	-	117	296	1 933	1,95	A34/A43
Rune Hørnes ⁴	672	-	328	84	-	-	-
Kirsten Grutle ⁵	177	-	14	40	4 258	1,95-2,20	A46
Tore Tenold	2 826	-	149	906	2 812	1,95	Fleksilån
Håvard Gulbrandsen	3 042	462	172	1 010	4 560	1,95-2,20	Fleksilån
Gunnar Gjørtz	2 965	-	160	1 115	3 797	1,95	Fleksilån
Leif Magne Andersen	2 018	-	159	665	4 572	1,95-2,25	A42/A44
STYRET³							
Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	335	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (9 av 9)	289	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (8 av 9)	201	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (8 av 9)	179	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (8 av 9)	230	-	-	-	-	-	-
Cathrine Klouman (4 av 4) ²⁾	131	-	-	-	-	-	-
Ingjerd Blekli Spiten (5 av 5)	120	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	201	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	229	-	-	-	-	-	-
FORETAKSFORSAMLING							
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter	841	-	-	-	34 337	-	-
ANSATTE							
Lån til ansatte i konsernet med subsidiert rente	-	-	-	-	997 110	-	-
Lån til ansatte i konsernet til ordinære vilkår	-	-	-	-	468 925	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.² Vedkommende har trådt ut av vervet i løpet av året.³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.⁴ Vedkommende ble ansatt i KLP 1. oktober. ⁵ Vedkommende har trådt inn i vervet 1. desember, og hennes ytelser er oppgitt fra denne dato og frem til og med 31.12.2016.

TUSEN KRONER	2017	2016
Periodens kostnader knyttet til rentesubsidiering av lån til ansatte	3 834	3 512

NOTE 31 Honorar til revisor

MILLIONER KRONER	2017	2016
Ordinær revisjon	6,8	8,1
Attestasjonstjenester	1,2	0,7
Skatterådgivning	1,2	1,4
Andre tjenester utenfor revisjonen	0,9	2,3
Sum honorar til revisor	10,1	12,5

Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

NOTE 32 Driftskostnader

MILLIONER KRONER	2017	2016
Personalkostnader	937	882
Avskrivninger og nedskrivninger ¹	131	319
Andre driftskostnader	604	556
Sum driftskostnader	1 673	1 756

¹ I 2016 ble programvare nedskrevet med 186 millioner kroner.

NOTE 33 Andre inntekter og kostnader

MILLIONER KRONER	2017	2016
Tilskudd avtalefestet pensjon (AFP)	981	927
Øvrige inntekter	60	19
Sum andre inntekter	1 040	945

MILLIONER KRONER	2017	2016
Kostnader avtalefestet pensjon (AFP)	977	929
Øvrige kostnader	15	28
Sum andre kostnader	992	957

NOTE 34 Annen kortsiktig gjeld

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	2 799	2 636
Påløpt ikke utlignet skatt	256	202
Forskuddstrekk pensjonsordning	169	382
Leverandørgjeld	741	676
Forhåndsinnkalt tilskudd til forsikringsviksomheten	111	131
Øvrig kortsiktig gjeld	1 843	795
Sum annen kortsiktig gjeld	5 919	4 823

NOTE 35 Betingede forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
Kausjonsansvar tilhørende KLP	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	9 515	7 004
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn tilhørende KLP Konsern	5 966	7 190
Sum betingede forpliktelser	15 483	14 196

NOTE 36 Betingende eiendeler

Konsernets beholdning av aksjer i Hafslund ASA (5 327 265 A-aksjer og 4 042 483 B-aksjer) ble innløst i november 2017 som en konsekvens av Oslo Kommunes overtakelse av foretaket. På innløsningstidspunktet var siste

observerte priser på Hafslund A kr 103,5 per aksje og Hafslund B kr 105,0 per aksje, mens de ble innløst til en kurs på 96,75 per aksje. Konsernet mener innløsningskursen er for lav, og er i rettslig prosess for å få en avklaring av verdien.

I regnskapet som avlegges 31.12.2017 er innløsningskursen på kr 96,75 per aksje lagt grunn ved fraregning av aksjene, da utfallet av den rettslige prosessen er usikker.

NOTE 37 Opptjent egenkapital

MILLIONER KRONER	Revaluerings-fond	Risiko-utjevsnings-fond	Natur-skade-fond	Øvrig opptjent egenkapital	Opptjent egenkapital
Balanseført verdi 01.01.2016	597	3 364	146	9 136	13 242
RESULTAT		543	14	2 251	2 808
UTVIDET RESULTAT					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				-24	-24
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	95			-24	72
Balanseført verdi 31.12.2016	692	3 907	160	11 339	16 097
Utsatt skatt på risikoutjevsningsfond, naturskadefond og garantiordningen ¹				-1 028	-1 028
Prisippending ²				-24	-24
Balanseført verdi 01.01.2017	692	3 907	160	10 287	15 046
RESULTAT		249	4	1 078	1 332
UTVIDET RESULTAT					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				-21	-21
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	110			-27	82
Balanseført verdi 31.12.2017	802	4 156	164	11 317	16 439

¹ I henhold til Forskrift om årsregnskap for livsforsikringsselskap §3-2 skal ikke morselskapet i KLP konsern balanseføre utsatt skatt på risikoutjevsningsfond. Det samme gjelder i henhold til Forskrift om årsregnskap for skadeforsikringsselskaper §3-4 vedrørende utsatt skatt på avsetning til naturskadefondet og garantiordningen. Tidligere har KLP lagt den samme vurderingen til grunn i sitt konsernregnskap. Etter en fornyet vurdering har KLP kommet til at det er korrekt å avsette for utsatt skatt på risikoutjevsningsfondet, naturskadefondet og garantiordningen i konsernregnskapet. Utsatt skatt på risikoutjevsningsfondet, naturskadefondet og garantiordningen utgjør henholdsvis NOK 977 millioner, NOK 40 millioner og NOK 11 millioner per 31.12.2016. Denne korreksjonen er ført mot inngående balanse slik at endringen i utsatt skatt gjennom året er reflektert i skattekostnaden for 2017 for KLP konsern.

² For ytterligere informasjon se note 2.11. c)

NOTE 38 Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter

MILLIONER KRONER	31.12.2016	Kontant- strømeffekt finansierings aktiviteter	Kontant- strømeffekt operasjonelle aktiviteter	Ikke- kontant- strømeffekt	31.12.2017
Ansvarlig lån	6 220	-668	0	425	5 977
Fondsobligasjonslån	1 650	0	0	-116	1 534
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 357	-463	0	-419	1 475
Annen gjeld (klassifisert som gjeld til kredittinstitusjoner)	2 694	0	420	-1	3 112
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	21 095	0	0	356	21 451
	34 016	-1 131	420	245	33 549

KLP

Bærekraft-regnskap

Samfunnsansvar er et fokusområde i konsernstrategien, med følgende strategiske mål: Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet. Øke investeringer som fremmer bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål. Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift. Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling.

Innhold

KLP BÆREKRAFTREGNSKAP

INTEGRERE SAMFUNNSANSVAR I ALL VÅR VIRKSOMHET	158
Medarbeiderstatistikk	158
Helse og sykefravær	158
Mangfold og likestilling	160
Øke kunnskap om pensjon	160
Miljø	162
Land-for-land rapportering	164
Meldinger til myndigheter og tilsyn	164
ØKE INVESTERINGER SOM FREMMER EN BÆREKRAFTIG UTVIKLING OG STØTTER OPP OM VÅRE FINANSIELLE MÅL	166
Øke klimavennlige investeringer	166
Ny kapasitet fornybar energi	168
Karbonmåling av investeringer	170
Finans i utviklingsland	170
PÅVIRKE SELSKAPER OG BRANSJER TIL MER BÆREKRAFTIG DRIFT	172
Som investor	172
UTVIKLE PRODUKTER OG TJENESTER SOM BIDRAR TIL POSITIV SAMFUNNSUTVIKLING	174
Utlånsvirksomhet	175
REVISORS BERETNING	176

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet

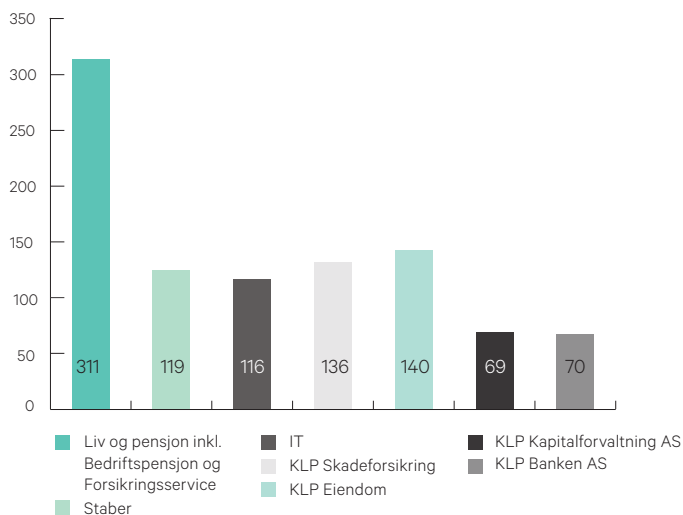
MEDARBEIDERSTATISTIKK

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Ansatte i KLP	961	950	939	n/a	n/a
Deltidsansatte i KLP	7,6 %	n/a	n/a	n/a	n/a
Midlertidige ansatte	30	38	37	n/a	n/a
Turnover blant ansatte	6,0 %	4,7 %	4,0 %	n/a	n/a
Total lønn til ansatte (tusen kroner)	743 833	718 199	683 285	n/a	n/a
Gjennomsnittlig lønn kvinner (tusen kroner)	660	641	621	8.	8.5
Gjennomsnittlig lønn menn (tusen kroner)	808	781	768	8.	8.5

HELSE OG SYKEFRAVÆR

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Korttidssykefravær	1,6 %	1,9 %	1,7 %	3.	n/a
Langtidssykefravær	2,9 %	2,7 %	2,5 %	3.	n/a
Sykefravær totalt	4,6 %	4,5 %	4,2 %	3.	n/a
Kjønnsfordeling sykefravær (kvinner/menn)	6,5/3,7 %	6,7/2,7 %	5,6/2,8 %	3.	n/a
Antall personskader	0	0	1	8.	8.8

ANTALL ANSATTE I KLP-KONSERNET

961

Ansatte i KLP
i 2017

Noter til bærekraftregnskapet

MEDARBEIDERSTATISTIKK

Definisjon

Antall ansatte inkluderer ansatte i permisjon og ansatte som jobber deltid.

Turnover er andelen personer som har sluttet i KLP. Personer som har skiftet jobb internt i KLP-konsernet er ikke inkludert.

Total lønn til ansatte er total faktisk kostnadsført lønn, fratrukket honorarer til eksterne. Naturalytelser er ikke inkludert. Informasjon vedrørende lønn omhandler kun Norge.

Gjennomsnittlig lønn per kjønn er beregnet ut fra kontraktfestet lønn etter 100 prosent stillingsgrad og ikke korrigert for andel deltid.

HELSE OG SYKEFRAVÆR

Det er viktig at våre ansatte har et godt arbeidsmiljø. KLPs ansatte og deres samlede kompetanse er en nøkkelressurs for KLP. KLP jobber kontinuerlig med å redusere de ansatte sitt sykefravær.

FNs bærekraftsmål

Tallene viser hvordan KLP støtter opp om FNs bærekraftsmål 3, *å sikre god helse og fremme livskvalitet*. Videre støtter KLP opp om mål 8, *anstendig arbeid*, og spesielt delmål 8.8; beskytte arbeiderrettigheter og fremme et trygt og sikkert arbeidsmiljø.

Målsetting

KLPs mål er å ha lavere sykefravær enn 4 prosent.

Definisjon

Sykefravær er egenmeldt og legemeldt sykefravær. Korttidssykefravær er definert til 1-3 dager, langtidsfravær 4 dager eller mer.

Personskader er egenrapporterte personalskader og skader rapportert som faktiske og mulige yrkesskader til KLPs skadeforsikringsselskap.

HELSE OG SYKEFRAVÆR

	2017	2016	2015
Korttidssykefravær	1,6 %	1,9 %	1,7 %
Langtidssykefravær	2,9 %	2,7 %	2,5 %
Sykefravær totalt	4,6 %	4,5 %	4,2 %

MANGFOLD OG LIKESTILLING

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Kjønnsfordeling blant ansatte (kvinner/menn)	47/53 %	47/53 %	48/52 %	8.	8.5
Kjønnsfordeling på ledernivå 1 (kvinner/menn)	30/70 %	30/70 %	13/87 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling på ledernivå 2 (kvinner/menn)	43/57 %	35/65 %	33/67 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling på ledernivå 3 (kvinner/menn)	43/57 %	48/52 %	48/52 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling alle ledernivåer totalt (kvinner/menn)	42/58 %	n/a	n/a	5.	5.5
Kjønnsfordeling i styret (kvinner/menn)	50/50 %	50/50 %	50/50 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling i de høyest betalte stillinger (ikke-lederstillinger utenfor tabell)	16/84 %	n/a	n/a	5.	5.1, 5.5
Kvinner tjener i forhold til menn	82 %	82 %	81 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn på ledernivå 1	69 %	68 %	92 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn på ledernivå 2	84 %	88 %	88 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn på ledernivå 3	89 %	91 %	92 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn i de høyest betalte stillinger (ikke-lederstillinger utenfor tabell)	90 %	n/a	n/a	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn øvrige medarbeidere (eks. alle ledere og høyest betalte stillinger)	94 %	n/a	n/a	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kjønnsfordeling fravær syke barn (kvinner/menn)	51/49 %	51/49 %	52/48 %	5.	5.1, 5.4
Kjønnsfordeling uttak av foreldrepermisjon (kvinner/menn)	64/36 %	n/a	n/a	5.	5.1, 5.4
Andel kvinnelige ansatte som jobber deltid	18 %	14 %	15 %	5.	5.1, 5.4
Andel mannlige ansatte som jobber deltid	5 %	2 %	1 %	5. 8.	5.1, 8.5
Gjennomsnittlig avgangsalder AFP og alderspensjon (år)	66,9	n/a	n/a	n/a	n/a

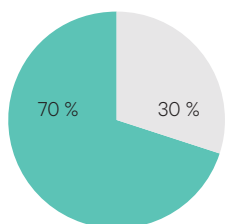
ØKE KUNNSKAP OM PENSJON

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Antall personlige veiledninger om pensjon	9 776	10 263	9 477	n/a	n/a
Deltagere på «verdt å vite»-kurs om pensjon	1 101	n/a	1 215	n/a	n/a
Mediesaker om pensjon med talsperson fra KLP	77	n/a	n/a	n/a	n/a

KJØNNSFORDELING PÅ LEDERNIVÅ

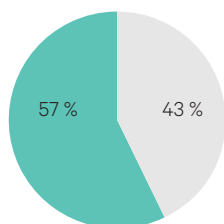
■ Kvinner
■ Menn

NIVÅ 1

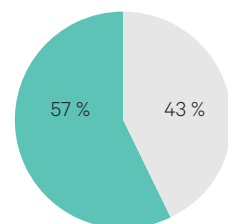
Kvinner tjener i forhold til menn 69 %

NIVÅ 2

Kvinner tjener i forhold til menn 84 %

NIVÅ 3

Kvinner tjener i forhold til menn 89 %

MANGFOLD OG LIKESTILLING

KLP arbeider med å integrere mangfolds- og likestillingsperspektiver i virksomheten og har mål og tiltak på flere områder. Vi ønsker kvalifiserte medarbeidere uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, politisk ståsted, seksuell orientering og etnisk bakgrunn.

FNs bærekraftsmål

Viser hvordan KLP bidrar mot bærekraftsmål 5, *likestilling mellom kjønnene*. Spesielt delmål 5.1; gjøre slutt på alle former for diskriminering av jenter og kvinner, 5.4; fremme delt ansvar i husholdet og familien, og 5.5; Sikre kvinner fullstendig og reell deltakelse og like muligheter til ledende stillinger. Tallene illustrerer også KLPs bidrag mot bærekraftsmål 8.5; innen 2030 oppnå lik lønn for likt arbeid.

Målsetting

- KLPs delmål er at kvinners andel av menns lønn skal være 90 prosent innen utgangen av 2018 og 95 prosent innen 2020.
- KLP har et mål om 40 prosent av hvert kjønn totalt blant antall ledere.

Definisjon

KLP definerer ledere på tre ulike nivåer. Ledernivå 1 er konsernledelsen, inkludert konsernsjefen. Ledernivå 2 er de lederne som rapporterer direkte til en konserndirektør (medlem av konsernledelsen). Ledernivå 3 er de lederne som rapporterer til ledere på nivå 2.

Kvinnens inntekt i forhold til menn er definert på samme måte som gjennomsnittlig lønn per kjønn, og er beregnet ut fra kontraktfestet lønn etter 100 prosent

stillingsgrad og ikke korrigert for andel deltid. KLPs analyser viser at hovedårsaken til lønnsforskjeller mellom kvinner og menn skyldes en underrepresentasjon av kvinner i de best betalte stillingene (leder- og fagekspertstillinger). For å oppnå det langsiktige målet om samme lønnsnivå for kvinner som for menn, må vi derfor øke kvinneandelen i disse stillingene. Denne endringen tar tid, og vi ser allerede nå at vi ikke vil klare å nå målsettingen for 2018. Vi vil fortsette arbeidet med bevissthet i rekrutteringsprosesser og intern kompetanseutvikling, særlig når det gjelder kvinneandelen i fagekspertstillinger, og sette nye delmål for tiden etter 2018.

ØKE KUNNSKAP OM PENSJON

KLP skal være den pensjonseksperten som best ivaretar kundene. Det krever at vi bidrar til å øke kunnskapen om pensjon, slik at våre kunder og medlemmer kan ta gode valg for dagene som kommer. Dette skal vi gjøre blant annet ved å gi god veiledning til den enkelte, og ved å formidle kunnskap om pensjon i media.

Definisjon

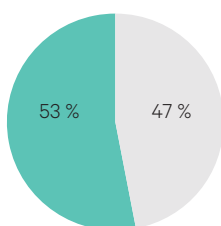
Verdt å vite-kurs om pensjon er kurs KLP avholder hos våre kunder. Temaene som kurset omhandler er ansattes pensjonsrettigheter, rapportering til KLP, opplæring i KLPs nettløsninger, og hva som vil skje med offentlig tjenestepensjon i fremtiden. Kursene er et viktig ledd i arbeidet med å øke KLPs kunder sin kunnskap om pensjon. KLP gjennomfører kursene annen hvert år.

ØKE KUNNSKAP OM PENSJON

1101

Deltagere på
«verdt å vite»
-kurs om pensjon

KJØNNSFORDELING OG LØNN TOTALT BLANT ANSATTE

Kvinner tjener i forhold
til menn 82 %

ØKE KUNNSKAP OM PENSJON

9776

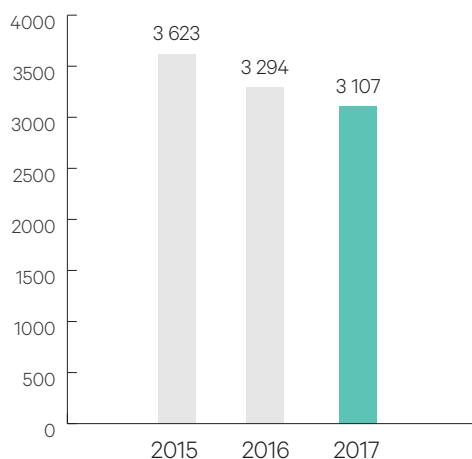
Antall personlige veiledninger
om pensjon

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet

MILJØ

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Klimagassutslipp fra KLPs egen drift (tonn)	757	821	951	13. 12.	n/a
Klimagassutslipp fra KLPs eiendomsportefølje (tonn)	10 534	10 697	11 390	9.	9.4,
Antall flyreiser	3 107	3 294	3 623	13. 12.	n/a
Energiforbruk i KLPs egne kontorlokaler (kWh/m2)	130	147	137	9. 13.	9.4
Energiforbruk i KLPs eiendomsportefølje (kWh/m2)	187	197	203	9.	9.4
Avfallsmengde i KLPs egne kontorlokaler (tonn)	128	141	100	11. 12.	11.6, 12.5
Kildesorteringsgrad i KLPs egne kontorlokaler	68 %	61 %	68 %	11. 12.	11.6, 12.5
Avfallsmengde i KLPs eiendomsportefølje (tonn)	5 826	5 279	4 955	11. 12.	11.6, 12.5
Kildesorteringsgrad i KLPs eiendomsportefølje	55 %	57 %	54 %	11. 12.	11.6, 12.5
Vannforbruk i KLPs eiendomsportefølje (mill. liter)	453	469	442	6.	6.4
Fornybar energiproduksjon i KLPs eiendomsportefølje (MWh)	187	182	185	7.	7.2, 9.4

ANTALL FLYREISER

Klimagassutslipp fra KLPs egen drift er redusert med 8 % fra 2016 til 2017, og med 30 % fra 2010. Målsetningen er å redusere klimagassutslippene med 50 % innen 2030 fra utslippsnivået i 2010.

MILJØ

KLP jobber for å redusere miljøpåvirkningen av egen drift.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål:

- Mål 6.4 om betydelig bedre utnyttelse av vann i alle sektorer.
- Mål 7.2 om å innen 2030 betydelig øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk.
- Mål 9.4 om å oppgradere infrastruktur og omstille næringslivet til å bli mer bærekraftig, med en mer effektiv bruk av ressurser og miljøvennlige teknologiformer.
- Mål 11.6; innen 2030 redusere negative konsekvenser for miljøet i storbyene, spesielt med hensyn til luftkvalitet og avfallshåndtering.
- Mål 12.5; innen 2030 betydelig redusere avfallsmengden.

Målsetting

- Halvere klimagassutslipp fra egen drift innen 2030, med utgangspunkt i utslippene i 2010.
- Redusere energiforbruket i eiendomsporteføljen til 180 kWh per kvadratmeter.
- Sorteringsgraden på avfall skal i snitt være over 65 prosent og minimum 50 prosent på hver enkelt eiendom i eiendomsporteføljen.

Definisjon

Klimagassutslipp

Klimagassutslipp omfatter energiforbruk, transport, avfall og øvrig drift av KLPs egen virksomhet i Oslo, Trondheim og Bergen. Utslippene blir omregnet til tonn CO₂-ekvivalenter i tråd med standard fra the Greenhouse Gas Protocol Initiative.

Klimagassutslippene fra KLPs eiendomsportefølje er basert på samme metodikk som ovenfor, og omfatter energiforbruk, avfall og øvrig drift av eiendommene.

Flyreiser

Antall flyreiser er basert på tall fra vårt reisebyrå. Flyreisene er tur-retur reiser.

Energiforbruk

Energiforbruket er en viktig kilde til KLPs klimagassutslipp. Energiforbruket i KLPs egne kontorlokaler er ikke temperaturkorrigert, men viser faktisk forbruk. Med egne kontorlokaler menes de kontorlokalene KLP-konsernets ansatte i Norge jobber i. Energiforbruket er hentet fra vårt energioppfølgingssystem.

Med egendriftede bygg menes de eiendommene som KLP eier, har ansvar for drift og vedlikehold, og hvor KLP har muligheten til å iverksette og måle effekten av miljøtiltak. Dette er bygg i Oslo, Trondheim, København og Stockholm. Alle disse byggene har energioppfølgingssystem hvor energi- og vannforbruk registreres og overvåkes. I tallene er det kun medtatt bygg hvor leietakers energiforbruk også er kjent, slik at vi har oversikt over totalt energiforbruk på byggene.

Energiforbruk kWh per kvadratmeter for KLPs egendriftede bygg er temperaturkorrigert for å kunne måle effekt av iverksatte energisparingstiltak.

Selskapet har en stor portefølje med bygg, som også endrer seg over tid. De enkelte byggene kan også endre bruksmønster i kortere eller lengre tidsperioder, som for eksempel i forbindelse med leietakerutskiftninger. Det kan være ulike grunner til at det av og til ikke er mulig å få innhentet korrekte tall,

eksempelvis ved feil på målere eller for sent innrapporterte tall fra våre underleverandører. Dette tas høyde for ved at rapporteringen kun inkluderer KLPs egendriftede bygg og som har sammenliknbare driftsforhold 12 måneder tilbake i tid fra rapporteringstidspunktet. Det betyr imidlertid at byggene KLP rapporterer på varierer noe fra år til år, men vurderingen er at dette likevel vil plukke opp de riktige trendene i selskapets eiendomsmasse.

Avfall

Avfallsmengden i KLPs egne kontorlokaler er basert på best tilgjengelige data. For Oslo innebærer det at restavfall og papiravfall er veid spesifikt for KLP. For andre avfallsfraksjoner er det benyttet fordelingsnøkkel. For regionskontorene i Bergen og Trondheim er avfallsmengdene rapportert av våre renholdsleverandører.

Avfallsmengden omfatter KLP Eiendoms egendriftede bygg, unntatt byggene i Stockholm fordi avfallet her ikke veies ved henting.

Kildesorteringsgraden viser hvor stor andel av avfallet som blir sortert. Sortert avfall kan materialgjenvinnes i større grad, og har derfor en mindre negativ miljøpåvirkning enn avfall som ikke sorteres og som blir enten deponert eller energigjenvunnet.

Vannforbruk

Faktisk vannforbruk i millioner liter i KLPs egendriftede bygg.

Fornybar energiproduksjon i KLPs eiendomsportefølje

Viser MWh fornybar energi produsert lokalt på KLPs eiendommer.

LAND-FOR-LAND RAPPORTERING 2017

	Norge	Sverige	Danmark	Europa for øvrig	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Ansatte - FTE	944	8	9	0	16.	16.4, 16.6
Investeringer i eiendom (mNOK)	404	2	28	-81	16.	16.4, 16.6
Inntekter (mNOK)	69 571	448	232	79	16.	16.4, 16.6
Regnskapsmessig resultat før skatt (mNOK)	1 458	916	101	-2	16.	16.4, 16.6
Faktisk betalbar inntektsskatt for regnskapsåret (mNOK)	0,0	0,0	1,8	0,1	16.	16.4, 16.6

MELDINGER TIL MYNDIGHETER OG TILSYN

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Meldinger til Økokrim om mistenkelige transaksjoner etter hvitvaskingslovens regler	1	n/a	n/a	16.	16.4, 16.6
Personvernbrudd som er rapportert til Datatilsynet	26	n/a	n/a	16.	16.6

LAND-FOR-LAND RAPPORTERING

Et ansvarlig næringsliv er åpen om sin skattepraksis. Derfor rapporterer KLP i et land for land-format om skatt hvor vi har virksomhet.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål; 16 *fred og rettferdighet*, spesielt delmål 16.4; Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer og 16.5; Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for korrupsjon og bestikkelser.

Målsetting

Målsetting er ikke definert eller relevant.

Definisjon

KLP rapporterer skatt og inntekt fordelt på de land hvor KLP driver virksomhet med bestemmende innflytelse. Dette innebærer at skatt og inntekt fra investeringer i utenlandske verdipapirer rapporteres i landfordelingen som norske, med mindre KLP har bestemmende innflytelse over investeringen slik at det foreligger et konsernforhold. I beløpet inngår KLP sin kildeskatt i fondsinvesteringer. I praksis handler KLPs virksomhet i utlandet om investeringer i eiendom.

Med skatt menes her inntektsskatt. Skatt i form av avgifter inngår ikke i de rapporterte tallene.

MELDINGER TIL MYNDIGHETER OG TILSYN

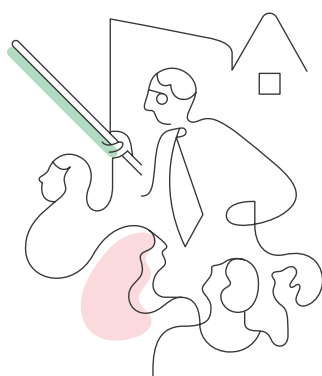
Finansinstitusjoner plikter å melde fra til myndigheter og tilsyn på viktige områder som hvitvasking og personvern. Dette er sentralt for finansnæringens samfunnsansvar, og KLP ønsker å tydeliggjøre dette ved å rapportere om våre meldinger.

FNs bærekraftsmål

Viser et eksempel på hvordan KLP bidrar mot FNs bærekraftsmål 16.4; innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon i ulovlige finansstrømmer, samt 16.6; utvikle velfungerende, ansvarlige og åpne institusjoner.

Målsetting

Målsetting er ikke definert eller relevant.

Finansinstitusjoner plikter å melde fra til myndigheter og tilsyn på viktige områder som hvitvasking og personvern. Dette er sentralt for finansnæringens samfunnsansvar, og KLP ønsker å tydeliggjøre dette ved å rapportere om våre meldinger.

Øke investeringer som fremmer en bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål

ØKE KLIMAVENNLIGE INVESTERINGER

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Fornybar energi i Norge (mNOK)	22 282	22 034	20 038	7.	7.2
Fornybar energi i Europa og Nord-Amerika (mNOK)	1 088	652	388	7.	7.2
Fornybar energi i utviklingsland (mNOK)	381	257	226	7, 9, 17.	7.1, 7.2, 9.a, 17.3
Utlån til kraft; vann, avløp og renovasjon (mNOK)	3 173	n/a	n/a	n/a	n/a
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (mNOK)	10 115	n/a	n/a	9.	9.4
Grønne obligasjoner (mNOK)	735	593	485	n/a	n/a
Totalt (mNOK)	37 774	23 536	21 137		
Som andel av KLPs forvaltningskapital	7 %	n/a	n/a	n/a	n/a
Fossil energi (markedsverdi mNOK)	11 215	9 693	7 230	7.	7.1, 7.2
Fossil energi (andel av porteføljens markedsverdi mNOK)	2 %	2 %	2 %	7.	7.1, 7.2
Fornybar energi (markedsverdi mNOK)	23 751	22 943	20 652	9.	9.4
Fornybar energi (andel av porteføljens markedsverdi mNOK)	4 %	5 %	5 %	9.	9.4
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (antall kvadratmeter)	236 678	n/a	n/a	9.	9.4
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (andel av porteføljen i kvadratmeter)	14 %	n/a	n/a	9.	9.4
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (verdi mNOK)	10 115	n/a	n/a	9.	9.4
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (andel av porteføljens markedsverdi mNOK)	16 %	n/a	n/a	9.	9.4

ENERGI

4%

Fornybar energi som andel av porteføljen

2%

Fossil energi som andel av porteføljen

MILJØBYGG

14%

Miljøbygg som andel av eiendomsporteføljen (m²)

ØKE KLIMAVENNLIGE INVESTERINGER

KLPs investeringer fremmer mange ulike dimensjoner ved en bærekraftig utvikling, men KLP vil fremover fokusere særlig på klima. KLP ønsker å styre kapitalen i en klimavennlig retning ved å sette konkrete mål for utvalgte investeringer.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål:

- Mål 7, *ren energi*, derunder delmål 7.1; innen 2030 sikre allmenn tilgang til pålitelige og moderne energikilder, og 7.2; innen 2030 betydelig øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk.
- Mål 9, *innovasjon og infrastruktur*, spesielt delmål 9.a; legge til rette for en bærekraftig og robust utvikling av infrastrukturen i utviklingsland ved å øke den finansielle, teknologiske og faglige bistanden, og 9.4; innen 2030 oppgradere infrastruktur og omstille næringslivet til å bli mer bærekraftig, med en mer effektiv bruk av ressurser og miljøvennlige teknologiformer.
- Mål 17.3; mobilisere ytterligere finansielle ressurser til utviklingslandene fra flere kilder.

Målsetting

Øke KLPs klimavennlige investeringer med 6 milliarder kroner per år.

Definisjon

Det er markedsværdien av investeringene, i millioner kroner, som oppgis.

Fornybar energi

Fornybar energi i Norge er aksje- og obligasjonsinvesteringer i norske kraft- og nettselskaper. Kraftselskapene er klassifisert som el-produsenter fra vannkraft, vindkraft eller biobrensel.

Fornybar energi i Europa og Nord-Amerika er investeringer i nye prosjekter innen fornybar energi. Investeringene gjøres gjennom en fondsforvalter spesialisert på energi (Copenhagen Infrastructure Partners).

Fornybar energi i utviklingsland er investeringer i nye prosjekter innen fornybar energi. Investeringene gjøres dels som direkteinvesteringer i samarbeid med Norfund, dels som fondsinvesteringer gjennom fondsforvalteren Climate Investor One. Investeringene er en del av KLPs portefølje for utviklingsinvesteringer, som er ett av virkemidlene i *Retningslinje for KLP som ansvarlig investor*. Formålet er å oppnå både finansiell avkastning og samfunnsmessig gevinst. Investeringene baseres på kommersielle risiko- og avkastningsvurderinger, men vektlegger også effekten på samfunns- og miljømessige parametre.

Utlån til kraft; vann, avløp og renovasjon

Dette er utlån til offentlig virksomhet, selskaper og prosjekter i Norge innen kraftsektoren, samt innen vann, avløp og renovasjon.

Grønne obligasjoner

Markedsværdien omfatter obligasjoner som er klassifisert som grønne, og som ikke allerede er medregnet i KLPs investeringer i fornybar energi i Norge oven-

for. Inkludert disse er KLPs totale investeringer i grønne obligasjoner 1,6 milliarder kroner.

Fossil energi

Tallet er markedsværdien av KLPs investeringer i selskaper klassifisert som olje- og gasselskaper, herunder eksempelvis letevirksomhet, produksjon og raffinaderi. Transport- og oljeservice-selskaper er ikke inkludert.

Miljøbygg

Markedsværdien av miljøbygg i KLPs eiendomsportefølje, og antall kvadratmeter bygningsmasse klassifisert som miljøbygg. Miljøbygg er definert som bygg med særskilte miljøkvaliteter. Dette innebærer eksempelvis at bygget er BREEAM-sertifisert med minimum oppnådd karakter *very good*, at det har energiklasse B eller bedre, at det produserer egen energi gjennom solcellepaneler, eller at bygget har vunnet en norsk eiendomspris hvor miljø er et viktig måleparameter. Det er gjort en totalvurdering, og byggene som er klassifisert som miljøbygg oppfyller ett eller flere av disse kriteriene.

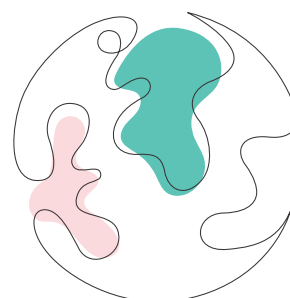
Andel av totalporteføljen

Andelen er beregnet som investeringenes andel av KLPs forvaltningskapital.

Investeringer i børsnoterte selskaper som KLP investerer i gjennom vår indeksforvaltning eller globale obligasjonsporteføljer er holdt utenfor denne definisjonen av klimavennlige investeringer (med unntak av grønne obligasjoner).

16%

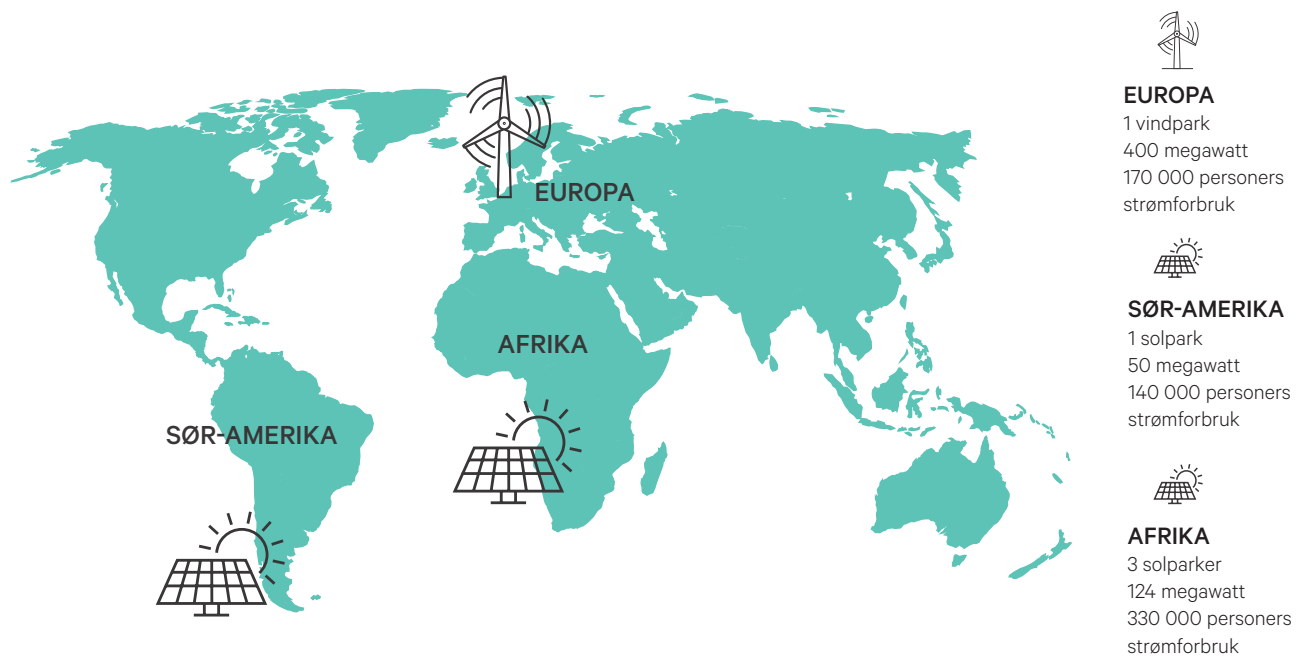
Miljøbygg som andel av eiendomsporteføljen (mNOK)

NY KAPASITET FORNYBAR ENERGI

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Antall ferdigstilte fornybar energi-prosjekter	5	n/a	n/a	7.	7.1, 7.2
Ny kapasitet fornybar energi tilført markedet (MWh)	573,5	n/a	n/a	7.	7.1, 7.2
Antall innbyggerses strømbehov dekket av den nye kapasiteten	642 830	n/a	n/a	7.	7.1, 7.2
Unngåtte CO2-utslipp som følge av den nye kapasiteten (tonn)	780 786	n/a	n/a	7.	7.1, 7.2

FERDIGSTILTE KRAFTPARKER I VERDEN

UNNGÅTTE CO2-UTSLIPP

780 786 tonn

som følge av den nye
kapasiteten

NY KAPASITET FORNYBAR ENERGI

KLP har en målsetting om å investere i nye fornybar energi-prosjekter for å øke produksjonskapasiteten og bidra til en renere energimiks globalt.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål 7, *ren energi*, derunder delmål 7.1; innen 2030 sikre allmenn tilgang til pålitelige og moderne energikilder, og 7.2; innen 2030 betydelig øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk.

Målsetting

Kontinuerlig økning i antall prosjekter og installert kapasitet.

Definisjon

Antall ferdigstilte prosjekter, og deres samlede installerte kapasitet, er akkumulert siden investeringenes oppstart (henholdsvis 2013 for porteføljen for utviklingsland og 2015 for Europa og Nord-Amerika). Tallene viser til prosjektene som helhet; KLPs eierandel er ikke hensyntatt.

Antall innbyggers strømbehov dekket av den nye kapasiteten

Kraftparkene som KLP har investert i produserer elektrisitet tilsvarende så mange innbyggers strømbehov i landene hvor kraftparkene er i drift. Beregningen er basert på gjennomsnittlig kapasitet for de respektive teknologiene hentet fra FNs klimapanel, og gjennomsnittlig strømforbruk per capita i det aktuelle landet hentet fra Verdensbankens statistikkdatabase. Tallene for Rwanda er basert på data fra worlddata.org og CIA World Factbook.

Unngåtte CO2-utslipp som følge av den nye kapasiteten

De teoretiske unngåtte utslippene hvis den samme mengde elektrisitet heller ville blitt produsert av den landsgjennomsnittlige elektrisitetsproduksjonen. Tallene er hentet fra det internasjonale energibyrået (IEA). For Rwanda er tallene basert på myndighetenes egenrapportering til FNs klimakonvensjon, og avstemt opp mot African Carbon Forum.

ANTALL INNBYGGERES STRØMBEHOV DEKKET AV NY KAPASITET FORNYBAR ENERGI

Antall innbyggere = 642 830 En person = 10 000 mennesker

KARBONMÅLING AV INVESTERINGER

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Vektet gjennomsnittlig karbonintensitet aksjeportefølje (tCO ₂ e / mNOK)	31,7	29,6	36,3	13.	n/a
Karbonintensitet aksjeportefølje (tCO ₂ e/mNOK inntekter)	26,7	27,4	32,7	13.	n/a
Karbonavtrykk aksjeportefølje (tCO ₂ e/mNOK investert)	16,5	19,6	23,7	13.	n/a

FINANS I UTVIKLINGSLAND

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Bank og finans i utviklingsland (mNOK)	530	421	243	8.	8.3, 8.10, 17.3
Låntakere i utviklingsland gjennom Nordisk mikrofinansinitiativ (antall i millioner)	6,6	6,0	5,0	8.	8.3, 8.10, 1.4
Kjønnsfordeling blant låntakere (kvinner/menn)	95/5 %	95/5 %	86/14 %	1.	1.4, 5.a
Fordeling bygd/by blant låntakere	71/29 %	68/32 %	69/31 %	1.	1.4

KARBONMÅLING AV INVESTERINGER

For å øke bevisstheten om investeringenes klimapåvirkning og synliggjøre utvikling over tid, måler og rapporterer KLP investeringenes karbonavtrykk og -intensitet.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot FNs bærekraftsmål 13, *stoppe klimaendringene*.

Målsetting

Ikke definert. KLP bruker ikke karbonmålingene som styringsparameter eller som beslutningsgrunnlag, men det er indikatorer som gir oss interessant informasjon og vi følger utvikling over tid.

Definisjon

Vektet gjennomsnittlig karbonintensitet viser aksjeporteføljenes eksponering mot karbonintensive selskaper, på bakgrunn av hvilke selskaper KLP er investert i. Da metoden henviser til eksponering, ikke eierskap, måles ikke porteføljenes påvirkning på klimaendringer.

Karbonintensiteten viser selskapene i KLPs aksjeportefølje sine CO₂-utslipp relativt til deres inntjening for å måle den samlede karbonintensiteten i aksjeporteføljen.

Beregningen av KLPs aksjeporteføljes karbonavtrykk er basert på data levert av et analyseselskap spesialisert på dette. Utslippstallene gjelder siste rapporterte og analyserte regnskapsår.

For selskaper som ikke har rapportert sine klimagassutslipp, blir utslippene estimert av analyseselskapet.

KLP rapporterer på indikatorene vektet gjennomsnittlig karbonintensitet, karbonavtrykk og karbonintensitet fordi dette samlet gir et godt totalbilde av investeringenes påvirkning på karbonutslipp og karbonrisiko. Rapporteringen gjelder investeringer i børsnoterte selskaper.

FINANS I UTVIKLINGSLAND

Underutviklede finansinstitusjoner og manglende tilgang på kapital er til hinder for fattigdomsreduksjon i utviklingsland. KLP ønsker gjennom sine investeringer i finans i utviklingsland å bidra til økonomisk vekst og bedre levekår.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål:

- Mål 1.4; innen 2030 sikre at alle kvinner og menn, særlig fattige og sårbare personer, har lik rett til økonomiske ressurser, egnet teknologi og finansielle tjenester herunder mikrofinansiering.
- Mål 5.a; Iverksette reformer for å gi kvinner lik rett til økonomiske ressurser samt tilgang til eierskap til og kontroll over jord og annen form for eiendom, finansielle tjenester, arv og naturressurser.
- Mål 8.10: styrke nasjonale finans-

institusjoners evne til å stimulere til og utvide tilgangen til bank- og forsikringstjenester samt finansielle tjenester for alle.

- Mål 17.3; mobilisere ytterligere finansielle ressurser til utviklingslandene fra flere kilder.

Målsetting

Ikke definert.

Definisjon

Investeringer i bank og finans i utviklingsland er KLPs investeringer i Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) og NorFinance. NorFinance er et investeringsselskap KLP eier sammen med blant andre Norfund. Investeringene gjøres som en del av KLPs portefølje for utviklingsinvesteringer, som er ett av virkemidlene i *Retningslinje for KLP som ansvarlig investor*. Formålet er å oppnå både finansiell avkastning og samfunnsmessig gevinst.

Låntakere i utviklingsland gjennom Nordisk mikrofinansinitiativ (NMI) er aktive låntakere gjennom de mikrofinansinstitusjoner hvor NMI har investert. Antallet gjelder mikrofinansinstitusjonene som helhet; NMIs eierandel i den aktuelle mikrofinansinstitusjonen er ikke hensyntatt.

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift

SOM INVESTOR

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Selskaper utelukket fra investeringene	174	162	124	Alle bærekraftsmål	3.a, 8.7, 12.6, 16.2, 16.4, 16.5
Selskaper som er re-inkludert i investeringene	5	1	4	Alle bærekraftsmål	n/a
Generalforsamlinger i norske selskap hvor KLP har stemt (antall/andel)	115 (97 %)	111 (96 %)	97 (91 %)	n/a	n/a
Generalforsamlinger i utenlandske selskaper hvor KLP har stemt (antall/andel)	2 617 (91 %)	2 627 (90 %)	2 445 (83 %)	n/a	n/a
Generalforsamlingssaker hvor KLP har stemt imot ledelsens anbefalinger	11 %	10 %	10 %	n/a	n/a
Selskaper KLP har hatt direkte dialog med	192	138	125	Alle bærekraftsmål	3.a, 8.7, 12.6, 16.2, 16.4, 16.5,
Selskaper KLP har hatt dialog med via tjenesteleverandører	124	169	160	Alle bærekraftsmål	3.a, 8.7, 12.6, 16.2, 16.4, 16.5,

11%

Generalforsamlingssaker hvor KLP har stemt imot ledelsens anbefalinger.

KLP er en aktiv eier som stemmer på generalforsamlinger og har direkte dialog med selskaper. Vårt mål er å påvirke selskaper og bransjer til en mer bærekraftig drift. Det er derfor positivt at fem selskaper er reinkludert i investeringene i 2017.

PÅVIRKE SELSKAPER OG BRANSJER TIL MER BÆREKRAFTIG DRIFT

KLP er en engasjert investor og eier som søker å påvirke både enkeltelskaper, bransjer og markeder.

FNs bærekraftsmål

Som en ansvarlig investor og eier har KLP dialog med selskaper om mange temaer relatert til FNs bærekraftsmål. KLPs utelukkelseskriterier er også i samsvar med bærekraftsmålene. Noen eksempler:

- Mål 3.a; styrke gjennomføringen av Verdens helseorganisasjons ramme-konvensjon om forebygging av tobakksskader i alle land.
- Mål 8.7; treffe umiddelbare og effektive tiltak for å avskaffe tvangsarbeid, få slutt på moderne slaveri og menneskehandel og sikre at de verste formene for barnarbeid forbys og avskaffes.
- Mål 12.6; stimulere selskaper til å innføre bærekraftige arbeidsmetoder og integrere informasjon om bærekraft i sine rapporteringsrutiner.
- 16.2; Stanse overgrep, utnyttning, menneskehandel og alle former for vold mot og tortur av barn, 16.4; Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer og 16.5; Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for korrupsjon og bestikkelser.

Målsetting

- KLP har som mål å stemme på 75 prosent av generalforsamlingene internasjonalt, og 90 prosent av generalforsamlingene i Norge.
- KLP hadde som mål å følge opp 240 selskaper i 2017.

Definisjon

Antall utelukkelse viser til totalt antall selskaper KLP har ekskludert fra investeringene på grunn av brudd på *Retningslinje for KLP som ansvarlig investor* ved utgangen av året.

Antall reinkluderte selskaper er selskaper hvor utelukkelsen har blitt opphevet i løpet av året.

Antall selskaper KLP har hatt dialog med viser til selskaper som KLP har vært i kontakt med under året angående sosiale, miljø-, eller styringsmessige temaer – henholdsvis KLP direkte og via en tjenesteleverandør KLP benytter for dette formålet. KLPs og tjenesteleverandørens oppfølging varierer i omfang, tema og tidsperspektiv. Dette er en form for eierskapsutøvelse der KLP engasjerer i en dialog med selskaper for å avklare hvordan de håndterer samfunnsansvarsutfordringer samt kommuniserer KLPs forventninger som investor og eier.

Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling

	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Prosjekter om helsefremmende arbeid hos kunder	12	27	40	3.	n/a
Gjennomførte kurs om helsefremmende arbeidsplasser	100	106	163	3.	n/a
Andel kommunekunder som bruker IK-Bbygg eller tilsvarende verktøy for å arbeide skadeforebyggende	10 %	n/a	n/a	n/a	n/a
Gjennomførte kurs om skadeforebygging	45	107	95	11.	11.5
Deltakere på kurs om skadeforebygging	1600	2000	1900	11.	11.5
UTLÅNSVIRKSOMHET					
Utlån til vei og transport (mNOK)	9 411	n/a	n/a	n/a	n/a
Utlån til offentlig eiendom (mNOK)	4 060	n/a	n/a	n/a	n/a
Utlån til offentlig sektor og virksomheter (mNOK)	45 087	n/a	n/a	n/a	n/a

Kommunale utleieboliger må sikres bedre.

Noen beboere trenger tilrettelegging av boligen sin for at de ikke så lett skal sette andres eller eget liv i fare, for eksempel ved brann. Derfor samarbeider KLP Skadeforsikring med Norsk Brannbefals Landsforbund (NBLF), og arrangerer kurs om skadeforebyggende tiltak i norske kommuner.

UTVIKLE PRODUKTER OG TJENESTER SOM BIDRAR TIL POSITIV SAMFUNNSUTVIKLING

KLP ønsker å utvikle produkter og tjenester med tilknytning til vår kjernevirksomhet, som svarer på noen av de bærekraftsutfordringer våre kunder og eiere har, og som kommer samfunnet som helhet til gode.

FNs bærekraftsmål

Viser hvordan KLP bidrar til bærekraftsmål 11, *bærekraftige byer og samfunn*, spesielt delmål, 11.5; innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon i antall dødsfall og antall personer som rammes av katastrofer, herunder vannrelaterte katastrofer. Videre støtter dette opp om FNs bærekraftsmål 3, *god helse*.

Målsetting

- Øke andelen kommunekunder som bruker IK-Bbygg eller tilsvarende verktøy for å arbeide skadeforebyggende og redusere antall hendelser i kommunale bygg til 15%.
- Gjennomføre 50 kurs om skadeforebygging.
- Støtte 28 prosjekter om helsefremmende arbeidsplasser

Definisjon

IK-Bbygg eller tilsvarende verktøy

IK-Bbygg er en online plattform for å kartlegge et bygg sin tilstand og skaderisiko i forhold til helse, miljø og sikkerhet (HMS). Å øke andelen brukere av slike systemer vil ha en skadeforebyggende effekt hos våre kommunekunder.

Prosjekter om helsefremmende arbeidsplasser

Formålet med prosjektene hos våre kunder, er å formidle kunnskap og utvikle verktøy for å forebygge sykefravær. Antallet prosjekter er bevisst redusert over de siste årene, med et ønske om heller å jobbe grundig med få, og støtte det enkelte prosjekt med mer midler, enn tidligere år da flere prosjekter fikk litt. Erfaringene deles så bredt til våre kunder og eiere.

Kurs om skadeforebygging

Kurs hvor KLP Skadeforsikring gir opplæring i brannsikkerhet. KLP Skadeforsikring har samarbeidet med Norsk Brannbefals landsforbund om utformingen og gjennomføringen av kursene. I tillegg samarbeider KLP Skadeforsikring med KLPs HMS-team og

kursene kan derfor også inneholde opplæring om for eksempel HMS-risikokartlegging. Kursene fungerer skadeforebyggende.

UTLÅNSVIRKSOMHET

KLPs utlån til norske kommuner benyttes til formål som bidrar til å redusere nasjonale klimagassutslipp, og som kommer samfunnet som helhet til gode.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene støtter opp om FNs bærekraftsmål 9, *innovasjon og infrastruktur* spesielt delmål 9.1; utvikle pålitelig, bærekraftig og solid infrastruktur av høy kvalitet, herunder regional og grensekryssende infrastruktur.

Målsetting

Øke utlån til denne typen formål.

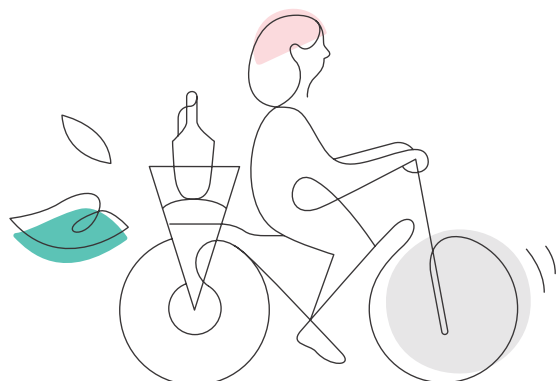
Definisjon

Utlån til offentlig eiendom er utlån til eksempelvis skolebygg, rådhus og andre kommunale bygg. Utlån til offentlig sektor og virksomheter er finansiering av ulike typer investeringer i kommuner og fylkeskommuner som for eksempel barnehager, sykehjem, skoler o.l.

SKADEFOREBYGGING

1600

Deltakere på
kurs i 2017

Til styret i Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskap

Uavhengig uttalelse vedrørende Bærekraftsregnskap 2017

Vi har kontrollert om Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskap har utarbeidet bærekraftsregnskap per 21. mars 2018. Kriteriene som er anvendt ved vurdering av saksforholdet er fullstendig, nøyaktig og tidsriktig informasjon

Ledelsens ansvar

Ledelsen er ansvarlig for bærekraftsregnskap per 21. mars 2018 og for at det er utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene. Ansvarer omfatter å utforme, implementere og vedlikeholde en intern kontroll som ivaretar bærekraftsregnskapet. Ledelsen er også ansvarlig for utvelgelse og innsamling av informasjon som presenteres.

Vår uavhengighet og kvalitetskontroll

Vi er uavhengige av selskapet i overensstemmelse med lov og forskrift og *Code of Ethics for Professional Accountants* (IESBA Code) og med de etiske kravene som er relevante for vårt oppdrag, og vi har oppfylt våre etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene og IESBA Code. Vi anvender ISQC 1 [NORSK] – *Kvalitetskontroll for revisjonsfirmaer som utfører revisjon og forenklet revisorkontroll av regnskaper samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester* og opprettholder et omfattende system for kvalitetskontroll inkludert dokumenterte retningslinjer og prosedyrer vedrørende etterlevelse av etiske krav, faglige standarder og gjeldende lovmessige og regulatoriske krav.

Revisors oppgaver og plikter

Vår oppgave er å gi uttrykk for en mening om saksforholdet basert på vår kontroll.

Vi har foretatt våre kontroller og avgir vår uttalelse i samsvar med standard for attestasjonsoppdrag "ISAE 3000 Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon".

Vårt arbeid innebærer utførelse av handlinger for å innhente bevis for at saksforholdet er utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene. De valgte handlingene avhenger av vårt skjønn, herunder vurderinger av risikoene for at saksforholdet inneholder vesentlig feilinformasjon, enten det skyldes misligheter eller feil. Ved en slik risikovurdering tar vi hensyn til den interne kontrollen som er relevant for utarbeidelsen av saksforholdet. Formålet er å utforme kontrollhandlingene som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av den interne kontrollen. Vår kontroll omfatter også en vurdering av om de anvendte kriteriene er hensiktsmessige og en vurdering av den samlede presentasjonen av saksforholdet.

Vårt arbeid har omfattet følgende kontrollhandlingene:

- Intervjuer med nøkkelpersoner i rapporteringsarbeidet innenfor de ulike områdene i det ikke-finansielle regnskapet.

PricewaterhouseCoopers AS, Postboks 748 Sentrum, NO-0106 Oslo

T: 02316, org. no.: 987 009 713 MVA, www.pwc.no

Statsautoriserte revisorer, medlemmer av Den norske Revisorforening og autorisert regnskapsførerselskap

- Vurdering av rutiner og internkontroll knyttet til rapportering til bærekraftsregnskap.
- Innsamling og gjennomgang av relevant informasjon som støtter fremstillingen i bærekraftsregnskap.
- Vurdering av informasjonen i det bærekraftsregnskap, herunder en gjennomgang av fullstendigheten og nøyaktigheten i den presenterte informasjonen.

Etter vår mening er innhentet bevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Konklusjon

Vi har ved utførelsen av våre kontroller ikke blitt oppmerksomme på noe som gir oss grunn til å tro at det ikke-finansielle regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Etter vår mening er bærekraftsregnskap per 21. mars 2018 i det alt vesentlige utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene.

Oslo, 21.03.2018
PricewaterhouseCoopers AS

Eli Moe-Helgesen
 Statsautorisert revisor

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

Årsregnskap

Innhold

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

RESULTATREGNSKAP	183
BALANSE	185
EGENKAPITALOPPSTILLING	189
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	190

NOTER TIL REGNSKAPET

Note 1	Generell informasjon	191
Note 2	Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene	191
Note 3	Viktige regnskapsestimater og vurderinger	193
Note 4	Netto inntekter fra finansielle instrumenter	194
Note 5	Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	197
Note 6	Virkelig verdi hierarki	201
Note 7	Risikostyring	207
Note 8	Likviditetsrisiko	210
Note 9	Renterisiko	212
Note 10	Valutarisiko	214
Note 11	Kredittrisiko	216
Note 12	Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	219
Note 13	Pantelån og andre utlån	220
Note 14	Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	222
Note 15	Aksjer og aksjefondsandeler	224
Note 16	Kursreguleringsfond finansielle omløpsmidler	264
Note 17	Investerings eiendommer	264
Note 18	Immaterielle eiendeler	265
Note 19	Forsikringstekniske forhold	266
Note 20	Sikringsbokføring	271
Note 21	Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	272
Note 22	Overførte eiendeler med restriksjoner	273
Note 23	Kapitalavkastning	275
Note 24	Salgskostnader	275
Note 25	Pensjonsansvar egne ansatte	276
Note 26	Skatt	279
Note 27	Ytelser og lån til ledende ansatte m.v.	281
Note 28	Antall ansatte	283
Note 29	Honorar til revisor	283
Note 30	Transaksjoner med nærstående parter	284
Note 31	Andre forpliktelser	284
Note 32	Kapitalkrav	285
Note 33	Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader	287
Note 34	Betingede forpliktelser	287
Note 35	Betingede eiendeler	287
Note 36	Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter	287
	REVISORS BERETNING	288

Gisle Hunvik

Ansatt i KLP Kapitalforvaltning AS

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKASSE

NOTE	MILLIONER KRONER	2017	2016
	Forfalte premier, brutto	32 122	33 606
	Avgitte gjenforsikringspremier	-3	-1
	Overføring av premiereserve og pensjonskapital mv. fra andre forsikringsforetak/pensjonskasser	298	3 250
19	Sum premieinntekter for egen regning	32 417	36 854
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	5 565	4 616
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	10 871	8 432
	Verdiendringer på investeringer	13 450	6 014
	Realisert gevinst og tap på investeringer	924	5 528
4	Sum netto inntekter fra investeringer i kollektivporteføljen	30 810	24 588
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	27	23
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	56	41
	Verdiendringer på investeringer	63	45
	Realisert gevinst og tap på investeringer	18	18
4	Sum netto inntekter fra investeringer i investeringsvalgporteføljen	164	127
33	Andre forsikringsrelaterte inntekter	984	933
	Utbetalte erstatninger, brutto	-17 174	-16 263
	Overføring av premiereserve og pensjonskapital mv. til andre forsikringsforetak/pensjonskasser	-212	-124
19	Sum erstatninger	-17 386	-16 387
	Endring i premiereserve mv., brutto	-23 276	-27 291
	Endring i tilleggsavsetninger	-1 119	-3 987
	Endring i kursreguleringsfond	-13 940	-6 865
	Endring i premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	-280	-287
	Overføring av tilleggsavsetninger fra andre forsikringsforetak/pensjonskasser	0	-3
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte forpliktelser	-38 615	-38 434
	Endring i pensjonskapital mv.	-82	-82
	Endring i premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	-5	-4
	Endring i andre avsetninger	-8	-23
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - særskilt investeringsvalgportefølje	-95	-108
	Overskudd på avkastningsresultatet	-4 679	-3 925
	Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	-521	-394
19	Sum midler tilordnet forsikringskontraktene - kontraktsfastsatte forpliktelser	-5 199	-4 319

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	2017	2016
	Forvaltningskostnader	-187	-179
24	Salgskostnader	-130	-124
	Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader (inkl. provisjoner for mottatt gjenforsikring)	-685	-837
	Sum forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 001	-1 140
33	Andre forsikringsrelaterte kostnader	-980	-934
19	Resultat av teknisk regnskap	1 098	1 180
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	364	529
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	690	605
17	Netto driftsinntekt fra eiendom	41	181
	Verdiendringer på investeringer	-192	901
	Realisert gevinst og tap på investeringer	358	-862
4	Sum netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen	1 261	1 354
	Andre inntekter	12	7
	Forvaltningskostnader	-13	-13
	Andre kostnader	-372	-403
	Sum forvaltningskostnader og andre kostnader knyttet til selskapsporteføljen	-386	-416
	Resultat av ikke-teknisk regnskap	887	945
	Resultat før skattekostnad	1 985	2 125
26	Skattekostnader	-496	775
	Resultat før andre resultatkomponenter	1 489	2 899
	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte	-19	-27
	Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden	-12	-5
	Justering av forsikringsforpliktelsene	2	0
26	Skatt på andre resultatkomponenter	5	7
	Sum andre resultatkomponenter	-24	-26
	Totalresultat	1 465	2 874

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
EIENDELER I SELSKAPSPORTEFØLJEN			
18	Andre immaterielle eiendeler	226	253
	Investeringer i selskapsporteføljen		
6,17	Investeringseiendommer	1 003	1 003
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	1 831	1 779
14	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	4 641	4 125
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	6 471	5 904
5,11	Investeringer som holdes til forfall	6 906	6 460
5,11	Utlån og fordringer	9 327	7 349
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	16 233	13 808
5,6,15	Aksjer og andeler	527	434
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	9 002	8 934
5,6,11	Utlån og fordringer	939	1 025
5,6,11	Finansielle derivater	527	645
5,6	Andre finansielle eiendeler	0	14
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	10 995	11 052
	Sum investeringer i selskapsporteføljen	34 702	31 767
	Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	673	486
30	Konsernmellomværende	184	292
	Andre fordringer	130	123
	Sum fordringer	986	902
	Anlegg og utstyr	47	46
	Kasse, bank	842	887
26	Eiendeler ved skatt	0	336
	Sum andre eiendeler	888	1 269
	Sum eiendeler i selskapsporteføljen	36 802	34 190

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
EIENDELER I KUNDEPORTEFØLJENE			
Investeringer i kollektivporteføljen			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	58 605	55 076
14	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	771	528
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	59 377	55 604
5,11	Investeringer som holdes til forfall	23 947	25 928
5,11	Utlån og fordringer	166 016	149 660
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	189 962	175 588
5,6,15	Aksjer og andeler	112 186	93 531
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	125 233	123 574
5,6,11	Utlån og fordringer	7 569	9 654
5,6,11	Finansielle derivater	567	937
5,6	Andre finansielle eiendeler	713	1 400
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	246 268	229 097
Sum investeringer i kollektivporteføljen		495 607	460 289
Investeringer i investeringsvalgporteføljen			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	290	272
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	290	272
5,11	Investeringer som holdes til forfall	86	120
5,11	Utlån og fordringer	716	618
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	802	738
5,6,15	Aksjer og andeler	645	519
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	603	620
5,6,11	Utlån og fordringer	35	34
5,6,11	Finansielle derivater	0	2
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	1 283	1 174
Sum investeringer i investeringsvalgporteføljen		2 375	2 184
Sum eiendeler i kundeporteføljene		497 982	462 473
Sum eiendeler		534 784	496 663

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSER			
	Annen innskutt egenkapital	13 125	11 726
	Sum innskutt egenkapital	13 125	11 726
	Risikoutjevsningsfond	4 154	3 907
	Annen opptjent egenkapital	13 347	12 153
	Sum opptjent egenkapital	17 501	16 060
21	Evigvarende ansvarlig lånekapital	0	706
21	Annen ansvarlig lånekapital	5 977	5 514
20,21	Fondsobligasjonslån	1 534	1 650
5,21	Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 511	7 870
	Premiereserve mv.	403 902	380 658
	Tilleggsavsetninger	25 399	24 292
16	Kursreguleringsfond	42 277	28 337
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	15 206	16 907
19	Sum forsikringsforpliktelser – kontraktsfastsatte forpliktelser	486 785	450 194
	Pensjonskapital mv.	1 849	1 766
	Tilleggsavsetninger	140	133
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	385	283
19	Sum forsikringsforpliktelser – særskilt investeringsportefølje	2 374	2 181

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
25	Pensjonsforpliktelser o.l.	520	474
26	Forpliktelser ved periodeskatt	2	0
26	Forpliktelser ved utsatt skatt	226	0
Sum avsetninger for forpliktelser		748	474
	Forpliktelser i forbindelse med direkte forsikring	1 228	537
5,6	Forpliktelser til kredittinstitusjoner	679	885
5,6,12	Finansielle derivater	3 395	4 074
31	Andre forpliktelser	1 139	2 506
Sum forpliktelser		6 442	8 001
	Andre påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter	299	157
Sum påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter		299	157
Sum egenkapital og forpliktelser		534 784	496 663
POSTER UTENOM BALANSEN			
34	Betingede forpliktelser	14 597	13 319

Oslo, 21. mars 2018

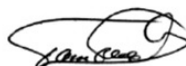
Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

 LIV KARI ESKELAND
 Leder

 EGIL JOHANSEN
 Nestleder

 MARIT TORGersen

 JAN HELGE GULBRANDSEN

 TOM TVEDT

 LARS VORLAND

 SUSANNE TORP-HANSEN
 Valgt av og blant de ansatte

 FREDDY LARSEN
 Valgt av og blant de ansatte

 SVERRE THORNES
 Konsernsjef

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

2017 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 31.12.2016	11 726	3 907	12 153	27 785
Prinsippendring egenkapitalmetoden			-24	-24
Egenkapital 01.01.2017	11 726	3 907	12 130	27 762
Resultat før andre resultatkomponenter		248	1 241	1 489
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			-19	-19
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-12	-12
Justering av forsikringsforpliktelsene			2	2
Skatt på andre resultatkomponenter			5	5
Sum andre resultatkomponenter			-24	-24
Totalresultat		248	1 218	1 465
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 399			1 399
Sum transaksjoner med eierne	1 399			1 399
Egenkapital 31.12.2017	13 125	4 154	13 347	30 626

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 01.01.2016	10 422	3 364	9 822	23 609
Resultat før andre resultatkomponenter		543	2 356	2 899
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			-27	-27
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-5	-5
Justering av forsikringsforpliktelsene			0	0
Skatt på andre resultatkomponenter			7	7
Sum andre resultatkomponenter			-26	-26
Totalresultat		543	2 331	2 874
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 303			1 303
Sum transaksjoner med eierne	1 303			1 303
Egenkapital 31.12.2016	11 726	3 907	12 153	27 785

Kontantstrømoppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

MILLIONER KRONER	2017	2016
KONTANTSTRØMMER FRA OPERASJONELLE AKTIVITETER		
Innbetalte premier direkte forsikring	25 450	30 464
Utbetalte gjenforsikringspremier	-3	-1
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-16 583	-15 606
Innbetalinger ved flytting	168	1 589
Utbetalinger ved flytting	-210	-122
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-732	-844
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinnretninger, arbeidsgiveravgift mv.	-525	-445
Utbetalinger av renter	-308	-428
Innbetalinger av renter	7 773	7 704
Innbetalinger av utbytte og konsernbidrag	5 628	4 150
Utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-12	-11
Innbetalinger til eiendomsvirksomheten	40	71
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-3 705	-2 465
Innbetalinger ved salg av aksjer	3 551	5 629
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-6 752	-7 610
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	68 770	85 323
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-83 538	-108 207
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	262	2 667
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	-728	1 857
KONTANTSTRØMMER FRA INVESTERINGSAKTIVITETER		
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-49	-66
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-49	-66
KONTANTSTRØMMER FRA FINANSIERINGSAKTIVITETER		
Utbetalinger ved tilbakebetalinger av ansvarlig lånekapital	-668	-2 860
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 405	1 306
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-6	-3
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	731	-1 557
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	-45	233
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	887	654
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	842	887

Noter til regnskapet

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (foretaket) leverer pensjons- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv pensjonsforsikring. Innen pensjonsfor

sikring tilbyr foretaket kommunal tjenestepensjon.

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er et gjensidig forsikringsselskap registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemiasgate 10, Oslo.

Foretaket har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange.

Årsregnskapet til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap er tilgjengelig på klp.no.

Foretakets årsregnskap for 2017 ble vedtatt av foretakets styre den 21. mars 2018.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

For beskrivelse av regnskapsprinsipper, med unntak av forhold nevnt nedenfor, henvises det til konsernets note 2.

2.1 BASISPRINSIPPER

Årsregnskapet er satt opp i henhold til Forskrift nr. 1824 av 18. desember 2015: "Forskrift for årsregnskap for forsikringsforetak" (årsregnskapsforskriften). Det innebærer at foretakets årsregnskap er utarbeidet i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (EU – godkjent IFRS/IAS) med de tillegg som følger av årsregnskapsforskriften.

Foretaket har benyttet Forskrift nr. 57 av 21.01.2008 "Forskrift om forenklet anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder" for føring av konsernbidrag. Det innebærer at regnskapsført konsernbidrag er presentert som netto fordring/gjeld, selv om konsernbidragene ikke var vedtatt på balansetidspunktet.

Årsregnskapet er utarbeidet med utgangspunkt i prinsipp om historisk kost, med følgende unntak:

- Investerings eiendom målt til virkelig verdi.
- Finansielle eiendeler og gjeld (herunder finansielle derivater) vurdert til virkelig verdi over resultatet. Eierandeler i datterforetak, til-

knyttede foretak og felleskontrollerte foretak er vurdert etter egenkapitalmetoden.

- Finansielle eiendeler og gjeld vurdert etter reglene om virkelig verdisikring.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimer og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke foretakets regnskapsførte verdi av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimer. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige vurderinger og estimer av vesentlig betydning for foretaket er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

a) Nye og endrede standarder tatt i bruk av foretaket

Det er ingen nye eller endrede IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2017 årsregnskapet som påvirker regnskapet til foretaket i vesentlig grad.

b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor foretaket ikke har valgt tidlig anvendelse

- IFRS 9 *Finansielle instrumenter* regulerer klassifisering, måling og innregning av finansielle eiendeler og forpliktelser, innfører nye regler for sikringsbokføring og en ny nedskrivningsmodell for finansielle eiendeler. Finansielle eiendeler skal klassifiseres i tre kategorier:

- Amortisert kost
- Virkelig verdi med verdiendring over resultatet
- Virkelig verdi med verdiendring utvidet resultat

Målekategori bestemmes ved første gangs regnskapsføring. Klassifiseringen avhenger av foretakets forretningsmodell for styring av sine finansielle instrumenter og karakteristikken av kontantstrømmene til det enkelte instrument. Standarden trer i kraft med virkning fra og med 2018.

Foretak med forsikringsdominert virksomhet er gjennom bestemmelser i IFRS 4 *Forsikringskontrakter*, gitt to alternative midlertidige unntak fra de nye kravene i IFRS 9. Unntakene har sin bakgrunn i bekymring over at IFRS 9 trer i kraft før ny standard om

Forsikringskontrakter IFRS 17, noe som kan føre til mer volatilitet i regnskapene.

Foretak med forsikringsdominert virksomhet har adgang, men ikke plikt, til å anvende gjeldende regler for finansielle instrumenter (IAS 39) ved utarbeidelsen av IFRS regnskap for regnskapsårene 2018, 2019 og 2020. For å anses å drive forsikringsdominert virksomhet, er kravet at forsikringsforpliktelsen må utgjøre minst 90 % av totale forpliktelser eller minst 80 %, forutsatt at virksomheten ikke er involvert i vesentlige aktiviteter som ikke er knyttet til forsikring. For å beregne om vilkåret er oppfylt, skal man ta utgangspunkt i tall pr 31.12.2016.

For KLP anses 99,97 % av virksomheten å være knyttet til forsikring, og kriteriet for å kunne benytte seg at midlertidig unntak, er således oppfylt. Dette er vist i tabellen nedenfor.

Alternativt, kan foretak med forsikringsvirksomhet som anvender IFRS 9, velge å forta omklassifisering mellom resultatposter og postene for andre inntekter og kostnader (utvidet resultat) i samsvar med reglene etter IFRS 4.

Finanstilsynet sendte 19. september 2017 ut et høringsnotat med forslag til endring i regnskapsreglene for forsikringsselskap og pensjonsforetak til Finansdepartementet. Her foreslås det at gjeldende regler for regnskapsføring av finansielle instru-

menter (IAS 39) videreføres for selskapsregnskapene frem til og med regnskapsåret 2020. KLP venter at dette vil bli vedtatt, og har således innrettet seg etter dette regulativet. Dersom regelverket allikevel skulle åpne for å benytte IFRS 9 før 2020, vil foretaket påberope seg unntaket for implementering knyttet til terskelverdier i IFRS 4 dersom myndighetene tillater dette. Det innebærer at foretaket for regnskapsårene 2018, 2019 og 2020 vil regnskapsføre sine finansielle eiendeler og forpliktelser i tråd med gjeldene regler for finansielle instrumenter (IAS 39).

- IFRS 16 *Leiekontrakter* vil resultere i at nesten alle leieavtaler blir balanseført, ettersom skillet mellom operasjonell og finansiell leasing er fjernet. Under den nye standarden, er retten til å bruke en leid gjenstand en eiendel og forpliktelsen til å betale leie en gjeld som skal balanseføres. Unntakene er kortsiktige leieavtaler og leieavtaler med lav verdi. Den regnskapsmessige behandlingen for utleiende vil ikke bli vesentlig endret. Konsernet vil ta i bruk standarden fra og med 2019. Overgang til IFRS 16 forventes ikke å ha vesentlig virkning på foretakets regnskap.

For øvrig er det ingen andre IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

c) Endring av regnskapsprinsipp/ korrigering av tidligere års feil

KLP har endret prinsipp for føring av resultatandel fra datterselskaper etter egenkapitalmetoden. Tidligere regnskapsførte man resultatandelen som resultat før skatt, mens man nå har endret til å regnskapsføre resultat etter skatt. Dette kommer som en følge av at foretaket har begynt å balanseføre utsatt skatt. Endringen er begrenset til datterselskapene i selskapsporteføljen. I regnskapet er dette behandlet som en prinsippendring, og har en effekt på egenkapitalen på 24 millioner kroner.

2.1.2 Endring av regnskap i forhold til tidligere perioder

Det er ikke foretatt endringer i regnskapet i forhold til tidligere perioder.

2.2 DATTERFORETAK

Som datterforetak regnes alle enheter der selskapet har bestemmende innflytelse/kontroll. Bestemmende innflytelse oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balansedagen. Datterforetak innregnes etter egenkapitalmetoden. Det innebærer at selskapets andel av over- eller underskudd i datterselskaper resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Selskapet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre selskapet har påtatt seg forpliktelser på vegne av datterselskapet.

FORSIKRINGSRELATERTE FORPLIKTELSE

MILLIONER KRONER	
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 870
Sum forsikringsforpliktelser - kontaktsfastsatte forpliktelser	450 194
Sum forsikringsforpliktelser - Særskilt investeringsportefølje	2 181
Sum avsetninger for forpliktelser	474
Sum andre forpliktelser	8 001
Sum forsikringsrelaterede forpliktelser	468 721
Totale forpliktelser	468 878
Andel forsikringsrelaterede forpliktelser	99,97%

Kjøp av datterforetak regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes og pådratte forpliktelser ved overføring av kontroll. Det oppkjøpte selskapets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig

verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterselskapet, balanseføres overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet.

Selskapets regnskap presenteres i norske kroner, og datterforetak i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs.

2.3 KONSERNREGNSKAP

KLP rapporterer konsernregnskap i samsvar med de internasjonale regnskapsstandardene IFRS/IAS. Konsernregnskapet vises særskilt i separat oppstilling, og det er utarbeidet fullt notesett for konsernet inkludert beskrivelse av benyttede regnskapsprinsipper.

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Foretaket utarbeider estimater og antakelser om framtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige fremtidige hendelser vurdert ut fra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i framtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Den største forsikringsrisikoen i KLP er risiko for feil estimering av forventet levealder. Ved fastsettelse av premietariffer benyttes egne analyser på forsikret bestand og analyser av hele Norges befolkning. Usikkerhet rundt den fremtidige levealderen, som er basert på estimater langt frem i tid, gir en tilsvarende risiko for belastning av egenkapital som følge av krav til høyere avsetninger, for å dekke utbetaling over en lenger periode.

Det vil også være forsikringsrisiko knytte til uførhet, men denne forsikringsrisikoen er vesentlig lavere. Usikkerhet i beregninger av sannsynligheter for uførhet kan, på samme måte som økt levealder, føre til redusert resultat for eiere, men her er det større mulighet til å korrigere premietariffene, gitt at uførepensjon har en kortere tidshorisont på utbetalingene.

Forsikringsrisiko knytte til dødelighet er betydelig lavere, og må sees i sammenheng med forsikringsrisiko knyttet til levealder. Økt dødelighet vil gi et negativt risikoresultat på dødsrisiko, men vil motvirkes av et positivt risikoresultat på levealder. I tillegg er forsikringsytelsene på ektefelle- og barnepensjon, som utgjør risikoresultat for død, betydelig lavere enn forsikringsytelsene på alderspensjon (levealdersrisiko).

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjon offentlig, baseres forutsetningene om uførerisiko på KLPs uførerfaringer i

perioden 2009 - 2013. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsesrisiko,

benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt. Uføretilgangen og dødeligheten kontrolleres mot tariffen hvert år for raskt å kunne fange opp eventuelle endringer i risikobildet.

KLP fakturerer gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Den forsikringstekniske årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon med utgangspunkt i en lønn på 430 000 kroner er vist i tabellen under. Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger offentlig tjenestepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene fastsettes ved hjelp av statistiske modeller.

FORSIKRINGSTEKNISK ÅRLIG PREMIE

MENN

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	18 522 kr	31 664 kr	39 577 kr

KVINNER

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	23 759 kr	37 694 kr	42 953 kr

For sensitivitetsanalyse for forsikringskontrakter henvises det til note 7 og punkt 7.14.

3.2 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Størstedelen av KLPs finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet, er i stor grad eiendeler som omsettes i et aktivt marked, slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet. Når det gjelder KLPs prising av unoterte verdipapirer, vil det være usik-

kerhet knyttet til dette. Dette gjelder spesielt de verdipapirer som prises på bakgrunn av ikke- observerbare forutsetninger. Det benyttes ulike verdsettelsesteknikker for å kunne fastsette virkelig verdi av disse investeringene. Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets prising av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verd-

settelsesmodeller. Prisingsmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 5 og 6.

3.3 AKSJER OG ANDELER I EIENDOMSDATTERFORETAK

De underliggende verdiene i eiendomsdatterforetak er knyttet til investeringer i eiendom. Det henvises til konsernet note 3, punkt 3.2 for nærmere redegjørelse av vurderinger og sensitivitet tilknyttet eiendom.

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	69	2 990	15	3 074
Resultat datterforetak	296	2 486	12	2 794
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	88	0	88
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	364	5 565	27	5 956
Renter bank	11	54	0	65
Renter finansielle derivater	42	7	0	50
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	208	3 702	23	3 934
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	262	3 764	24	4 049
Renter obligasjoner amortisert kost	395	5 052	32	5 479
Renter utlån	0	1 237	0	1 237
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	395	6 289	32	6 716
Utbytte/renter aksjer og andeler	39	795	0	834
Andre inntekter og kostnader	-5	24	1	19
Sum netto renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler	690	10 871	56	11 618
Verdiregulering eiendom	0	0	0	0
Leieinntekter eiendom	41	0	0	41
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	41	0	0	41
Verdiendring aksjer og andeler	72	13 662	63	13 797
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	6	-728	0	-722
Verdiendring finansielle derivater	-115	395	1	281
Verdiendring utlån og fordringer	28	-3	0	24
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	-9	13 326	63	13 380
Verdiendring utlån	0	124	0	124
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	124	0	124
Verdiendring ansvarlig lånekapital	-182	0	0	-182
Sum verdiendringer på investeringer	-192	13 450	63	13 321

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter - forts.

2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Realisert aksjer og andeler	83	1 093	21	1 197
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-5	486	0	482
Realisert finansielle derivater	2	-33	-5	-37
Realisert utlån og fordringer	-44	3	1	-40
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	35	1 550	18	1 603
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	437	-609	0	-172
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	0	0	0
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	437	-609	0	-172
Andre finansielle kostnader og inntekter	-114	-17	0	-131
Sum realisert gevinst og tap på investeringer	358	924	18	1 299
Sum netto inntekter fra investeringer	1 261	30 810	164	32 235

¹ Realiserte verdier på obligasjoner og utlån til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindreverdi på valuta.

2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	115	2 098	10	2 223
Resultat datterforetak	414	2 503	12	2 930
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	14	0	14
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	529	4 616	23	5 167
Renter bank	9	59	0	68
Renter finansielle derivater	45	37	0	82
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	154	1 481	10	1 645
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	208	1 576	10	1 794
Renter obligasjoner amortisert kost	366	4 882	30	5 279
Renter utlån	0	1 213	0	1 213
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	366	6 095	30	6 492
Utbytte/renter aksjer og andeler	34	788	0	821
Andre inntekter og kostnader	-2	-27	0	-29
Sum netto renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler	605	8 432	41	9 078
Verdiregulering eiendom	120	0	0	120
Leieinntekter eiendom	61	0	0	61
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	181	0	0	181

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter - forts.

2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Verdiendring aksjer og andeler	49	6 573	45	6 667
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	36	-1 462	0	-1 426
Verdiendring finansielle derivater	32	2 102	0	2 134
Verdiendring utlån og fordringer	38	-90	0	-52
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	154	7 124	45	7 323
Verdiendring utlån	0	-1 110	0	-1 110
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	-1 110	0	-1 110
Verdiendring ansvarlig lånekapital	746	0	0	746
Sum verdiendringer på investeringer	901	6 014	45	6 960
Realisert aksjer og andeler	0	1 251	1	1 251
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-27	445	0	419
Realisert finansielle derivater	2	3 599	19	3 620
Realisert utlån og fordringer	-35	136	-1	99
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	-61	5 431	18	5 388
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	-343	-27	0	-370
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	118	0	118
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	-343	91	0	-252
Andre finansielle kostnader og inntekter	-459	5	0	-453
Sum realisert gevinst og tap på investeringer	-862	5 528	18	4 683
Sum netto inntekter fra investeringer	1 354	24 588	127	26 069

¹ Realiserte verdier på obligasjoner og utlån til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindreverdier på valuta.

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

For informasjon vedrørende prising av finansielle eiendeler og forpliktelser henvises det til note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser i konsernregnskapet.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	566	652	5 570	6 190	20	21	6 156	6 864
Opptjente ikke forfalte renter	17	17	139	139	0	0	156	156
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	6 282	6 471	17 983	19 235	65	73	24 330	25 779
Opptjente ikke forfalte renter	41	41	254	254	1	1	297	297
Sum investeringer som holdes til forfall	6 906	7 181	23 947	25 819	86	96	30 939	33 095
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	3 248	3 388	33 790	36 255	180	197	37 219	39 840
Opptjente ikke forfalte renter	54	54	765	765	4	4	823	823
Utenlandske obligasjonslån	5 929	6 237	72 485	77 701	522	557	78 936	84 496
Opptjente ikke forfalte renter	96	96	1 334	1 334	10	10	1 440	1 440
Norske sertifikater	0	0	200	200	0	0	200	200
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske sertifikater	0	0	200	200	0	0	200	200
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	9 327	9 776	108 774	116 455	716	768	118 817	126 999
ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 250	3 258	0	0	3 250	3 258
Lån med offentlig garanti	0	0	45 965	46 447	0	0	45 965	46 447
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	7 794	7 837	0	0	7 794	7 837
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	232	232	0	0	232	232
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	57 241	57 774	0	0	57 241	57 774
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	16 233	16 956	189 962	200 047	802	864	206 997	217 867
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	527	527	6 299	6 299	0	0	6 826	6 826
Utenlandske aksjer	0	0	24 253	24 253	0	0	24 253	24 253
Sum aksjer	527	527	30 552	30 552	0	0	31 079	31 079
Eiendomsfond	0	0	2 250	2 250	0	0	2 250	2 250
Norske aksjefond	0	0	65 803	65 803	628	628	66 431	66 431
Utenlandske aksjefond	0	0	10 129	10 129	0	0	10 129	10 129
Sum aksjefondsandeler	0	0	78 182	78 182	628	628	78 810	78 810
Norske alternative investeringer	0	0	2 696	2 696	16	16	2 712	2 712
Utenlandske alternative investeringer	0	0	756	756	0	0	756	756
Sum alternative investeringer	0	0	3 452	3 452	16	16	3 468	3 468
Sum aksjer og andeler	527	527	112 186	112 186	645	645	113 358	113 358

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	6 029	6 029	33 634	33 634	0	0	39 663	39 663
Utenlandske obligasjoner	161	161	19 923	19 923	0	0	20 084	20 084
Opptjente ikke forfalte renter	30	30	384	384	0	0	414	414
Norske obligasjonsfond	2 243	2 243	50 067	50 067	603	603	52 914	52 914
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	13 485	13 485	0	0	13 485	13 485
Norske sertifikater	536	536	7 734	7 734	0	0	8 270	8 270
Opptjente ikke forfalte renter	2	2	6	6	0	0	8	8
Sum obligasjoner og andre verdi- papirer med fast avkastning	9 002	9 002	125 233	125 233	603	603	134 838	134 838
Norske utlån og fordringer	250	250	4 175	4 175	13	13	4 438	4 438
Utenlandske utlån og fordringer	689	689	3 394	3 394	22	22	4 105	4 105
Sum utlån og fordringer	939	939	7 569	7 569	35	35	8 542	8 542
DERIVATER								
Renteswapper	527	527	221	221	0	0	748	748
Valutaterminer	0	0	346	346	0	0	347	347
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	527	527	567	567	0	0	1 095	1 095
Andre finansielle eiendeler	0	0	713	713	0	0	713	713
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	10 995	10 995	246 268	246 268	1 283	1 283	258 547	258 547
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	629	629	0	0	629	629
Valutaterminer	0	0	2 755	2 755	11	11	2 767	2 767
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	0	0	3 384	3 384	11	11	3 395	3 395
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	5 977	6 849	0	0	0	0	5 977	6 849
Fondsobligasjonslån	1 534	1 463	0	0	0	0	1 534	1 463
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 511	8 312	0	0	0	0	7 511	8 312
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	618	618	60	60	0	0	678	678
Sum forpliktelser til kreditinstitusjoner	618	618	60	60	0	0	679	679

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	557	642	7 388	8 108	41	43	7 986	8 793
Opptjente ikke forfalte renter	17	17	177	177	1	1	194	194
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	5 847	6 069	18 109	19 203	77	85	24 033	25 357
Opptjente ikke forfalte renter	39	39	253	253	1	1	294	294
Sum investeringer som holdes til forfall	6 460	6 767	25 928	27 741	120	130	32 507	34 638
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	2 241	2 380	28 956	31 501	167	185	31 364	34 066
Opptjente ikke forfalte renter	45	45	724	724	4	4	773	773
Utenlandske obligasjonslån	4 979	5 265	65 064	69 677	439	471	70 482	75 413
Opptjente ikke forfalte renter	83	83	1 190	1 190	8	8	1 282	1 282
Norske sertifikater	0	0	787	787	0	0	787	787
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	3	3	0	0	3	3
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	7 349	7 774	96 724	103 882	618	667	104 691	112 323
ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 196	3 207	0	0	3 196	3 207
Lån med offentlig garanti	0	0	40 462	40 934	0	0	40 462	40 934
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	9 068	9 106	0	0	9 068	9 106
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	210	210	0	0	210	210
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	52 936	53 457	0	0	52 936	53 457
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	13 808	14 540	175 588	185 080	738	798	190 134	200 418
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	434	434	6 019	6 019	0	0	6 453	6 453
Utenlandske aksjer	0	0	20 893	20 893	0	0	20 893	20 893
Sum aksjer	434	434	26 912	26 912	0	0	27 346	27 346
Eiendomsfond	0	0	1 897	1 897	0	0	1 897	1 897
Norske aksjefond	0	0	53 525	53 525	504	504	54 029	54 029
Utenlandske aksjefond	0	0	8 197	8 197	0	0	8 197	8 197
Sum aksjefondsandeler	0	0	63 620	63 620	504	504	64 123	64 123
Norske alternative investeringer	0	0	2 511	2 511	15	15	2 526	2 526
Utenlandske alternative investeringer	0	0	489	489	0	0	489	489
Sum alternative investeringer	0	0	3 000	3 000	15	15	3 015	3 015
Sum aksjer og andeler	434	434	93 531	93 531	519	519	94 484	94 484

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	5 850	5 850	33 146	33 146	0	0	38 997	38 997
Utenlandske obligasjoner	165	165	20 559	20 559	0	0	20 724	20 724
Opptjente ikke forfalte renter	36	36	397	397	0	0	432	432
Norske obligasjonsfond	2 189	2 189	46 715	46 715	620	620	49 524	49 524
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 933	12 933	0	0	12 933	12 933
Norske sertifikater	689	689	9 650	9 650	0	0	10 338	10 338
Utenlandske sertifikater	0	0	161	161	0	0	161	161
Opptjente ikke forfalte renter	4	4	14	14	0	0	18	18
Sum obligasjoner og andre verdi- papirer med fast avkastning	8 934	8 934	123 574	123 574	620	620	133 128	133 128
Norske utlån og fordringer	640	640	4 280	4 280	11	11	4 931	4 931
Utenlandske utlån og fordringer	385	385	5 374	5 374	23	23	5 783	5 783
Sum utlån og fordringer	1 025	1 025	9 654	9 654	34	34	10 713	10 713
DERIVATER								
Renteswapper	645	645	225	225	0	0	870	870
Valutaterminer	0	0	712	712	2	2	714	714
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	645	645	937	937	2	2	1 584	1 584
Andre finansielle eiendeler	14	14	1 400	1 400	0	0	1 415	1 415
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 052	11 052	229 097	229 097	1 174	1 174	241 323	241 323
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	998	998	0	0	998	998
Valutaterminer	0	0	3 061	3 061	14	14	3 075	3 075
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	0	0	4 059	4 059	14	14	4 074	4 074
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	6 220	6 554	0	0	0	0	6 220	6 554
Fondsobligasjonslån	1 650	1 292	0	0	0	0	1 650	1 292
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 870	7 846	0	0	0	0	7 870	7 846
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	716	716	168	168	1	1	885	885
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	716	716	168	168	1	1	885	885

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 291	6 711	0	9 002
Sertifikater	0	538	0	538
Obligasjoner	48	6 173	0	6 221
Obligasjonsfond	2 243	0	0	2 243
Utlån og fordringer	805	133	0	939
Aksjer og andeler	0	525	3	527
Aksjer	0	525	3	527
Finansielle derivater	0	527	0	527
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum selskapsporteføljen	3 096	7 896	3	10 995
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	85 593	39 640	0	125 233
Sertifikater	6 275	1 465	0	7 740
Obligasjoner	15 766	38 175	0	53 941
Obligasjonsfond	63 552	0	0	63 552
Utlån og fordringer	6 430	1 138	0	7 569
Aksjer og andeler	95 179	4 456	12 551	112 186
Aksjer	28 027	885	1 640	30 552
Aksjefond	67 152	0	75	67 227
Eiendomsfond	0	119	2 131	2 250
Spesialfond	0	3 452	0	3 452
Private Equity	0	0	8 705	8 705
Finansielle derivater	0	567	0	567
Andre finansielle eiendeler	0	713	0	713
Sum kollektivporteføljen	187 202	46 515	12 551	246 268

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	603	0	0	603
Obligasjonsfond	603	0	0	603
Utlån og fordringer	35	0	0	35
Aksjer og andeler	628	16	0	645
Aksjefond	628	0	0	628
Spesialfond	0	16	0	16
Finansielle derivater	0	0	0	0
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	1 267	17	0	1 283
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	191 565	54 428	12 553	258 547
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
Sum investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
FORPLIKTELSE SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	618	0	0	618
Sum selskapsporteføljen	618	0	0	618
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	3 384	0	3 384
Gjeld til kredittinstitusjoner	60	0	0	60
Sum kollektivporteføljen	60	3 384	0	3 444
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	11	0	11
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	0	11	0	12
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	679	3 395	0	4 074

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 242	6 692	0	8 934
Sertifikater	0	693	0	693
Obligasjoner	53	5 998	0	6 051
Obligasjonsfond	2 189	0	0	2 189
Utlån og fordringer	463	563	0	1 025
Aksjer og andeler	0	387	47	434
Aksjer	0	387	47	434
Finansielle derivater	0	645	0	645
Andre finansielle eiendeler	0	14	0	14
Sum selskapsporteføljen	2 705	8 300	47	11 052
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	82 018	41 557	0	123 574
Sertifikater	5 989	3 836	0	9 825
Obligasjoner	16 380	37 721	0	54 101
Obligasjonsfond	59 648	0	0	59 648
Utlån og fordringer	8 646	1 008	0	9 654
Aksjer og andeler	78 755	4 655	10 121	93 531
Aksjer	24 169	1 368	1 375	26 912
Aksjefond	54 586	0	84	54 671
Eiendomsfond	0	287	1 610	1 897
Spesialfond	0	3 000	0	3 000
Private Equity	0	0	7 052	7 052
Finansielle derivater	0	937	0	937
Andre finansielle eiendeler	0	1 400	0	1 400
Sum kollektivporteføljen	169 419	49 557	10 121	229 097

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	620	0	0	620
Obligasjonsfond	620	0	0	620
Utlån og fordringer	34	0	0	34
Aksjer og andeler	504	15	0	519
Aksjefond	504	0	0	504
Spesialfond	0	15	0	15
Finansielle derivater	0	2	0	2
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	1 157	17	0	1 174
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	173 280	57 875	10 168	241 323
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
Sum investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
FORPLIKTELSE SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	716	0	0	716
Sum selskapsporteføljen	716	0	0	716
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	4 059	0	4 059
Gjeld til kredittinstitusjoner	168	0	0	168
Sum kollektivporteføljen	168	4 059	0	4 227
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	14	0	14
Gjeld til kredittinstitusjoner	1	0	0	1
Sum investeringsvalgporteføljen	1	14	0	15
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	885	4 073	0	4 958

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2017	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	47	45
Solgt	-84	0
Kjøpt	3	0
Urealiserte endringer	37	2
Utgående balanse 31.12.	3	47
Realisert gevinst / tap	83	0

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2017	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	1 375	1 369
Solgt	-19	-51
Kjøpt	129	65
Urealiserte endringer	155	-7
Utgående balanse 31.12.	1 640	1 375
Realisert gevinst / tap	-27	12

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJEFOND, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2017	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	84	76
Solgt	-6	0
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	-3	9
Utgående balanse 31.12.	75	84
Realisert gevinst / tap	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3, PRIVATE EQUITY OG EIENDOMSFOND KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2017	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	8 661	7 164
Solgt	-1 621	-1 108
Kjøpt	1 985	2 739
Urealiserte endringer	1 811	-133
Utgående balanse 31.12.	10 837	8 661
Realisert gevinst / tap	389	326

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2017	Bokført verdi 31.12.2016
Inngående balanse 01.01.	1 003	893
Solgt	0	0
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	41	161
Annet	-41	-52
Utgående balanse 31.12.	1 003	1 003
Realisert gevinst / tap	-41	52

Sum nivå 3	13 556	11 171

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

Beløpene i nivåfordelingen finner man igjen i balansen, under de ulike porteføljenes fordeling av finansielle instrumenter til virkelig verdi og investeringseiendommer. Urealiserte endringer reflekteres på linjen «Verdiendringer på investeringer» i resultatet i de ulike porteføljene

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

NIVÅ 2:

Instrumenter i dette nivået anses ikke å ha et aktivt marked. Virkelig verdi hentes fra observerbare markedsdato; dette inkluderer hovedsaklig priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens, samt priser basert

på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 2 instrumenter henvises det til note 9 i konsernet for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

NIVÅ 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdato eller omsettes på markeder som anses som inaktivt. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger, hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos KLP er unoterte aksjer, investeringseiendom og private equity investeringer. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 3 instrumenter henvises det til note 9 i konsernet for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6 i konsernregnskapet. For beskrivelse av prising på investeringseiendom henvises det til note 3 i konsernregnskapet.

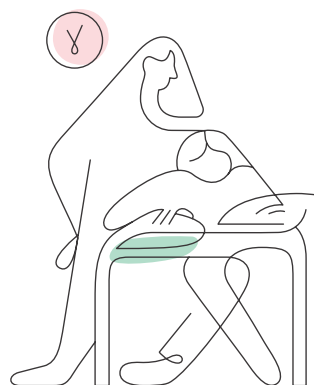
I note 5 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kreditt-

institusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6 i konsernet.

På verdipapirene som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort en sensitivitetsanalyse, en endring i variablene til prisingen er rent informasjonsmessig vurdert til å gi lite merverdi utover det som allerede er oppgitt i noten. For sensitivitetsanalyse for investeringseiendom henvises det til årsrapporten. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5 % gi en endring i verdien på 678 millioner kroner per 31.12.2017 på eiendelene i nivå 3.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

I perioden 01.01.2017 til 31.12.2017 er det flyttet aksjer for 210 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2, og det er flyttet aksjer for 9,6 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. Disse endringene skyldes endring i likviditet. Det er også flyttet 10 millioner kroner fra nivå 3 til nivå 2. Denne endringen skyldes et papir som gikk fra å være unotert til å bli notert. Ingen flyttinger utover dette.

NOTE 7 Risikostyring

KLP er gjennom sin virksomhet eksponert mot både forsikringsrisiko og finansiell risiko. For foretaket er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at foretaket til enhver tid overholder de forpliktelsene som forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostrategier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostrategi implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

7.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko er i IFRS 4 definert som «En kontrakt der den ene parten (forsikringsgiveren) påtar seg en betydelig forsikringsrisiko for en annen part (forsikringstakeren) ved å samtykke i å betale erstatning til forsikringstakeren dersom en angitt usikker framtidig hendelse (den forsikrede hendelsen) påvirker forsikringstakeren negativt». Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo flere kontrakter det er i porteføljen.

Foretakets forsikringsvirksomhet er innenfor bransjen kollektiv pensjon. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførerisiko og opplevelsesrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende.

Forsikringsrisiko innenfor bransjen kollektiv pensjon styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derav følgende endring av tariffene. Foretaket er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassurans.

7.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er satt til et forventningsrett nivå, med tillegg av sikkerhetsmarginer. I tillegg er det avsatt til risikoutjevningsfond innen-

for kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførerisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på foretakets uføreerfaringer i perioden 2009 - 2013. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet fastsatte i 2013. I Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametere for øvrig, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

7.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i foretakets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utvikling i forsikret risiko basert på observasjoner og/eller risikoteoretiske modeller som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig. Bransjen kollektiv pensjon har en høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen.

7.1.3 Reassuranse og reassuranseprogram

Slik forsikringskontraktene er fastsatt er den løpende risiko generelt innenfor rammen av foretakets risikobærende evne. Behovet for reassuranse er derfor begrenset.

KLP har tegnet en katastrofereassuransavtale. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover foretakets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. Avtalen dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

7.1.4 Følsomhetsberegninger i kollektiv pensjon

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehypighet vil med dagens bestand innebære en negativ effekt på 189 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereser-

ven ved en tilsvarende permanent endring i uførehypighet vil være en økning på 1 272 millioner kroner.

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 179 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 8 734 millioner kroner. Foretakets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

Foretakets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

7.2 FINANSIELL RISIKO

Foretakets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten i foretaket tilfredsstiller eksterne og interne krav. Foretaket har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset foretakets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

KLPs finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittrisiko.

7.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at foretaket ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld / ikke innkalt restforpliktelser og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inneholder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten

NOTE 7 Risikostyring - forts.

forvaltes internt etter mandater. Behovet for likvide midler i KLP for å dekke løpende forpliktelser er først og fremst knyttet til utbetaling av pensjoner og dekning av løpende driftskostnader. Det er også behov for likviditet i forbindelse med valuta- og derivathandler. KLPs likviditetsbehov dekkes normalt av kvartalsvise innbetalinger fra kundene. Foretaket har til enhver tid en likviditetsbeholdning som er tilstrekkelig til å dekke løpende kostnader, herunder pensjonsutbetalinger. Ved likviditetsbehov ut over gjeldende likviditetsbeholdning, vil likviditet normalt frigjøres ved salg av likvide finansielle aktiva.

KLP har som mål å ha likvide midler som er større eller lik tre måneders likviditetsbehov. Likviditeten måles ved bruk av følgende forholdstall:

Likvide midler / kortsiktig likviditetsbehov

Likvide midler defineres som likviditetsbeholdning og forventede innbetalinger (til likviditetsporteføljen) de neste tre måneder, mens kortsiktig likviditetsbehov defineres som forpliktelser som forfaller innen tre måneder samt annet kjent behov for likviditet innen tre måneder.

Ikke innkalt restforpliktelse på 14 597 millioner kroner består av kommitterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity, eiendomsfond og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. I tillegg inkluderes kausjonsansvar på 2 millioner under betingede forpliktelser. Summene er nærmere spesifisert i note 34 betingede forpliktelser.

7.2.2 Markedsrisiko

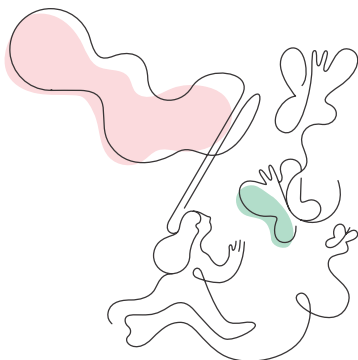
Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og andre verdipapirer. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for KLPs resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivasiden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til rente, kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. KLPs renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved fremtidig overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årligprising av avkastningsgarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom KLP utelukkende tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil KLP prise avkastningsgarantien helt til den forsikrede dør, noe som innebærer at avkastningsgarantien som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

KLP valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle KLPs renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta har sikringsgraden i 2017 vært 80 prosent med tillatte svingninger mellom 60 og 105 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålingssystem som muliggjør simulering og overvåkning av aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom fastsatte rammer i forhold til porteføljens referanseindeks.

For å redusere risikoen for negative resultater fra kapitalforvaltningen benytter KLP handlingsregler i kundeporteføljene for daglig styring av markedsrisikoen. Dette innebærer at en tilpasser risikoen i porteføljen i tråd med risikobærende evne. Handlingsregler gir en avkastningsprofil som passer med det overordnede målet om å beskytte egenkapitalen, samt å bevare risikokapasitet over tid. I tillegg har

NOTE 7 Risikostyring - forts.

KLP en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen. Derivater kan benyttes i styring av markedsrisiko for kostnads- og tidseffektiv implementering av risikoendring, samt valutasikring.

Solvensberegninger

Det nye europeiske soliditetsregelverket for forsikringsforetak, Solvens II, har som hovedformål å beskytte og ivareta forsikringskundernes interesser. Solvens II trådte i kraft 1. januar 2016, og KLP foretar kvartalsvis solvensberegninger i henhold til bestemmelsene i soliditetsregelverket.

Ved utgangen av 2017 var omlag 23 prosent av KLPs midler plassert i aksjer (målt ved eksponering) og 12 prosent plassert i eiendom. Øvrige midler var plassert i rentebærende omløps- og anleggsmidler, inkludert utlån.

I henhold til standard beregningsmetode i Solvens II har KLP en solvenskapitaldekning på 242 prosent, som er høyere enn ved utgangen av 2016 da solvenskapitaldekningen var på 209 prosent. Solvenskapitaldekningen ligger godt over KLPs målsetning som var på 150 prosent i 2017. Myndighetens minimumskrav er 100 prosent.

KLP har en tellende ansvarlig kapital på 33,5 milliarder kroner. Solvenskapitalkravet (SCR), som beskrevet i note 32, utgjør 13,8 milliarder kroner. Kapitaldekningen er dermed 242 prosent.

Det er utført flere sensitivitetsanalyser knyttet til solvenskapitaldekningen. Rentefølsomheten beregnes til 9 prosentpoeng i kapitaldekning per 50 basis-

punkter renteendring. Dette må sies å være lavt, i hvert fall i forhold til det man ser på privat tjenstepensjon, og skyldes i hovedsak at man i OfTP unngår problemet med fripoliser. Et fall i aksjemarkedet på 25 prosent reduserer kapitaldekningen med noe over 50 prosentpoeng når handlingsregelen hensyntas. Dette er betydelig fall, men nivået på kapitaldekningen vil likevel godt over nivået hvor tiltak skal vurderes. Tidligere beregninger har vist at med de sikkerhetsmarginer som ligger i selskapets tariffen og med dagens nivå på risikoutjevningfondet er solvenskapitaldekningen lite følsom for endringer i opplevels- og uførerisiko.

7.2.3 Kreditt- og konsentrasjonsrisiko

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av samlet kreditteksponering er 33 prosent ratet AA- eller bedre og inkludert kommuner med antatt rating AA er andelen 48 prosent. KLP har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje som utgjorde 17 prosent av porteføljen av omløpsobligasjoner ved årsskiftet.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittisiko

og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt av 3,3 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

KLP har begrenset konsentrasjonsrisiko. Fordi ingen eksponeringer kommer over terskelverdiene som definert i Solvens II regelverket får ikke livselskapet noe kapitalkrav for konsentrasjonsrisiko under standard metoden. Innretningen av KLPs forvaltning av rente- og aksjeporteføljene vil i utgangspunktet bidra til å begrense konsentrasjonsrisiko gjennom utstrakt bruk av indeksforvaltning. KLP fastsetter eksplisitte rammer for kredittgivningen som begrenser konsentrasjon på enkelt navn og gruppe. Oppfølgingen av sektor-konsentrasjon skjer gjennom månedlig og kvartalsvis rapportering.

Selv om KLPs investeringer er godt diversifisert er det en klar overvekt av plasseringer i Norge. Dette er en bevisst og en naturlig konsekvens av KLPs virksomhet med hovedsakelig offentlig tjenstepensjon

7.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO

Foretakets samlede maksimale eksponering for kredittisiko består av bokførte verdier. De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 5 virkelig verdi av finansielle eiendeler.

NOTE 8 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer foretakets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantsstrømmer.

2017 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån	0	250	1 002	6 644	0	7 897
Fondsobligasjonslån ¹	0	60	238	298	1 466	2 062
Leverandørgjeld	7	0	0	0	0	7
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	697	0	0	0	0	697
Betingede forpliktelser	14 597	0	0	0	0	14 597
Sum	15 301	310	1 240	6 942	1 466	25 259
FINANSIELLE DERIVATER						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	3 201	2 323	181	-78	-198	5 429
Sum finansielle derivater	3 201	2 323	181	-78	-198	5 429
Sum	18 501	2 633	1 422	6 864	1 269	30 689

2016 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån ¹	0	961	926	6 373	0	8 260
Fondsobligasjonslån ¹	0	63	251	313	1 567	2 194
Leverandørgjeld	2	0	0	0	0	2
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	3 413	0	0	0	0	3 413
Betingede forpliktelser	13 319	0	0	0	0	13 319
Sum	16 734	1 023	1 177	6 687	1 567	27 187
FINANSIELLE DERIVATER						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	3 476	1 469	848	-74	-254	5 465
Sum finansielle derivater	3 476	1 469	848	-74	-254	5 465
Sum	20 210	2 493	2 024	6 613	1 313	32 652

¹ Kontantstrømmene er beregnet frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt i de tilfellene hvor lånet er evigvarende.

NOTE 8 Likviditetsrisiko - forts.

Risikoen for at KLP ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av foretakets eien- deler er likvide. KLP har betydelige midler investert i pengemarked, obliga- sjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. KLP sin likviditetsstra- tegi innebærer at foretaket til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte sine forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i KLP sine por- teføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på foretakets likviditet. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likvidi- tetsbeholdningen. KLP sin enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Styret i KLP fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditets- strategi for KLP. Likviditetsstrategien

inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og bered- skapsplan for likviditetsstyringen.

Tabellen over viser finansielle forplik- telser KLP har samlet på rentebetalinger og tilbakebetaling av hovedstol, basert på forfall.

FORVENTET UTbetalingsPROFIL PENSJONSFORPLIKTELSE

2017 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	16 405	69 319	111 282	279 431	319 360	291 726	201 466	147 412	1 436 400

2016 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	15 486	65 596	106 217	267 468	308 694	282 967	195 877	142 732	1 385 036

Utbetalingsprofilen viser antatte utbetalingstidspunkter for de fremtidige pensjonsforpliktelsene til KLP og er basert på udiskonterte verdier.

Forsikringsforpliktelsene i regnskapet er neddiskontert og viser nåverdien på balansetidspunktet.

NOTE 9 Renterisiko

2017 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
EIENDELER							
Aksjefondsandeler ¹	-1	0	0	0	0	11	11
Alternative investeringer	55	0	0	0	0	28	83
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	2	19	-78	-177	-40	-274
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-44	-43	-424	-480	-548	299	-1 241
Rentefondsandeler	-3 622	0	0	0	0	36	-3 586
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	87	84
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	9	9
Utlån	0	0	0	0	0	350	350
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	37	37
Sum eiendeler	-3 611	-44	-405	-558	-725	825	-4 519
FORPLIKTELSE							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	1	10	0	-6	7	13
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	59	73	0	132
Utlån og fordringer - call money	0	0	0	0	0	-25	-25
Sum forpliktelser	2	1	10	59	67	-19	119
Sum før skatt	-3 609	-43	-396	-500	-659	806	-4 400
Sum etter skatt	-2 707	-32	-297	-375	-494	605	-3 300

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 9 Renterisiko - forts.

2016 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
EIENDELER							
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	10	10
Alternative investeringer	-1	0	0	0	0	26	25
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1	-7	6	-102	-183	-45	-330
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-41	-63	-435	-516	-521	242	-1 335
Rentefondsandeler	-3 360	0	0	0	0	35	-3 325
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	95	91
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	7	7
Utlån	0	0	0	0	0	254	254
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	60	60
Sum eiendeler	-3 402	-73	-429	-618	-704	692	-4 534
FORPLIKTELSE							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	10	14	3	0	8	37
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	69	81	0	150
Utlån og fordringer - call money	0	0	0	0	0	-19	-19
Sum forpliktelser	2	10	14	72	81	-11	168
Sum før skatt	-3 400	-62	-415	-546	-623	681	-4 366
Sum etter skatt	-2 550	-47	-312	-409	-467	511	-3 275

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved økning av markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Følgende rentepapirer faller inn under noten; papirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). KLP har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLP sine investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 10 Valutarisiko

31.12.2017	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum		Netto- posisjon
MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld	Valuta/ NOK	Eiendeler	Gjeld	NOK
Amerikanske dollar	10 259	-1 454	6 915	-14 109	8,18	17 174	-15 563	13 174
Euro	3 199	-279	1 743	-4 336	9,82	4 942	-4 615	3 212
Japanske yen	90 449	-190	63 794	-134 063	0,07	154 243	-134 253	1 451
Hong Kong dollar	2 556	0	944	-2 263	1,05	3 500	-2 263	1 295
Koreansk won	157 298	0	0	0	0,01	157 298	0	1 202
Britiske Pund	1 343	-1	1 099	-2 337	11,06	2 442	-2 339	1 139
Canadiske dollar	815	0	546	-1 198	6,53	1 361	-1 198	1 063
Svenske kroner	13 493	0	10 511	-22 957	1,00	24 005	-22 957	1 047
Australske dollar	573	0	402	-826	6,40	975	-826	955
Taiwan new dollar	3 373	0	0	0	0,27	3 373	0	927
Indisk rupi	5 301	0	0	0	0,13	5 301	0	679
Sør-afrikansk rand	933	0	0	0	0,66	933	0	616
Sveitsiske franc	248	0	220	-402	8,39	468	-402	558
Brasilianske real	206	0	0	0	2,47	206	0	507
Andre valutaer								2 020
Sum kortsiktige valutaposisjoner								29 845
Danske kroner	895	-70	0	0	1,32	895	-70	1 088
Japanske yen	16 113	-10 096	0	0	0,07	16 113	-10 096	437
Svenske kroner	450	0	0	-450	1,00	450	-450	0
Canadiske dollar	0	0	0	0	6,53	0	0	-2
Amerikanske dollar	1 888	-98	0	-1 798	8,18	1 888	-1 896	-64
Britiske Pund	27	0	0	-61	11,06	27	-61	-379
Euro	612	-615	0	-58	9,82	612	-673	-598
Sum langsiktige valutaposisjoner								482
Sum valutaposisjoner før skatt								30 328
Sum valutaposisjoner etter skatt								22 746

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på kort- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisikoen KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2017 og 2016 på henholdsvis 90% og 95%. Kortsiktige nettoposisjoner under 500 millioner kroner er slått sammen under "Andre valutaer".

NOTE 10 Valutarisiko - forts.

31.12.2016	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum		Netto- posisjon
MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld	Valuta/ NOK	Eiendeler	Gjeld	NOK
Amerikanske dollar	9 286	-665	9 271	-17 291	8,61	18 557	-17 956	5 170
Hong Kong dollar	1 663	-27	912	-1 384	1,11	2 575	-1 412	1 292
Svenske kroner	12 905	0	6 254	-17 870	0,95	19 159	-17 870	1 221
Euro	3 043	-183	2 638	-5 389	9,08	5 680	-5 572	984
Koreansk won	121 164	0	0	0	0,01	121 164	0	864
Britiske Pund	1 306	0	1 180	-2 411	10,64	2 486	-2 411	796
Taiwan new dollar	2 868	0	0	0	0,27	2 868	0	766
Andre valutaer								4 913
Sum kortsiktige valutaposisjoner								15 240
Danske kroner	534	0	1	-1	1,22	535	-1	652
Japanske yen	41 608	-29 499	0	-6 505	0,07	41 608	-36 005	414
Amerikanske dollar	1 669	-103	0	-1 550	8,61	1 670	-1 654	139
Britiske Pund	26	0	0	-50	10,64	26	-50	-254
Euro	601	-615	120	-154	9,08	721	-769	-437
Sum langsiktige valutaposisjoner								514
Sum valutaposisjoner før skatt								15 754
Sum valutaposisjoner etter skatt								11 815

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på kort- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisikoen KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2017 og 2016 på henholdsvis 90% og 95%. Kortsiktige nettoposisjoner under 500 millioner kroner er slått sammen under "Andre valutaer".

KLP valutasikrer hoveddelen av investeringer gjort i utenlandsk valuta. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i globale markeder legges det opp til noe lavere sikringsgrad i 2018. Pr. 31.12.2017 var sikringsgraden på aksjer i utviklede

markeder og de mest likvide valutaene i fremvoksende markeder 70 prosent. Denne skal reduseres gradvis gjennom 2018 til 60 prosent, med mulige svingninger mellom 80-50 prosent. Øvrige valutaer, dvs. mindre likvide valutaer i utviklede markeder og valutaer i fremvoksende markeder med unntak av de mest likvide valutaene, er ikke valutasikret. Bakgrunnen for dette er at disse valutaene ikke har et stort nok marked og/eller likviditet til at det er hensikts-

messig å valutasikre. Denne reduksjonen i sikringsgraden på aksjer, samt usikrede utenlandske aksjefond, bidrar til å øke nettoposisjonene i utenlandsk valuta.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i samme retning vil dette påvirke resultatet med 303 millioner kroner før skatt. For 2016 blir tilsvarende resultateffekt 158 millioner kroner før skatt.

NOTE 11 Kredittrisiko

31.12.2017 MILLIONER KRONER								
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	28 731	0	0	0	0	0	2 207	30 939
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	90 446	0	6 170	100	0	0	22 101	118 817
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	48 208	0	3 859	4 866	0	0	11 506	68 440
Rentefond omløp	0	0	6 041	0	0	0	61 682	67 723
Utlån og fordringer	8 401	0	0	141	0	0	0	8 542
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 095	0	0	0	0	0	0	1 095
Kontanter og innskudd	842	0	0	0	0	0	0	842
Utlån	0	0	45 989	0	2 883	371	7 998	57 241
Sum	177 723	0	62 059	5 107	2 883	371	105 495	353 639

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

SPEISIFISERING AV INVESTMENT GRADE	AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	12 356	3 984	8 686	3 705	28 731
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	15 844	18 667	43 245	12 690	90 446
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	30 015	4 692	12 377	1 123	48 208
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	3 822	4 580	0	8 401
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	4	1 091	0	1 095
Kontanter og innskudd	0	0	842	0	842
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	58 215	31 168	70 820	17 519	177 723

NOTE 11 Kredittrisiko - forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER								
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	29 346	0	0	0	0	0	3 161	32 507
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	84 334	0	1 244	0	0	0	19 112	104 691
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	47 744	83	7 049	5 443	0	0	10 350	70 670
Rentefond omløp	37 868	0	5 928	0	0	0	19 897	63 693
Utlån og fordringer	10 490	0	0	223	0	0	0	10 713
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 584	0	0	0	0	0	0	1 584
Kontanter og innskudd	887	0	0	0	0	0	0	887
Utlån	0	0	41 114	0	2 717	484	8 621	52 936
Sum	212 254	83	55 336	5 666	2 717	484	61 141	337 681

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE	AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	13 447	4 021	7 650	4 229	29 346
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	21 772	20 031	37 855	4 677	84 334
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	30 724	5 779	9 961	1 279	47 744
Rentefond omløp	0	0	37 868	0	37 868
Utlån og fordringer	0	611	9 670	210	10 490
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	153	1 431	0	1 584
Kontanter og innskudd	0	0	887	0	887
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	65 943	30 595	105 321	10 394	212 254

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimer på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsen-

trasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det ned-satt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av uteluk-

kende gode kreditter. KLP har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som

NOTE 11 Kredittrisiko - forts.

«Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 106 milliarder per 31.12.2017. KLP har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige. Hovedgrunnen til økningen i

«Øvrige» sammenlignet med fjoråret er at KLP ikke mottar rating på rentefond.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som er vist samlet i noten, men som

befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost). Under rentefond vil det være et avvik mot balansen siden spesialfondet Alfa Global Rente inngår i noten, men er klassifisert som aksjer og andeler i balansen.

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
TI STØRSTE MOTPARTER		
Motpart 1	8 112	8 921
Motpart 2	8 060	8 551
Motpart 3	6 323	6 769
Motpart 4	5 191	4 904
Motpart 5	4 922	4 698
Motpart 6	4 698	4 510
Motpart 7	3 595	4 487
Motpart 8	3 091	3 456
Motpart 9	3 043	3 043
Motpart 10	3 032	3 041
Totalt	50 067	52 381

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

PREMIEFORDRINGER OG FORDRINGER I FORBINDELSE MED REASSURANSE

MILLIONER KRONER	2017	2016
Premiefordringer	673	486
Nedskrivninger av premiefordringer	0	0
Sum	672	486

KLPs premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kredittrisikoen vurderes som lav. Hovedbransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen for offentlig

lig sektor. Denne overføringsavtalen har en sikringsordning som skal bidra til å sikre pensjonsrettigheter opparbeidet hos arbeidsgivere som opphører eller som ikke betaler premie ved forfall etter

nærmere regler. KLP kan således søke dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikringsordningens bestemmelser.

NOTE 12 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2017 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto			
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/ gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 095	0	1 095	-529	-677	0	3
Sum	1 095	0	1 095	-529	-677	0	3
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER							
Sum eiendeler kollektivporteføljen	567	0	567	-528	-60	0	1
Sum eiendeler selskapsporteføljen	527	0	527	0	-616	0	2
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 095	0	1 095	-529	-677	0	3
GJELD							
Finansielle derivater	3 395	0	3 395	-529	-695	-3 130	460
Sum	3 395	0	3 395	-529	-695	-3 130	460
PORTEFØLJEFORDELT GJELD							
Sum gjeld kollektivporteføljen	3 384	0	3 384	-528	-672	-3 130	457
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	-2	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	11	0	11	0	-21	0	3
Sum	3 395	0	3 395	-529	-695	-3 130	460

31.12.2016 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto			
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/ gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 584	0	1 584	-864	-792	0	22
Sum	1 584	0	1 584	-864	-792	0	22
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER							
Sum eiendeler kollektivporteføljen	937	0	937	-862	-76	0	0
Sum eiendeler selskapsporteføljen	645	0	645	0	-716	0	22
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	2	0	2	-2	0	0	0
Sum	1 584	0	1 584	-864	-792	0	22
GJELD							
Finansielle derivater	4 074	0	4 074	-864	-3 320	0	17
Sum	4 074	0	4 074	-864	-3 320	0	17
PORTEFØLJEFORDELT GJELD							
Sum gjeld kollektivporteføljen	4 059	0	4 059	-862	-3 308	0	15
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	0	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	14	0	14	-2	-12	0	1
Sum	4 074	0	4 074	-864	-3 320	0	17

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i KLP; hvilke muligheter KLP har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Noter viser derivatposisjoner i balansen, samt en ytterligere tabell med tilsvarende informasjon sortert på de ulike porteføljene i selskapet.

NOTE 13 Pantelån og andre utlån

MILLIONER KRONER	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneide foretak ¹	Private organisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum 31.12.2017	Sum 31.12.2016
Akershus	1 511	226	469	636	2 842	2 094
Aust-Agder	1 454	6	3	37	1 500	890
Buskerud	4 003	4 498	1 335	184	10 020	8 646
Finnmark	543	129	0	46	717	731
Hedmark	1 484	448	72	86	2 090	1 970
Hordaland	1 968	2 650	408	255	5 281	4 306
Møre og Romsdal	3 509	112	188	150	3 959	3 643
Nordland	1 908	110	33	119	2 170	1 806
Nord-Trøndelag	1 176	108	25	26	1 335	857
Oppland	1 482	77	7	91	1 656	1 320
Oslo	33	0	1 340	401	1 774	1 459
Rogaland	1 870	115	85	256	2 327	2 350
Sogn og Fjordane	1 263	2	82	43	1 390	1 409
Svalbard	75	0	0	0	75	22
Sør-Trøndelag	3 094	3	38	140	3 274	3 562
Telemark	733	112	582	52	1 480	1 439
Troms	1 516	64	165	146	1 891	1 730
Vest-Agder	968	32	7	52	1 059	1 030
Vestfold	2 036	148	56	219	2 459	2 384
Østfold	1 444	152	17	312	1 925	2 013
Utlandet	0	0	7 794	0	7 794	9 068
Ufordelt	0	0	0	0	0	0
Påløpte renter	126	37	55	6	224	209
Sum	32 196	9 027	12 761	3 257	57 241	52 936

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneide foretak, også kommunal forretningsdrift.

Denne tabellen fordeler utlånene til KLP på fylke og sektor. Sektor er basert på sektorkodene fra Statistisk Sentralbyrå.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med offentlige garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt 3,3 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i KLP er meget liten, da en meget høy andel av utlån er rettet mot offentlig sektor. Konsentrasjonsrisikoen dette antyder er likevel lite reell da utlånene omfattes av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

NOTE 13 Pantelån og andre utlån - forts.

MILLIONER KRONER	2017	2016
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER PÅ UTLÅN TIL AMORTISERT KOST		
Antall lån	5	5
Sum hovedstol før nedskrivninger	0,96	1,03
Nedskrivninger	0,45	0,50
Sum hovedstol etter nedskrivninger	0,51	0,53
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	0,50	1,14
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	0,00	-0,27
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	0,09	0,31
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,14	-0,69
Nedskrivning på individuelle utlån	0,45	0,50
GRUPPEVIS NEDSKRIVNING		
Nedskrivning på grupper av utlån 01.01.	0,08	0,00
Periodens nedskrivning på grupper av utlån	-0,04	0,08
Nedskrivning på grupper av utlån	0,04	0,08

FORFALTE, IKKE NEDSKREVNE UTLÅN

MILLIONER KRONER	2017 Restgjeld	2016 Restgjeld
FORFALT		
30-90 dager	17	14
over 90 dager	1	6
Sum forfalte utlån	18	20

Antall er absolutte tall og beløp er gjengitt i millioner kroner. Misligholdte utlån gjelder utlån målt til amortisert kost. Alle nedskrivninger gjelder utlån med pant i bolig.

NOTE 14 Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eier- andel %	Egenkapital ved 1. gangs anskaffelse	Anskaf- fels- kost	Bokført verdi 31.12.16	Tilgang/ avgang	Verdi- regu- lering	Resultat- andel	Egen- kapital trans- aksjon ¹	Ut- bytte	Bokført verdi 31.12.17
AKSJER I SELSKAPSPORTEFØLJEN EIENDOMSDATTERFORETAK											
KLP Huset AS											
Dronning Eufemiasgate 10	889828382	100 %	0,00	0,10	1 779,01	0,00	61,56	60,76	-70,80	0,00	1 830,53
0191 Oslo											
Sum aksjer og andeler i eiendoms- datterforetak i selskapsporteføljen			0,00	0,10	1 779,01	0,00	61,56	60,76	-70,80	0,00	1 830,53
AKSJER I SELSKAPSPORTEFØLJEN DATTERFORETAK (EKSKL. EIENDOM)											
KLP Skadeforsikring AS											
Dronning Eufemiasgate 10	970896856	100 %	58,67	78,67	1 769,89	0,00	0,00	141,33	-139,33	0,00	1 771,89
0191 Oslo											
KLP Bedriftspensjon AS											
Dronning Eufemiasgate 10	990329389	100 %	50,00	50,00	307,82	0,00	0,00	-25,25	240,00	0,00	522,57
0191 Oslo											
KLP Kapitalforvaltning AS											
Dronning Eufemiasgate 10	968437666	100 %	6,55	14,00	188,32	0,00	0,00	35,85	29,80	0,00	253,97
0191 Oslo											
KLP Forsikringservice AS											
Dronning Eufemiasgate 10	967696676	100 %	0,05	0,10	7,77	0,00	0,00	-0,64	0,28	0,00	7,41
0191 Oslo											
KLP Bankholding AS											
Dronning Eufemiasgate 10	993749532	100 %	15,10	15,10	1 847,51	0,00	0,00	77,15	158,35	0,00	2 083,01
0191 Oslo											
Sum aksjer og andeler i datterforetak (ekskl. eiendom) i selskapsporteføljen			130,37	157,87	4 121,31	0,00	0,00	228,44	289,09	0,00	4 638,84
TILKNYTTETE FORETAK I SELSKAPSPORTEFØLJEN											
Norsk Pensjon AS											
Hansteens gate 2	890050212	25 %	20,00	2,50	3,98	0,00	0,00	0,15	-2,50	0,00	1,64
0253 Oslo											
Fylkeshuset AS, Molde											
Fylkeshuset	930591114	48 %	0,10	0,05	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05
6404 Molde											
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i selskapsporteføljen			20,10	2,55	4,03	0,00	0,00	0,15	-2,50	0,00	1,68
Sum aksjer og andeler i øvrige datter- foretak, tilknyttede foretak og felles- kontrollerte foretak i selskap- sporteføljen			150,47	160,41	4 125,34	0,00	0,00	228,59	286,59	0,00	4 640,53
Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak			150,47	160,51	5 904,35	0,00	61,56	289,36	215,79	0,00	6 471,06

¹ Kolonnen egenkapitaltransaksjon inkluderer konsernbidrag

NOTE 14 Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak - forts.

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eier- andel %	Egenkapital ved 1. gangs anskaffelse	Anskaf- felses- kost	Bokført verdi 31.12.16	Tilgang/ avgang	Verdi- reguler- ing	Resul- tatandel	Egen- kapital trans- aksjon ¹	Ut- bytte	Bokført verdi 31.12.17
EIENDOMSDATTERFORETAK											
AKSJER I KOLLEKTIV- OG INVESTERINGSVALGPORTEFØLJENE											
KLP Eiendom AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo	988394750	100 %	0,10	0,14	55 348,64	0,00	3 005,07	2 498,17	-1 957,01	0,00	58 894,87
Sum aksjer og andeler i eiendoms- datterforetak i kollektiv- og investeringsvalgporteføljene			0,10	0,14	55 348,64	0,00	3 005,07	2 498,17	-1 957,01	0,00	58 894,87
DATTERFORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
CI III GP II ApS Nørregade 21 1165 København K. Denmark		100 %	0,06	0,15	0,00	0,15	0,01	0,00	0,00	0,00	0,16
Sum aksjer og andeler i datterforetak i kollektivporteføljen			0,06	0,15	0,00	0,15	0,01	0,00	0,00	0,00	0,16
FELLESKONTROLLERTE FORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
KLP Norfund Investments IS Fridtjof Nansens plass 4 0160 OSLO	999548636	49 %	0,10	288,12	257,68	80,73	56,85	0,00	0,00	-14,78	380,47
Sum aksjer og andeler i felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen			0,10	288,12	257,68	80,73	56,85	0,00	0,00	-14,78	380,47
TILKNYTTETE FORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
Norfinance AS Fridtjof Nansens plass 4 0160 OSLO	912764729	46,5 %	92,30	319,03	269,85	89,41	31,43	0,00	0,00	0,00	390,68
Copenhagen Infrastructure III GP APS Nørregade 21 1165 København K. Denmark		33,3 %	0,02	0,02	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i kollektivporteføljen			92,32	319,05	269,85	89,43	31,43	0,00	0,00	0,00	390,71
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen			92,42	607,17	527,53	170,15	88,28	0,00	0,00	-14,78	771,34

¹ Kolonnen egenkapitaltransaksjon inkluderer konsernbidrag

Alle aksjer og andeler har lik stemmeandel.

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
NORGE			
BETONMASTHÆHRE	989 467 263	33 400	12
NORDIC CREDIT RATING AS	911 721 287	10 000	3
SUM USPESIFISERT			15
EUROPRI ASA	997 639 588	2 172 767	72
KONGSBERG AUTOMOTIVE ASA	942 593 821	11 029 516	130
SCHIBSTED	933 739 384	68 666	16
SCHIBSTED ASA-B SHS	933 739 384	363 630	79
XXL ASA	995 306 158	1 187 931	101
SUM FORBRUKSVARER			398
ARCUS ASA	987 470 569	809 707	38
AUSTEVOLL SEAFOOD ASA	929 975 200	272 501	19
LEROY SEAFOOD GROUP ASA	975 350 940	1 769 519	69
MARINE HARVEST	964 118 191	1 594 471	221
ORKLA	910 747 711	2 549 541	222
SALMAR ASA	960 514 718	16 217	4
SUM KONSUMENTVARER			573
2VK INVEST AS	986 977 376	2 690 000	1
AKER BP ASA	989 795 848	850 000	202
AKER SOLUTIONS HOLDING ASA	913 748 174	1 117 279	52
BONHEUR ASA	830 357 432	404 040	36
OCEAN YIELD ASA	991 844 562	127 449	9
ODFJELL DRILLING LTD	984 669 151	300 000	11
PANORO ENERGY ASA	994 051 067	1 297 551	11
PETROLEUM GEO-SERVICES	916 235 291	363 661	9
READ WELL SERVICES HOLDING (a-aksje) AS	995 280 221	113 939	1
READ WELL SERVICES HOLDING (b-aksje) AS	995 280 221	990 546	11
STATOIL ASA	923 609 016	3 775 953	662
SUM ENERGI			1 005
ABG SUNDAL COLLIER HOLDING ASA	961 095 026	475 000	6
AKER ASA-A SHARES	886 581 432	333 110	134
DNB ASA	981 276 957	3 179 713	484
GJENSIDIGE FORSIKRING ASA	995 568 217	12 485	2
NORDIC MICROFINANCE INITIATIVE	993 147 044	6 124 367	9
NORWEGIAN FINANCE HOLDING AS	991 281 924	450 000	41
NORWEGIAN MICROFINANCE INITIATIVE	917 763 399	8 118 127	12
OSLO BORS VPS HOLDING ASA	983 268 617	4 300 200	525
STOREBRAND ASA	916 300 484	2 850 000	191
SUM FINANS			1 403
BERGENBIO ASA	992 219 688	946 919	20
NORDIC NANOVECTOR ASA	994 297 422	122 935	10
PHOTOCURE	967 598 593	948 789	26
REDCORD AS	960 304 977	7 100	0
TARGOVAX AS	996 162 095	802 252	13
SUM HELSE			69

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
MASTER MARINE AS	879 342 732	2 596 133	0
MPC CONTAINER SHIPS AS	918 494 316	740 000	38
NORWEGIAN AIR SHUTTLE AS	965 920 358	183 573	43
ODFJELL ASA	930 192 503	283 135	9
WALLENIUS WILHELMSEN LOGISTI	995 216 604	501 926	24
WILH. WILHELMSEN HOLDING ASA	995 277 905	197 906	49
WILH. WILHELMSEN HOLDING ASA-B AKSJE	995 277 905	13 570	3
SUM INDUSTRI			165
EVRY AS	934 382 404	960 000	31
HIDDN SOLUTIONS ASA	979 867 654	43 907	0
IDEX ASA	976 846 923	430 987	3
LINK MOBILITY GROUP ASA	984 066 910	215 908	31
NEXT BIOMETRICS GROUP AS	982 904 420	10 820	1
NORDIC SEMICONDUCTOR ASA	966 011 726	3 439 542	144
OTELLO CORP ASA	974 529 459	721 192	19
Q FREE ASA	935 487 242	4 137 333	33
THIN FILM ELECTRONICS ASA	889 186 232	407 363	1
SUM IT			263
MAGSEIS AS	994 547 852	1 668 780	28
NORSK HYDRO ASA	914 778 271	4 469 126	279
YARA INTERNATIONAL ASA	986 228 608	936 484	353
SUM RÅVARER			659
OLAV THON EIENDO	914 594 685	119 700	20
SUM EIENDOM			20
TELENOR	982 463 718	2 249 896	396
SUM TELEKOM			396
LOFOTKRAFT AS	986 347 801	10 290	116
RINGERIKS-KRAFT AS	976 957 628	150	195
TRONDER ENERGI AS	980 417 824	1 153 846	738
TRONDER ENERGI NETT AS	978 631 029	900 000	86
TUSSA KRAFT AS	916 929 641	454	417
SUM FORSYNING			1 552
SUM NORGE			6 516
UTLAND			
ATLANTICA TENDER DRILLING LT		4 709 536	10
BANK OF IRELAND GROUP PLC		57 285	4
BGP HOLDINGS		1 374 296	0
DELPHI TECHNOLOGIES PLC		7 003	3
NORVESTOR HOLDING AS / CRAYON		5 200 000	40
SUM USPESIFISERT			58
21ST CENTURY FOX B		28 492	8
ABC-MART INC		2 200	1
ACCOR		13 675	6
ADIDAS		14 034	23
ADVANCE AUTO PARTS		6 100	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
AISIN SEIKI CO	12 600	6
ALTICE NV - A	23 644	2
AMAZON.COM	29 779	285
ARAMARK	20 000	7
ARISTOCRAT LEISURE	50 433	8
ASICS CORP	11 600	2
AUTOLIV INC	5 700	6
ARISTOCRAT LEISURE	50 433	8
ASICS CORP	11 600	2
AUTOLIV INC	5 700	6
AUTONATION	4 600	2
AUTOZONE	2 255	13
AXEL SPRINGER AG	2 859	2
BARRATT DEVELOPMENTS	65 931	5
BMW STAMM	24 578	21
BMW VORZUG	3 485	3
BRITISH SKY BROADCASTING	70 713	8
BURBERRY GROUP	29 812	6
CANADIAN TIRE CORP A	4 900	5
CARMAX	13 300	7
CARNIVAL CORP	29 603	16
CARNIVAL PLC(P AND O PRINCES	16 820	9
CARPHONE WAREHOUSE GROUP PLC	62 951	1
CASIO COMPUTER CO	11 200	1
CBS CORP B	31 129	15
CHARTER COMMUNICATIONS INC-A	13 112	36
CHIPOTLE MEXICAN GRILL INC	2 000	5
COMCAST CORP A (NEW)	352 916	116
RICHEMONT (FIN) UNIT A	39 807	30
MICHELIN	13 182	15
COMPASS GROUP	111 826	20
CONTINENTAL	8 508	19
CROWN LTD	27 117	2
D.R. HORTON	27 600	12
DAIMLERCHRYSLER	72 223	50
DARDEN RESTAURANTS	10 700	8
DELPHI AUTOMOTIVE PLC	21 009	15
DENSO CORP	35 700	18
DENTSU	18 300	6
DISCOVERY COMMUNICATIONS-A	9 300	2
DISCOVERY COMMUNICATIONS-C	18 900	3
DISH NETWORK CORP	14 800	6
DOLLAR GENERAL CORP	21 262	16
DOLLAR TREE INC	16 251	14
DOLLARAMA INC	8 200	8
DOMINO'S PIZZA ENTERPRISES L	4 300	1
DOMINO'S PIZZA INC	3 470	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DON QUIJOTE CO LTD	8 800	4
DUFY AG-REG	3 976	5
ELECTROLUX B	16 302	4
EUTELSAT COMMUNICATIONS	12 529	2
EXPEDIA	8 750	9
FAST RETAILING CO	4 200	14
FERRARI NV	10 934	9
FIAT CHRYSLER AUTOMOBILES NV	80 827	12
FLIGHT CENTRE LTD	1 856	1
FORD MOTOR CO	266 508	27
FUJI HEAVY INDUSTRIES	43 000	11
GALAXY ENTERTAINMENT GRP	191 000	13
GAP	16 001	4
GARMIN	7 500	4
GENERAL MOTORS CO	103 789	35
GENTING SINGAPORE PLC	421 300	3
GENUINE PARTS CO	9 875	8
GILDAN ACTIVEWEAR	15 100	4
GKN PLC	162 815	6
HENNES & MAURITZ B	66 717	11
BLOCK (H&R)	14 935	3
HAKUHODO DY HOLDINGS	13 200	1
HANESBRANDS INC	26 000	4
HARLEY-DAVIDSON	13 244	6
HARVEY NORMAN HOLDINGS	46 477	1
HASBRO	7 400	6
HERMES INTERNATIONAL	2 343	10
HIKARI TSUSHIN INC	1 400	2
HILTON WORLDWIDE HOLDINGS IN	13 933	9
HOME DEPOT	90 728	141
HONDA MOTOR CO	129 200	36
HUGO BOSS-PFD	4 348	3
HUSQVARNA B	33 815	3
I-CABLE COMMUNICATIONS LTD	116 932	0
IIDA GROUP HOLDINGS CO LTD	10 500	2
INDITEX	81 288	23
INTERCONTINENTAL HOTELS	12 520	7
INTERPUBLIC GROUP OF COS	27 400	5
ISETAN CO	23 200	2
ISUZU MOTORS	39 500	5
ITV	248 691	5
J FRONT RETAILING CO LTD	14 700	2
JARDINE CYCLE & CARRIAGE	8 888	2
JC DECAUX INTERNATIONAL	4 481	1
KINGFISHER	151 621	6
KOHL'S CORP	13 194	6
KOITO MFG	6 800	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
LIMITED BRANDS	18 116	9
LAGARDERE	9 329	2
LAS VEGAS SANDS CORP	32 601	19
LEAR CORP	5 100	7
LEGGETT & PLATT	8 800	3
LENNAR CORP - B SHS	232	0
LENNAR CORP-A	11 600	6
LI & FUNG LTD	340 920	2
LIBERTY BROADBAND-C	8 000	6
LIBERTY GLOBAL A	15 535	5
LIBERTY GLOBAL C	47 432	13
LIBERTY INTERACTIVE A	28 859	6
LIBERTY SIRIUS GROUP-C	13 500	4
LIBERTY SIRIUSXM GROUP	6 000	2
LINAMAR CORP	3 100	1
LKQ CORP	20 200	7
LOWE'S COS	64 799	49
LULULEMON ATHLETICA INC	7 300	5
LUXOTTICA GROUP	11 207	6
LVMH	20 819	50
MACY'S	21 656	4
MAGNA INTERNATIONAL A	27 288	13
MARKS & SPENCER GROUP	136 770	5
MARRIOTT INT'L A	25 710	29
MARUI GROUP CO LTD	13 400	2
MATTEL	22 176	3
MAZDA MOTOR CORP	49 700	5
MCDONALD'S CORP	63 949	90
MCDONALD'S HOLDINGS CO JAPAN	4 500	2
MELCO RESORTS & ENTERT-ADR	20 900	5
MERLIN ENTERTAINME	44 455	2
MGM CHINA HOLDINGS LTD	79 600	2
MGM RESORTS INTERNATIONAL	35 600	10
MICHAEL KORS HOLDINGS LTD	12 600	6
MITSUBISHI MOTORS CORP	40 000	2
MOHAWK INDUSTRIES	5 200	12
NAMCO BANDAI HOLDINGS	18 300	5
NETFLIX INC	32 396	51
NEWELL RUBBERMAID	32 518	8
NEWS CORP - CLASS A	24 545	3
NEXT	12 128	6
NGK SPARK PLUG CO	11 300	2
NIKE B	99 872	51
NIKON CORP	25 200	4
NISSAN MOTOR CO	178 500	15
NITORI CO	6 700	8
NOK CORP	6 600	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NOKIAN RENKAAT	6 369	2
NORDSTROM	9 500	4
NORWEGIAN CRUISE LINE HOLDIN	13 100	6
NVR INC	250	7
OMNICOM GROUP	17 616	10
O'REILLY AUTOMOTIVE INC	7 006	14
ORIENTAL LAND CO	16 000	12
PADDY POWER BETFAIR PLC	6 662	6
PANASONIC CORP	161 000	19
PANDORA A/S	7 688	7
PEARSON	54 518	4
PERSIMMON PLC	27 246	8
PEUGEOT SA	30 564	5
POLARIS INDUSTRIES INC	4 200	4
PORSCHE AUTOMOBIL HOLDING SE	9 967	7
PPR	5 476	21
PRICELINE.COM	3 611	51
PROSIEBEN SAT.1 MEDIA AG-PFD	20 227	6
PUBLICIS GROUPE	16 115	9
PULTE GROUP INC	17 566	5
PVH CORP	5 500	6
RAKUTEN	77 900	6
RALPH LAUREN CORP	4 000	3
RENAULT	14 226	12
RESTAURANT BRANDS INTERN	17 948	9
RINNAI CORP	1 900	1
ROSS STORES	29 427	19
ROYAL CARIBBEAN CRUISES	13 308	13
RTL GROUP	2 367	2
RYOHIN KEIKAKU CO LTD	2 300	6
SANDS CHINA LTD	160 800	7
SANKYO CO (6417)	4 300	1
SCHAEFFLER AG	10 720	2
SCRIPPS NETWORKS INTER-CL A	4 500	3
SEB SA	1 800	3
SEGA SAMMY HOLDINGS	10 400	1
SEKISUI CHEMICAL CO	24 900	4
SEKISUI HOUSE	51 600	8
SES A-FDR	30 445	4
SHANGRI-LA ASIA	106 000	2
SHARP CORP	10 000	3
SHAW COMMUNICATIONS B	27 663	5
SHIMAMURA CO	1 500	1
SHIMANO	6 200	7
SINGAPORE PRESS HLDG	95 550	2
SIRIUS XM RADIO INC	158 300	7
SJM HOLDINGS LTD	163 000	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SODEXHO ALLIANCE	6 266	7
SONY CORP	93 700	35
STANLEY ELECTRIC CO	8 400	3
STARBUCKS CORP	108 601	51
START TODAY CO LTD	12 300	3
SUMITOMO ELECTRIC IND	64 700	9
SUMITOMO RUBBER IND	13 200	2
SUZUKI MOTOR CORP	26 400	13
TABCORP HOLDINGS	128 005	5
TAKASHIMAYA CO	14 000	1
TAPESTRY INC	18 300	7
TARGET CORP	39 911	21
TAYLOR WIMPEY	209 265	5
TECHTRONIC INDUSTRIES CO	87 000	5
TELENET GROUP HOLDING NV	3 821	2
TESLA MOTORS INC	9 500	24
GOODYEAR TIRE & RUBBER	17 800	5
SWATCH GROUP INH	2 034	7
SWATCH GROUP NAM	3 731	2
TIFFANY & CO	8 300	7
TIME WARNER	56 954	43
TJX COS	48 111	30
TOHO CO	8 100	2
TOLL BROTHERS	11 000	4
TOYODA GOSEI CO	6 200	1
TOYOTA INDUSTRIES CORP	10 800	6
TOYOTA MOTOR CORP	194 991	102
TRACTOR SUPPLY COMPANY	8 700	5
TRIPADVISOR INC	7 800	2
TUI AG-DI	30 018	5
TWENTY-FIRST CENTURY FOX	84 727	24
ULTA BEAUTY INC	4 100	8
UNDER ARMOUR INC-CLASS A	11 800	1
UNDER ARMOUR INC-CLASS C	11 883	1
USS CO	15 900	3
VAIL RESORTS INC	2 500	4
VALEO SA	16 974	10
VF CORP	24 700	15
VIACOM B (NEW)	27 177	7
VIVENDI	78 442	17
VOLKSWAGEN VORZUG	13 559	22
VOLKSWAGEN STAMM	2 394	4
DISNEY (WALT)	115 054	101
WHIRLPOOL CORP	5 140	7
WHITBREAD	16 550	7
WPP PLC	99 103	15
YAMADA DENKI CO	38 500	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
YAMAHA CORP	12 700	4
YAMAHA MOTOR CO	27 400	7
YOKOHAMA RUBBER CO LTD	8 000	2
YUE YUEN INDUSTRIAL	53 500	2
YUM BRANDS	29 382	20
ZALANDO SE	10 677	5
SUM FORBRUKSVARER		3 010
AEON CO	60 200	8
AJINOMOTO CO	56 100	9
ALIMENTATION COUCHE-T. B	35 717	15
ANHEUSER-BUSCH INBEV SA/NV	79 435	73
ARCHER-DANIELS-MIDLAND	56 121	18
ASAHI GROUP HOLDINGS LTD	40 100	16
ASSOCIATED BRITISH FOODS	34 480	11
BARRY CALLEBAUT AG-REG	182	3
BEIERSDORF	6 699	6
BROWN-FORMAN CORP B	23 292	13
BUNGE	15 700	9
CALBEE INC	5 400	1
CAMPBELL SOUP CO (US)	20 348	8
CARLSBERG B	11 385	11
CARREFOUR	51 726	9
CASINO ORD	4 730	2
LINDT AND SPRUENGLI NAMEN	9	5
LINDT & SPRUENGLI PART	121	6
CHURCH & DWIGHT CO INC	16 800	7
COCA-COLA AMATIL	73 196	4
COCA-COLA EUROPEAN PARTNERS	18 700	6
COCA-COLA HBC AG-CDI	16 546	4
COCA-COLA WEST COMPANY LIMITED	14 000	4
COLGATE-PALMOLIVE	60 659	37
CONAGRA FOODS INC	41 339	13
CONSTELLATION BRANDS A	17 300	32
COSTCO WHOLESALE CORP	39 806	61
COTY INC-CL A	30 000	5
CVS/CAREMARK	94 277	56
DANONE	62 446	43
DIAGEO	263 472	79
DISTRIBUIDORA INTERNACIONAL	47 801	2
DR PEPPER SNAPPLE GROUP-W/I	18 055	14
EMPIRE CO LTD 'A'	12 900	2
ESSITY AKTIEBOLAG-B	44 938	10
ESTEE LAUDER COS A	16 428	17
COLRUYT	5 739	2
FAMILYMART CO	7 900	5
GENERAL MILLS	58 230	28
WESTON (GEORGE)	3 900	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
GOLDEN AGRI-RESOURCES LTD	492 400	1
HEINEKEN HOLDING	11 642	9
HEINEKEN NV	24 852	21
HENKEL AG & CO KGAA	12 553	14
HENKEL AG & CO KGAA	8 646	8
HERSHEY CO (THE)	15 200	14
HORMEL FOODS CORP	31 300	9
ICA GRUPPEN AB	6 302	2
INGREDION INC	7 100	8
SAINSBURY (J)	174 012	5
J.M.SMUCKER	12 200	12
JEAN COUTU GROUP INC-CLASS A	3 700	1
JERONIMO MARTINS SGPS	20 713	3
KAO CORP	35 500	20
KELLOGG CO	28 800	16
KERRY GROUP A	16 118	15
KIKKOMAN CORP	13 000	4
KIMBERLY-CLARK CORP	26 423	26
KIRIN HOLDINGS CO	84 600	17
AHOLD (KON.)	113 909	20
KOSE CORP	2 000	3
KRAFT HEINZ CO/THE	62 496	40
KROGER CO	85 776	19
LAWSON	6 000	3
LION CORP	17 000	3
LOBLAW COMPANIES LTD	20 737	9
LOREAL	18 910	34
MCCORMICK & CO NV	11 521	10
MEIJI HOLDINGS CO LTD	13 600	9
METRO A	23 307	6
METRO WHOLESALE & FOOD SPECI	14 240	2
MOLSON COORS BREWING B	20 600	14
KRAFT FOODS A	155 249	54
MONSTER BEVERAGE CORP	41 487	21
NESTLE	319 508	225
NIPPON MEAT PACKERS	15 200	3
NISSHIN SEIFUN GROUP	20 105	3
NISSIN FOODS HOLDINGS CO LTD	5 900	4
PEPSICO	146 141	143
PERNOD RICARD	21 775	28
POLA ORBIS HOLDINGS INC	6 000	2
PROCTER & GAMBLE CO	187 435	141
RECKITT BENCKISER GROUP PLC	48 378	37
REMY COINTREAU	2 936	3
SAPUTO	28 200	8
SEVEN AND I HOLDINGS CO	66 240	23
SHISEIDO CO	32 800	13

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SPECTRUM BRANDS HOLDINGS INC	1 800	2
SUNDRUG CO LTD	4 400	2
SUNTORY BEVERAGE & FOOD LTD	17 200	6
SYSCO CORP	48 467	24
TESCO	795 328	18
CLOROX CO	9 618	12
COCA-COLA CO	420 266	158
TOYO SUISAN KAISHA	11 700	4
TREASURY WINE ESTATES LTD	71 159	7
TSURUHA HOLDINGS INC	4 400	5
TYSON FOODS A	29 000	19
UNI-CHARM CORP	33 900	7
UNILEVER NV CERT	20 213	9
UNILEVER PLC	196 280	90
WALGREEN CO	82 932	49
WESFARMERS	99 724	28
WH GROUP LTD	943 000	9
WILMAR INTERNATIONAL	168 800	3
MORRISON WM SUPERMARKETS	245 621	6
WOOLWORTHS LTD	119 778	21
YAKULT HONSHA CO	7 600	5
YAMAZAKI BAKING CO	10 000	2
SUM KONSUMENTVARER		2 234
ALTAGAS LTD	10 177	2
ANADARKO PETROLEUM CORP	45 830	20
ANTERO RESOURCES CORP	14 400	2
APACHE CORP	32 504	11
ARC RESOURCES LTD	25 659	2
BAKER HUGHES A GE CO	36 581	9
BORR DRILLING LTD	300 000	10
BP	1 550 000	90
BW LPG LTD	1 142 279	44
CABOT OIL & GAS CORP	40 300	9
CALTEX AUSTRALIA	19 661	4
CAMECO CORP	29 400	2
CANADIAN NAT RESOURCES	81 980	24
CENOVUS ENERGY INC	88 130	7
CHENIERE ENERGY INC	17 000	7
CHEVRON CORP	148 000	152
CIMAREX ENERGY CO	8 500	8
CONCHO RESOURCES INC	12 900	16
CONOCOPHILLIPS	91 987	41
CONTINENTAL RESOURCES INC/OK	6 500	3
CORE LABORATORIES N.V.	4 361	4
CRESCENT POINT ENERGY TRUST	47 426	3
DEVON ENERGY CORP	44 244	15
DIAMONDBACK ENERGY INC	7 200	7

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ENAGAS	22 997	5
ENCANA CORP	86 915	10
ENI	216 940	29
EOG RESOURCES	43 000	38
EQT CORPORATION	15 000	7
EXXON MOBIL CORP	319 963	219
FLEX LNG LTD	1 375 000	18
GALP ENERGIA SGPS SA-B SHRS	43 411	7
HALLIBURTON CO	73 600	29
HELMERICH AND PAYNE	8 100	4
HESS	24 000	9
HOEGH LNG HOLDINGS LTD	76 598	5
HOLLY CORP	14 100	6
HUSKY ENERGY	26 336	3
IDEMITSU KOSAN CO	6 200	2
IMPERIAL OIL	22 066	6
INDEPENDENT TANKERS CORP LTD	1 539 877	0
INPEX CORPORATION	93 900	10
INTER PIPELINE LTD	38 577	7
JX HOLDINGS INC	257 955	14
KEYERA CORP	12 848	3
KINDER MORGAN INC	171 241	25
VOPAK	5 938	2
LUNDIN PETROLEUM	14 040	3
MARATHON OIL CORP	69 100	10
MURPHY OIL CORP	12 000	3
NATIONAL OILWELL VARCO	28 663	8
NESTE OIL	8 652	5
NEWFIELD EXPLORATION CO	17 700	5
NOBLE ENERGY	41 100	10
OCCIDENTAL PETROLEUM	59 984	36
OIL SEARCH	133 276	7
OMV AG	10 350	5
ONEOK INC	18 000	8
ORIGIN ENERGY	131 061	8
PARSLEY ENERGY INC-CLASS A	16 400	4
PEMBINA PIPELINE CORP	43 309	13
PETROFAC LTD	17 959	1
PIONEER NATURAL RES.	13 900	20
PLAINS GP HOLDINGS LP-CL A	15 608	3
PRAIRIESKY ROYALTY LTD	23 435	5
RANGE RESOURCES CORP	24 400	3
REPSOL YPF	105 800	15
ROYAL DUTCH SHELL B	590 000	163
ROYAL DUTCH SHELL PLC-A SHS	56 516	15
SANTOS	191 976	7
SCHLUMBERGER	105 046	58

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SEVEN GENERATIONS ENERGY - A	22 600	3
SHOWA SHELL SEKIYU K.K	14 300	2
SNAM SPA	182 638	7
SUBSEA 7 SA	1 688 334	208
SUNCOR ENERGY	129 955	39
TARGA RESOURCES CORP	28 400	11
TECHNIPFMC PLC	35 700	9
TENARIS SA	34 366	4
TESORO CORP	12 791	12
TOTAL	185 000	84
TOURMALINE OIL CORP	21 200	3
TRANSCANADA CORP	73 514	29
VALERO ENERGY CORP	38 235	29
VERMILION ENERGY INC	8 524	3
WEATHERFORD INT'L	18 884	1
WILLIAMS COS	68 243	17
WOODSIDE PETROLEUM	64 437	14
SUM ENERGI		1 839
3I GROUP PLC	81 910	8
ABN AMRO GROUP NV-CVA	25 541	7
ACOM CO	18 600	1
ADMIRAL GROUP PLC	12 955	3
AEGON	133 257	7
AEON CREDIT SERVICE CO	5 500	1
AFFILIATED MANAGERS GROUP	3 500	6
AFLAC	29 772	21
AGEAS	14 188	6
AGNC INVESTMENT CORP	22 800	4
AIA GROUP LTD	886 660	62
ALLEGHANY CORP	1 100	5
ALLIANZ	33 777	64
ALLSTATE CORP	28 509	24
ALLY FINANCIAL INC	28 800	7
AMERICAN EXPRESS	57 674	47
AMERICAN FINANCIAL GROUP INC	5 000	4
AMERICAN INT'L GROUP	71 047	35
AMERIPRISE FINANCIAL	11 570	16
AMP LTD	229 635	8
ANNALY CAPITAL MANAGEMENT IN	85 000	8
AON CORP	19 673	22
AOZORA BANK	6 400	2
ARCH CAPITAL GROUP	10 600	8
ARTHUR J GALLAGHER & CO	10 900	6
ASHIKAGA HOLDINGS CO LTD	54 990	2
ASSICURAZIONI GENERALI	94 696	14
ASSURANT	4 400	4
ASX	12 385	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ATHENE HOLDING LTD-CLASS A	10 100	4
ANZ BANKING GROUP	214 034	39
AVIVA	293 541	16
AXA SA	141 843	34
AXIS CAPITAL HOLDINGS	7 200	3
BALOISE-HOLDING AG	3 147	4
BANCO BILBAO VIZCAYA ARGENTA	503 946	35
BANCO DE SABADELL SA	442 411	7
BANCO ESPIRITO SANTO	190 970	0
BSCH BCO SANTANDER CENTR	1 169 742	63
BANK HAPOLIM BM	67 159	4
BANK LEUMI LE-ISRAEL	88 887	4
BANK OF AMERICA CORP	728 310	176
BANK EAST ASIA	75 224	3
BANK KYOTO	5 200	2
BANK MONTREAL	48 552	32
BANK NEW YORK MELLON	80 881	36
BANK NOVA SCOTIA	91 001	48
BANK OF QUEENSLAND LTD	28 669	2
BANKIA SAU	69 290	3
BANKINTER	39 786	3
BARCLAYS	1 276 682	29
BB&T CORP	61 207	25
BENDIGO AND ADELAIDE BANK LTD	37 745	3
BERKSHIRE HATHAWAY B	90 051	146
BLACKROCK INC	9 008	38
BNP PARIBAS	81 979	50
BOC HONG KONG HOLDINGS	305 700	13
BRIGHTHOUSE FINANCIAL INC	6 336	3
BROOKFIELD ASSET MAN A	63 029	23
CAIXABANK	269 807	10
CANADIAN IMPERIAL BANK	28 400	23
CAPITAL ONE FINANCIAL	37 288	30
CBOE HOLDINGS INC	7 000	7
CHALLENGER FINANCIAL SVC	38 000	3
SCHWAB (CHARLES) CORP	84 830	36
CHIBA BANK	45 000	3
ACE	34 716	41
CI FINANCIAL INCOME FUND	15 500	3
CINCINNATI FINL CORP	10 400	6
CIT GROUP INC	10 700	4
CITIGROUP	195 026	119
CITIZENS FINANCIAL GROUP	42 800	15
CHICAGO MERCANTILE EXCH	24 720	30
CNP ASSURANCES	11 687	2
COMERICA	11 400	8
COMMERZBANK	87 323	11

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
COMMONWEALTH BANK	128 884	66
BANK YOKOHAMA	74 000	4
CREDIT AGRICOLE	90 820	12
CREDIT SAISON CO	10 600	2
CREDIT SUISSE	180 029	26
DAI-ICHI LIFE INSURANCE	82 900	14
DAIWA SECURITIES GROUP	109 900	6
DANSKE BANK	52 104	17
DBS GROUP HOLDINGS	140 484	21
DEUTSCHE BANK NAMEN	158 910	25
DEUTSCHE BOERSE AG	14 704	14
DIRECT LINE INSURANCE GROUP	87 441	4
DISCOVER FINANCIAL SERVICES	30 844	19
E*TRADE FINANCIAL CORP	20 000	8
EAST WEST BANCORP INC	10 000	5
EATON VANCE CORP	8 500	4
ELEMENT FINANCIAL CORP	25 100	2
ERSTE GROUP BANK AG	25 712	9
EURAZEO	2 471	2
EVEREST RE GROUP	3 000	5
EXOR NV	6 300	3
FAIRFAX FINANCIAL HLDGS	1 832	8
FIDELITY NAT'L FINANCIAL	16 700	5
FIFTH THIRD BANCORP	51 705	13
FIRST PACIFIC CO	166 000	1
FIRST REPUBLIC BANK/CA	12 200	9
FONDIARIA - SAI ORD	75 358	1
FRANKLIN RESOURCES	30 204	11
FUKUOKA FINANCIAL GROUP	42 000	2
GOLDMAN SACHS GROUP	26 074	54
GREAT WEST LIFECO	19 848	5
GROUPE BRUXELLES LAMBERT	5 146	5
HACHIJUNI BANK	30 000	1
HANG SENG BANK	50 800	10
HANNOVER RUECKVERSICH.	3 965	4
HARGREAVES LANSDOWN PLC	15 860	3
HONG KONG EXCH.&CLEARING	83 993	21
HSBC HOLDINGS (GB)	1 464 557	124
HUNTINGTON BANCSHARES INC	79 100	9
IGM FINANCIAL	7 300	2
INDUSTRIAL ALLIANCE INSURANC	5 442	2
INDUSTRIVARDEN C	10 187	2
ING GROEP	292 564	44
ING US INC	15 500	6
INSURANCE AUSTRALIA GRP.	207 658	10
INTACT FINANCIAL CORP	8 700	6
INTERCONTINENTAL	44 695	26

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
INTESA SANPAOLO ORD	923 859	25
INTESA SANPAOLO RNC	51 787	1
INVESCO LTD	28 858	9
INVESTEC PLC	39 906	2
KINNEVIK B	15 645	4
INVESTOR B	32 764	12
JAPAN EXCHANGE GROUP INC	35 400	5
JAPAN POST BANK CO LTD	25 500	3
JAPAN POST HOLDINGS CO LTD	27 900	3
JPMORGAN CHASE & CO	255 015	223
JULIUS BAER GROUP LTD	15 398	8
KBC GROUPE	20 408	14
KEYCORP	79 000	13
KYUSHU FINANCIAL GROUP	20 000	1
LEGAL & GENERAL GROUP	444 529	13
LEUCADIA NATIONAL CORP	21 200	5
LINCOLN NATIONAL CORP	16 682	10
LLOYDS BANKING GROUP PLC	5 194 247	39
LOEWS CORP	19 300	8
LONDON STOCK EXCHANGE	26 981	11
LUNDBERGFÖRETAGEN AB, L E SER. B	3 800	2
M & T BANK CORP	11 016	15
MACQUARIE BANK	24 103	15
MANULIFE FINANCIAL CORP	153 107	26
MAPFRE	70 142	2
MARKEL CORP	900	8
MARSH AND MCLENNAN COS	36 354	24
MEDIBANK PRIVATE LTD	176 403	4
MEDIOBANCA	40 060	4
METLIFE	69 698	29
MITSUBISHI UFJ FIN GRP	949 298	57
MITSUBISHI UFJ LEASE FIN	37 700	2
MIZRAHI TEFAHOT BANK LTD	10 489	2
MIZUHO FINANCIAL GROUP	1 808 417	27
MOODYS CORP	13 376	16
MORGAN STANLEY	107 487	46
MS&AD INSURANCE GROUP HOLDINGS	39 920	11
MSCI INC	6 200	6
MÜNCHENER RUECKVERSICH.	11 482	20
NASDAQ OMX GROUP/THE	7 500	5
NATIONAL AUSTRALIA BANK	206 117	39
NATIONAL BANK OF CANADA	27 192	11
NATIXIS	60 903	4
NEW YORK COMMUN. BANCORP	30 800	3
NKSJ HOLDINGS INC	28 800	9
NN GROUP NV	22 446	8
NOMURA HOLDINGS	270 600	13

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NORDEA BANK	219 573	22
NORTHERN TRUST CORP	16 550	14
OLD MUTUAL (GB)	400 507	10
ONEX CORPORATION	5 400	3
ORIX CORP	95 500	13
OCBC BANK	226 623	17
PARGESA HOLDING INH	2 771	2
PARTNERS GROUP HOLDING AG	1 096	6
PEOPLES UNITED FINANCIAL	22 400	3
PNC FINL SERVICES GROUP	37 428	44
POSTE ITALIANE SPA	30 561	2
POWER CORP OF CANADA	24 698	5
POWER FINANCIAL CORP	16 100	4
PRINCIPAL FINANCIAL GRP	19 500	11
PROGRESSIVE CORP	42 352	20
PRUDENTIAL FINANCIAL	31 202	29
PRUDENTIAL	189 065	40
QBE INSURANCE GROUP	95 252	6
RAIFFEISEN BANK INTERNATIONAL	9 818	3
RAYMOND JAMES FINANCIAL INC	8 340	6
REGIONS FINANCIAL (NEW)	87 341	12
REINSURANCE GROUP OF AMERICA	4 000	5
RENAISSANCERE HOLDINGS	2 900	3
RESONA HOLDINGS	185 942	9
ROYAL BANK OF CANADA	108 542	73
ROYAL BANK OF SCOTLAND	283 296	9
RSA INSURANCE GROUP PLC	64 641	5
S&P GLOBAL INC	19 339	27
SAMPO OYJ-A SHS	32 557	15
SBI HOLDINGS	14 070	2
SCHRODERS	8 983	3
SCOR	9 679	3
SEI INVESTMENTS COMPANY	9 800	6
SEVEN BANK LTD	29 100	1
SHINSEI BANK	10 900	2
SHIZUOKA BANK	34 000	3
SIGNATURE BANK	3 300	4
SINGAPORE EXCHANGE	48 400	2
SKAND.ENSKILDA BANKEN A	122 934	12
SOCIETE GENERALE	56 549	24
SONY FINANCIAL HOLDINGS	9 900	1
ST JAMES'S PLACE PLC	32 674	4
STANDARD CHARTERED	256 092	22
STANDARD LIFE	181 698	9
STATE STREET CORP	30 243	24
SUMITOMO MITSUI FINL GRP	97 971	35
SUMITOMO MITSUI TRUST HOLDINGS	23 876	8

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SUN LIFE FINANCIAL	44 898	15
SUNCORP GROUP LTD	108 212	10
SUNTRUST BANKS	37 448	20
SURUGA BANK	13 300	2
SVB FINANCIAL GROUP	3 500	7
SVENSKA HANDELSBANKEN-A SHS	110 671	12
SWEDBANK	66 989	13
SWISS LIFE HOLDING	2 132	6
SWISS RE LTD	23 783	18
SYNCHRONY FINANCIAL	64 010	20
T&D HOLDINGS	38 100	5
PRICE (T. ROWE) GROUP	18 923	16
TD AMERITRADE HOLDING CO	18 100	8
HARTFORD FINANCIAL SVCS	30 711	14
THOMSON REUTERS CORP	22 420	8
TOKIO MARINE HOLDINGS INC	51 279	19
TORCHMARK CORP	8 400	6
TORONTO-DOMINION BANK	136 917	66
TRAVELERS COS	21 310	24
TRYG A/S	8 165	2
US BANCORP	123 332	54
UBS NAMEN	274 096	41
UNICREDIT SPA	155 185	24
UNITED OVERSEAS BANK	95 723	15
UNUM GROUP	16 666	7
BERKLEY (W.R.) CORP	6 500	4
WELLS FARGO & CO	351 762	175
WENDEL	2 001	3
WESTPAC BANKING	252 349	51
WILLIS GROUP HOLDINGS PLC	10 368	13
XL GROUP PLC	18 900	5
YAMAGUCHI FINANCIAL GROUP IN	15 000	1
ZIONS BANCORPORATION	13 000	5
ZURICH FINL SERVICES	11 155	28
SUM FINANS		4 376
ABBOTT LABORATORIES	125 700	59
ABBVIE INC	117 936	93
AETNA	25 876	38
AGILENT TECHNOLOGIES	25 821	14
ALEXION PHARMACEUTICALS INC	16 400	16
ALFRESA HOLDINGS	10 700	2
ALIGN TECHNOLOGY INC	5 400	10
ALKERMES PLC	9 300	4
ALLERGAN PLC	24 984	33
ALNYLAM PHARMACEUTICALS INC	7 000	7
AMERISOURCEBERGEN	12 884	10
AMGEN	54 823	78

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ANTHEM INC	19 896	37
ARJO AB	16 422	0
ASTELLAS PHARMA	156 220	16
ASTRAZENECA	92 879	53
BAXTER INTERNATIONAL	38 417	20
BAYER	60 310	61
BECTON DICKINSON	15 937	28
BIOGEN IDEC	16 294	42
BIOMARIN PHARMACEUTICAL INC	13 100	10
BOSTON SCIENTIFIC CORP	104 027	21
BRISTOL-MYERS SQUIBB CO	121 710	61
BARD (C.R.)	5 800	16
CARDINAL HEALTH	23 333	12
CELGENE CORP	57 368	49
CENTENE CORP	10 900	9
CERNER CORP	21 200	12
CHUGAI PHARMACEUTICAL CO	14 600	6
CIGNA CORP	19 508	32
COCHLEAR	3 412	4
COLOPLAST B	10 388	7
CONVATEC GROUP PLC	70 000	2
COOPER COS INC/THE	3 200	6
CSL LIMITED	34 716	31
CYBERDYNE INC	5 300	1
DAIICHI SANKYO CO	49 775	11
DAINIPPON SUMITOMO PHARM	11 200	1
DANAHER CORP	46 496	35
DAVITA	11 500	7
DENTSPLY SIRONA INC	15 500	8
DEXCOM INC	6 700	3
EDWARDS LIFESCIENCES CORP	15 900	15
EISAI CO	17 400	8
LILLY (ELI) AND CO	73 288	51
ENVISION HEALTHCARE CORP	7 574	2
ESSILOR INTERNATIONAL	15 726	18
EUROFINS SCIENTIFIC	700	3
EXPRESS SCRIPTS	46 597	28
FRESENIUS MED. CARE ST	16 097	14
FRESENIUS SE & CO KGAA	31 249	20
GALENICA AG-REG	3 180	3
GENMAB	4 838	7
GETINGE B	16 422	2
GILEAD SCIENCES	100 350	59
GLAXOSMITHKLINE	367 958	54
GRIFOLS SA	18 780	5
H LUNDBECK A/S	5 000	2
HCA HOLDINGS INC	23 500	17

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
HEALTHSCOPE LTD	87 330	1
HENRY SCHEIN INC	10 600	6
HISAMITSU PHARMACEUTICAL	6 900	3
HOLOGIC INC	15 800	6
HOYA CORP	31 300	13
HUMANA	10 600	22
IDEXX LABORATORIES INC	6 100	8
ILLUMINA INC	10 800	19
INCYTE CORP	13 300	10
INTUITIVE SURGICAL	8 400	25
IPSEN	2 500	2
JAZZ PHARMACEUTICALS PLC	4 100	5
JOHNSON & JOHNSON	200 579	229
PHILIPS ELECTRS (KON.)	86 703	27
KYOWA HAKKO KIRIN CO LTD	13 000	2
LABORATORY CORP OF AMER	8 300	11
LONZA GROUP	5 478	12
M3 INC	18 000	5
MCKESSON CORP	15 829	20
MEDICLINIC INTERNATIONAL PLC	23 585	2
MEDIPAL HOLDINGS CORP	8 200	1
MEDTRONIC	102 204	68
MERCK AND CO	201 890	93
MERCK KGAA STAMM	10 682	9
METTLER-TOLEDO INTERNATIONAL	1 853	9
MITSUBISHI TANABE PHARMA CORP	16 300	3
MYLAN INC	36 009	12
NOVARTIS	165 822	115
NOVO NORDISK A/S-B	141 958	63
OLYMPUS CORP	21 900	7
ONO PHARMACEUTICAL CO	30 200	6
ORION-YHTYMAE B	7 047	2
OTSUKA HOLDINGS CO LTD	30 800	11
PERRIGO CO PLC	9 364	7
PFIZER	442 305	131
QIAGEN N.V.	13 297	3
QUEST DIAGNOSTICS	9 548	8
QUINTILES TRANSNATIONAL HOLD	12 032	10
RAMSAY HEALTH CARE LTD	9 226	4
RECORDATI SPA	5 000	2
REGENERON PHARMACEUTICALS	5 917	18
RESMED INC	9 200	6
ROCHE HOLDING GENUSS	51 238	106
RYMAN HEALTHCARE LTD	25 579	2
SANOFI	85 186	60
SANTEN PHARMACEUTICAL CO	23 100	3
SEATTLE GENETICS INC	7 600	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SHIONOGI & CO	22 800	10
SHIRE PLC	40 584	17
SHIRE PLC-ADR	7 246	9
SMITH & NEPHEW	60 810	9
SONIC HEALTHCARE	26 846	4
SONOVA HOLDING	3 572	5
STRAUMANN HOLDING	700	4
STRYKER CORP	24 999	32
SUZUKEN CO	4 150	1
SYSMEX CORP	12 900	8
TAISHO PHARMACEUTICAL CO	2 600	2
TAKEDA PHARMACEUTICAL	58 100	27
TELEFLEX INC	3 200	7
TERUMO CORP	26 200	10
TESARO INC	3 000	2
TEVA PHARMACEUTICAL-SP ADR	68 664	11
THERMO FISHER SCIENTIFIC	28 450	44
UCB (GROUPE)	8 403	5
UNITED THERAPEUTICS CORP	3 100	4
UNITEDHEALTH GROUP	70 593	127
UNIVERSAL HEALTH SERVICES-B	5 783	5
VALEANT PHARMACEUTICALS INTERN	20 115	3
VARIAN MEDICAL SYSTEMS	6 200	6
VEEVA SYSTEMS INC-CLASS A	7 000	3
VERTEX PHARMACEUTICALS	17 972	22
WATERS CORP	5 353	8
WILLIAM DEMANT HOLDING	8 840	2
ZIMMER HOLDINGS	15 559	15
ZOETIS INC	33 878	20
SUM HELSE		2 885
3M CO	54 333	105
VOLVO B	140 647	21
ABB LTD	184 653	40
ABERTIS INFRAESTRUCTURAS	52 870	10
ACS ACTIV. CONST. Y SVCS	21 820	7
ACUITY BRANDS INC	3 600	5
ADECCO	11 307	7
AENA SA	4 411	7
AERCAP HOLDINGS NV	14 900	6
ADP	1 656	3
AGCO CORP	6 300	4
ALFA LAVAL	33 569	6
ALLEGION PLC	8 500	6
ALSTOM	15 000	5
AMADA CO	31 300	3
AMERCO	500	2
AMERICAN AIRLINES GROUP INC	11 600	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
AMETEK INC	19 050	11
ALL NIPPON AIRWAYS CO	8 700	3
ANDRITZ	6 238	3
AP MOLLER MAERSK B	474	7
AP MOLLER MAERSK A	245	3
ARCONIC INC	43 150	10
ASAHI GLASS CO	22 160	8
ASHTREAD GROUP PLC	52 067	11
ASSA ABLOY AB-B	90 132	15
ATLANTIA	35 799	9
ATLAS COPCO A	61 846	22
ATLAS COPCO AB-B SHS	35 802	11
AUCKLAND INT'L AIRPORT	52 310	2
QR NATIONAL LTD	139 065	4
BABCOCK INTL GROUP PLC	18 382	1
BOLLORE	56 728	3
BOLLORE NV-NEW	276	0
BOMBARDIER B	240 200	5
BOUYGUES ORD	22 465	10
BRAMBLES	123 462	8
BRENNTAG AG	13 243	7
BUNZL	34 891	8
BUREAU VERITAS SA	16 372	4
CH ROBINSON WORLDWIDE	9 700	7
CAE	18 197	3
CANADIAN NAT'L RAILWAY	57 416	39
CP RAILWAY	11 140	17
CAPITA PLC	42 558	2
CATERPILLAR	52 728	68
CENTRAL JAPAN RAILWAY CO	10 300	15
SAINT-GOBAIN	47 508	21
CINTAS CORP	7 397	9
CK HUTCHISON HOLDINGS LTD	245 417	25
CNH INDUSTRIAL NV	84 935	9
COBHAM	184 522	3
COMFORTDELGRO	129 900	2
CSX CORP	69 826	31
CUMMINS	15 100	22
DAI NIPPON PRINTING CO	18 500	3
DAIKIN INDUSTRIES	23 700	23
DASSAULT AVIATION SA	171	2
DCC PLC	8 653	7
DEERE & CO	27 034	35
DELTA AIR LINES	11 670	5
LUFTHANSA	14 944	5
DEUTSCHE POST	72 110	28
DOVER CORP	15 277	13

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DSV DE SAMMENSLUT VOGN	16 145	10
EAST JAPAN RAILWAY CO	25 802	21
EASYJET PLC	10 357	2
EATON CORP	39 716	26
EDENRED	13 913	3
EIFFAGE	6 930	6
EMERSON ELECTRIC CO	59 239	34
EQUIFAX	9 500	9
EXPEDITORS INTL WASH.	12 300	7
EXPERIAN PLC	74 085	13
FANUC CORP	18 300	36
FASTENAL CO	27 700	12
FEDEX CORP	18 083	37
FERROVIAL SA	49 359	9
FINNING INT'L	14 800	3
FLOWSERVE CORP	10 700	4
FORTIVE CORP	26 898	16
FORTUNE BRANDS HOME & SECURI	12 800	7
FRAPORT	2 555	2
FUJI ELECTRIC CO LTD	46 000	3
G4S	92 996	3
GAMESA CORP TECNOLOGICA	20 000	2
GEA GROUP	18 409	7
GEBERIT	3 571	13
GENERAL ELECTRIC CO	799 124	114
GOLDEN OCEAN GROUP LTD	347 683	23
GROUPE EUROTUNNEL SA - REGR	30 847	3
HANKYU HANSHIN HLDG	15 200	5
HARRIS CORP	8 300	10
HD SUPPLY HOLDINGS INC	20 800	7
HINO MOTORS	18 700	2
HITACHI CONSTR. MACHINE.	9 200	3
HOCHTIEF	1 382	2
HOSHIZAKI ELECTRIC CO LTD	5 600	4
HUTCHISON PORT HOLDINGS TR-U	325 300	1
IDEX CORP	7 200	8
IHI CORP	10 400	3
IHS MARKIT LTD	26 204	10
ILLINOIS TOOL WORKS	29 650	40
IMI	21 926	3
INGERSOLL-RAND PLC	24 249	18
INTL CONSOLIDATED AIRLINES	53 396	4
INTERTEK GROUP	10 295	6
ISS A/S	11 010	3
ITOCHU CORP	141 700	22
HUNT (J.B.) TRANSPORT	6 100	6
JAPAN AIRLINES CO LTD	6 700	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
JAPAN AIRPORT TERMINAL	3 300	1
JARDINE MATHESON (USD)	21 700	11
JARDINE STRATEGIC HLDGS LTD	20 000	6
JGC CORP	13 700	2
JOHNSON CONTROLS INTERNATION	85 515	27
JTEKT CORP	16 000	2
KAJIMA CORP	68 000	5
KAMIGUMI CO	8 000	1
KANSAS CITY SOUTHERN	7 300	6
KAWASAKI HEAVY IND	10 999	3
KEIHAN ELECTRIC RAILWAY CO	6 600	2
KEIKYU CORP	14 000	2
KEIO CORP	6 600	2
KEISEI ELECTRIC RAILWAY	19 500	5
KEPPEL CORP LTD	168 760	8
KINTETSU CORP	16 190	5
KOMATSU	87 000	26
KONE B	32 143	14
BOSKALIS WESTMINSTER CT	6 899	2
KUBOTA CORP	103 800	17
KUEHNE & NAGEL INT'L	3 589	5
KURITA WATER INDUSTRIES	10 100	3
KYUSHU RAILWAY COMPANY	10 000	3
LEGRAND	24 870	16
LEIGHTON HOLDINGS LTD	7 171	2
LENNOX INTERNATIONAL INC	3 500	6
JS GROUP CORP	21 100	5
MABUCHI MOTOR CO	4 200	2
MACQUARIE INFRASTRUCTURE COR	5 000	3
MAKITA CORP	18 800	6
MAN STAMM	2 585	2
MANPOWERGROUP	5 400	6
MARUBENI CORP	173 200	10
MASCO CORP	27 701	10
MEGGITT PLC	63 016	3
METSO OYJ	10 557	3
MIDDLEBY CORP	5 700	6
MINEBEA CO	39 300	7
MISUMI GROUP INC	21 000	5
MITSUBISHI CORP	135 100	31
MITSUBISHI ELECTRIC CORP	169 200	23
MITSUBISHI HEAVY IND	29 509	9
MITSUI & CO	150 200	20
MITSUI OSK LINES	6 000	2
MTR CORP	94 342	5
MTU AERO ENGINES AG	5 000	7
NABTESCO CORP	10 900	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NAGOYA RAILROAD CO LTD	18 399	4
NGK INSULATORS	21 000	3
NIDEC CORP	22 900	26
NIELSEN HOLDINGS PLC	25 262	8
NIPPON EXPRESS CO	5 200	3
NIPPON YUSEN K.K	10 300	2
NORFOLK SOUTHERN CORP	21 546	26
NSK	36 900	5
NWS HOLDINGS	132 381	2
OBAYASHI CORP	51 000	5
ODAKYU ELECTRIC RAILWAY	31 500	6
OSRAM LICHT AG	6 796	5
OWENS CORNING	10 000	8
PACCAR	31 886	19
PARK24 CO LTD	7 000	1
PARKER HANNIFIN CORP	12 589	21
PENTAIR	14 433	8
PRYSMIAN SPA	22 026	6
RANDSTAD HOLDING	8 300	4
RECRUIT HOLDINGS CO LTD	84 300	17
REED ELSEVIER (NL)	73 221	14
REED ELSEVIER (GB)	82 867	16
REPUBLIC SERVICES	19 295	11
REXEL SA	35 256	5
ROBERT HALF INT'L	9 100	4
ROCKWELL AUTOMATION	12 400	20
ROCKWELL COLLINS	15 122	17
ROLLINS INC	7 000	3
ROLLS-ROYCE GROUP	165 836	16
ROPER INDUSTRIES	9 200	19
ROYAL MAIL PLC	54 403	3
RYANAIR HOLDINGS	12 042	2
SANDVIK	113 778	16
SCHINDLER PART	3 534	7
SCHINDLER NAMEN	1 833	3
SCHNEIDER ELECTRIC	50 834	35
SECOM CO	15 900	10
SECURITAS B	19 442	3
SEEK LTD	23 372	3
SEIBU HOLDINGS INC	21 300	3
SEMBICORP INDUSTRIES	166 200	3
SENSATA TECHNOLOGIES HOLDING	12 900	5
SGS	364	8
SHIMIZU CORP	46 000	4
SIEMENS	70 198	80
SINGAPORE AIRLINES	33 000	2
SINGAPORE AIRPORT TERM.	60 000	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SINGAPORE TECH ENGR.	150 000	3
SKANSKA B	30 101	5
SKF B	31 433	6
SMC CORP	5 200	18
SMITH (A.O.) CORP	14 600	7
SMITHS GROUP	43 778	7
SNAP-ON INC	4 700	7
SNC-LAVALIN GROUP	11 100	4
BIC	2 097	2
SOHGO SECURITY SERVICES CO	4 000	2
SOUTHWEST AIRLINES CO	10 900	6
SPIRIT AEROSYSTEMS HOLD-CL A	11 000	8
STANLEY BLACK & DECKER INC	13 954	19
STERICYCLE INC	5 500	3
STOLT-NIELSEN LTD	276 721	30
SUMITOMO CORP	110 400	15
SUMITOMO HEAVY IND	10 200	4
SYDNEY AIRPORT	68 874	3
TAISEI CORP	22 400	9
THALES	8 714	8
THK CO	8 900	3
TOBU RAILWAY CO	12 800	3
TOKYU CORP	36 600	5
TOPPAN PRINTING CO	35 700	3
TOSHIBA CORP	391 700	9
TOTO	12 000	6
TOYOTA TSUSHO	16 000	5
TRANSDIGM GROUP INC	5 000	11
TRANSURBAN GROUP	162 164	13
TRANSURBAN GROUP-NEW SHARE	13 148	1
TRAVIS PERKINS PLC	19 708	3
UNION PACIFIC CORP	60 155	66
UAL CORP	6 500	4
UNITED PARCEL SERVICE B	51 336	50
UNITED RENTALS INC	7 000	10
UNITED TECHNOLOGIES CORP	72 500	76
VERISK ANALYTICS INC-CLASS A	10 500	8
VESTAS WIND SYSTEMS	20 949	12
VINCI	45 162	38
GRAINGER (WW)	4 800	9
WABCO HOLDINGS INC	4 500	5
WABTEC CORP	7 500	5
WARTSILA B	11 681	6
WASTE CONNECTIONS INC	19 200	11
WASTE MANAGEMENT	32 058	23
WEIR GROUP PLC/THE	20 162	5
WEST JAPAN RAILWAY CO	14 200	8

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
WOLSELEY	24 595	15
WOLTERS KLUWER	20 019	9
XYLEM INC	14 410	8
YAMATO HOLDINGS CO	23 200	4
YANGZIJANG SHIPBUILDING	189 000	2
ZODIAC AEROSPACE	17 212	4
SUM INDUSTRI		2 828
ACCENTURE PLC	45 829	57
ACTIVISION BLIZZARD INC	51 100	26
ADOBE SYSTEMS	36 491	52
ADVANCED MICRO DEVICES	55 000	5
AKAMAI TECHNOLOGIES	11 800	6
ALLIANCE DATA SYSTEMS	4 000	8
ALPHABET INC-CL A	21 760	187
ALPHABET INC-CL C	22 804	195
ALPS ELECTRIC CO LTD	10 000	2
AMADEUS IT HOLDING SA-A SHS	34 288	20
AMPHENOL CORP	22 422	16
ANALOG DEVICES	27 202	20
ANSYS INC	6 000	7
APPLE	385 578	534
APPLIED MATERIALS	86 140	36
ARISTA NETWORKS INC	4 000	8
ARROW ELECTRONICS	5 900	4
ASETEK A/S	700 000	73
ASM PACIFIC TECHNOLOGY	12 100	1
ASML HLDG	26 863	38
ATOS ORIGIN	7 396	9
AUTO TRADER GROUP PLC	87 140	3
AUTODESK	15 100	13
AUTOMATIC DATA PROCESS	34 234	33
AVNET	9 100	3
BLACK KNIGHT INC	5 120	2
BROADCOM LTD	29 151	61
BROADRIDGE FINANCIAL SOLUTIO	7 800	6
BROTHER INDUSTRIES	17 800	4
CA INC	22 024	6
CADENCE DESIGN SYS INC	19 500	7
CANON INC	76 450	23
CAP GEMINI SA	12 670	12
CDK GLOBAL INC	8 900	5
CDW CORP/DE	9 300	5
CGI GROUP A	14 000	6
CHECK POINT SOFTWARE TECH	9 400	8
CISCO SYSTEMS	366 811	115
CITRIX SYSTEMS	10 200	7
COGNEX CORP	12 000	6

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
COGNIZANT TECH SOLUTIONS	45 854	27
COMMSCOPE HOLDING CO INC	12 000	4
COMPUTERSHARE	27 865	3
CONSTELLATION SOFTWARE INC	1 700	8
CORNING	85 748	22
COSTAR GROUP INC	2 000	5
DASSAULT SYSTEMES	8 498	7
DELL TECHNOLOGIES INC-CL V	15 400	10
DENA CO LTD	7 800	1
DISCO CORP	2 000	4
DXC TECHNOLOGY CO	21 001	16
EBAY	77 474	24
ELECTRONIC ARTS	22 360	19
ERICSSON (LM) B	238 320	13
F5 NETWORKS	4 800	5
FACEBOOK INC-A	172 650	249
FIDELITY NAT'L INFO SVCS	23 781	18
FIRST DATA CORP- CLASS A	20 800	3
FISERV	17 044	18
FLEETCOR TECHNOLOGIES INC	6 720	11
FLEXTRONICS INT'L	39 100	6
FLIR SYSTEMS INC	10 200	4
FORTINET INC	9 400	3
FUJI FILM HOLDINGS CO	33 800	11
FUJITSU	158 200	9
GARTNER INC	5 800	6
GLOBAL PAYMENTS INC	11 500	9
HAMAMATSU PHOTONICS KK	10 600	3
HEWLETT PACKARD ENTERPRIS	128 065	15
HEXAGON AB SER. B	17 033	7
HIROSE ELECTRIC CO	1 890	2
HITACHI HIGH-TECH	5 200	2
HITACHI	349 000	22
HP INC	133 165	23
INFINEON TECHNOLOGIES	87 990	20
INGENICO GROUP	3 299	3
INTEL CORP	344 355	130
INTL BUSINESS MACHINES CORP	66 536	83
INTUIT	18 618	24
JACK HENRY & ASSOCIATES INC	5 000	5
JUNIPER NETWORKS	23 500	5
KAKAKU.COM INC	10 139	1
KEYENCE CORP	7 250	33
KLA TENCOR CORP	12 900	11
KONAMI 100 YEN1K	5 600	3
KONICA MINOLTA HOLDINGS	29 000	2
KYOCERA CORP	21 800	12

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
LAM RESEARCH CORP	12 750	19
SAIC INC	10 000	5
LINE CORP	2 800	1
MARVELL TECHNOLOGY GROUP	29 800	5
MASTERCARD A	71 607	89
MAXIM INTEGRATED PRODUCTS	18 800	8
MERCADOLIBRE INC	3 300	8
MICRO FOCUS INTL-SPN ADR	17 586	5
MICROCHIP TECHNOLOGY	17 500	13
MICRON TECHNOLOGY	71 600	24
MICROSOFT CORP	539 719	378
MIXI INC	2 900	1
MOTOROLA SOLUTIONS INC	12 763	9
MURATA MANUFACTURING CO	14 600	16
NEC CORP	17 240	4
NETWORK APPLIANCE	19 839	9
NEXON CO LTD	10 600	3
NICE SYSTEMS LTD	4 209	3
NINTENDO CO	8 800	26
NIPPON ELECTRIC GLASS CO	4 600	1
NOKIA CORP	409 615	16
NOMURA RESEARCH INST	8 107	3
NTT DATA CORP	41 500	4
NVIDIA	38 709	61
NXP SEMICONDUCTORS NV	25 212	24
OBIC CO	4 000	2
OMRON CORP	13 300	6
OPEN TEXT CORP	22 600	7
ORACLE CORP	228 798	88
ORACLE CORP JAPAN	2 300	2
OTSUKA CORP	3 900	2
PALO ALTO NETWORKS INC	6 800	8
PAYCHEX	23 957	13
PAYPAL HOLDINGS INC	84 320	51
QORVO INC	9 900	5
QUALCOMM	105 911	55
REA GROUP LTD	3 640	2
RED HAT INC	12 000	12
RESEARCH IN MOTION	34 500	3
RICOH CO	44 900	3
ROHM CO	5 900	5
SABRE CORP	11 400	2
SALESFORCE.COM	46 900	39
SAP STAMM	71 834	66
SEAGATE TECHNOLOGY	23 919	8
SEIKO EPSON CORPORATION	18 100	3
SERVICENOW INC	12 746	14

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SHIMADZU CORP	16 000	3
SHOPIFY INC - CLASS A	5 000	4
SKYWORKS SOLUTIONS INC	14 428	11
SPLUNK INC	8 400	6
SS&C TECHNOLOGIES HOLDINGS	15 000	5
STMICROELECTRONICS NV	53 509	10
SYMANTEC CORP	42 700	10
SYNOPSYS	10 800	8
TAKE-TWO INTERACTIVE SOFTWARE	8 000	7
TDK CORP	8 200	5
TE CONNECTIVITY LTD	27 150	21
TEXAS INSTRUMENTS	72 405	62
SAGE GROUP (THE)	75 587	7
TOKYO ELECTRON	11 800	17
TOTAL SYSTEM SERVICES	13 883	9
TREND MICRO	7 500	3
TRIMBLE NAVIGATION LTD	17 100	6
TWITTER INC	44 200	9
UNITED INTERNET	7 491	4
VERISIGN	6 400	6
VISA INC-CLASS A SHARES	138 890	130
VMWARE INC-CLASS A	5 500	6
WESTERN DIGITAL	22 594	15
WESTERN UNION	34 694	5
WIRECARD AG	9 000	8
WORKDAY INC-CLASS A	9 889	8
WORLDPAY GROUP PLC	127 202	6
WORLDPAY INC-CLASS A	9 795	6
XEROX CORP	16 865	4
XILINX	20 673	11
YAHOO JAPAN CORP	94 600	4
YASKAWA ELECTRIC CORP	16 600	6
YOKOGAWA ELECTRIC CORP	14 000	2
ZILLOW GROUP INC - C	7 600	3
SUM IT		4 116
AGNICO-EAGLE MINES	19 756	7
AIR LIQUIDE	36 471	38
AIR PRODUCTS & CHEMICALS	17 200	23
AIR WATER INC	12 000	2
AKZO NOBEL	21 212	15
ALBEMARLE CORP	10 300	11
ALUMINA	223 416	3
AMCOR	98 654	10
ANGLO AMERICAN (GB)	122 519	21
ANTOFAGASTA	31 496	3
ARCELOR-MITTAL A	55 051	15

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ARKEMA	4 799	5
ASAHI KASEI CORP	116 200	12
AVERY DENNISON CORP	6 611	6
AXALTA COATING SYSTEMS LTD	17 700	5
BALL CORP	30 590	9
BASF	77 009	69
BHP BILLITON LTD	268 272	51
BHP BILLITON PLC	179 635	30
BLUESCOPE STEEL	40 000	4
BOLIDEN	19 263	5
BORAL	118 267	6
CCL INDUSTRIES INC - CL B	15 000	6
CELANESE CORP	10 900	10
CF INDUSTRIES HOLDINGS INC	16 500	6
CHRISTIAN HANSEN HOLDING A/S	9 856	8
COVESTRO AG	8 364	7
CRH	71 173	21
CRODA INTERNATIONAL PLC	9 780	5
CROWN HOLDINGS INC	10 200	5
DAICEL CHEMICAL IND	23 000	2
DOWDUPONT INC	191 859	112
EASTMAN CHEMICAL CO	13 600	10
ECOLAB	22 123	24
EMS-CHEMIE HOLDING AG-REG	524	3
EVONIK INDUSTRIES AG	14 811	5
FIRST QUANTUM MINERALS	52 571	6
FLETCHER BUILDING	75 780	3
FMC CORP	9 670	7
FORTESCUE METALS GROUP	103 582	3
FRANCO-NEVADA CORP	14 612	10
FRESNILLO PLC	14 386	2
FRUTAROM	2 500	2
FUCHS PETROLUB AG -PREF	4 529	2
GIVAUDAN	744	14
GOLDCORP	71 100	7
HITACHI CHEMICAL CO	8 600	2
HITACHI METALS	12 400	1
HOLCIM	40 282	19
ISRAEL CHEMICALS LTD	40 032	1
IMERYS	2 657	2
INT'L FLAVORS FRAGRANCES	5 900	7
INT'L PAPER CO	32 053	15
JAMES HARDIE INDUSTRIES SE	33 520	5
JFE HOLDINGS	37 100	7
JOHNSON MATTHEY	14 296	5
JSR CORP	14 800	2
K AND S	14 038	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
KANEKA CORP	20 000	1
KANSAI PAINT CO	19 000	4
KINROSS GOLD CORP	119 300	4
KOBE STEEL	47 200	4
KONINKLIJKE DSM	13 952	11
KURARAY CO	22 800	4
LANXESS AG	7 476	5
LINDE	15 757	30
LYONDELLBASELL INDU-CL A	30 032	27
MARTIN MARIETTA MATRLS	5 500	10
MARUICHI STEEL TUBE	3 400	1
METHANEX CORP	6 718	3
MITSUBISHI CHEMICAL HLDG	129 950	12
MITSUBISHI GAS CHEMICAL	31 000	7
MITSUBISHI MATERIALS	15 500	5
mitsui chemicals	11 020	3
MONDI PLC	27 489	6
MONSANTO CO	36 768	35
MOSAIC CO (THE)	28 800	6
NEWCREST MINING	68 630	10
NEWMONT MINING HLDG	43 957	13
NIPPON PAINT CO LTD	12 254	3
NIPPON STEEL CORP	68 072	14
NISSAN CHEMICAL IND	8 000	3
NITTO DENKO CORP	15 100	11
NOVOZYMES B	16 666	8
NUCOR CORP	27 264	14
OJI PAPER CO	52 800	3
ORICA	25 763	3
PACKAGING CORP OF AMERICA	6 700	7
PPG INDUSTRIES	21 052	20
PRAXAIR	23 526	30
RANDGOLD RESOURCES LTD	8 494	7
SEALED AIR CORP	15 400	6
SHERWIN-WILLIAMS CO	7 000	23
SHIN-ETSU CHEMICAL CO	32 100	27
SIKA INHABER	207	13
SILVER WHEATON CORP	40 008	7
SOLVAY	5 436	6
SOUTH32 LTD	479 722	11
STEEL DYNAMICS INC	22 100	8
STORA ENSO R	40 155	5
SUMITOMO CHEMICAL CO	110 100	6
SUMITOMO METAL MINING CO	18 850	7
SYMRISE AG	9 045	6
TAIHEIYO CEMENT CORP	7 600	3
TAIYO NIPPON SANJO CORP	13 000	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
TECK RESOURCES LTD-CLS B	54 426	12
TEIJIN	26 999	5
THYSSEN KRUPP	28 016	7
TORAY INDUSTRIES	128 100	10
TOSOH CORP	20 000	4
TOYO SEIKAN KAISHA	10 000	1
IVANHOE MINES	70 000	2
UMICORE	13 958	5
UPM-KYMMENE	48 424	12
VOESTALPINE	7 772	4
VULCAN MATERIALS CO	11 585	12
WEST FRASER TIMBER CO LTD	4 400	2
WESTROCK CO	19 144	10
WR GRACE & CO	5 000	3
SUM RÅVARER		1243
AEON MALL CO	9 520	2
ALEXANDRIA REAL ESTATE EQUIT	7 250	8
AMERICAN REALTY CAPITAL PROP	60 200	4
AMERICAN TOWER CORP A	31 008	36
ASCENDAS REAL ESTATE INV	247 549	4
AVALONBAY COMMUNITIES	10 735	16
AZRIELI GROUP	2 982	1
BOSTON PROPERTIES	11 083	12
BRITISH LAND CO	68 884	5
BRIXMOR PROPERTY GROUP INC	19 400	3
CAMDEN PROPERTY TRUST	5 500	4
CAPITACOMMERCIAL TRUST	125 694	1
CAPITALAND	156 900	3
CAPITAMALL TRUST	145 500	2
CBRE GROUP INC	19 900	7
CHEUNG KONG PROPERTY HOLDING	213 417	15
CITY DEVELOPMENTS	23 700	2
COLONY NORTHSTAR INC-CLASS A	38 500	4
CROWN CASTLE INT'L CORP	26 213	24
DAITO TRUST CONSTRUCTION	4 800	8
DAIWA HOUSE IND CO	40 500	13
DAIWA HOUSE RESIDENTIAL INV	100	2
DEUTSCHE ANNINGTON IMMOBILIE	38 392	16
DEUTSCHE WOHNEN AG-BR	28 772	10
DEXUS PROPERTY GROUP	57 766	4
DIGITAL REALTY TRUST INC	11 500	11
DUKE REALTY CORP	22 600	5
EQUINIX INC	5 452	20
EQUITY RESIDENTIAL	26 001	14
ESSEX PROPERTY TRUST INC	5 300	10
EXTRA SPACE STORAGE INC	10 300	7

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
FEDERAL REALTY INV TRUST	4 600	5
CENTRO RETAIL AUSTRALIA	233 070	4
FIRST CAPITAL REALTY INC	7 000	1
FONCIERE DES REGIONS	1 989	2
GECINA	4 116	6
GENERAL GROWTH PROPERTIES	43 798	8
GLOBAL LOGISTIC PROPERTIES L	187 300	4
GOODMAN GROUP	118 971	6
H&R REAL ESTATE INV-REIT UTS	11 540	2
HAMMERSON	52 305	3
HANG LUNG GROUP	59 900	2
HANG LUNG PROPERTIES	140 500	3
HEALTH CARE PPTY INVEST	31 800	7
HENDERSON LAND DEV.	90 662	5
HONGKONG LAND HOLDINGS LTD	85 800	5
HOST HOTELS AND RESORTS	61 696	10
SHOEI CO LTD/CHIYODA-KU	14 200	1
HYSAN DEVELOPMENT	46 000	2
ICADE	1 776	1
IRON MOUNTAIN	18 808	6
JAPAN PRIME REALTY INVT	57	1
JAPAN REAL ESTATE INV	111	4
JAPAN RETAIL FUND INVT	237	4
JONES LANG LASALLE INC	2 900	4
KERRY PROPERTIES	48 000	2
KIMCO REALTY CORP	27 400	4
KLEPIERRE	16 648	6
LAND SECURITIES GROUP	66 340	7
LEND LEASE GROUP	36 373	4
LIBERTY PROPERTY TRUST	9 000	3
LINK REIT	180 580	14
MACERICH CO	8 500	5
MID-AMERICA APARTMENT COMM	8 500	7
MIRVAC GROUP	217 965	3
MITSUBISHI ESTATE CO	90 379	13
MITSUMI FUDOSAN CO	67 800	12
NATIONAL RETAIL PROPERTIES	10 500	4
NEW WORLD DEVELOPMENT	509 964	6
NIPPON BUILDING FUND	125	5
NIPPON PROLOGIS REIT INC	111	2
NOMURA REAL ESTATE HLD	6 700	1
NOMURA REAL ESTATE MASTER FU	346	4
PROLOGIS INC	37 496	20
PUBLIC STORAGE	11 400	19
REALTY INCOME CORP	18 400	9
REGENCY CENTERS CORP	9 600	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
RIOCAN REIT	8 396	1
SBA COMMUNICATIONS CORP-CL A	9 754	13
SEGRO	64 162	4
SIMON PROPERTY GROUP	24 196	34
SINO LAND	216 330	3
SL GREEN REALTY CORP	6 500	5
CALLOWAY REAL ESTATE INVESTM	7 000	1
STOCKLAND	165 127	5
SUMITOMO REALTY & DEV CO	31 500	8
SUN HUNG KAI PROPERTIES	132 164	18
SUNTEC REIT	184 100	2
SWIRE PACIFIC A	40 600	3
SWIRE PROPERTIES LTD	87 200	2
SWISS PRIME SITE-REG	4 186	3
GPT GROUP	112 905	4
WHARF HOLDINGS	93 000	3
TOKYO TATEMONO CO	15 000	2
TOKYU LAND CORP	30 400	2
UDR INC	17 000	5
UNIBAIL-RODAMCO	6 956	14
UNITED URBAN INVESTMENT CORP	186	2
UNITED OVERSEAS LAND	34 787	2
VENTAS	27 311	13
VORNADO REALTY TRUST	12 539	8
WELLTOWER INC	28 115	15
WESTFIELD GROUP	131 210	8
WESTFIELD RETAIL TRUST	394 445	11
WEYERHAEUSER CO	57 564	17
WHARF REAL ESTATE INVESTMENT	93 000	5
WHEELOK AND CO. LTD.	65 000	4
SUM EIENDOM		741
AT&T	448 969	143
BCE INC	9 380	4
BEZEQ ISRAELI TELECOM CORP	131 689	2
BT GROUP	610 781	18
CENTURYLINK INC	75 616	10
DEUTSCHE TELEKOM	255 379	37
ELISA OYJ	8 942	3
FRANCE TELECOM	144 787	21
HKT TRUST AND HKT LTD	347 880	4
ILIAD	1 692	3
INMARSAT PLC	28 765	2
KDDI	133 800	27
KPN (KON.)	282 723	8
MILLICOM INTERNATIONAL CELLULAR SA	4 162	2
NTT CORP	52 116	20
NTT DOCOMO INC	105 700	20

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
PCCW	293 049	1
PROXIMUS	9 645	3
ROGERS COMMUNICATIONS B	28 978	12
SINGAPORE TELECOM	569 080	12
SOFTBANK CORP	60 100	39
SPRINT NEXTEL CORPORATION	67 313	3
STARHUB	50 000	1
SWISSCOM	2 156	9
TDC A/S	53 462	3
TELE2 B	23 182	2
TELECOM CORP NEW ZEALAND	109 332	2
TELECOM ITALIA RNC	394 837	2
TELECOM ITALIA ORD	824 953	6
TELEFONICA DEUTSCHLAND HOLDI	37 149	2
TELEFONICA	343 746	27
TELIASONERA	172 674	6
TELSTRA CORP	330 461	8
TELUS CORP	12 974	4
T-MOBILE US INC	22 900	12
TPG TELECOM LTD	16 167	1
VERIZON COMMUNICATIONS	302 498	131
VODAFONE GROUP	1 946 192	51
ZAYO GROUP HOLDINGS INC	16 800	5
SUM TELEKOM		666
AGL ENERGY LTD	50 000	8
AMERICAN WATER WORKS CO INC	15 300	11
APA GROUP	69 463	4
ATCO LTD -CLASS I	5 700	2
ATMOS ENERGY CORP	9 500	7
AUSNET SERVICES	152 439	2
CANADIAN UTILITIES A	7 731	2
CENTERPOINT ENERGY	36 100	8
CENTRICA PLC	422 859	6
CHUBU ELECTRIC POWER CO	43 600	4
CK INFRASTRUCTURE HOLDINGS L	63 000	4
CMS ENERGY CORP	24 200	9
CONSOLIDATED EDISON	24 310	17
DOMINION RESOURCES	50 354	33
DONG ENERGY A/S	13 671	6
E. ON	177 548	16
EDISON INTERNATIONAL	26 389	14
EDP ENERGIAS DE PORTUGAL	156 230	4
EDF	44 097	5
ENDESA SA	20 878	4
ENEL	636 965	32
ENTERGY CORP	15 414	10

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
EXELON CORP	72 963	24
FORTIS	34 304	10
FORTUM OYJ	30 052	5
GAS NATURAL SDG	23 186	4
GDF SUEZ	133 719	19
HYDRO ONE LTD	18 300	3
IBERDROLA	477 459	30
INNOGY SE	8 000	3
KANSAI ELECTRIC POWER CO	47 600	5
KYUSHU ELECTRIC POWER CO	28 300	2
MERIDIAN ENER-PARTLY PAID SH	98 843	2
MIGHTY RIVER POWER	55 114	1
NATIONAL GRID	270 166	26
NEXTERA ENERGY INC	37 350	48
NISOURCE INC	21 300	4
NORTHEAST UTILITIES	24 022	12
OSAKA GAS CO	25 400	4
PG&E CORP	38 573	14
HONGKONG ELECTRIC HLDGS	111 500	8
PPL CORP	54 424	14
PUBLIC SV ENTERPRISE CO	41 815	18
RED ELECTRICA CORPORACION SA	29 288	5
RWE STAMM	36 299	6
RWE VORZUG	42 500	6
SCANA CORP	9 100	3
SEMPRA ENERGY	19 108	17
SEVERN TRENT	16 188	4
SSE PLC	76 893	11
SUEZ ENVIRONNEMENT SA	32 639	5
TERNA	99 595	5
HONGKONG CHINA GAS	702 218	11
TOHO GAS CO	4 000	1
TOHOKU ELECTRIC POWER CO	30 600	3
TOKYO GAS CO	29 020	5
UGI CORP	11 600	4
UNITED UTILITIES GROUP PLC	67 527	6
VEOLIA ENVIRONNEMENT	43 844	9
SUM FORSYNING		566
SUM UTLAND		24 563
TOTALT		31 079

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
SUM EIENDOM			761
SUM ENERGI			2 844
SUM FINANS			5 779
SUM FORBRUKSVARER			3 408
SUM FORSYNING			2 118
SUM HELSE			2 954
SUM INDUSTRI			2 994
SUM IT			4 379
SUM KONSUMENTVARER			2 806
SUM RÅVARER			1 902
SUM TELEKOM			1 062
SUM USPESIFISERT			72
SUM AKSJER			31 079
AKSJEFOND			
ABERDEEN INDIRECT PARTNERS EUROPA		91 462	22
ABERDEEN INDIRECT PROPERTY PARTNERS ASIA		394 249	56
EUROPRIZE SUB-FUND A		199	17
JPMORGAN EUROPEAN PROPERTY FUND		442	24
KLP AKSJE FREMVOKSENDE MARKEDER INDEKS I	996 715 426	3 905 747	7 862
KLP AKSJE FREMVOKSENDE MARKEDER INDEKS II	996 716 678	25 000	49
KLP AKSJE VERDEN INDEKS	996 716 716	25 000	70
KLP AKSJEASIA INDEKS I	990 122 571	299 584	532
KLP AKSJEASIA INDEKS II	990 140 847	180 265	231
KLP AKSJEASIA INDEKS III	916 909 381	200 000	262
KLP AKSJEASIA INDEKS IV	816 909 422	50 000	67
KLP AKSJEEUROPA INDEKS I	990 122 555	1 218 847	2 158
KLP AKSJEEUROPA INDEKS II	890 139 752	0	0
KLP AKSJEEUROPA INDEKS III	815 846 052	200 000	228
KLP AKSJEEUROPA INDEKS IV	915 845 967	50 000	61
KLP AKSJEGLOBAL INDEKS I	987 570 113	3 139 641	9 707
KLP AKSJEGLOBAL INDEKS V	917 767 238	299 700	380
KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA I	912 651 037	13 325 355	24 278
KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA II	912 651 096	89 545	129
KLP AKSJEGLOBAL SMALL CAP INDEKS I	919 174 501	1 798 202	1 859
KLP AKSJEGLOBAL SMALL CAP INDEKS II	919 175 451	199 800	207
KLP AKSJENORDEN INDEKS	980 854 043	215 154	927
KLP AKSJENORGE	880 854 062	968 393	6 466
KLP AKSJENORGE INDEKS	988 425 958	2 238 292	5 634
KLP AKSJEUSA INDEKS II	990 140 790	163 666	350
KLP AKSJEUSA INDEKS III	917 232 164	1 218 565	1 511
KLP AKSJEUSA INDEKS IV	817 232 582	500 000	625
KLP AKSJEUSA INDEKS USD	986 332 650	96 059	2 194
KLP KORT HORISONT	918 639 462	51 034	52
KLP LANG HORISONT	996 599 965	49 831	81
NMI FRONTIER FUND KS	993 246 743	17 975 000	34
NMI GLOBAL FUND KS	993 246 735	18 580 000	41

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
PARETO EIENDOMSFELLESKAP II AS	914 428 378	1 857 465	21
SSGA EMERGING MARKETS SRI ENHANCED EQUITY FUND		16 775 101	1 861
SUM AKSJEFOND			67 995
PRIVATE EQUITY			
21 CENTRALE PARTNERS IV, FCPR			274
ABINGWORTH BIOVENTURES V CO-INVEST GROWTH EQ. FUND			28
ABRIS CEE MID-MARKET FUND III L.P.			47
ALTOR 2003 FUND			0
ALTOR IV AB			29
ASTORG V FCPR			400
ASTORG VI			189
AUCTUS IV GMBH & CO. KG			36
CAPITAL PARTNERS IV L.P.			5
CAPMAN BUYOUT FUND VIII			28
CHEQUERS CAPITAL XVII			2
CIO CONSTRUCTION EQUITY FUND			1
CONSILIUM PRIVATE EQUITY FUND III			96
CONTANGO VENTURES II IS/AS			15
COOPERATIVE H2 EQUITY PARTNERS FUND V U.A.			23
DANSKE PE PARTNERS V			60
DANSKE PE PARTNERS V - NEW			56
DANSKE PRIVATE EQUITY PARTNERS IV K/S			124
EGERIA PRIVATE EQUITY FUND IV			263
ENDLESS FUND IV A LP			36
ENERGY VENTURES II B IS			7
ENERGY VENTURES II KS	988 015 105		3
ENERGY VENTURES III LP			26
ENERGY VENTURES IV LP			138
FORBION CAPITAL FUND I CO-INVESTMENT FUND I			23
FORBION CAPITAL FUND I CO-INVESTMENT FUND II			21
FORBION CAPITAL FUND II CV			213
FORBION CAPITAL III CV			129
FORBION CF II CO-INVEST I C.V.			22
FRANCE SPECIAL SITUATIONS FUND II			134
FSN CAPITAL II L.P.			3
FSN CAPITAL IV L.P.			193
GERMAN EQUITY PARTNERS IV			136
HERKULES PRIVATE EQUITY III			27
HGCAPITAL 6			243
HGCAPITAL MERCURY A			182
HITECVISION ASSET SOLUTIONS			251
HITECVISION PRIVATE EQUITY IV			31
HITECVISION PRIVATE EQUITY V LP			127
HITECVISION VI LP			411
HITECVISION VII LP			298
INDEX VENTURES GROWTH II, L.P.			185

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
INDEX VENTURES GROWTH III (JERSEY) L.P			115
INDEX VENTURES VI (JERSEY) LP			157
INDEX VENTURES VII			176
INDEX VENTURES VIII (JERSEY), L.P			52
INNKA 4 PARTNERS L.P.			23
LITORINA V AB			5
LIVINGBRIDGE 6 LP			52
LIVINGBRIDGE ENTERPRISE 2 LP			67
MB EQUITY FUND V			40
MEDICXI GROWTH I LP			6
NAUTA TECH INVEST 2			3
NAUTA TECH INVEST 3			14
NAZCA CAPITAL III, FCR			142
NEOMED INNOVATION IV L.P.			1
NORTHZONE V K/S			82
NORTHZONE VI L.P.			24
NORTHZONE VII LP	913 585 763		84
NORTHZONE VIII L.P.			43
NORVESTOR IV L.P.			12
NORVESTOR V			44
NORVESTOR VI			62
NORVESTOR VII	816 106 362		32
NORWEGIAN MICROFINANCE INITIATIVE FUND III KS			44
PARAGON FUND II GMBH & CO. KG			79
PARETO EIENDOMSFELLESKAP II IS			2 110
PARTNERS GROUP SECONDARY 2008			72
PERUSA PARTNERS FUND 2, L.P.			103
PRIVEQ INVESTMENT FUND IV L.P.			131
PRIVEQ INVESTMENTS V (A) AB			96
PROA IBERIAN BUYOUT FUND II			225
QUADRIGA CAPITAL PRIVATE EQUITY FUND IV			178
SOFINNOVA CAPITAL VII			85
SOFINNOVA CAPITAL VIII			36
SPECIAL SITUATIONS VENTURE PARTNERS III LP			26
STRATEGIC INVESTORS FUND VIII L.P..			11
TDR CAPITAL III 'B' L.P			286
TENZING PRIVATE EQUITY FUND I LP			6
TRITON FUND III			183
VEP SPECIAL SITUATIONS FUND II C.V.			59
VERDANE CAPITAL VI K/S			8
VERDANE CAPITAL VII K/S			207
WATERLAND PRIVATE EQUITY FUND VII, C.V.			0
XENON PRIVATE EQUITY VI			35
SUM PRIVATE EQUITY			9 727

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
ALTERNATIVE PLASSERINGER I AKSJER			
BRUNSWICK REAL ESTATE CAPITAL I,		550 000 000	436
BRUNSWICK REAL ESTATE CAPITAL II		1 000 000 000	319
KLP ALFA GLOBAL ENERGI	996 415 406	1 158 951	1 388
KLP ALFA GLOBAL RENTE	998 577 098	1 273 584	1 325
SECTOR SPESIT 1 A USD		14 166	2
SUM ALTERNATIVE INVESTERINGER			3 468
ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR			
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE II US AIV NON-QFPF K/S		145 512 775	137
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE PARTNERS II K/S (non-US)		1 354 490 225	950
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE PARTNERS III K/S		1 549 593 390	1
SUM ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR			1 088
SUM PLASSERINGER			113 358

AKSJER OG ANDELER FORDELT PER PORTEFØLJE	Kollektiv- porteføljen	Investeringsvalg- porteføljen	Selskaps- porteføljen	Sum
AKSJER	29 000	0	0	29 000
ANLEGGSAKSJER	1 552	0	527	2 079
AKSJEFOND	67 367	628	0	67 995
PRIVATE EQUITY	9 727	0	0	9 727
ALTERNATIVE INVESTERINGER	3 452	16	0	3 468
ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR	1 088	0	0	1 088
SUM	112 186	645	527	113 358

PROSENTVIS ANDEL BØRSNOTERT	
AKSJER NORGE	69,6 %
AKSJER UTLAND	99,9 %
AKSJEFONDSANDELER	0,0 %
ALTERNATIVE INVESTERINGER	0,0 %

Norske aksjer og andeler er oppgitt med tilhørende organisasjonsnummer.

NOTE 16 Kursreguleringsfond finansielle omløpsmidler

MILLIONER KRONER	Anskaffelseskost 31.12.2017	Virkelig verdi 31.12.2017	Kursreserver 31.12.2017	Kursreserver 31.12.2016
Kursreserver aksjer	72 251	105 225	32 974	18 758
Kursreserver aksjederivater	0	-856	0	0
Kursreserver renteplasseringer	123 076	132 281	9 206	9 443
Kursreserver rentederivater	0	-1 975	98	135
Variasjonsmargin futures med daglig oppgjør			0	1
Grunnlag for avsetning til kursreguleringsfond			42 277	28 337
Kursreguleringsfond			42 277	28 337

Kursreguleringsfondet består av netto positive urealiserte verdier på de finansielle omløpsmidlene tilknyttet kollektivporteføljen.

Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet. Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valuta-kursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer. Anskaffelseskost i denne sammenhengen er justert for sikret valuta, i samsvar med beregning av kursreguleringsfondet, slik at dette vil skape et avvik mot faktiske tall. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

NOTE 17 Investeringseiendommer

MILLIONER KRONER	01.01.2017 -31.12.2017	01.01.2016 -31.12.2016
Leieinntekter	42	43
Driftskostnader	-2	-2
Gevinst ved salg	0	20
Verdiregulering	0	120
Netto finansinntekt	0	0
Netto inntekter fra investeringseiendom	41	181

MILLIONER KRONER	2017	2016
Bokført verdi 01.01.	1 003	893
Netto inntekter fra investeringseiendom	41	181
Kapitaluttak	-40	-72
Bokført verdi 31.12.	1 003	1 003

Virkelig verdi på eiendommene per 31.12.2017 er NOK 979 millioner.

NOTE 18 Immaterielle eiendeler

MILLIONER KRONER	2017	2016
Bokført verdi 01.01.	253	453
Anskaffelseskost 01.01.	1 122	1 073
Total tilgang	37	49
herav internt opparbeidet	10	14
herav kjøpt	27	36
Avgang	0	0
Anskaffelseskost 31.12. ¹	1 159	1 122
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-869	-619
Årets ordinære avskrivninger	-63	-77
Årets nedskrivning ²	0	-174
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-933	-869
Bokført verdi 31.12.	226	253
Avskrivningstid	1 til 9 år	3 til 10 år

¹ Immaterielle eiendeler i KLP består av IT-systemer

² Ved utgangen av 2016 ble det identifisert flere IT-systemer hvor bokført verdi oversteg antatt gjenvinnbart beløp. Antatt gjenvinnbart beløp er beregnet ved å estimere framtidig inntjening med bokført verdi. I hovedsak omfatter dette investeringer som ikke lenger har verdi. Det er flere årsaker til dette. Blant annet knytter det seg til utdatert funksjonalitet grunnet regelendringer og/eller teknologisk utvikling. I tillegg har deler av systemutviklingen ikke oppnådd ønsket effektiviseringsgrad. Dette resulterte i følgende vurdering:

MILLIONER KRONER	2017	2016
Bokført verdi før nedskrivning	0	174
Gjenvinnbart beløp	0	0
Nedskrivning	0	174

Nedskrivningen inngår som en del av forsikringsrelaterte administrasjonskostnader i resultatoppstillingen.

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold**Forsikringsforpliktelser per hovedbransje**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Gruppelivs-forsikring	31.12.2017	31.12.2016	Endring 2017	Endring 2016
Premiereserve	405 737	14	405 751	382 424	23 327	27 340
Tilleggsavsetning	25 539		25 539	24 424	1 115	4 140
Kursreguleringsfond	42 277		42 277	28 337	13 940	6 865
Premiefond	15 591		15 591	17 189	-1 599	1 668
Sum forsikringsforpliktelser	489 145	14	489 159	452 375	36 783	40 012

Forsikringsforpliktelser per delbransje i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner - gruppelivsforsikring har ikke delbransjer

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg	Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg	31.12.2017	31.12.2016	Endring 2017	Endring 2016
Premiereserve	403 888	1 849	405 737	382 414	23 323	27 336
Tilleggsavsetning	25 399	140	25 539	24 424	1 115	4 140
Kursreguleringsfond	42 277		42 277	28 337	13 940	6 865
Premiefond	15 205	386	15 591	17 189	-1 599	1 668
Sum forsikringsforpliktelser	486 770	2 375	489 145	452 365	36 780	40 009

Endringer i forsikringsforpliktelser i perioden til dekning av foretakets forpliktelser under kontrakter med kontraktsfastsatte forpliktelser

MILLIONER KRONER	Premiereserve	Tilleggsavsetning	Kursreguleringsfond	Premiefond	Sum 2017	Sum 2016
Forsikringsforpliktelser 01.01.	380 658	24 292	28 337	16 907	450 194	410 327
Netto resultatførte avsetninger	23 278	-13	13 940	280	37 486	34 439
Overskudd på avkastningsresultatet	0	1 132	0	4 574	5 706	7 867
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	0	519	519	392
Annen tilordning av overskudd	0	0	0	0	0	0
Sum resultatførte endringer	23 278	1 119	13 940	5 373	43 710	42 698
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling	0	0	0	-7 096	-7 096	-3 212
Inn- /utbetalt ved flytting m.v.	-35	-11	0	22	-24	380
Sum ikke resultatførte endringer	-35	-11	0	-7 073	-7 119	-2 832
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	23 244	1 108	13 940	-1 701	36 591	39 866
Forsikringsforpliktelser 31.12.	403 902	25 399	42 277	15 206	486 785	450 193

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.**Endringer i forsikringsforpliktelser i perioden til dekning av foretakets forpliktelser knyttet til verdien av særskilt investeringsvalgportefølje**

MILLIONER KRONER	Premiereserve	Tilleggs-avsetning	Premiefond	Sum 2017	Sum 2016
Forsikringsforpliktelser 01.01.	1 766	133	283	2 181	2 036
Netto resultatførte avsetninger	82		7	89	90
Overskudd på avkastningsresultatet		6	102	108	71
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene			2	2	2
Annen tilordning av overskudd			1	1	0
Sum resultatførte endringer	82	6	112	200	162
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling			-9	-9	-17
Inn- /utbetalt ved flytting m.v.	1	2		3	0
Sum ikke resultatførte endringer	1	2	-9	-7	-16
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	83	8	103	194	146
Forsikringsforpliktelser 31.12.	1 849	140	386	2 375	2 181

Teknisk regnskap per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter	32 413	36 851	3	4	32 417	36 854
Netto inntekter kollektivporteføljen	30 809	24 588	0	0	30 810	24 588
Netto inntekter investeringsvalgporteføljen	164	127			164	127
Andre forsikringsrelaterte inntekter	984	933			984	933
Erstatninger i livsforsikring	-17 384	-16 381	-3	-6	-17 386	-16 387
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-38 612	-38 431	-3	-3	-38 615	-38 434
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg	-95	-108			-95	-108
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-5 199	-4 319			-5 199	-4 319
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 001	-1 138	-1	-3	-1 001	-1 140
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-980	-934			-980	-934
Resultat av teknisk regnskap	1 100	1 188	-2	-8	1 098	1 180

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.

Teknisk regnskap per delbransje - hovebransjen gruppelivsforsikring har ikke delbransjer

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenstepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenstepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Premieinntekter	32 281	36 717	132	134	32 413	36 851
Netto inntekter kollektivporteføljen	30 809	24 588			30 809	24 588
Netto inntekter investeringsvalgporteføljen			164	127	164	127
Andre forsikringsrelaterte inntekter	980	929	5	4	984	933
Erstatninger i livsforsikring	-17 302	-16 297	-82	-84	-17 384	-16 381
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-38 612	-38 431			-38 612	-38 431
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg			-95	-108	-95	-108
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-5 095	-4 265	-104	-54	-5 199	-4 319
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-996	-1 133	-5	-5	-1 001	-1 138
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-976	-930	-4	-4	-980	-934
Resultat av teknisk regnskap	1 088	1 178	11	9	1 100	1 188

Resultatanalyse per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Avkastningsresultat inkl. overføring fra egenkapital	6 770	8 101	0	0	6 770	8 101
Risikoresultat	899	788	-2	-5	897	783
Administrasjonsresultat	141	-49	0	-3	141	-52
Vederlag for rentegaranti	711	690			711	690
Sum resultatelementer før tildeling kunder	8 520	9 530	-2	-8	8 518	9 523
Avkastningsresultat til tileggsavsetninger	-1 137	-4 019			-1 137	-4 019
Avkastningsresultat og risikoresultat tilført premiefond	-5 202	-4 324			-5 202	-4 324
Disponering av egenkapital til premiereserver	-298	0			-298	0
Disponering til premiereseve	-784	0			-784	0
Resultat av teknisk regnskap	1 100	1 188	-2	-8	1 098	1 180

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.

Resultatanalyse per delbransje - hovebransjen gruppelivsforsikring har igjen delbransjer

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Avkastningsresultat inkl. overføring fra egenkapital	6 657	8 026	112	75	6 770	8 101
Risikoresultat	895	785	4	3	899	788
Administrasjonsresultat	140	-49	1	1	141	-49
Vederlag for rentegaranti	703	683	7	7	711	690
Sum resultatelementer før tildeling kunder	8 396	9 445	124	86	8 520	9 531
Avkastningsresultat til tilleggsavsetninger	-1 132	-4 001	-6	-19	-1 137	-4 019
Avkastningsresultat og risikoresultat tilført premiefond	-5 095	-4 265	-107	-58	-5 202	-4 324
Disponering egenkapital til premiereserve	-297	0	-1	0	-298	0
Disponering avkastning- og risikoresultat til premiereseve	-784	0	0	0	-784	0
Resultat av teknisk regnskap	1 088	1 178	11	9	1 100	1 188

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-17 168	-16 254	-6	-9	-17 174	-16 263
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	0	0	0	0
Sum	-17 168	-16 254	-6	-9	-17 174	-16 263

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.**FLYTTING OG NYTEGNING****Flytting per hovedbransje**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
TILFLYTTETDE MIDLER						
Premiereserve	298	3 250	0	0	298	3 250
Reserveoppbygging	0	0	0	0	0	0
Mottatte midler ført over resultatet	298	3 250	0	0	298	3 250
Premiefond	24	287	0	0	24	287
Tilleggsavsetninger til fond	22	176	0	0	22	176
Sum mottatte midler	344	3 713	0	0	344	3 713
Antall kontrakter	1	50	0	0	1	50
FRAFLYTTETDE MIDLER						
Premiereserve	190	113	0	0	190	113
Tilleggsavsetning	13	7	0	0	13	7
Kursreserver	9	4	0	0	9	4
Avgitte midler ført over resultatet	212	124	0	0	212	124
Premiefond	2	2	0	0	2	2
Sum avgitte midler	214	126	0	0	214	126
Antall kontrakter	4	3	0	0	4	3

Nytegning per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2017	2016	2017	2016	2017	2016
Nytegning	7	32	0	0	7	32
Antall kontrakter	38	6	0	0	38	6

NOTE 20 Sikringsbokføring

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-551	-1 534
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	530	530
Sikringseffektivitet pr 31.12.2017		98 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		98 %	

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-667	-1 650
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	629	629
Sikringseffektivitet per 31.12.2016		96 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		96 %	

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutaswap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. Dette innebærer at sikringen er utført av en ekstern part, at det er inngått en formell øremerking og dokumentasjon av sikringsforholdet, samt at den forventes å være svært effektiv og at dette vurderes på løpende grunnlag, i tillegg til at den bestemte føringen gjennomføres slik det er beskrevet nedenfor. I praksis innebærer sikringen bytte av valutabetingelser (15 mrd. JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente på 5,07 % mot NIBOR + 2,6475 %) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutaswapen. Sikringseffektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjekt og sikrings-

instrumentet. Sikringseffektiviteten utgjør 98%.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet. Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet. Hensikten med sikringsforholdet ovenfor er å sikre sikringsobjektet med et sikringsinstrument, hvor betingelsene til sikringsinstrumentet gir negativ korrelasjon i forhold til sikringsobjektet; noe som betydelig reduserer

eller eliminerer resultateffekten. Er sikringsgraden 100% vil netto resultat-effekt på sikringsobjekt og sikringsinstrument være 0.

KLP benytter seg av sikring i stort omfang, men de fleste tilfeller er ordinær økonomisk sikring. Den ovenstående posten er den eneste hvor sikringsbokføring blir benyttet. Hensikten til økonomisk sikring er er den samme, nemlig å redusere eller eliminere resultataffekten den sikrede delen av sikringsforholdet representerer.

Ettersom verdiutviklingen på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet har høy negativ korrelasjon vil resultateffekten bli relativt lav. Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

NOTE 21 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2017 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ³	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 977	2045
Sum ansvarlige lån		5 163	5 977	
April 2004	JPY 15 000	984	1 534	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 534	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 146	7 511	

2016 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ³	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	706	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 514	2045
Sum ansvarlige lån		5 717	6 220	
April 2004	JPY 15 000	984	1 650	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 650	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 700	7 870	

¹ Rentekostnader på ansvarlige lån var 283 millioner kroner (303 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2017.

Tall i parentes er 2016 tall.

³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

EUR 600:

Renten på lånet er fast 4,25 prosent p.a. Lånet ble utstedt 10. Juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av konsernet etter 10 år, og på hver renteinnbetalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000:

Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom konsernet ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med 1 prosentpoeng til 6 mnd. JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valutas-

wap, der konsernet betaler 3 mnd.

NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Dette innlånet er gjenstand for sikringsbokføring. Sikringsforretningen er vist i note 20 i KLP.

NOTE 21 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån - forts.

2017 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses-kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	665	5 849	2025
Sum sikringsforretninger		5 152	31	665	5 849	

2016 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses-kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	66	703	2017
Obligasjoner	EUR 596	5 152	29	221	5 402	2025
Sum sikringsforretninger		5 787	31	287	6 105	

² OIF = opptjente ikke forfalte renter.³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

Det ansvarlige lånet på JPY 9,5 mrd. ble innløst i oktober 2017.

NOTE 22 Overførte eiendeler med restriksjoner**OVERFØRTE EIENDELER SOM IKKE ER FRAREGNET OG TILHØRENDE FORPLIKTELSE**

Alle overførte eiendeler er innregnet i balansen dersom KLP fortsatt er eksponert for endringer i eiendelens virkelige verdi. Dette gjelder for gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirutlån.

Gjenkjøpsavtaler er en form for innlån med sikkerhet hvor KLP selger verdi-

papirer med en avtale om å kjøpe de tilbake til en forhåndsavtalt pris. Kontanter mottatt blir innregnet som innskudd (gjeld). Overførte verdipapirer i forbindelse med gjenkjøpsavtaler blir ikke fraregnet i balansen.

Avtaler vedrørende verdipapirutlån er transaksjoner hvor KLP låner ut verdipapirer til en motpart og mottar en provisjon for dette.

Ettersom både gjenkjøpsavtaler og verdipapirutlån resulterer i at verdipapirene blir returnert til KLP, er risikoen for verdiendringer hos KLP. Verdipapirene er imidlertid ikke tilgjengelige for KLP i perioden hvor de er overført.

Verdipapirene som fremdeles er rapportert i balansen, og tilhørende gjeld, er vurdert til virkelig verdi.

OVERFØRTE EIENDELER SOM FORTSATT BALANSEFØRES

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
GJENKJØPSAVTALER		
Sertifikater og obligasjoner	0	0
VERDIPAPIRUTLÅN¹		
Aksjer	1 686	1 379
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	1 686	1 379

¹ Utlån av aksjer er noe endret fra fjoråret, siden det i år er benyttet gjennomlysning på KLP sin andel i fond hvor utlån av aksjer forekommer. Endringen innebærer en økning på 21 millioner kroner på 31.12.2016 tallene sammenlignet med det som ble rapportert i fjor.

NOTE 22 Overførte eiendeler med restriksjoner - forts.**FORPLIKTELSER TILKNYTTET EIENDELENE**

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
GJENKJØPSAVTALER		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	0	0
VERDIPAPIRUTLÅN		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	0	0
Sertifikater og obligasjoner	1 786	1 421
Sum forpliktelser	1 786	1 421

Alle eiendelene i tabellen over er gjenstand for videresalg eller sikkerhetsstillelse hos motpart.

OVERFØRTE EIENDELER SOM IKKE ER FRAREGNET OG TILHØRENDE FORPLIKTELSER

KLP mottar sikkerheter under

omvendte gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirinnlån, som i henhold til avtalene er tillatt solgt eller pantsatt. Transaksjonene gjennomføres i henhold til standard avtaler som anvendes av partene i finansmarkedet. Generelt krever avtalene at det stilles tilleggssikkerhet hvis verdiene av verdi-

papirer faller under et forhåndsbestemt nivå. I avtalene har mottakeren av sikkerheten en ubegrenset rett til å selge eller pantsette sikkerheten mot å levere tilsvarende sikkerheter på oppgjørsdagen.

NOTE 23 Kapitalavkastning

PROSENT	2017	2016	2015	2014	2013
KUNDEPORTEFØLJER					
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I	3,9	4,4	3,6	4,3	6,4
Avkastning II	6,7	5,8	4,0	6,9	6,7
Avkastning III	6,7	5,4	2,8	9,5	6,4
Investeringsvalgporteføljen totalt	7,5	6,2	4,0	6,7	8,8

Avkastning I = Bokført avkastning.

Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er den bokførte avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond.

Avkastning III = Verdijustert avkastning inklusive verdiendringer på eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost. Disse verdiendringene inngår ikke i årets regnskapsmessige resultat.

PROSENT	2017		2016		2015		2014		2013	
	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II
KOLLEKTIVPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER HAR HATT FØLGENDE AVKASTNING										
Balansert portefølje 1	3,9	6,7	4,5	5,8	3,6	4,0	4,2	7,0	6,0	6,3
Balansert portefølje 2	4,0	6,8	4,4	5,8	3,7	3,9	4,7	6,9	7,3	7,5
Moderat portefølje	3,1	6,0	4,2	5,5	3,6	3,7	4,5	6,5	5,2	5,4

PROSENT	2017	2016	2015	2014	2013
SELSKAPSPORTEFØLJEN					
Avkastning på finansielle investeringer i selskapsporteføljen	4,0	4,7	4,7	7,3	5,7

For selskapsporteføljen er det ingen forskjell på avkastning I og II da det ikke gjøres særskilt avsetning for eventuelle urealiserte merverdier.

NOTE 24 Salgskostnader

MILLIONER KRONER	2017	2016
Personalkostnader	73	69
Provisjoner	0	0
Øvrige kostnader	57	55
Sum salgskostnader	130	124

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Foretaket tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenstepensjon (OTP). Foretaket har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2017	Felles- ordningen	Over drift	2016
PENSJONSKOSTNADER						
Nåverdi av årets opptjening	66,4	5,1	71,5	60,6	5,3	65,9
Administrasjonsomkostning	1,7	0,0	1,7	1,7	0,0	1,7
Arbeidsgiveravgift - Pensjonskostnad	9,6	0,7	10,3	8,8	0,7	9,5
Finansskatt - Pensjonskostnad	3,4	0,3	3,7	0,0	0,0	0,0
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift og adm.	81,1	6,0	87,1	71,1	6,0	77,1
NETTO FINANSKOSTNAD						
Rentekostnad	28,6	3,2	31,8	27,0	2,9	29,9
Renteinntekt	-20,4	0,0	-20,4	-18,8	0,0	-18,8
Forvaltningsomkostning	1,7	0,0	1,7	1,6	0,0	1,6
Netto rentekostnad	9,9	3,2	13,1	9,7	2,9	12,6
Arbeidsgiveravgift - netto rentekostnad	1,4	0,4	1,8	1,4	0,4	1,8
Finansskatt - netto rentekostnad	0,5	0,2	0,7	0,0	0,0	0,0
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift	11,8	3,8	15,6	11,1	3,3	14,4
ESTIMATAVVIK PENSJONER						
Aktuarielt tap (gevinst)	7,4	8,2	15,6	-4,8	11,3	6,4
Arbeidsgiveravgift	1,0	1,2	2,2	-0,7	1,6	0,9
Finansskatt	0,4	0,4	0,8	13,9	6,0	19,9
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	8,9	9,8	18,6	8,4	18,8	27,2
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	101,7	19,6	121,3	90,5	28,2	118,7
PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	1 168,9	131,4	1 300,3	1 044,0	120,0	1 164,0
Pensjonsmidler	863,3	0,0	863,3	765,7	0,0	765,7
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift og finansskatt	305,5	131,4	436,9	278,3	120,0	398,3
Arbeidsgiveravgift	43,1	18,5	61,6	39,2	16,9	56,2
Finansskatt	15,3	6,6	21,8	13,9	6,0	19,9
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	1 227,2	156,5	1 383,7	1 097,2	142,9	1 240,1
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	363,9	156,5	520,4	331,4	142,9	474,3
AVSTEMMING PENSJONSFORPLIKTELSE						
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i fjor	331,4	142,9	474,3	302,6	120,4	423,0
Resultatført pensjonskostnad	81,1	6,0	87,1	71,1	6,0	77,1
Resultatført finanskostnad	11,8	3,8	15,6	11,1	3,3	14,4
Aktuarielle gevinst og tap inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	8,9	9,8	18,6	8,4	18,8	27,2
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-8,2	-0,7	-8,9	-7,6	-0,7	-8,3
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-2,9	-0,3	-3,2	0,0	0,0	0,0
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-58,1	-5,0	-63,2	-54,1	-5,0	-59,1
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i år	363,9	156,5	520,4	331,4	142,9	474,3

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2017	Felles- ordningen	Over drift	2016
ENDRING I PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01.	1 097,2	142,9	1 240,1	983,7	120,4	1 104,1
Nåverdi av årets opptjening	66,4	5,1	71,5	60,6	5,3	65,9
Rentekostnad	28,6	3,2	31,8	27,0	2,9	29,9
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	49,2	9,8	58,9	40,1	18,8	58,9
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	9,6	0,7	10,3	8,8	0,7	9,5
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	1,4	0,4	1,8	1,4	0,4	1,8
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-8,2	-0,7	-8,9	-7,6	-0,7	-8,3
Finansskatt av pensjonskostnad	3,4	0,3	3,7	0,0	0,0	0,0
Finansskatt av netto rentekostnad	0,5	0,2	0,7	0,0	0,0	0,0
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-2,9	-0,3	-3,2	0,0	0,0	0,0
Utbetalinger	-17,9	-5,0	-23,0	-16,8	-5,0	-21,8
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	1 227,2	156,5	1 383,7	1 097,2	142,9	1 240,1
ENDRING I PENSJONSMIDLER						
Pensjonsmidler 01.01.	765,7	0,0	765,7	681,1	0,0	681,1
Renteinntekt	20,4	0,0	20,4	18,8	0,0	18,8
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	40,3	0,0	40,3	31,7	0,0	31,7
Administrasjonsomkostning	-1,7	0,0	-1,7	-1,7	0,0	-1,7
Finansomkostning	-1,7	0,0	-1,7	-1,6	0,0	-1,6
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	58,1	5,0	63,2	54,1	5,0	59,1
Utbetalinger	-17,9	-5,0	-23,0	-16,8	-5,0	-21,8
Pensjonsmidler 31.12.	863,3	0,0	863,3	765,7	0,0	765,7
PENSJONSORDNINGENS OVER-/ UNDERFINANSIERING						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	1 227,2	156,5	1 383,7	1 097,2	142,9	1 240,1
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	863,3	0,0	863,3	765,7	0,0	765,7
Netto pensjonsforpliktelse	363,9	156,5	520,4	331,4	142,9	474,3

PROSENT	31.12.2017	31.12.2016
ØKONOMISKE FORUTSETNINGER (FELLES FOR ALLE PENSJONSORDNINGENE)		
Diskonteringsrente	2,40 %	2,60 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %

Til målingen av pensjonskostnaden for 2017 anvendes forutsetninger per 31.12.2016, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen 31.12.2017 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2017. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2017 og er i samsvar med anbefaling fra regnskapsstiftelsen.

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.**AKTUARIELLE FORUTSETNINGER****KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»)**

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjonsordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivninger.

Uttak av AFP (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere):

Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 42,5 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoneringen som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

FRIVILLIG AVGANG FOR FELLESORDNING (i %)						
Alder (i år)	<24	24-29	30-39	40-49	50-55	>55
Turnover	25 %	15 %	7,5 %	5 %	3 %	0 %

PENSJONER OVER DRIFTEN

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013E lagt til grunn som i Fellesordningen.

ANTALL	Felles- ordningen	Over drift	2017	Felles- ordningen	Over drift	2016
MEDLEMSSTATUS						
Antall aktive	538	28	566	550	30	580
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	366	15	381	361	18	379
Antall pensjoner	171	45	216	153	39	192

	2017	2016
PENSJONSMIDLENES SAMMENSETNING		
Eiendom	12,3 %	12,5 %
Utlån	11,6 %	11,6 %
Aksjer	22,5 %	20,1 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner	27,1 %	26,8 %
Omløpsobligasjoner	19,2 %	20,0 %
Likviditet/pengemarked	7,3 %	8,9 %
Sum	100,0 %	100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 6,7 prosent i 2017 og 5,9 prosent i 2016.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar 2018 – 31. desember 2018 er 96,2 millioner kroner.

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.**Sensitivitetsanalyse per 31.12.2017**

Diskonteringsrenten reduseres med 0,5%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	10,09 %
Årets opptjening	14,35 %
Lønnsvekst økes med 0,25%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,32 %
Årets opptjening	3,29 %
Dødeligheten styrkes med 10%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,50 %
Årets opptjening	1,90 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det et lite sannsynlig scenario og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning brutto pensjonsforpliktelse i balansen.

Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1 år.

NOTE 26 Skatt

MILLIONER KRONER	2017	2016
Regnskapsmessig resultat før skatt	1 985	2 125
Poster i utvidet resultat før skatt	-28	-33
FORSKJELLER MELLOM REGNSKAPSMESSIG- OG SKATTEMESSIG RESULTAT		
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	3 588	5 121
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	-22 812	-16 188
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-1 466	-4 750
Skattemessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	1 426	5 086
Andre permanente forskjeller	-27	-30
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-22	-1 293
Skattemessig resultat	-17 356	-9 962
Mottatt konsernbidrag med skattemessig effekt	3 070	707
Årets over-/underskudd overføres til fremførbart underskudd	-14 286	-9 256
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-47 224	-36 864
Forskjellen mellom beregnet og ilignet skattegrunnlag	853	-1 104
Årets endring i fremførbart underskudd	-14 286	-9 256
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse pr. 31.12.	-60 657	-47 224
AVSTEMMING AV GRUNNLAG FOR UTSATT SKATT		
Skatteøkende midlertidige forskjeller:		
Driftsmidler	2	1
Finansielle instrumenter	6	0
Gevinst- og tapskonto	3	4
Risikoutjevsningsfond	4 154	3 907
Verdipapirer	63 221	47 313
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	67 387	51 225

NOTE 26 Skatt - forts.

MILLIONER KRONER	2017	2016
Forskjell som ikke inngår i grunnlag for utsatt skatt	-4 154	-3 907
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	63 232	47 318
SKATTEREDUSERENDE MIDLERTIDIGE FORSKJELLER:		
Langsiktig gjeld	-1 152	-964
Utestående fordringer	0	-1
Finansielle instrumenter	0	-2
Pensjonsforpliktelse	-520	-474
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-1 673	-1 441
Netto midlertidige forskjeller	61 560	45 878
Fremførbart underskudd	-60 657	-47 224
Grunnlag for utsatt skatt/eiendeler ved skatt	903	-1 346
25% utsatt skatt/eiendeler ved skatt	226	-336
Balanseførte forpliktelser ved utsatt skatt/eiendeler ved skatt	-226	336
Balanseførte forpliktelser ved utlignet skatt	-2	0
Skatt på mottatt konsernbidrag ført direkte i balansen	-74	0
Resultatført endring av utsatt skattefordel/eiendeler ved skatt	-488	781
OPPSUMMERING AV ÅRETS SKATTEKOSTNAD		
Resultatført endring av utsatt skattefordel/eiendeler ved skatt	-488	781
Resultatført betalbar skatt (formuesskatt)	-4	0
Sum skattekostnad	-492	781
SKATTEKOSTNADER ER RESULTATFØRT PÅ FØLGENDE POSTER		
Skattekostnader	-496	775
Skatt på andre resultatkomponenter	5	7
Sum skattekostnad	-492	781
AVSTEMMING AV SKATTEKOSTNAD MOT ORDINÆRT RESULTAT FØR SKATT		
Regnskapsmessig resultat før skatt	1 957	2 092
Forventet skattekostnad etter nominell sats (25%)	-489	-523
Skatteeffekten av:		
Permanente forskjeller	152	1 127
Endringer i forskjeller som ikke inngår i grunnlag for utsatt skatt	62	136
Effekt av korreksjoner tidligere år	-213	42
Sum skattekostnad på ordinært resultat	-488	781
Effektiv skattesats	25 %	-37 %
FORMUESSKATT		
Skattepliktig verdi eiendeler	508 961	468 116
Skattepliktig verdi forpliktelser	-507 400	-472 149
Netto formue	1 561	-4 033
Grunnlag formuesskatt	1 561	0
Formuesskatt (0,15%)	2	0

NOTE 27 Ytelser og lån til ledende ansatte m.v.

Styret i KLP har fastsatt prinsipper og retningslinjer for godtgjørelse som gjelder for hele konsernet, samt etablert et godtgjørelsesutvalg som er et underutvalg av styret. Utvalget innstiller på og fører kontroll med at godtgjørelsesordningene i konsernet er i tråd med styrets prinsipper og retningslinjer.

Ledende ansatte er definert som konsernsjef og konserndirektører ansatt i morselskapet KLP og som inngår i konsernledelsen.

Ledende ansatte som ble medlemmer av konsernledelsen før 1. mai 2013 har pensjonsalder på 65 år, men kan velge å endre denne til 70 år. Ingen av disse har valgt å benytte seg av muligheten til å endre pensjonsalderen pr 31.12.2017. Personer som gikk inn i verv som

ledende ansatt fra og med 1. mai 2013 har pensjonsalder 70 år. Konsernsjefen har etterlønn tilsvarende en årslønn inkludert tilleggsgoder ved eventuelt opphør av ansettelsesforholdet. Det foreligger ingen forpliktelser til å gi styreleder særskilt vederlag eller andre fordeler ved opphør eller endring av vervet. Ingen av de ledende ansatte har prestasjonslønn eller bonusordning. KLP betaler styreansvarsforsikring for sine styremedlemmer.

Alle medarbeidere i konsernet kan oppta lån i KLP - konsernet til lånevilkår for ansatte. Ingen ledende ansatte har vilkår som avviker fra dette. Lån til eksterne styremedlemmer/ eksterne medlemmer at foretaksforsamlingen blir kun gitt til ordinære lånevilkår.

Honorar til styremedlemmer fastsettes av foretaksforsamlingen. Utbetalinger til styrets vararepresentanter og observatører er ikke inkludert i noten.

Alle ytelser er oppgitt uten tillegg for arbeidsgiveravgift og finansskatt. For styremedlemmer som er valgt av og blant de ansatte opplyses det kun om ytelser og lån som kan knyttes til vervet som styremedlem.

Det vises forøvrig til beskrivelse av hovedprinsippene til fastsettelse av godtgjørelse i KLP-konsernet som kan søkes opp på klp.no.

2017 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags- plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags- plan ¹
LEDEDE ANSATTE												
Sverre Thornes, konsernsjef	3 900	205	1 457	-	-	-	-	-	-	13 556	2,10-2,35	A45/A47
Marianne Sevaldsen	2 655	167	1 140	-	-	-	-	-	-	4 439	2,10	A43
Aage E. Schaanning	3 413	167	1 223	-	-	-	-	-	-	5 991	2,10	Fleksilån
Rune Hørnes	2 288	160	372	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gro Myking	1 933	160	480	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kirsten Grutle	1 549	120	505	-	-	-	-	-	-	4 066	2,10-2,35	A46
STYRET³												
Liv Kari Eskeland, leder (10 av 10)	361	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (10 av 10)	322	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (8 av 10)	217	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (9 av 10)	217	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ingjerd Blekli Spiten (9 av 10)	252	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (6 av 10)	209	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

NOTE 27 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. - forts.

2017 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags- plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags- plan ¹
FORETAKSFORSAMLING												
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter	599	-	-	7 997	-	-	-	-	-	32 085	-	-
ANSATTE												
Lån til ansatte i KLP til subsidert rente	-	-	-	181 241	-	-	-	-	-	302 235	-	-
Lån til ansatte i KLP til ordinære vilkår	-	-	-	39 703	-	-	-	-	-	210 118	-	-

2016 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdrags- plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdrags- plan ¹
LEDENDE ANSATTE												
Sverre Thornes, konsernsjef	3 807	206	1 413	-	-	-	-	-	-	11 840	1,95-2,35	A46
Marianne Sevaldsen	2 593	165	1 084	-	-	-	-	-	-	4 439	1,95	A43
Aage E. Schaanning	3 338	164	1 193	-	-	-	-	-	-	5 680	1,95	Flexilån
Rune Mæland ²	1 242	117	296	1 406	1,95	A34	-	-	-	527	1,95	A43
Rune Hørnes	672	328	84	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gro Myking	1 566	140	434	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kirsten Grutle	177	14	40	-	-	-	-	-	-	4 258	1,95-2,20	A46

STYRET ³

Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	335	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (9 av 9)	289	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (8 av 9)	201	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (8 av 9)	179	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (8 av 9)	230	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cathrine Klouman (4 av 4) ²	131	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ingjerd Blekli Spiten (5 av 5)	120	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	201	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	229	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.² Trådt ut av vervet i løpet av året.³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

NOTE 27 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. – forts.

2016 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdrags-plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdrags-plan ¹
FORETAKSFORSAMLING												
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter	841	-	-	7 474	-	-	-	-	-	26 863	-	-
ANSATTE												
Lån til ansatte i KLP til subsidert rente	-	-	-	205 189	-	-	-	-	-	308 591	-	-
Lån til ansatte i KLP til ordinære vilkår	-	-	-	44 216	-	-	-	-	-	197 564	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

TUSEN KRONER	2017	2016
Periodens kostnader knyttet til rentesubsidiering av lån til ansatte	2 301	2 276

NOTE 28 Antall ansatte

	2017	2016
Antall fast ansatte 31.12.	534	528
Antall midlertidig ansatte 31.12.	8	19
Totalt antall ansatte 31.12.	542	547
Antall årsverk fast ansatte	519	515
Antall årsverk midlertidig ansatte	7	19
Totalt antall årsverk	527	534

NOTE 29 Honorar til revisor

MILLIONER KRONER	2017	2016
Ordinær revisjon	1,6	1,7
Attestasjonstjenester	0,8	0,2
Skatterådgivning	0,3	0,7
Andre tjenester utenfor revisjonen	0,3	1,6
Sum honorar til revisor	3,0	4,3

Revisjonshonoraret periodiseres ikke, men kostnadsføres i henhold til mottatt faktura. Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

NOTE 30 Transaksjoner med nærstående parter

Alle transaksjoner mot nærstående parter er gjort til markedsmessige vilkår. Unntaket er administrative tjenester som benyttes på tvers i konsernet. Kostnader for administrative tjenester fordeles til selvkost etter faktisk forbruk. Enhetene som omtales som nærstående parter er alle 100 prosent eide datterforetak.

MILLIONER KRONER	2017	2016
RESULTATPOSTER		
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Kapitalforvaltning AS	-104	-101
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Banken AS	-57	-57
Leie av kontorlokaler fra KLP Huset AS	-53	-52
Salg av pensjonsforsikring/gruppeliv til datterselskaper	89	67
Netto refusjon administrative tjenester	304	283
Sum	178	140
MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
BALANSEPOSTER ¹		
Netto mellomværende til:		
KLP Skadeforsikring AS	112	208
KLP Bedriftspensjon AS	5	11
KLP Forsikringservice AS	3	1
KLP Kapitalforvaltning AS	9	12
KLP Eiendom AS	27	26
KLP Bank konsern	28	34
Sum konsernmellomværende	184	292
KLP Huset AS, klassifisert i regnskapet som "Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak" (selskap-sporteføljen)	81	96
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som "Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak" (kollektiv-porteføljen)	3 197	2 381
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som "Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak" (investeringssalgporteføljen)	18	14
Sum konserninterne fordringer	3 479	2 783

¹ Netto mellomværende inkluderer konsernbidragposter på de ulike foretakene.

NOTE 31 Andre forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
Leverandørgjeld	7	2
Skyldig mva og skattetrekk	421	409
Uoppgjort verdipapirhandel	711	2 095
Sum andre forpliktelser	1 139	2 506

NOTE 32 Kapitalkrav

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdier til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger.

I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital

med et beløp tilsvarende 2,5 % av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50 % av kapitalkravet. Det ansvarlige lånet, med renteendring i 2017, kunne dermed innfris uten at det påvirket solvensgraden.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 242 % som er godt over foretakets mål om minst 150 %. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 352 %.

	31.12.2017	31.12.2016
SOLVENSGRAD	242 %	209 %

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2017	31.12.2016
Eiendeler, bokført	535	497
Merverdier HTF/lån og fordringer	10	9
Merverdier øvrige utlån	1	1
Øvrige mer/mindreverdier	0	0
Utsatt skattefordel	0	1
Sum eiendeler etter solvens II	545	507

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2017	31.12.2016
Beste estimat	487	450
Risikomargin	13	13
Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8	8
Andre forpliktelser	7	9
Utsatt skatteforpliktelse	1	0
Sum forpliktelser etter solvens II	516	480
Eiendeler minus forpliktelser	29	27
- Utsatt skattefordel	0	-1
- Risikoutjevningfond	-4	-4
+ Fondsobligasjonslån	2	2
Basiskapital - kapitalgruppe 1	27	24
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	27	24

NOTE 32 Kapitalkrav - forts.

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2017	31.12.2016
Ansvarlige lån	6	7
Risikoutjevningssfond	4	4
Basiskapital - kapitalgruppe 2	10	11
Supplerende kapital	10	10
Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	10	10
Fradrag for maks. kapital i gruppe 2	-14	-13
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	7	7
Utsatt skattefordel	0	0
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0	0
Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	34	31
Markedsrisiko	6	6
Diversifisering markedsrisiko	-2	-2
Motpartsrisiko	0	0
Forsikringsrisiko	15	15
Diversifisering forsikringsrisiko	-4	-4
Diversifisering generelt	-3	-3
Operasjonell risiko	2	2
Tapsabsorberende evne til utsatt skatt	-1	0
Solvenskapitalkrav (SCR)	14	15
Det lineære minstekapitalkravet (MCR_lineær)	6	5
Minimum	3	4
Maksimum	6	7
Minstekapitalkravet (MCR)	6	5
Solvensgrad	242 %	209 %

NOTE 33 Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader

MILLIONER KRONER	2017	2016
ANDRE FORSIKRINGSRELATERTE INNTEKTER		
Tilskudd servicepensjon/AFP	981	927
Diverse renteinntekter	4	6
Sum andre forsikringsrelaterte inntekter	984	933
ANDRE FORSIKRINGSRELATERTE KOSTNADER		
Utbetalinger servicepensjon/AFP	977	929
Diverse rentekostnader	3	5
Sum andre forsikringsrelaterte kostnader	980	934

NOTE 34 Betingede forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2017	31.12.2016
Kausjonsansvar	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	9 515	7 004
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn	5 080	6 312
Sum betingede forpliktelser	14 597	13 319

NOTE 35 Betingede eiendeler

KLPs beholdning av aksjer i Hafslund ASA (5 327 265 A-aksjer og 4 042 483 B-aksjer) ble innløst i november 2017 som en konsekvens av Oslo Kommunes overtakelse av foretaket. På innløsningsstidspunktet var siste observerte

priser på Hafslund A kr 103,5 per aksje og Hafslund B kr 105,0 per aksje, mens de ble innløst til en kurs på 96,75 per aksje. KLP mener innløsningskursen er for lav, og er i rettslig prosess for å få en avklaring av verdien. I regnskapet som

avlegges 31.12.2017 er innløsningskursen på kr 96,75 per aksje lagt grunn ved fraregning av aksjene, da utfallet av den rettslige prosessen er usikkert.

NOTE 36 Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter

MILLIONER KRONER	31.12.2016	Kontantstrømeffekt finansieringsaktiviteter ¹	Ikke-kontantstrømeffekt	31.12.2017
Evigvarende ansvarlig lånekapital	706	-668	-38	0
Annen ansvarlig lånekapital	5 514	0	462	5 977
Fondsobligasjonslån	1 650	0	-116	1 534
Sum forpliktelser fra finansieringsaktiviteter	7 870	-668	309	7 511

¹ Tilbakebetaling av ansvarlig lånekapital.

Til generalforsamlingen i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Uavhengig revisors beretning

Uttalelse om revisjonen av årsregnskapet

Konklusjon

Vi har revidert Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskaps årsregnskap, som består av:

- selskapsregnskapet, som består av balanse per 31. desember 2017, resultatregnskap, oppstilling over endringer i egenkapital og kontantstrømpoppstilling for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper, og
- konsernregnskapet, som består av balanse per 31. desember 2017, resultatregnskap, oppstilling over endringer i egenkapital og kontantstrømpoppstilling for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper.

Etter vår mening:

- er årsregnskapet avgitt i samsvar med lov og forskrifter
- gir det medfølgende selskapsregnskapet et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap per 31. desember 2017 og av selskapets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge.
- gir det medfølgende konsernregnskapet et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til konsernet Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap per 31. desember 2017 og av konsernets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU.

Grunnlag for konklusjonen

Vi har gjennomført revisjonen i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder de internasjonale revisjonsstandardene International Standards on Auditing (ISA-ene). Våre oppgaver og plikter i henhold til disse standardene er beskrevet i Revisors oppgaver og plikter ved revisjon av årsregnskapet. Vi er uavhengige av selskapet og konsernet slik det kreves i lov og forskrift, og har overholdt våre øvrige etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene. Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Sentrale forhold ved revisjonen

Sentrale forhold ved revisjonen er de forhold vi mener var av størst betydning ved revisjonen av årsregnskapet for 2017. Disse forholdene ble håndtert ved revisjonens utførelse og da vi dannet oss vår mening om årsregnskapet som helhet. Vi konkluderer ikke særskilt på disse forholdene.

Virksomheten i konsernet har i hovedsak vært uendret sammenlignet med fjoråret. Det har ikke vært regulatoriske endringer, transaksjoner eller hendelser som kvalifiserer som nye sentrale forhold ved revisjonen av regnskapet for 2017. I lys av dette har fokusområdene i revisjonen vært de samme i 2017 som i fjoråret.

Uavhengig revisors beretning - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Sentrale forhold ved revisjonen

Hvordan vi i vår revisjon håndterte sentrale forhold ved revisjonen

Verdsettelse av investeringseiendom

Vi har fokusert på dette området både fordi det utgjør en betydelig del av eiendelene i balansen og fordi det ikke eksisterer et likvid marked for omsetning av investeringseiendommer. Verdsettelsen av investeringseiendom gjøres ved hjelp av konsernets interne verddivurderingsmodell som involverer bruk av ledelsens skjønn ved fastsettelse av markedsleie, oppgraderingskostnad og avkastningskrav.

Presisjonen i beregningen avhenger også av intern informasjon om eiendommene, slik som areal, leiekontrakters utløpsdato og kontraktsfestet leie mv.

Se note 3.2 og note 7 til konsernregnskapet for en beskrivelse av verdsettelse av investeringseiendom.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av konsernets etablerte kontroller over verdsettelse av investeringseiendom. Vi undersøkte særlig at ledelsen hadde etablert kontroller som sikrer vurdering av markedsleie, oppgraderingskostnader og avkastningskrav mot både eksterne verdsettelse og markedsdata og mellom eiendommer i porteføljen. Vi har utfordret ledelsens anvendelse av skjønn ved å vurdere rimeligheten av ledelsens forklaringer på avvik av betydning mellom de benyttede parameterne og eksterne verdsettelse og markedsdata. Vi vurderte at verdsettelsesmodellen som ble benyttet er hensiktsmessig og i henhold til bransjepraksis.

For å ta stilling til presisjonen i beregningene ble sentrale interne parametere i modellen kontrollert på stikkprøvebasis mot leiekontrakter og andre dokumenter uten at det ble avdekket avvik av betydning. Vi kontrollerte at modellen foretar matematisk riktige beregninger.

At alle eiendommene ble verddivurdert ble kontrollert ved å sammenligne listen over eiendommer verdsatt i modellen med liste over eiendommer bokført i regnskapet. Verdsettelsesmodellens verdifastsettelse sammenlignet vi mot de eksterne verdsetteres anslag på verdier for utvalgte eiendommer. Avvik av betydning ble forklart av ledelsen i diskusjoner hvor vi utfordret grunnlaget for deres syn på at avvikene ikke burde føre til endring av bokførte verdier.

Beregninger av forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring

Vi har fokusert på beregningen av 'Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring' fordi det er et vesentlig estimat i regnskapet som involverer komplekse vurderinger av fremtidige hendelser.

Det er iboende risiko knyttet til om avsetningene er tilstrekkelige til å dekke den fremtidige totale forpliktelsen overfor forsikringstakerne.

Ved vår revisjon har vi vurdert og testet utformingen og effektiviteten av etablerte kontroller som sikrer god datakvalitet i forsikringssystemet som ligger til grunn for beregningen av forsikringsmessige avsetninger. Vi undersøkte særlig at ledelsen hadde etablert effektive kontroller som sikret fullstendige og nøyaktige bestandsdata, herunder kontroller for datainnhenting, databehandling og grensesnitt mot systemene.

Uavhengig revisors beretning - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Beregningen av forsikringsmessige avsetninger vil i stor grad avhenge av god datakvalitet i forsikringssystemet og anvendelse av forutsetninger som er i tråd med regulatoriske bestemmelser og relevante bransjestandarder.

Se note 2.14, note 3.1 og note 9.1 til konsernregnskap for en nærmere beskrivelse av beregningen av forsikringsmessige avsetninger.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av etablerte kontroller for kvalitetssikring av anvendte forutsetninger og beregningsmetode. Vi konkluderte med at vi kunne basere oss på disse kontrollene i vår revisjon.

Vi har gjennomgått aktuarens kontrollberegning av premiereserve som aktuaren sammenlignet mot det som er beregnet av forsikringssystemet. Videre har vi kontrollert konsernets framskrivning av forsikringsmessige avsetninger og detaljavstemt denne mot reserven som beregnes i forsikringssystemet. Kontrollberegningen viste ikke avvik av betydning mot systemreservene. Vi har videre vurdert anvendelsen av metode og sentrale forutsetninger som dødsrisiko, uførhetsrisiko, opplevelsesrisiko og diskonteringsrente (grunnlagsrente). Vi benyttet våre interne aktuarer i dette arbeidet.

Etter vår oppfatning var beregningene av forsikringsmessige avsetninger underlagt hensiktsmessige og fungerende kontroller. Videre var forutsetningene i beregningene anvendt konsistent og i tråd med regulatoriske bestemmelser og bransjestandarder.

Verdsettelse av derivater og finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet

Vi har fokusert på dette området både fordi det utgjør en betydelig del av eiendelene i balansen og fordi markedsverdien i enkelte tilfeller må estimeres ved hjelp av verdsettelsesmodeller som vil inneholde skjønn.

Det alt vesentlige av de finansielle eiendelene som regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet er notert i et likvid marked. For disse eiendelene har vi fokusert på KLPs rutiner og prosesser for å sikre et nøyaktig grunnlag for verdsettelsen.

For derivater og finansielle eiendeler som er verdsatt basert på modeller og enkelte forutsetninger som ikke er direkte observerbare, har vi fokusert på de forutsetninger som ligger til grunn for verdsettelsen.

Vi har vurdert at KLPs retningslinjer for verdsettelse av finansielle instrumenter er i tråd med anerkjente regnskapsprinsipper og gjeldende regelverk.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av konsernets etablerte kontroller over verdsettelse av derivater og finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet. Dette omfattet for derivater og finansielle eiendeler i likvide markeder tester av kontroller som sikrer nøyaktighet og fullstendig registrering av grunnlaget for prisfastsettelsen, samt at prisene som lastes opp i systemet fra de enkelte verdsettelseskildene stemmer med kildene og allokeres til riktige derivater og finansielle eiendeler.

For derivater og finansielle eiendeler som er verdsatt basert på modeller og enkelte forutsetninger som ikke er direkte observerbare har vi testet de kontrollene ledelsen har etablert for å sikre at det ble innhentet uavhengige vurderinger.

Uavhengig revisors beretning - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Se note 3.3, note 6 og note 7 til konsernregnskapet for en beskrivelse av verdsettelse av finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi over resultatet.

Der det er relevant har vi tatt stilling til påliteligheten av kildene som benyttes. Vi konkluderte med at vi kunne basere oss på disse kontrollene i vår revisjon.

Øvrig informasjon

Ledelsen er ansvarlig for øvrig informasjon. Øvrig informasjon omfatter informasjon i selskapets årsrapport bortsett fra årsregnskapet og den tilhørende revisjonsberetningen.

Vår uttalelse om revisjonen av årsregnskapet dekker ikke øvrig informasjon, og vi attesterer ikke den øvrige informasjonen.

I forbindelse med revisjonen av årsregnskapet er det vår oppgave å lese øvrig informasjon med det formål å vurdere hvorvidt det foreligger vesentlig inkonsistens mellom øvrig informasjon og årsregnskapet, kunnskap vi har opparbeidet oss under revisjonen, eller hvorvidt den tilsynelatende inneholder vesentlig feilinformasjon.

Dersom vi konkluderer med at den øvrige informasjonen inneholder vesentlig feilinformasjon er vi pålagt å rapportere det. Vi har ingenting å rapportere i så henseende.

Styrets og daglig leders ansvar for årsregnskapet

Styret og daglig leder (ledelsen) er ansvarlig for å utarbeide årsregnskapet i samsvar med lov og forskrifter, herunder for at det gir et rettviseende bilde, for selskapsregnskapet i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge, og for konsernregnskapet i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU. Ledelsen er også ansvarlig for slik intern kontroll som den finner nødvendig for å kunne utarbeide et årsregnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen ta standpunkt til selskapets og konsernets evne til fortsatt drift og på tilbørlig måte opplyse om forhold av betydning for fortsatt drift. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for selskapsregnskapet så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for konsernregnskapet med mindre ledelsen enten har til hensikt å avvike konsernet eller legge ned virksomheten, eller ikke har noe realistisk alternativ til dette.

Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet

Vårt mål med revisjonen er å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil, og å avgi en revisjonsberetning som inneholder vår konklusjon. Betryggende sikkerhet er en høy grad av sikkerhet, men ingen garanti for at en revisjon utført i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, alltid vil avdekke vesentlig feilinformasjon som eksisterer. Feilinformasjon kan oppstå som følge av misligheter eller utilsiktede feil. Feilinformasjon blir vurdert som vesentlig dersom den enkeltvis eller samlet med rimelighet kan forventes å påvirke økonomiske beslutninger som brukerne foretar basert på årsregnskapet.

Som del av en revisjon i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, utøver vi profesjonelt skjønn og utviser profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen. I tillegg:

- identifiserer og anslår vi risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, enten det skyldes misligheter eller utilsiktede feil. Vi utformer og gjennomfører revisjonshandlinger for å

Uavhengig revisors beretning - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

håndtere slike risikoer, og innhenter revisjonsbevis som er tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon. Risikoen for at vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter ikke blir avdekket, er høyere enn for feilinformasjon som skyldes utilsiktede feil, siden misligheter kan innebære samarbeid, forfalskning, bevisste utelatelser, uriktige fremstillinger eller overstyring av internkontroll.

- opparbeider vi oss en forståelse av den interne kontroll som er relevant for revisjonen, for å utforme revisjonshandlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke for å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av selskapets og konsernets interne kontroll.
- evaluerer vi om de anvendte regnskapsprinsippene er hensiktsmessige og om regnskapsestimatene og tilhørende noteopplysninger utarbeidet av ledelsen er rimelige.
- konkluderer vi på hensiktsmessigheten av ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetningen ved avleggelsen av regnskapet, basert på innhentede revisjonsbevis, og hvorvidt det foreligger vesentlig usikkerhet knyttet til hendelser eller forhold som kan skape tvil av betydning om selskapets evne til fortsatt drift. Dersom vi konkluderer med at det eksisterer vesentlig usikkerhet, kreves det at vi i revisjonsberetningen henleder oppmerksomheten på tilleggsopplysningene i regnskapet, eller, dersom slike tilleggsopplysninger ikke er tilstrekkelige, at vi modifiserer vår konklusjon om årsregnskapet og årsberetningen. Våre konklusjoner er basert på revisjonsbevis innhentet inntil datoen for revisjonsberetningen. Etterfølgende hendelser eller forhold kan imidlertid medføre at selskapet ikke fortsetter driften.
- evaluerer vi den samlede presentasjonen, strukturen og innholdet, inkludert tilleggsopplysningene, og hvorvidt årsregnskapet representerer de underliggende transaksjonene og hendelsene på en måte som gir et rettviseende bilde.
- innhenter vi tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis vedrørende den finansielle informasjonen til enhetene eller forretningsområdene i konsernet for å kunne gi uttrykk for en mening om det konsoliderte regnskapet. Vi er ansvarlige for å lede, følge opp og gjennomføre konsernrevisjonen. Vi alene er ansvarlige for vår revisjonskonklusjon.

Vi kommuniserer med styret blant annet om det planlagte omfanget av revisjonen og til hvilken tid revisjonsarbeidet skal utføres. Vi utveksler også informasjon om forhold av betydning som vi har avdekket i løpet av revisjonen, herunder om eventuelle svakheter av betydning i den interne kontrollen.

Vi gir styret en uttalelse om at vi har etterlevd relevante etiske krav til uavhengighet, og om at vi har kommunisert og vil kommunisere med dem alle relasjoner og andre forhold som med rimelighet kan tenkes å kunne påvirke vår uavhengighet, og, der det er relevant, om tilhørende forholdsregler.

Av de sakene vi har kommunisert med styret, tar vi standpunkt til hvilke som var av størst betydning for revisjonen av årsregnskapet for den aktuelle perioden, og som derfor er sentrale forhold ved revisjonen. Vi beskriver disse sakene i revisjonsberetningen med mindre lov eller forskrift hindrer offentliggjøring av saken, eller dersom vi, i ekstremt sjeldne tilfeller, beslutter at en sak ikke skal omtales i beretningen siden de negative konsekvensene av en slik offentliggjøring med rimelighet må forventes å oppveie allmennhetens interesse av at saken blir omtalt.

Uavhengig revisors beretning - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Uttalelse om øvrige lovmessige krav

Konklusjon om årsberetningen

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, mener vi at opplysningene i årsberetningen og i redegjørelsen om samfunnsansvar om årsregnskapet, forutsetningen om fortsatt drift og forslaget til anvendelse av overskuddet er konsistente med årsregnskapet og i samsvar med lov og forskrifter.

Konklusjon om registrering og dokumentasjon

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, og kontrollhandlinger vi har funnet nødvendig i henhold til internasjonal standard for attestasjonsoppdrag (ISAE) 3000 «Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon», mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av selskapets og konsernets regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god bokføringsskikk i Norge.

Oslo, 21. mars 2018

PricewaterhouseCoopers AS

Erik Andersen

Statsautorisert revisor

Anne Westad
Ansatt i HR

Til generalforsamlingen i
Kommunal Landspensjonskasse

Foretaksforsamlingen i Kommunal Landspensjonskasse har gjennomgått styrets forslag til årsberetning og årsregnskap for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap, selskap og konsern. Årsoppgjøret består av resultatregnskap, balanse, oppstilling over endring i egenkapital, kontantstrømoppstilling, noter og revisors beretning.

Foretaksforsamlingen tilrår overfor generalforsamlingen at selskapets og konsernets årsregnskap og årsberetning for 2017 fastsettes i samsvar med styrets forslag.

Oslo, 13. april 2018

A handwritten signature in blue ink, reading "Nils Røhne".

Nils A. Røhne
Foretaksforsamlingens leder

Styrer i KLP

KONSERNSTYRET

Egil Johansen (styreleder)
 Jenny Følling (nestleder)
 Odd-Haldgeir Larsen
 Katrine Melleby
 Marit Torgersen
 Lars Vorland
 Freddy Larsen (ansattes representant)
 Susanne Torp-Hansen
 (ansattes representant)
 Tom Tvedt
 (1. varamedlem – fast møtende)
 Hilde Rolanden (2. varamedlem)
 Sissel M. Skoghaug
 (varamedlem for Odd-Haldgeir Larsen)
 Erling Bendiksen
 (1. varamedlem ansatte)
 Marianne Holt Holgersen
 (2. varamedlem ansatte)
 Erik Orskaug (observatør)
 Erik Kollerud (observatør)
 Dag Bjørnar Jonsrud (varaobservatør)
 Ingjerd Hovdenakk (varaobservatør)

STYRER I DATTERSELSKAPENE

KLP Bankholding AS

Sverre Thornes (leder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Ingrid Johansen Aune
 Aina Slettedal Eide
 Kjell Fosse
 Christin Kleppe
 (valgt av og blant de ansatte)
 Espen Trandum
 (valgt av og blant de ansatte)
 Oddvar Engelsåstrø
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Eivind Østre
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Banken AS

Sverre Thornes (leder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Ingrid Johansen Aune
 Aina Slettedal Eide
 Kjell Fosse
 Christin Kleppe
 (valgt av og blant de ansatte)

Espen Trandum
 (valgt av og blant de ansatte)
 Oddvar Engelsåstrø
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Eivind Østre
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Bedriftspensjon AS

Marianne Sevaldsen (styreleder)
 Stig Even Jacobsen (styremedlem)
 Alexander Berg Larsen (styremedlem)
 Gro Myking (styremedlem)
 Gry Pettersvold (styremedlem)
 Harald Ramon Hagen (styremedlem)
 (valgt av og blant de ansatte)
 Håkon Ingar Eidissen
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Torun Wahl KLP

KLP Boligkreditt AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Ingrid Johansen Aune
 Marit Barosen
 Adm.dir: Christopher Steen

KLP Eiendom AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Arvid Grundekjøn (styremedlem)
 Marit Jakobsen Leganger
 (styremedlem)
 Ida Louise Skaurum Mo (styremedlem)
 Aage E. Schaanning (styremedlem)
 Einar Kvien
 (valgt av og blant de ansatte)
 Linn Eriksen Løken
 (varamedlem for Einar Kvien)
 Adm.dir: Gunnar Gjørtz

KLP Forsikringsservice AS

Sverre Thornes (leder)
 Marianne Sevaldsen (nestleder)
 Cathrine Hellandsvik (styremedlem)
 Helge Rudi (styremedlem)
 Heidi Iren Sunde (styremedlem)
 Adm.dir: Erik Falk

KLP Kapitalforvaltning AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Ingvild Dingstad
 Anette Hjertø
 Gro Myking
 Leif Ola Rød
 Hilde Seem
 Gunnar Børjesson (varamedlem)
 Per Christian Standerholen
 (varamedlem)
 Per Rustad Ørvik
 (valgt av og blant de ansatte)
 Vigdis Lund
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Håvard Gulbrandsen

KLP Kommunekreditt AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Ingrid Johansen Aune
 Aud Norunn Strand
 Adm.dir: Carl Steinar Lous

KLP Skadeforsikring AS

Sverre Thornes (leder)
 Lene Elisabeth Bjerkan
 Camilla Dunsæd
 Marianne Sevaldsen
 Jan-Hugo Sørensen
 Steinar Haukeland
 (valgt av og blant de ansatte)
 Mona Wittenberg
 (valgt av og blant de ansatte)
 Camilla Gravem
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Jørn Kärnä
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Tore Tenold

KLP-Huset AS

Gunnar Gjørtz (styreleder)

Tillitsvalgte i KLP

KLPS FORETAKSFORSAMLING 2016-2018

Anne Katarina Cartfjord	Helse-Midt Norge RHF
Anita Eidsvold Grønli	Nedre Romerike Brann og redning
Arne Sandbu	Nord-Fron kommune
Astrid A Byrknes	Lindås kommune
Atle Brynstad	Helse Sør-Øst RHF
Erik Arne Hansen	Helse Nord RHF
Eva Ottesen	Gratangen kommune
Hilde Christiansen	Helse Vest RHF
Katrine Lereggan	Melhus kommune
Maiken Messel	Aust-Agder fylkeskommune
May Holen	Oslo Sanitetsforening
Nils A Røhne	Stange kommune
Ola Steene	Levanger kommune
Ole Haabeth	Østfold flykeskommune
Ole John Østenstad	Førde kommune
Per Karlsen	Helse Vest RHF
Siri Hovde	Aurskog-Høland kommune
Siv Dagny Aasvik	Hadsel kommune
Steinar Marthinsen	Helse Sør-Øst RHF
Tor Egil Bakken	Larvik kirkelige fellesråd
Torhild Bransdal	Vennesla kommune
Unni Skaar	Sarpsborg kommune
Vibeke Stjern	Åfjord kommune
Øystein Beyer	Porsgrunn kommune

Varamedlemmer

Ola Bergheim	Nore Energi AS
Roger Gjennestad	Sykehuset Vestfold HF
Nina Sandberg	Nesodden kommune
Heidi Magnussen	St. Olav Hospital HF
Brit Kramprud Lundgård	Øyer kommune
Monica Vee Bratlie	Hurum kommune
Monica Nilsen	Alta kommune
Tove Henøen	Fræna kommune
Lars Erik Hylvang	Engerdal kommune
Knut Langeland	Helse Nord RHF
Øyvind Mikalsen	Avfallsservice AS
Stine Akselsen	Lebesby kommune

OPPNEVNT AV ARBEIDSTAKERORGANISASJONENE

Erik Orskaug	UNIO
Roger Haga Heimli	Fagforbundet
Britt Silseth	Fagforbundet
Lizzi Thorkildsen	Delta
Ole Jakob Knudsen	Naturviterne
Stein Guldbrandsen	Fagforbundet

Varamedlemmer

Even Nilsen	Fagforbundet
Svein Kristiansen	Fagforbundet
Anne Bondevik	Fagforbundet

ANSATTVALGTE REPRESENTANTER

Anders Eidsnes	KLP Bergen
Erling Bendiksen	KLP Oslo
Frode Berge	KLP Bergen
Even Bladt Jarlseth	KLP Oslo
Hanne Bratlie	KLP Oslo
Linda Brodin	KLP Oslo
Oddvar Engelsåstrø	KLP Trondheim
Jørn Trygve Kärnä	KLP Skadeforsikring
Kristian Kaarød	KLP Bergen
Kari Bakken	KLP Oslo
Magnus Haldorsen	KLP Skadeforsikring
Torkell Dobbe	KLP Skadeforsikring
Trine Bjelland Ottosen	KLP Oslo
Vidar Stenseth	KLP Oslo
SveinThalberg	KLP Oslo

Varamedlemmer

Odd Steinsrud	KLP Skadeforsikring
Lisbeth Arnesen	KLP Bergen
Bjarte Bratten	KLP Oslo
Elisabeth Wikdahl	KLP Oslo
Hilde Tangen Fjeld	KLP Oslo
Vibeke Heldal	KLP Bergen

VALGKOMITEEN

Nils A. Røhne (leder)
Ole John Østenstad
Steinar Marthinsen
Anita Eidsvold Grønli
Torhild Bransdal (vara)

Anders Eidsnes
Ansatt i Livdivisjonen

Forsidefoto: Maskot Bildbyrå AB
Design: Bardus Design
Trykk: Merkur Trykk AS
Papir: Munken Polar

KLP

Kommunal Landspensjonskasse,
Pb. 400 Sentrum, 0103 Oslo
Organisasjonsnr.: 938 708 606

BESØKSADRESSE

Dronning Eufemias gate 10, Oslo

klp.no

Tlf: 55 54 85 00

klp.no/kontakt

